

మహాబూర్తి

ఆంధ్రమహాబూర్తి - ధర్మతత్వం

ఉచిత గురుకుల విద్య ప్రాండేష్ణ
www.freegurukul.org

సదాశివ సమారంభం

గురు దిక్షితాముహ్రి

గురు వెన్కటేశ్వర ముహ్రి

గురు శుక ముహ్రి

గురు నారద ముహ్రి

గురు వాస్తవికీ ముహ్రి

గురు కృప

శంకరాచార్య మధ్యమం

గురు దివిదాస్

గురు కశ్చీర్ దాస్

గురు శైలశ్వర మహా ప్రథము

గురు నాన్క్

గురు రామవెంకట స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మండ్ర స్వామి

యోగి మేమన

అస్క్రూదాచార్య పర్యంతాం

గురు రమణ ముహ్రి

గురు యోగానంద

గురు శక్తివేదాంత ప్రథమాద

గురు మాయాశ స్వామి

గురు విద్యాపురాణాసంగిరి

గురు రంగ్రెశ్మీల పరమాచార్య

పందే గురుపరంపరాం..

“ఉచిత గురుకుల విద్య పొండేషన్” ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో బాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని తిరుపతి దేవస్థానం వెబ్ సైట్ నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియజేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో బాగంగా ఈ పొండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్కరణ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు ప్రాసినట్టయితే లేక సేకరిస్తే మాకు తెలియజేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిజేయటకు, భాగస్వామ్యం ఆగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రభించగలరు.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, బిగుమతి(డోషోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) తిరుపతి దేవస్థానం వారి వెబ్ సైట్ : <http://ebooks.tirumala.org>
- 2) ఉచిత గురుకుల విద్య పొండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
- 3) సాయి రామ వెబ్ సైట్ : <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తిజ్ఞానధర్మ ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో తిరుపతి దేవస్థానం వారి సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైట్ అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకోన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org

Mobile App: Free Gurukul

email: support@freegurukul.org

Facebook: www.facebook.com/freegurukul

Helpline/WhatsApp: 9042020123

“మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేబి ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికి అందించబడాలి”

ఉచిత గురుకుల విద్య పొండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ ప్రాద సమర్పణమంత్రం

TTD(తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం)

<http://ebooks.tirumala.org>

ebooks.tirumala.org

Tirumala Tirupati Devasthanams ePublications

COMPLAINTS PLS CONTACT e MAIL saptagiritt@gmail.com CAN CALL 0877 226 4359, 4543, 4360, 4363, 4385 BETWEEN 10.30 AM AND 5 PM (DURING WORKING DAYS)

TELUGU (1197)
BANJARA (2)
ENGLISH (226)
SANSKRIT (70)
TAMIL (302)
KANNADA (175)
HINDI (181)

Sapthagiri
Panchangam
Sri Bhagavad Ramanuja "Shasrabdi" Utsavam

Telugu Tamil Sanskrit Kannada Hindi English
Telugu Tamil
Narada Bhakthi Sutra...

Maha Bharatham - Bhagavatham

Maha Bharatham Vol 1...
Potana Bhagavatam Vol...
Potana Bhagavatam Vol...
Potana Bhagavatam Vol...
Potana Bhagavatam Vol...

అతి విశేషం ఈ దానం!

“దానాలలోతెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శేషమైంది! దాని తరువాతిది లోకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ పూడ్చలలో నిలిచి ఉండడు. లోకమంతబీని ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. ప్రాందవ వేదాంతం ఎన్నదూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్లిన సన్మాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జ్ఞానిచరిత్ర నెరుగిని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచేత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగోటధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జిల్లిపించి, లోకిక జ్ఞానాన్ని సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్ని విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెపులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజుం పుష్టుల రాసుల్ని వికసించజేసే మంచులాగా నిశ్చభ్రంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమాత్మక ధర్మాలను బోధించదానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికి భారతదేశంలో కొన్ని సంస్కలను నెలకొల్చాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్టులు, జవసంపన్నులు, బుఱువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరిపూర్వ చెందగలగుతుంది!!

ఇచ్చారక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్కార భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లోంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్టం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహాన్వత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించదానికి కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తాంది. అనేక శతాబ్దీలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్చడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దీల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పతుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులనునే మాటను వినదానికినా వారెన్నదూ నోచుకోలేదు. “సీచాతిసీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పాండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ♦

శ్రీపదమహాబూర్తు - దుర్గాత్మత్తు ०

(డా॥ డి. విద్యేశ్వర)

ఆంధ్రమహారతం - ధర్మరత్నం

డా॥ డి. విద్యేశ్వరి

ANDHRA MAHABHARATAM - DHARMATATTVAM

ప్రథమ ముద్రన - అక్టోబర్ 1998

ప్రతులు - 1000

ప్రతులకు :

డా. డి. వింకటేశ్వరి

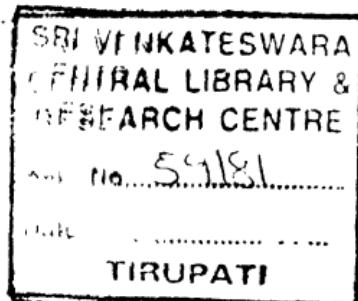
2-2-3/1/1, కింబర్లు,

హైదరాబాదు - 500 044.

ఫోన్ : 7614267

విశాలంధ్ర బుక్ హాస్ -

అన్ని ప్రాంచిలు

THIS BOOK IS PUBLISHED WITH THE FINANCIAL ASSISTANCE
OF TIRUMALA TIRUPATI DEVASTANAMS UNDER THEIR
SCHEME, "AID TO PUBLISH RELIGIOUS BOOKS."

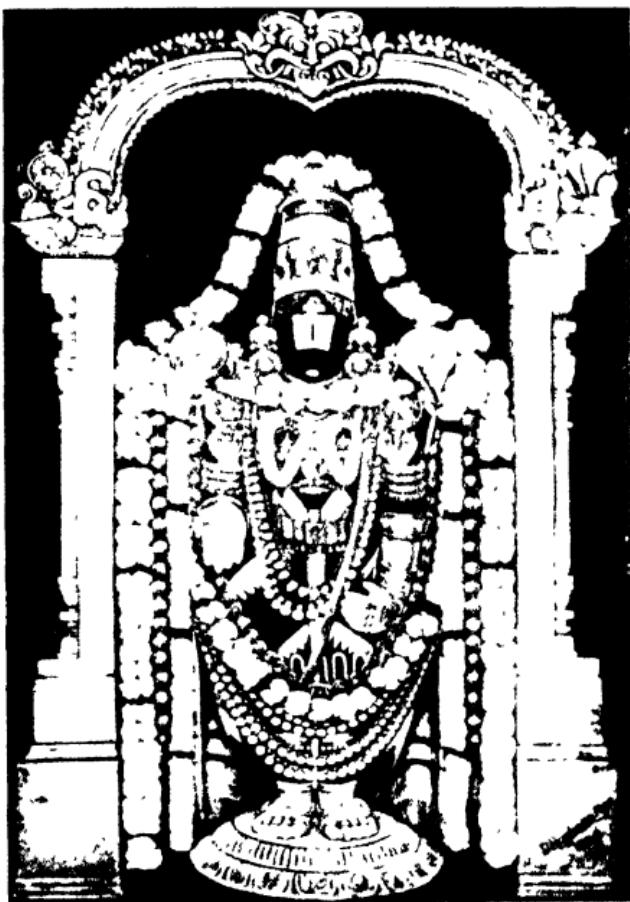
ముద్రణ .

కర్ణుక ఆర్ట్ ప్రింటర్స్

40 ఎ.ఎస్ హైస్ ల్యాన్డ్. ఏడ్వెన్చర్,

హైదరాబాదు. ఫోన్ . 7618261

వెల : రు. 60/-

శ్రీకల్యాణ గుహల్లసం చిద్ర్వలసం మహాజసం
శేషాది మస్తకావసం శ్రీనివాసం భజమహే॥

ఎందెరాళ మీవీసీభావేలు

శ్లో: కృత్యాయ యాదవేంద్రాయ జ్ఞానముద్రాయ యోగినే

నాథాయ రుట్టికోయ పమోవేడాంత వేదినే”

శ్లో: వ్యాఖ్యాయ విష్ణుచూపాయ వ్యాసచూపాయ విష్ణువే

పమోవై ప్రముఖయే వాసిష్ఠాయ తమోమః”

మహాబారతం నా అధిమాన గ్రంథం, హృద్యము, అహర్యము, సకల శాస్త్రము సమ్మిళితము అయిన భారతం ఎప్పుడు చదివినా కొత్త కొత్త అంశాలను, అర్ధాలను చూపుతూనే ఉంటుంది. బుద్ధికి పదును పెట్టే మహాగ్రంథం భారతం, ఎమ.ఎ. హర్షికాగానే మా ఆచార్యులు క్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు “మహాబారత సంకోధిత ముద్రణ” ప్రాజెక్టులో పనిచేసి అవకాశం కల్పించారు. ఈ ఉద్యోగం మహాబారతం మిద నాకుండే అభిమానాన్ని ద్విగుణిక్కుతుం చేసింది. మహాబారతంలో ఏదైనా ఒక అంశం తీసుకుని పిపాచది చెయ్యాలన్న నా కొరికను బయటపెట్టినప్పుడు మా ప్రాపణర డా. నాయనిక్కష్టమారిగారు “మహాబారతంలో ధర్మతత్త్వం” అనే విషయాన్ని సూచించారు. విషయ సూచన మాత్రమే కాకుండా, నాకు పర్యవేక్షకులాలై ప్రాణ్యాన్ని, అవసరమైన పుస్తకాలను కూడా ఇచ్చి నన్ను కృతకృత్యురాలిని చేశారు.

“మహాబారతంలో ధర్మతత్త్వం” అనే అంశాన్ని ధృష్టపరుస్తూ పిపాచదిలో సీటు రాగానే, మా నాస్కగారు, “ఇది ఎంత పెద్ద విషయమో నీకుమన్నా అయిదియా ఉండా” అంటూ, ఇంట్లో ఉన్న మా తాతగారి పుస్తకాలు, పి.వి. కాష్ట పుస్తకాలు, స్మృతులు, హిందూర్ధ్రూప్తం, హిందూ లా వంటివి తీసి యిచ్చి, “ముందు పీటిని బాగా చదువు” అన్నారు. సిజానికి అప్పటికి నాకు ఒక నిర్మిషమైన ప్రణాలిక లేదు. నెను ప్రాసుకున్న �Synopsis ప్రకారం పనిచేస్తే మహా సముద్రంలో మునిగిపొనేమో అనే భయం మాత్రం మనసులో ఉంది భయాన్ని పక్కకుపెట్టి ఆ పుస్తకాలు చదవటం ప్రారంభించాము.

“మహాబారతంలో ధర్మం” అని విసగానే చాలామంది ఎంత పెద్దవిషయం, ఎంత పెద్ద పరిధిగలది. ఎలా ప్రాస్తావని ప్రశ్నించారు. శాంతి, అముశాసనిక పర్యాలలో ఒక్క అక్షరం కూడా వదలకుండా తిరిగి ప్రాయాలనీ, భారతంలో ఉన్న ధర్మాలు అనంతమనీ. ఏ విధంగా చెయ్యగలవనీ, ఎలా చేసినా మళ్ళీ మహాబారతం ప్రాసినంత పని కాగలదనీ వారు భయపడ్డారు నన్ను భయపెట్టారు

“బారతంలో ధర్మరాల పట్టిక ఇవ్వను. విధులు, నిషేధాలు వల్లించను, నా మార్గప వేదైంది” అని ఆన్ని ప్రశ్నలకు కలిపి నాకు నేనే ఒక సమాధానం చెప్పుకున్నాను. మహాబారతంలో ధర్మాలు, ధర్మమాక్రూలు పెద్దలెందరో తమ ఉపన్యాసాలలో వివరించారు పుష్టకాలు ప్రచురించారు. అయితే ధర్మం అనేది మానవ జీవితానికి వెందుకు అవసరం? ధర్మం పలన ప్రయోజనం ఏమిటి? ఏ ఏ రూపాలలో ధర్మం అనుసరణీయము? అనే మార్గంలో నా సిద్ధాంతాన్ని నిరూపించేందుకు ప్రయత్నం చేశాను. ‘మహాబారతకాలం నాటి ధర్మం ఈ కాలానికి ఎంతవరకు, ఏ విధంగా ఉపయోగపడుతుంది’ అనే ప్రశ్నకు కూడా సమాధానాన్ని వివరించాను.

భారతం మానవ జీవితానికి, సమాజానికి ధర్మాణంవంటిది. మనుషులలోని మంచి చెదూ రెండింటినీ భారతం ప్రతిబింబించ చేస్తుంది. ఈ మహా గ్రంథం నుంచి ఎవరివరు ఎమిగ్రోప్స్టారన్స్ దివారి వారి మేధను, సంస్కారాన్ని బట్టి ఉంటుంది. భారతంలో వెలలేని మణులున్నాయని నన్నుయ “ భారత భారతిసముద్రము ” అన్నాము. విజ్ఞాన విషయపరంగా భారతాన్ని ఆపంచితమైన సముద్రంతో పోల్చారు. ఇటువంటి భారతం భారతియ సంస్కృతికి, సంప్రదాయానికి జీవహాసి. ఈ జీవహాసిలోని ప్రాణశక్తి ధర్మం. ధర్మం మానవజీవితానికి దారి చూపే వెలుగు. ఆ వెలుగును ఆనుసరిస్తూ మానవుడు జీవన మార్గం ఏర్పరచుకొని గమ్యం చేరటం వ్యక్తికి. సమాజానికి క్లేమమన్నదే మహాబారతం మానవాళికి అందిస్తున్న సందేశం.

పిపాచది. మాత్రిక పరీక్ష జరిగినప్పుడు ఉస్కానియా యూనివర్సిటీ ఆచార్యులు, పరీక్షాధికారులు నా పరిక్రమను ప్రశంసించి పుస్తక రూపంలో ప్రచురించమని ప్రోత్సహించారు. సిద్ధాంతవ్యాసం ఉన్నదున్నట్టుగా ప్రచురిస్తే అది పూర్తిగా చెక్కికలగా ఉంటుందని, భాషివిషయంలో కూడా కొంచెం మార్పుచేసి సులభైతిలో ఉంచే అందరూ చదివేందుకు అనువుగా ఉంటుందని కొందరు పెద్దలు సూచించారు. “సిద్ధ ధర్మ స్వరూపుడు శ్రీ కృష్ణము” అన్న అద్భుతయం మరికంచెం విపులీకరించి, భారత కృష్ణము ఆచరణలో చూపిన కర్మయోగాన్ని మరింత వివరిస్తే విషయం వటిష్టంగా ఉంటుందని ఆచార్య దా. కృష్ణమూర్తి గారు అభిప్రాయపడ్డారు. ఈ విషయాలను ధృష్టిలో ఉంచుకొని, పునరుక్కున్న శోకాలను, పద్యాలను సరిచేసుకుని, అవసరమైనచోట్ల వాని భావం వివరిస్తూ, భాషను కూడా సులభతరం చేసి, సిద్ధాంతవ్యాస ముఖ్యాదైశం ప్రస్తుటమయ్య విధంగా తిరిగి ప్రాశాను. మహాబారతాన్ని గురించి ఏంచెప్పినా, ఎంతచెప్పినా అది తరగని గని. నేను రూపాందించుకున్న ప్రణాళికను అనుసరించి రచన కొనసాగించాను.

అనేక వ్యక్తి గతమైన కారణాలవలన నా పిపాచది. సుద్ధ కాలం కొనసాగింది. అయినా నా పరిస్థితిని, నా మనసులోని ఆరాటాన్ని గ్రహించి దా. శ్రీమతి నాయని

కృష్ణకుమారిగారునావెన్నుతట్టి. ఎప్పకటిప్పుదునన్నిప్రశ్నహస్తావచ్చారు. బి.బి. నుంచి ఏపొచ.డి వరకునాకుగురువై. మార్గదర్శకురాలైమాత్మవాత్సల్యంతోనన్ని ఆదరించిన ఆచార్య కృష్ణకుమారిగారికినామనఃపూర్వకకృతజ్ఞతాంజలినమర్మించటం మాత్రమేచెయగిలుగుతున్నాను. ఈపుస్తకంరూపందిద్దుకునేసమయానికి ఆచార్యకృష్ణకుమారిగారువిదేశపర్యాటనలోఉండిపోయారు.

ఈనాపుస్తకానికిముందుమాటప్రాయధానికికోరినవెంటనేఅంగికరించి. అమూల్యమైనవారిఆఖిప్రాయాలనుప్రాసిఇచ్చినాచార్యశ్రీజ.బి.సుబ్రహ్మణ్యంగారికి. ఆచార్యశ్రీఎల్లారిచివారెద్దిగారికినామనఃపూర్వకకృతజ్ఞతాభివందనాలుతెలుపుకుంటున్నాను. ఎన్నిపనులఒత్తిడిలోఉన్నాఅదిగినదేతదుగా, అతిస్వల్పకాలంలోముందుమాటలుప్రాసిఇచ్చినసహ్వదయులుశ్రీసుబ్రహ్మణ్యంగారు, శ్రీచివారెద్దిగారు.

ప్రతివిషయంలోనునన్నినిరంతరంప్రశ్నహస్తాందేనాకుటుంబసభ్యులకు, మిత్రులకు, శ్రేయాభిలాపులకునాహ్వదయపూర్వకశుభాకాంక్షలుఅందిస్తున్నాను. ఈపుస్తకంప్రాతప్రతినిసిద్ధంచెయటంలోనాకుసహకరించినచి॥సుజనకునాఅశిష్టులు.

ఈపుస్తకముద్రణలోముఖ్యప్రాతపొంచి, ఆర్టికసహాయంచేసి, చెయ్యాతనిచ్చినశ్రీతిరుమలతిరుపతిదేవస్తానంవారికి, పట్టిశ్రీరాములుతెలుగుయూనివర్షిటీవారికినాహ్వదయపూర్వకకృతజ్ఞతలుతెల్పుకుంటున్నాను.

ఈపుస్తకాన్నితక్కువకాలంలో, చక్కనిగెటపోతోముద్రించిఇచ్చినకర్మక్రాంతి, పైద్రాబాద్వారికినాకృతజ్ఞతలుతెలియజేస్తున్నాను.

ఈనాప్రయత్నంలోనాకుసహకరించినవారెందరోమహానుభావులు, అందరికివందనాలు.

పైద్రాబాదు

పద్మశ్రీ

17-8-1998

ధర్మ బీపిక

ఆచార్య డా. సుబ్రహ్మణ్యం

‘ధర్మ రక్తి రక్తితః’ అని పురాణట్టి. ధర్మస్ని మనం రక్తిస్తే ఆది మనలను రక్తిస్తుందనే సూక్తం మాచన ధర్మస్నికి మూలం వంటిది. ధర్మస్ని రక్తిస్తే మానవు తను తాను రక్తించుకొన్నట్టే. ధర్మం ఆత్మాజితమైనది. ‘అనంద్ బ్రహ్మతి వ్యజాత్’ అన్న ఉపనిషద్వాక్యంలో అనందం ఆత్మదర్శం: ఆత్మయే బ్రహ్మం. బ్రహ్మమే పరమార్థంలో మానవు. “ధరతి విశ్వం ధర్మః” అన్నప్యాదు పరమాత్మపరంగానూ, “ధ్రియతే నా జన్మరీతి ధర్మః” అన్నప్యాదు సామాజిక పరంగానూ ఒకేధర్మం అన్యయిస్తుంది. దీనినే తత్త్వజ్ఞులు ప్రవృత్తి నివృత్తి ధర్మాలుగా పేర్కొంటారు. “వేదోక్తో ద్వివిధః ధర్మః ప్రవృత్తి లక్షణానివృత్తి లక్షణశ్చ” అని ఆదిశంకరులు గొభాషణంలో పేర్కొనటం ప్రసిద్ధం.

భారతీయులకు ధర్మమంచే వేదధర్మమనే వారి అనుభవం. ఆది ధర్మస్తాయిలో తత్త్వంగానూ, ఆచరణ స్తాయిలో అనేక గుణరూపాలుగానూ సాక్షాత్కారిస్తుంది. ధర్మం అంటే ఎన్ని అర్దాలలో లోకంలో వ్యాపించి ఉందో విశ్వశం ఇలా ఏవరించింది:-

“ధర్మః పుష్టి యమే న్యాయే స్ఫుర్భవాదార యోః క్తత్తా

తపమాయు మహింసాయుం కార్యక్రేచ నిశ్చాత్”

‘ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాప్తమని కిర్తించే మహారథంలో ధర్మం మాలికంగా మానవుల ఆత్మదర్శమని. ఆది మానవులలో పదిగుణాల ద్వారా వ్యవహరంలో గుర్తించ బధుతుందని అందువలన “దశకం ధర్మలక్షణం” మ్యానీ నిర్దేశించింది ఆ లక్షణాలనే ఇతర ధర్మశాప్తాలూ చెప్పాయి.

“అపోంసో సత్క మస్త్రేయం శాచ మింద్రియ సిర్పుః

చాసం దమో దయా క్షాంకిః సమ్మోధి ధర్మాధాకమ్”

అని యాజ్ఞవల్యస్మృతి దశగుణాలను ధర్మశాధన కుపయోగించేవిగా కూడా గుర్తించింది.

క. మస్త్రుతి -

“పిష్ట్వు స్మీతి స్పష్టః నిత్య మధ్యుష రాగిభః

మ్యాదయునూ ఉధూమజ్ఞుతో ధర్మః”

అని ఉత్తములాచరించిందే ధర్యమని నిర్దేశించింది. ఇవన్నీ ప్రవృత్తి ధర్మాన్ని గురించి చెప్పిన మాటలే. ఆ ప్రవృత్తి ధర్మలో సామాన్య ధర్మమని. ఏషపదర్థమని రెంచు రకాలున్నాయి. అహంసాప్తియాది దళకుం సామాన్య ధర్మాలు వెదోక్త ధర్మాలకూ, ఆఖిలస్పృతి పురాణవర్గాలలో పేర్కొనబడిన వాటిక వాదేర్ఘదికే ఏషపదర్థం అనుష్ఠించదగింది దానిని ధర్మసూక్తుప అపట్టామ.

‘ప్రాణవని వచ్చు పట్టుప సర్వాచ
నాపవశర వేకయందు నదెపు
సత్క మస్తులమం త్రైసత్కంయు సూశ్వత
మనిపంప్రాంతు రాధ్యాలములు’ ఇటువంటి ధర్మాలు ధర్మసూక్తులు. సర్వహితాన్ని సాధించటమే ప్రవృత్తి ధర్మ కాత్పర్యం. అందువల్లనే మహాబారతం ఇలా చెప్పింది.

“ధర్మజ్ఞులైన పురుషులు
ధర్మభువమ బాధనేయు ధర్మభు దైననే
ధర్మమూగా మరిదలపరు
ధర్మభు సర్వాంయుతశు హితంయ కాశలయున్”, ఆరణ్య 3. 330

అందుకే రాష్ట్రకారులు “నజాతు కామాన్న భయా న్నలోభాత ధర్మం త్యజేరజ్జీవ తస్యాపిహోః” అని నిర్దేశించారు.

ప్రవృత్తి ధర్మానికి వియుద్ధమైనది నివృత్తి ధర్మం. ఆత్మంతిక దుఃఖానివృత్తి రూపమైన స్వస్యరూప స్థితిని పాంది బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మావ భవతి అనే ఆనందస్థితిలో నిచిపాయే ప్రవృత్తి నివృత్తి. ఆది తత్వరూపమైన ధర్మస్వరూపం.

ధర్మిచారం, ధర్మనిర్ణయం ఆత్మంతళ్స్థమైనది. సూక్తుబుద్ధులు కాని తద్వచారాన్ని చేపట్టారు. నిపుణులు కాని దానిని నిర్యహించలేదు. అటువంటి దుర్ధమమైన అంశాన్ని చేపట్టి అందులోని లౌతుల్సీ, మెళకువర్షీ పండాలిచి చెతిలో పెట్టినట్లు చెప్పగలిగిన ఎదుపీమణి రాక్షణ్య ది. ఎద్యశ్శరి. ధర్మతత్త్వాన్ని నిరూపించటానికి పంచమ వేదమని ప్రసిద్ధి చెందిన గ్రంథమే ప్రామాణికంగా ఉంటుంది. అందువల్లనే ఆంధ్రమహారణాన్ని ఎన్నుకోవ్యాదు.

మహాబారతం ఇతిహసం. చతుర్విద్ధ పురుషార్థ ఫలాలను సమగ్రంగా సాధించిన ఉదాశ్టుల సంపూర్ణ చరిత్రను కర్యాఫలానుభవ నిదర్శకంగా ప్రదర్శింపగలిగి మహారథన ఇతిహసం. పాండవుల చరిత్ర ఇతిహసపన్నుపు. దానిని గ్రహించి వ్యాసమహర్షి శాస్త్రిహసంగా నిర్వహించారు. దానిని కవిత్రయింవారు తెలుగులో కావ్యితిహసంగా సంకరించారు. వ్యాసుడు చతుర్విద్ధ పురుషార్థ సాధనకుపయోగించే శాప్రత్యుత్సుక్తిని అందించడానికి ఇతిహసపన్నుపును ఆలంబనంగా చేసికొన్నట్టుంటుంది. ఎలాగంటే - భగవద్గీత చెప్పడానికి యుద్ధ సన్నిహితం. సన్నిహితం కాదు వ్యాసునికి ముఖ్యం. దాన్ని మిషా చేసికాని చేస్తే శాప్రత్యుత్సుక్తినే ముఖ్యం. కవిత్రయింవారు అలాకారు. వారు ఇతిహసాన్ని కావ్యంగా రూపాందింప రథచారు. అయితే, మహాబారతబద్ధ నిరూపితార్థం మాత్రం చెదకుండా మూలంలోని శాప్రత్యుత్సుక్తి సంవదించారు. తెలుగుబారతంలో భగవద్గీత యథాతథంగా ఆవతరించలేదు కాని దాని పరమార్థం పరిరక్తింపబడింది. వ్యాసునికి ఈపదేశం ముఖ్యం; కవిత్రయానికి చెచిత్యం ముఖ్యం. అయినా, వ్యాసశాత్మకర్యం తెలుగులో భద్రంగా నిలిచేఉంది.

‘అంద్ర మహాబారతం - ధర్మతత్వం’ అనే అంశాన్ని ఎన్నుకొన్న దాన్ని నిర్వహించే పద్ధతులు ఎన్నో ఉన్నాయి. శ్వతిస్మృతి ప్రతిపాదిత ధర్మవిశాలకు ప్రాధాన్యం ఇచ్చి గ్రంథాన్ని ధర్మమీమాంసగా రూపాందించవచ్చు. సామాజిక ధర్మాలకూ, వ్యక్తి ధర్మాలకూ నాటుమ వచ్చే సంఘర్షణలనూ, వాటిలో కానవచ్చే వైరుద్యాలనూ చర్చించి భారతం ఆధునిక జీవితానికి ఎలా లోర్ధుతుండో చర్చించవచ్చు. అప్పుడి వాస కోలాహలం కూడా కావచ్చు.

దాక్షర్ కి. విద్యేశ్వరిగారు అటువంటి పద్ధతులలో రచన సాగించకుండా తమదైన ఒక పంభాను ఎన్నుకొని తమ ప్రత్యేకతను ప్రదర్శించుకొన్నారు. ఆమె అభిమాన రంగం నవలాసాహిత్యం. భారతీయ భాషల్లో నవలా ప్రత్యేకియను గురించి, తెలుగు నవలలో మనోవిష్ణుపుతును గురించి ప్రామాణిక గ్రంథాలు రచించారు. అంతేకా నవలను గురించి శాస్త్రియమైన చర్చ చేస్తున్నా దానిని నవలలా చదివించగలిగిన సరళమైన, మధురమైన రచన ఆమె కలానికి అభీనవ కరప్రసాదం. అటువంటి సహజ కథాకథనైలో మహాబారతంలోని ధర్మమీమాంసను నిర్వహించటం వలన ఈరచనకు ఆసక్తిలో చదివించే అద్భుతమైన గుణం అలవడింది. ఇంత సీరియస్ విషయాన్ని ఇంత నవనిశంగా చెప్పగలిగిన గ్రంథాలు తెలుగులో క్షిరిగా మాత్రమే ఉన్నాయి.

ధర్మతత్త్వం, ధర్మసూక్తం, ధర్మం - అనే విభాగం రచయిత్తి విస్తుపుల వివేకానికి చక్కని ఉదాహరణ. గ్రంథంలోని ధర్మ వివేచనమంతా ఈ మూడు రకాల ధర్మ నిరూపణం మిదనె ఆధారపది ఉండటం విశేషం. ఈ మూడింటికి సిద్ధ, సార్థ, సారస్వత ధర్మాలని పేర్కొని వాటిని రచయిత్తి వివరించారు. అవ్యాయం, శాశ్వతం, సిద్ధంర్యం అయింది సిద్ధ ధర్మం. ధర్మతత్త్వాన్ని గ్రహించి తెలియదగింది సార్థ ధర్మం మానవులందరూ ఆచరింపవలనిన సామాన్య విశేషధర్మాలు సాధన ధర్మం - అని నిష్పత్తి చేశారు. అది గ్రంథరచనా ప్రణాళికకు మంచి ప్రాతిపదికను అందించింది.

సిద్ధధర్మస్వరూపము శ్రీకృష్ణురు, సాధ్యధర్మవ్రతములు వ్యాస శీష్యులిదుర సంజయులు; సాధన ధర్మవ్రతములు కుంతిదేవి, యుధిష్ఠిరులు:- అనే ప్రధాన నిర్ణయాలే భారత ధర్మతత్త్వ విచారంలోని ఫలితాంశులు. ఇటువంటి నిర్ణయాలలో ఒక్కికృత్వానినీ నిరూపించటానికి ఒక్కికృత్వ అధ్యాయాన్ని రచయిత్తి నిపుణంగా నిర్మించారు. అయిప్పాతలను గురించి ద్వార విద్యేశ్వరిగారు చెప్పిన పద్ధతి పాత్రచిత్రమను సమీక్షిస్తున్నారా, కథాన్ని వేశాలను పాత్రలోని ధర్మతత్త్వాన్ని నిరూపించడానికి వాహికలుగా వారుకుంటున్నారా అని అనిపిస్తుంది. చెప్పే పద్ధతి కుస్తిపదుతున్నట్లుగా కాకుండా కమ్ముచ్చుతీగి తీసినట్లుండటం ఘంసావహం. ధర్మసూత్రంలో పాత్రము విలువకరుతున్నట్లు సాగిన ఈ రచన ఇటువంటి పరికౌరవాత్మక రచనలకే తలమానికం.

‘అంద్రమహాబారతం ప్రబోధించిన ధర్మతత్త్వం’ అనే శిర్మికోప్రాసిన చివరి అధ్యాయం ఈ గ్రంథంలో తలమానికం. పట్టబ్రదస్థాయిలో చదివే విద్యార్థినీ విద్యార్థులందరికి ఆవశ్యకపరసియాంశంగా ఉంచడగిన ఆస్త్రవ్యాపం. “అంద్రబారతం వ్యాస పూర్వయాన్ని అవిష్కరించి ధర్మతత్త్వాన్ని బోధించింది” అని అన్నారు దాఖిద్యేశ్వరిగారు. ఈ గ్రంథం వ్యాసకపిత్రయ పూర్వయాలను అవిష్కరించి ధర్మతత్త్వాన్ని వ్యాఖ్యానించింది - అని చదివినవారి కనిపిస్తుంది. అందరూ చదవడగినదని, చదివితే ధర్మవ్రతమంచీద అందరికి చవులూరే ఆపేక్షించుగుతుందనీ అనిపిస్తుంది. ఈవాటి ‘ధర్మదీపిక’ ఈ గ్రంథం. రచయిత్తి నా పూర్వయహ్వాకాభిసందనలు!

ఉ.వి. మఱమృణం

ప్రారంభాదు.

30-7-1998.

Prof. E. SIVA REDDY
M.A., Ph.D (Telugu)
M.A. (Sanskrit)

Res : 632020
Off : 868951 Ext. 294

DEPARTMENT OF TELUGU,
University College of Arts &
Social Sciences,
Osmania University,
Hyderabad - 500 007.

Res : "RASA BHARATI"
1-1-336/77, Viveknagar,
Chikkadpally,
Hyderabad - 500 020

Date : 26-8-98

ధర్మ ప్రస్తావం

మహాబారతం మానవేతిహాసం. వ్యాసర్షి ఈ జతిహాసాన్ని నిర్మించిన తీరు అనితరసాధ్యం. కవిత్రయం వారు తెలుగులోకి పరివర్తించిన విధానం డెచిట్సుందరం. సంస్కృతాంధ్రాల్లో భారతంలోని అనేకాంశాల్ని గురించి చిప్పుతప్పికి ధన సాగింది. కావ్యలక్ష్మణాల్ని, సాహిత్య భాషా శైలులను ఎందరు నిశ్చించి గ్రంథాల్ని, సిద్ధాంత గ్రంథాల్ని వెలయించారు. అయినా ఇలా ధర్మతత్త్వ పరిశీలనకు పూనుకున్నవారు తక్కువ - పూనుకున్న దాని తుదిముట్ట నిగ్న తెల్పినవారు అరుదు. దా॥ డి. విద్యేశ్వరిగారు 'ఆంధ్ర మహాబారతం - ధర్మతత్త్వం' సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని రచించి తమ కృష్ణిని సఫలం చేసుకున్నారు. అంతగహనమైన విషయాన్ని ఘంటాపథంగా మార్చినందుకు బైమె అభిజ్ఞల అభినందనలకు అర్పురాలు.

ధర్మమనే శబ్దానికి అంత త్పుటికరమైన నిర్వచనం చెప్పడం సాధ్యంకాదు. అది మతభేధాలను బట్టి దేశకాలాలను బట్టి అర్థచ్ఛాయలను మార్పుకుంటుంది. సహ్వాదయ సంస్కృతచిత్తులకు ధర్మశబ్ద తాత్పర్య న్యూరాల్ తికమకలుండవు. శల్యపరీక్ష చేసే వారికి చెప్పి లేనన్ని అర్థాలు న్యూరిస్తాయి. ఏ కాలంలోగాని ఏ దేశంలోగాని పదిమంది శ్రేయస్సును కోరేది ధర్మం. మానవుని శాశ్వతునిగా నిలబెట్టేది ధర్మం.. పదగట్టేది

అధర్మం. శాప్తకారులు చెప్పిన ధర్మస్వరూపాన్ని డా॥ విద్యేశ్వరిగారు సారభూతంగా క్రోణికరించారు. జీవన సంఘర్షణల్లో నిరూపితమైన ధర్మస్వరూపాన్ని సరళసుందరంగా వివరించడం ఈమె వైదుప్యానికి నిదర్శనం. ధర్మాన్ని గ్రహించటానికి వట్టి తార్పిక దృష్టి సమర్థమైందికారనీ, ధర్మ దృష్టి నిరూపణకు హృదయంలో ఆద్రత కూడా అవసరమని పర్కుంగా ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలో ప్రస్తావించబడింది.

వ్యాస భీష్మ విదుర సంజయులను సాధ్యధర్మవర్తనులుగా కుంతి యుధిష్ఠిరులను సాధన ధర్మవర్తనులనుగా పేర్కొని వివరించిన విధానం డా॥ విద్యేశ్వరిగారి విశ్లేషణ పాండితికి పరమోదాహరణం. శ్రీకృష్ణుని సిద్ధ ధర్మస్వరూపునిగా అన్యయస్తు 'కర్తవ్య నిర్వహణలో' ధర్మసాధనకు తప్ప రాగద్వేషాలకు, సుఖదుఃఖాలకు లోను కారాదు' అని పాత్ర అభిప్రాయాన్ని ప్రవచిన్నా విద్యేశ్వరిగారు చెప్పిన వాక్యాలు నేటి నమాజానికి మననయోగ్యమైన మాటలు సిద్ధాంతవ్యాసం చిట్టచివర ధర్మం లౌకికాలౌకిక జీవితాలు రెండింటికి సంబంధించిందని సూచించడం అనుష్టాన పరాయణతకు చేసిన నిజమైన వ్యాఖ్య.

విషయ పరిశీలనలో వైశారద్యం, విషయ నివేదనలో సారథ్యం. రచనలో వైగనిగ్యం ఈ సిద్ధాంతవ్యాసానికి మెరుగులు దిద్దాయి. పరిశోధన పరమార్థం తెలిసిన రసికులు ఈ గ్రంథ పరసంతో మరో ఆలోచనాస్థాయిని అధిగమిస్తారని అజస్తున్నాను. రచయిత్రి సాదరీమణి డా॥ విద్యేశ్వరిగారికి హర్షికాభినుతులు.

విషయ సూచిక

1.	పంప్రుతాంద్ర మహాబారతాల అవతరణ	1
2.	పంప్రుతాంద్ర మహాబారతాలలో దర్శనప్రస్తావన	15
3.	ధర్మం అంటే ఏమిటి? ఎటువంటిది?	20
4.	పిద్ధరధర్మస్వయుషు - శ్రీకృష్ణు -	28
5.	సార్వ ధర్మవర్తనలు - వ్యాసర్థిప్రయిదుర సంజయులు	43
6.	సారవ ధర్మవర్తనలు - కుంతిదేవి, యుధిష్ఠిరుడు	65
7.	మరికందరు ప్రముఖులు - ధర్మవివేచన	83
8.	ధర్మపాఠంలో ఉపాభ్యాసాల పాత్ర	91
9.	ఆంద్రమహాబారతం ప్రబోధించిన ధర్మతత్త్వం	96
10.	గ్రంథ మార్పి	116

1. వీటిస్క్రాచండ్ర్ మీహేథారెతాల అపీలెంజి

‘చేటిం ఉరుమూలం’ అని ప్రాచినులు వేదాన్ని ప్రశంసించారు. సూక్షుల రూపంలో వేరం మానవ నమాణానికి, మానవుని లోకం, అర్ధార్థిక కేవలాలకు అవసర్వైన విధులను, నియమాలను విశేషమైంది. ఒక శాసనంలా ఈ నియమాలను ప్రతిపాదిస్తుంది. కనుకనే వేదాన్ని ప్రథమశతా ప్రార్థించారు. వేదవాళ్ళు అంటే ఇంక తిరుగులేనిది అని శరసవాంచారు.

కాని మానవు బుద్ధికి. అతడి ప్రవృత్తి ఎవ్వుదూ ఉండిలా ఉంటుందనిగాని, మానవ జవహాసిన లకే మాధ్యంలో ఘనపొన్నందని గాని చెప్పటం అసార్యం. కొత్త కొత్త అలోచనలతో, కొత్త కొత్త మార్గాలను అన్యపీంచటం మనిషి కెవితన్నెఱం లేదా నమాజగుణం. కొత్త మార్గాలను వెఱుతున్నప్పుడు కొత్త అలోచనలు ఉధృవిస్తాయి. వాటి కారణంగా మనిషి మార్యును వాంచిస్తారు. ఈ ప్రక్రియలో పాత సిద్ధాంతాలను, పద్ధతులను, విధానాలను కొంతవరు వ్యక్తిరేంచటం, వాటి అధికారాన్ని, సార్వకారీనతను గురించి ప్రశ్నించటం, కొన్ని సందర్భాలలో వాటిని ఉల్లంఘించటం ఇఱుగుతుంటుంది. ఈ మార్యులే కాలగిలో విప్పి శాఖలుగా, తత్త్వాలుగా రూపొందటం కూడా సంభవిస్తుంటుంది.

జంకెకా కారణాంకరాలవలన మానవులలో అరిషట్టుల ప్రభావం ప్రకొచ్చిస్తుంటుంది. అప్పుడు స్వార్థం చెలరేగుతుంది. వేదానాన్ని అమసరిస్తున్నామని భావిస్తునే కొంతరు తమకు అనుగుణంగా వ్యవహారిస్తుందం కూడా ఇరుగుతుంటుంది. ఆటువంటి సందర్భంలోనే సహ్యాన్ని బోధించేందుకు, వేదార్థాన్ని ప్రబోధించేందుకు శాసనాలక్నా ఉదాహరణలతో కూరిన ఉపాధ్యానాల అవసరం ఏర్పడుతుంది. అలాంటి అవసరకాలంలోనే పురాణిపొసాల అవిర్మానం ఇఱుగుతుంది సుమారుగా జాదువేల సంవత్సరాలకు పూర్యం అటువంటి అవసరం కలిగింది. తత్త్వితంగా కృష్ణద్వాపాయన వ్యాసకృతమైన ‘జయకావ్య’ సిర్పాణం జరిగింది.

స్వార్థం, లోభం, మరమాత్ముర్యదిగుణాలు చెప్పుపెరిగికి కేవలం వ్యక్తినాశనమౌక సమాణానికి, వంచులాలకూ కూడా వినాశనం సంభవిస్తుందని జయకావ్యం ప్రబోధిస్తున్నది ఇటువంటి ఒక వినాశనాన్ని ప్రత్యక్షంగా చూసిన కృష్ణద్వాపాయనుడు,

అన్నమాయంల్చురొమ్మట కృతిష్టవీలిలే
ఎండ్రుభ్రజాముఖ పథమ్మ కిం రస్తుకే :

(శుణము) చేతులుపైకి లిగ్గరగా అరబి మీకందరకు చిప్పాచువ్వాను. ఈచి వామాలు ఎవరునూ వినదు దర్శమువల్లనే అర్థామములు నిర్దించుచున్నవి అట్టి దర్శమును మీరందుకు సెవింపరు.”¹

అని అక్కిందారు. వ్యాసమునిందుని హ్యారయువేదన దర్శమ్భిందం లక్ష్మింగా ‘ఇయుక్కమ్మా’గా రూపిందింది. అరిషద్వర్గల ప్రభావాన్ని వావివల్లకలిగి దుష్పరిశాలను ఉపాశ్యానాలకో ఉదాహరిస్తూ వివరించాడు. మానవులు దర్శమార్గాన్ని అనుసరిస్తే పాందే శాస్త్రతయకస్సునూ, అధరాన్ని అలంబనం చేమకొని మాటల్నిపొందాలని అంచ్చే కలిగి పరిషామాలనూ ‘ఇయుక్కమ్మా’ రూరా విష్ణుతంగా వర్ణించాడు. ఒక్కదర్శమేక చతుర్ముఖపురుషార్థులకు సంబంధించిన అంశాలన్నీ ఉకావ్యంలో ఉన్నాయని.

‘ధర్మదార్థచ కామేచ మౌత్సేచ భరతర్భార
యితిష్ణు తదశ్శతు యున్నేప్పణ్ణి పతుతుదితే’²

అవధమేకాకుండా ఇక్కడలేనిది ఇంకెక్కడా లేదని కూడా చాలిచేస్తారు. మానవ జీవితానికి సంబంధించిన వేదవిధితనైన భూతిక అర్యాత్మిక విధినియమాలు, లోక జీవితంలో కలిగి సంఘర్షణలు, అనేక ప్రత్యుతులు, వారీకి సమాధానాలు అన్నించీని వ్యాసము ‘ఇయుక్కమ్మా’లో వివరించాడు. దర్శాన్ని అనుసరించి కేవనంసాగిస్తే లభించే చిత్రప్రియాన్ని, యశస్వును గుర్తించి జీవించమని ప్రభోధించాడు. దర్శమిల్చునై కేవనవిదాన్ని అనుసరిస్తూ మానవులు ఇతర పురుషార్థులను కూడా పాందగలరని నిరూపించేందుకు కురువంశియులగాథను వస్తువుగా గ్రహించి ఈ ‘జయేతిహసా’న్ని వ్రాశాడు. కురువంశివినాశాన్ని ప్రత్యుత్థంగా చూచిన వ్యక్తి వ్యాసము. అంతేకాక కురువంశాద్ధరణకు మూలపురుషులు కూడా అతడే. మాత్మదేవి ఆళ్ళకులద్వారా ఈను నిరివిన వంశం తనకళ్ళముండే బంధుమిత పరివారంతోసహా నాశనమైపాపటం చూసి కలపాందారు. ఈ వంశానాశానికి మూలకారణం దర్శవ్యతిరేకవర్తన అని, స్వార్థభగవణాలు నాశనానికి మూల శీజాలని అతకు మొదలిసుంచీ ధృతరాప్యుని పొచ్చరిస్తూనే ఉన్నారు. అతని మాటను కొరపులు మన్మంచలేదు. దర్శవైరుద్ధమార్గాన్ని అనుసరించాడు. ఈ ఇతిహాసాగాథకు ప్రత్యక్షసాక్తి అయిన వ్యాసము మానశివితంలో దర్శాన్నికిగల ప్రాముఖ్యాన్ని, దర్శాన్ని దంగంకిగిపే

★ 1. అంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక - సంపు.3 నం. 16.పు.158

★ 2. సం.మ.భా - అది - 62 - 52

వంటవించే వరిణమాలనూ, పరికాస్తి 'అయుక్షాం' రో వర్షించారు. ఈమ చేపిన ఈ ప్రతోధాన్ని ప్రదారంచేసే బార్యత తన వలుగురు శమ్యులైన సైల, వైశంపాయన, మమంత కైనిపులకు అప్పిగించారు.

కురుక్షీతయుద్ధమంతరం నుమారుగా కొన్ని శతాబ్దాలు గదిన తరువాతనే ఈనాయ మనకులచిస్తున్న మహారాతం రూపుదిద్యకుని ఉంటుందని, కనుక నమగ్ర మహారాత నిర్మాణకాలం క్రి.పూ. 3128 శతాబ్దం అయితుందవచ్చనని మహారాత చరిత్రకారులు నిరూపించారు.

కురుక్షీతయుద్ధం జరిగిన కాలాన్ని గురించి వండితులు, చరిత్రకారులు వరిశోరవలు చేశారు. క్రి.పూ. 14వ శతాబ్దం నుంచి క్రి.పూ. 3128 నంఁ వరకూ వరిశోరటులు వారి వారి ఆధారాలను అనుసరించి నిర్ణయాలు చేశారు. వీటిన్నింటిలోను శ్రీ ఇ. వేదవ్యాసం(ఐ.వి.యుని) నిరూపించిన కాలం సారికారముని భారిత్రిక వరిశోరటులు ప్రస్తుతానికి అంగికరించారు. శ్రీ వేదవ్యాస చేపిన కాలనిర్ణయాన్ని అమోదిస్తూ శ్రీ అర్ట. కంచన ఈ విఠంగా అన్నారు.

"The method of dating has been based by Dr. Vedavyasa on the observation of the sky at the time of the war of Mahabharata has been comparatively studied and cross-verified with the result of radio-carbon dating which misses the mark by plus or minus of about one hundred years.

The net result of the arduous and prolonged efforts on research of Dr. Vedavyasa is that it can be assertively declared that the epic war of Mahabharata took place on Tuesday, the day of new moon of Amavasya, in the month of October 3128 B.C. which more or less tallies with the traditional reckoning of 5000 years ago."³

యుద్ధిష్ఠిర జనమేజయుల పేర్లతోగల కానవాలు కూడా ఈ కాలనిర్ణయానికి ఉపఱికాలై ఉండటంచేత, ఈ వారాన్ని ఖండించేందుకు తగిన ఇతర ఆధారాలు ఏనీ ఇవ్వటికి లభించని కారణంగా శ్రీ వేదవ్యాస చేపిన కాలనిర్ణయాన్ని ప్రస్తుతానికి అమోదించారు. వేదవాళ్ళాయం, ఉపనిషత్తులలో కొన్నివ్యాప్తి 'అయుక్షా'నికి ముందు వెలపిన వాజ్యాయుమని, ఇతర ఉపనిషత్తులు బ్రాహ్మణాలు 'అయుక్షా'నికి, సమగ్ర మహారాతానికి మర్యాదలంలోను, అనంతరకాలంలోను వెలువర్ధాయని వారిత్రటులు పేర్కొన్నారు. మనుషు, గౌతముడు, వారదురు మొదలైన స్ఫురితారులు, దర్శకాప్త నిర్మాతలు అయినవారి ప్రసంగం మహారాతంలో అనేక వర్యాయాలు ప్రస్తుతవస్తు వచ్చుంది. అయితే వారి వారి ధర్మ చర్యలు, మతాలు తదనంతరం వారి శిష్య ప్రశిష్యల ద్వారా గ్రంథశ్శమై ఉంటాయని చి.వి. కాషివంటి వండితులు నిర్ణయించారు.

★ 3. Hindu Kingdoms of South-East Asia. R.K.Kanchan (p.337)

జయకావ్యం మహారతంగా మారిన వైనం

అంత్రమహారతంలో వస్తుయభట్టారకుడు - 'క్షోద్యోపాయమందు విథిలలో కోతార్థంబు రత్నవధానుండై వంతుర్తుర్తుయంబునిర్మించి దాని దేవలోకంబువందువక్కాణించ వారమంబుని విక్షులోకంబుని వక్కాణించ వశితుండైనదేవలుంబునిచెగరుదగంధర్యుక్కాపలోకంబులందు వక్కాణించ తుంబునిచెగరగలోకంబునందు వక్కాణించ మమంతుంబునిచెమమషులోకంబున జనమేజయునకు వక్కాణించ వైశంపాయమంబునిచె వేవానైశంపాయన మహామునివలన వినివచ్చితి'."

అని కురుక్షేత్రయుద్ధానంతరం మూడు సంవత్సరాలకు వ్యాపుడు రచన చేచినట్లు మాతముఖంగా ప్రస్తుంగా చెప్పారు. ఇదియే 'జయ' నామంతో వెటువదిన తొలి ఇతిహాసగ్రంథం. మహారాతంలో ఉన్న ఏవరాలనుబట్టి చూగా ధర్మరాజు రాజ్యకాలం ముపైతారు వంతుర్తాలు. 'భారత సంగ్రామపారీషుండై జయరమయుల్లసిల్ల సామ్రాజ్యమునకు పాండముఖ్యుని బట్టంబుగట్టిన యదియాదిగాగ ముప్పదియువైదు సంవత్సరంబులునన ననంతర వత్సరంబున' పరీక్షితును రాజ్యాలిషితుట్టచేసి పాండవులు ద్రోవదివమేకంగా మహాప్రస్తావానికి కరలివెళ్లినట్లు భారతం చెప్పాన్నది. అటువిమృట అఖిముఖ్యిని పుతుడైన పరీక్షితు ధర్మరాజుములను విధితప్పక నిర్వహించుచు పుణ్యచరితుడై ప్రజలను రక్తిస్తూ అరువది సంవత్సరములు రాజ్యంచేశారు. అతడు తక్కవిషాగికి గురియైన సమయానికి అతని కుమారుడు జనమేజయురు బాలుడని భారతమే చెప్పాన్నది. జనమేజయురు యుక్తవయస్వదైన తరువాత, కాన్మేత్తు గదిచినాక తండ్రి మరణానికి కారణాన్ని పెద్దలవలన తెలుసుకుని సర్యయాగాన్ని తలపెట్టారు. సర్యకులరక్తకుదైన ఆప్తపునిరాకలో యాగం అగిపోయింది. అప్పుడు ఆ యాగాలలో, వ్యాసుని అనుమతితో, అతడి శమ్యదైన వైశంపాయనుచు భారతగారను ఎల్లరకు వినిపించినట్లు, ఆ గార్థనే అనంతరకాలంలో సూతురు శాస్త్రాదిమునులకు వర్ణించినట్లు మహారాత ప్రారంభంలో ఉన్నది.

కురుక్షేత్ర యుద్ధానంతరం వ్యాసుడు మూడు సంవత్సరాలకు నిర్మించిన 'జయము' అనే ఇతిహాసప్రస్తావన, వైశం అర్పునునికి మూరధ తరువాదైన జనమేజయుదికాలంలో మొట్ట మొదటిసారిగా బహిర్భక్తమైంది. మూలగారకు, వ్యాసుని ప్యాదయగతలక్ష్యమైన రఘ్యపోదానికి భంగం కలగనివిధంగా వైశంపాయనురు భారతకథను యాగాలలో వినిపించారు. ఈ ఇతిహాసాన్ని సాతి భరతవంశియులగాథగనుక భారతగాథ అని భారతం అనే పేరుతోను, "శ్రుత్యాపం విపిత్రామహారతసంహితా" అని మహారతం పేరుతోను వ్యాసుని కావ్యంగా ప్రశంసించారు.⁴

★ 4. అంద్రమహారతము - అది - 1-67

★ 5. సంమ.భా. అది - 1-19,11

వైశंపాయనుడు, శాసి ఇయకావ్యం భారతమహారథాలుగా రూపాందెందుకు కారణాత్మకై ఉండవచ్చుని వమర్పులు విజ్ఞానించారు.

ఇయకావ్య రచన, వైశంపాయనుడు యాగోలలో జనమేజయుని కోరికై పాండపుల చరిత వినిషించే నమయునికి మధ్య దాలా కాలాఫేదంపుంది. తన్నుల పరిస్థితులకు, ద్వారపరఱకు అమకూలంగా వైశంపాయనుడు మరికొన్ని ఉపాధ్యానాలను చేర్చి అనాటి క్రోతులకు వినిషించి ఉండవచ్చు. ఇలా చేశాడని అనేందుకు మరొక కారణంకూడా కనిపిస్తున్నది. ద్వారపయుగాంగాన కుర్చైతయుద్ధం జరిగింది.¹ కృష్ణ నిర్వాణతో కలియుగం ప్రారంభమైనదని ఘోర్ణుల విశ్వాసం. వరిక్తిత్వ తన పాలనలో కలిని అణచిష్టంచివట్టుగా భాగవతం వర్ణిస్తున్నది.² వరిక్తిత్వ మరణానంకరం కి విజ్ఞానించివాగా దర్శ్యపుటోధం మరింత ర్ఘంగా, ఏష్టరంగా చేయవలసిన అవసరం కలిగిష్టంటుంది. ఇందువలననే వైశంపాయనునికి ఉపాధ్యానాల విష్టరఱకు అవశ్యకం ఏర్పడి ఉంటుంది.

అటుపైన శారణికురైన సాతి మరికొంతాలం తరువాతనైమికారణ్యంలో తన సహజకల్పన, వర్ణవాదాత్మక్కాలతో నాటి కాలానికి అమైనేన దర్శ్యపుటోదవిష్టరఱతో బుపిసమూహంలో భారతగాథను పురాణంగా వర్ణించి చెప్పాడు. వైశంపాయనుని ముఖః ఎన్న భారతగాథను విచిత్రార్థాలతో కూడిన మహారథంగా ప్రస్తుతించారు. ఈ మహారథం వ్యాపాతిక దర్శ్యపుటోధానికిగాని, ఇతిపోవ మూలాంకాలకు గాని వైశ్లభ్యంకలుగని విధంగా విస్తరించింది. కృష్ణపైపాయనవ్యాపక్కత మహాతిషాపనమైన మహారథంగా ప్రసిద్ధిపాండింది.

ఈ విధంగా మహారథ నిర్వాణంలో వ్యాపివైశంపాయన సాతులు ముగ్గురికి భాగంపుందని నిర్ణయించేందుకు చరిత్రకారులు మార్గు అంశాలను అదారాలుగా చూపారు. అంశలు మొదటిది - వ్యాపుని కావ్యం 'ఇయకావ్యం'; వైశంపాయనుడు ప్రవచించినది 'భారతపంచాత' సాతిమునిగణానికి పురాణంగా చెప్పినది 'మహారథం'. అశ్వలాయన గ్యాయమాత్రాలలో "భారతమహారథాదార్యః" అనే ప్రయోగం సుమంతువైశంపాయన పైలాది వ్యాపకిష్టులను గురించి ప్రస్తుతించినప్పుడు కనిపిస్తుంది. కనుక అనాటికి భారత, మహారథాలనే పీఠ్ల ప్రసిద్ధాలు, వేర్యరుగ్ంధాలను సూచించేచి ప్రధారంలో ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది ఏనిలో జనమేజయుని సథలో వైశంపాయనుడు ప్రవచించనది భారతసంహాత శారణికురైన సాతి నైమికారణ్యంలోని మునులకు భారతమహారథాలను దెండించిని కలిపి వినిషించి ఉండవచ్చును.

★ 6. ఆం. మ. భా. ఆది 1-67

★ 7. ఆంద్రమహాగవతం 1-433

రెండవది క్లోవంట్యామ అధారం చేసుకున్నది. వ్యాపారాలు “అస్కోక పహాడ్రాయ అస్కోక శాపి” అని 8,800లుగా గ్రహించింది. ఈ నంట్య క్లోక నంట్య అనే వారం ఒకది స్వంది. అయితే ఈ వారం సమయంగా నిరూపించే అధారాలు లేవు. ఇక శతపథు (లక్ష) క్లోక నంట్య మహాబారతానికి నంబందించివింది. వైశంపాయన శాశులిద్దులు శాశాంత మార్గంలో అవాటి పరిష్కితులకు తగినట్టుగా దర్జ ప్రభరణలైన ఉపాఖ్యాలను చేర్చగా సమగ్ర మహాబారతం లక్షోక పరిమాణంతో రూపొందింది.

ఇక మూర్ఖ అంశం కొప్రారంభావిక పంచంభించివింది. “మన్మాది భారతం” అని, ‘అస్కోదికథాపరే’ అని, “తదోపరిచరాద్యన్యే విషాః పమ్యగఢీయతే” అని మూర్ఖ గాఢలు ప్రారంభంలో కెపిపున్నాయి. మహాబారతయుద్ధం ముగిసిన మూర్ఖ సంవత్సరాలకు వ్యాసును జయికావ్యాప్తి ప్రారంపి వ్యస్ంగాపుండి. కనుక పాండవుల విజయంతో ఆగాఠ పూర్వకావారి. అవంతర విశేషాలు, కృష్ణవ్యాఘం, గాంధారి ధృత రాష్ట్ర విదురాది వ్యధుల మరజం, పాండవుల మహాప్రస్థానం, స్వర్గాలోహాణం జయికావ్యంలో చెప్పేందుకు విలులేదు. కనుక ‘తదోపరిచరాద్యే’ అని కురువంశ మూలపురుషుడైన ఉపరిచరవసుపూర్ణాతో వ్యాసుని జయికావ్యం ప్రారంభమై ఉండవచ్చును.

ఇక ‘అస్కోదికథాపరే’ అనే ప్రారంభం - సర్వయాగానికి కారణం, దానిని నివారించేందుకు అస్కోకుని ఆగమనంమొదలైన అంగాలతో భారతకథ మొరలయిందని చెప్పున్నది. సర్వవత్తం జరిగేపుయదు పరీక్షిత్తు శాపారణంతోపాటు సర్వగణం అవిధంగా భస్యం అయ్యేందుకు తల్లి అయిన కథ్రువొం కారణమని వైశంపాయనును జనమేజయునికి వివరించాడనఱం సమద్వసీయమే ఆశ్చర్యంది. మనమ్మలోకంలో ‘జయికావ్యాప్తి’ భారతసంహిత పేరుతో వైశంపాయనును ప్రచారం చేశాడని ఈ ప్రారంభగాఠ నిరూపిస్తున్నది. ఇందులో పాండవుల స్వర్గాలోహాణం వరకు భారతకథ పుంటుందనట్టానికి ఏమ్మతం అనుమానించవలసిన పనిలేదు. వైశంపాయనుని భారత సంహిత 24,000 క్లోకాలతో కూడిన గ్రంథం.

మూర్ఖ అరంభం ‘మన్మాది భారతం’ అనేది. మనుషు అంటే విష్ణుస్వరూపుడు గనుక విష్ణుస్త్రుతమైన “నాయిణంనమప్పుత్యే”క్లోనే మన్మాదిగా పేర్కొనిపుంచారని వ్యాఖ్యాతులు వర్ణించారు. ఈ క్లోకం నుగచి చివరి వరకూ నేడు లభిస్తున్న సమగ్ర సంపూర్ణ మహాబారతం ఏర్పరింది. ఇదే లక్షోకబంధురమైన కావ్యం. అప్పటి అవసరాన్ని బట్టి అనేక ఉపాఖ్యానాలు, ధర్మచర్చలు సౌతి ప్రవచించిన మహాబారతాతలో చోటు చేసుకున్నాయి. వ్యాసుని జయికావ్యం మహాబారతంగా మారేందుకు సుమారుగా 170 సంవత్సరాల కాలం వట్టి పుంటుందని మహాబారతంలోని అంగాలనే అధారంగా తినుకుని మహాబారత తరిత గ్రంథక్కు కై పెంచ్చాల

వేంటమల్చాయ్యాప్రిగారు చర్చించారు. కేవలం కథా ప్రారంభం వల్లనొక వ్యాఖ్యాతల కాశలాన్ని బట్టి తుదా గ్రంథధారణకు అవకాశం ఉంటుందనే విషయం మహారథంలోనే ఎనిపిస్తున్నది కెమక ఈ అంకాలాన్నింటిని పరిశీలించి చూడగా నంపుర్చుమహారథ స్వరూప నిర్మాణంలో వైశంపాయనసాకుల ప్రమేయంపుందని నిర్ణయంగా చేప్పిందుకు వీలుకలుగుతున్నది.

ఈక కృష్ణద్వైపాయినుయు ఇతిహసంగా ప్రాసిన గ్రంథం రఘుభోదకావ్యంగా, పురాణంగా ప్రచారం పాందవలనిన అవసరం ఎందుకు ఏ విధంగా కలిగింది? ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం చరిత్రను పరిశీలించి తెలుసుకోవలసిస్తుంది.

కె.ప్ర. 3వ శతాబ్దించాటకే భారతదేశంమీద మైమ్మల దండయాత్రలు ప్రారంభమయ్యాయి. భారతదేశంలో ప్రభుత్వులు రాజుర్కులుకై పొరాదవలనివచ్చింది. దానిలో పాటుగా అంతస్కలపోలుకూరా పెచ్చుపెరిగాయి. ఈ కారణంగా అప్పటి వరకు ప్రభాజివనంలో వ్యాపించిన్న వేదసంప్రీతి ఏర్పడిపుస్తదో ఆ ప్రకృతి అరాదన, యజ్ఞ యాగాది క్రతువుల ప్రాచిల్యం తగ్గటం ప్రారంభించింది. వాటిని గురించి అనేక ప్రశ్నలు బయలుదేరాయి. దేవతామూర్తుల నంభ్య పెరిగింది. ఇంద్ర, వరుణ, అగ్ని, సూర్యాది వైదిక దేవతలు మరుగయినారు. ఆ స్తావంలో విష్ణు, రుద్ర, దేవిశాఖల శాఖలు అంకురించాయి. ఈ శాఖలు కుంఠమ అధిక్యతను చాటుకునేందుకు పెనుగులారసాగాయి. ఇంచుమించుగా ఇదే సమయంలో జైన, బౌద్ధ మతాలు జన్మించి, విష్ణురించి సామాన్య ప్రజలను విషించంగా అక్రమించసాగాయి. అశోకునివంటి సామూజ్యాద్వితీతలు, చక్రవర్తులు వైదిక దర్శాప్రీతి విధిచి బౌద్ధమత వ్యాప్తికి ఎంతో పాటుపడ్డారు. పొంప, అపొంపలగురించి చర్చలు, వారోపవాదాలు చెలరేగాయి. వర్ణమధర్మాలపైన నిర్మితమైన ఆర్య సంప్రీతికి, వైదిక ధర్మానికి గ్రాని ఏర్పడింది.

అటువంటి సమయంలో వైదికదర్శు ప్రభోదకము, హ్యాథయ రంజకము, అంతక్కన్నా ముఖ్యంగా సట్టివుమైన ఇతివ్యతింగల ఒకానొక ఈధ్రంథం అవక్ష్యకమైంది. 'జయుతిహసం' అనంతరం, మహారథ అవతరణకు ముందు, ఆర్య సంస్కరించి, వేద ధర్మాన్ని వివరించే లేదా ప్రభోదించే ఉపనిషత్తులు, బ్రాహ్మణాలు వెలువ్యాయ వాటి వెంటనే ఇతర పురాణాలు కొన్ని వర్ణిల్లాయి వేదవజ్ఞాయ సారాన్ని, ఉపనిషత్తుల, బ్రాహ్మణాల, పురాణాల ముఖ్యంగాలను ఒకేచోట్టుకీరించి సామాన్య జనులకు పైతం సుబోదకంగా బ్రుతిశభగంగా తెలియజేయవలసిన అవసరం, సమయం ఆసన్నమయ్యాయి. ఆ సమయంలో,

న. బ్రాహ్మణులు భద్రతాప్రాం ఏది యాధ్యాత్మికమైన తేజసోవ కులియు
శిష్టాచారుల పీఠికాప్రాం ఏది ప్రాణమైన మహామాయులు కులియు
రాఘవుల ప్రశ్నలుప్రశ్నమైన ద్రుష్టికుమారులు ప్రశ్నమైనియు
ఎంపు కొరాతీకిల్ల వాంపులుఎంపులు ద్రుష్టికి మహిం గ్రహించుటాడి ।

ఒక మహావ్యం ఇమెరిపోవడ్తు అయిన వేదవ్యామసి కృతిగా మహాత్మాతమాంలో అవధిపించింది. అర్థ వైదిక సంప్రతి నాగరికతలను ఉపాశ్యామరూపంలో వివరిష్టు వేదధర్మ ప్రభోం, ప్రార్థ లక్ష్మ్యాలను మహాత్మాతమం ద్వారా పొత్తి చెయ్యేర్చాడు. ఈ మహావ్యం కృత్యుపాయమ క్రూరమహాతీపంగా ప్రపంచసాపొత్తు దరితలో చిరస్థాయిగా విరిదిపేయింది.

వైరిక దూపికి అంబంగా రూపుదిద్యుకున్న మహారాతంలో వైదికమత శాఖలన్నిటికి నమస్కారం లభించింది. ఇవేళుల ఘర్షణ ఎలాంటి పొచ్చుతగ్గులు లేకుండా భారతంలో వ్యక్తిగ్రస్తింది. ఉదాహరణకు కృష్ణుచు విష్ణుంటనంచూతటు; అర్థము ఇష్టిగురించి తపస్సుచేసి పాశచాత్మాన్నిపొందారు; అంగ్జుమ రుద్రునిద్వానించి ఈతుపంచారుం చోటు; ఇక దీపమాహాత్మ్యాన్ని వర్ధించే శ్రీలకులు కూడా మహారాతంలో ఉన్నాయి. ఈ కారణాలన్నిటివల్ల నేర్చాల శేరంలేకుండా మహారాతం అందరికి అలిమానయోగ్యం, అమోరక్రం అయ్యింది. ఇంతోగా కాలక్రమంలో జ్ఞానద్వారమతాలు కూడా కొంతవరకు వైదిక దేవతలను గారవించటం, వైదిక మతం బుద్ధుని దైవత్యాన్ని అంగీకరించటం నంభించింది. ఈ కారణాలవలన అర్యవైదికదర్శు పునర్వర్ణనకు మహారాతం మూలస్థంత్వమై నిరిచి పంచమవేదంగా ప్రసిద్ధి పాందింది.

మహారతంలో దర్శకు ప్రాముఖ్యత, ప్రస్తావన అయిగదుక్కి కనిపిస్తుంటుంది. మనుషు, గాతముడు, వరిష్ఠుడు, నారదుడు మొదలైన బుయుషులు మహారతంలో సహవాయుతులుగా దర్శకులు సందర్భాలలో కనిస్తారు. భారతియ దర్శకు గ్రంథాలలో ముమ్ముళియే మొదలీదని, ఇంకా స్మృతులు, శాస్త్ర గ్రంథాలు తరువాత వెలువదినవేనని దారితకులు సదాపారణంగా నిరూపించారు. కనుక స్మృతులక్వా ముందు వెలసిన మహారతమే తోరి దర్శగ్రంథం అని చెప్పటంలో ఎటువంటి విప్రతిపత్తి లేదు.

ಅಂತರ್ಮಹಾರ್ಷಾವತರಣಕು ಮೂಲಕಾರಣ

వైరిక నంన్పుతి నాగరికతలకు ప్రతిరీటింటమై లోరి దర్శనప్రభుచేశిహనసంగా ఘనిష్ఠిపాందిన సంస్కృత మహాబారతం భారతియ భాషలన్నటిలోకి భాషాంతరికరణం పాందింది. అయి భాషలలోని కపులు వ్యాపక్త మహాబారతంలోని కొన్ని పర్వాలను లేదా కొన్ని పుట్టులను మాత్రం

తిముని మార్యులు చేరుటలో వారి భాషపలో భారతదచన చేశారు కైవమక దర్శని ప్రచారం చేసేందుకు విత్తుమార్థువ విజయం చేరుటో అర్ధసుమ నాయకులుగా కన్సరబలో పంపకవి ల్రాసిన భారతం: వైష్ణవమత సిద్ధాంతాలను ప్రబోధిస్తూ చరియాలూపలో సర్వాదాసవి రచించిన భారతగార ఇటువంటి భారత భాషాంతరీకరణాలకు ఉదాహరణలు. ఈ గ్రంథాలుగాని. కథాంకాలుగాని యిథాకథంగా వ్యాసపూర్వయాన్ని ఆవిష్కరించాయని చెప్పేందుకు ఏలురెదు అంద్రభాషపలో మాత్రమే వ్యాసపూర్వయగత లక్ష్మీనేన వైదిక దర్శపబోధం అంద్రమహారతంలో సంపూర్ణంగా దర్శపమిస్తుంది. ఇందుకు ఆంద్రభారతావతరణ కాలంనాటి సాంపుక రాజకీయ పరిస్థితులు ముఖ్యకారణం అయితే కవితయంవారి ప్రతిబాప్యత్వత్తులు ఈ ప్రయత్నం సఫలం అయ్యందుకు తోర్చుటాయి.

మానవ నమాశాస్త్రి, మనిషి ఇహాపర కెవితాలకు దర్శనుసరణ ఒక్కటే తరణోపాయమని ఎలుగిత్తిఛాటుకూ వ్యాసుము నిరించిన మహాతిపాసం శతాబ్ద్యాల అనంతరం ఆంద్రభాషపలో తోరి శ్రంఘంగా, మహాకావ్యంగా వెలువడింది. నుమారు రెంధున్నర శతాబ్ద్యాలమర్యాకాలంలో, ముగ్గురు మహాకవుల ప్రతిబాపాండిత్యాలకు నిదర్శనంగా అంత్రమహారతం రూపుదిద్యుకుంది. కవిబ్రాతిక్షువుని వ్యాసాన్ని “లోహితనిష్ఠువాని కావించె దర్శాద్దైతస్తోత్రి భారతాఖ్యమగు లేఖందైన యామ్మయమున్” అని వివరించాడు. లోహితాన్ని విషులో కోరి, దర్శమునే అద్దైతంగా అనగా రెంధవది అవది రెని స్తోత్రిగా వర్ణిస్తూ, లేఖాప్తున వేదాన్ని భారతంగా చెప్పాడని వ్యాసకావ్యలక్ష్మీన్ని మూరు అంకాలుగా ఆవిష్కరించాడు.

అదికని, భారతదచనకు శ్రీకారం చుట్టిన వమ్మయశస్త్రాన్ని ఈ వివరణలు రేపుండా ఒక్కమాటలో

5. ఆముత కృష్ణస్తోత్రమ్
యిం తుమి కృష్ణాభావిత తుమిభారత న
కృష్ణాపిత్యా మధ్యమ
ఆముత రాపయంతు మంత కృష్ణమీయమ్ ”

అని కృష్ణస్తోత్రమును నిరూపించిన అర్థాన్నే తెలుగులో చెప్పమని రాజరాజ్కోరాచి వ్యస్తంగా చెప్పేయి. దర్శంగం చేస్తే కలిగి వరితాన్ని కౌరా చూశారు గమక దర్శని అధరించవలనిన అవవరాన్ని వ్యాసుము ప్రబోధించాడు. ‘కవితయంవారు కూడా ఇటువంటి కారణాలవలనే భారత రచనకు పూనికానిష్టంచూరా’ తెలియాలంటే చరిత్రను వరించించాలి.

★ 9. అం.మ. భార విరాట 1-3

★ 10. అం.మ. భార అది 1-16

సంప్రతి మహాబారతం సమగ్ర స్వరూపంచాంది గ్రంథశ్శమైన కాలంనాటి పరిష్కారులే. దర్శనానియే ఇంచుమించుగా అంగ్రభారతావరణకు పూర్వం తెలుగుగ్రమీద ఏర్పడ్డాయి. వైదిక ధర్మాన్ని పునరుద్ధరించి ప్రబోధించవలనిన అగ్రయం. దేశబాపలో వాజ్ఞాయ స్ఫోర్ణి అవసరం, రెంధూ ఏకాలంలో 11వ శాలో పంభవించాయి. దాటుక్య ప్రభువైన రాజరాజనరెంటుని ప్రాత్మాహంతో ఆతనికుల జ్ఞానాంశులైన నన్నయభట్టారకుటు ఈ మహాత్మార్యాన్ని నిర్వహించేందుకు సిద్ధమైనాడు. ఇంతటి బృహాత్మార్యానికి దారాతిసిన అనాటి పరిష్కారులు.....

క్రి.క.10వ శతాబ్దం నాటికి వెంగిమందలం తూర్పు దాటుక్యుల పరిపాలనలో ఉంది. క్రి.క.1011నాటికి రాజమహేంద్రవరం రాజధానిగా పరిపాలన కొనసాగిస్తున్న విమలాదిత్యుడు రాజరాజనరెంటుని తండ్రి. విమలాదిత్యుడు మొదట శ్రీవమానవలంబించునప్పటికి తరువాత జెంధర్మాన్ని స్వీకరించి తైనమదయ్యాడు. విమలాదిత్యుని రాషులలో ఒకదైన చామకంబ కూడా తైనమతాన్ని స్వీకరించింది. ఇతడి మరొకరాణి కుందమాంబ. ఈమె దక్కించే విమలాదిత్యుని పరిపాలించే చేశపంచియుల కుమార్తె. చేశ ప్రభువులు వైదికమతానుయాయులు. మీదు మిక్కిరిశ్రీవమతారి మానులు. ఈకారణంగా కుందమాంబలన దాటుక్యాంతఃపురంలో వైదికమత సంప్రూతి, మర్యాదలు నిలదొక్కుకున్నాయి. విమలాదిత్యుడు తైనమతాన్ని స్వీకరించినప్పటికి వైదికమతాన్ని నిరపించలేదు. అప్పుడు వేరండితులను నత్పరించటం, చౌంధూదేవాలయాలకు మదిమాన్యాలు దానం చేయటం పూర్తిగా మానలేదు. విమలాదిత్య కుందమాంబల పుత్రులైన రాజరాజ, మేనమామ కుమార్తె అమ్మంగదేవిని పరిణయమాడాడు. ఈమె రాజేంద్రచౌణి పుత్రిక. తల్లి సేర్పిన సంస్కరం, మేనమామల సాంగత్యం, భార్య అమ్మంగదేవి కూడా వైదికమతాన్ని అనుసరించే వంశంనుంచి రావటం రాజరాజులో వైదిక మతాధిమానాన్ని పెంచాందించాయి.

విమలాదిత్యునికి పూర్వం పరిపాలించిన దాటుక్య ప్రభువులు కూడా ప్రధానంగా శ్రీవమతాన్ని అనుసరించినప్పటికి తైనమతోద్దరణకు తోర్పుద్దారు. తైనమత గురువులకు అశ్రయం కల్పించి అనేక రానాలు చేశారు. అనాటికి అంద్రదేశంలో బోధ్యమతం వేచ్చాన్నిస్తిరపడింది. అమరావతి, విషయవాటిక సుప్రసిద్ధ బోధ్యక్షేత్రాలు, విద్యానిలయాలై ఖండాంతరాలలో కూడా పేరుపాంచాయి. తైనబోధ్యమతాలు రెంధూ ప్రజల జీవనంలో, సంప్రూతిలో లీపనమై వారికి చేరువైనాయి. ఆదరించే ప్రభువులు, అనుసరించే ప్రజలు కరువై వైదికమతం నిర్వీర్యమైఉంది. దాటుక్య ప్రభువులు మతసహనం చూపినా అచరణలో మాత్రం తైనమతం వైపే నిలిచారు. బోధ్యజైనాల నము చిక్కుకున్న వైదికమతం స్వయం ప్రకాశంతో వ్యుల్లలేకపోయింది. “యథారాజా తథాప్రశా” అనే సూక్తి నిషమై సామాన్య జనులకు కూడా వైదికమతం అంచే అన్కి నిరాస్కి అనేని రెంధూ క్రీయేంద్రాయి. అంతేకాపొంస అపొంసలగురించి, యమ్మయాగాలగురించి, వధ్యమథర్మాలగురించి ప్రశాంతిలో అనేక ప్రత్యులు ఉపాత్మాయి. ఈ ప్రత్యులకు బీంగం వేసినవి బోధ్యతైనమతాలు.

ఇవ్వుజారురంధరులు. వైదిక మతాలిమాని అయిన రాజరాజనరెంటుచు ఈ పరిశీలని గుర్తించాడు. వైదిక మతాన్ని ఉద్దరించాలంచే ఆ మతానికి సంపూర్ణమైన ప్రాత్మాహం. ఆదరణ అవసరమని గొంచాడు. ప్రజలకు దగ్గరగా మతాన్ని తీసుకుని వెళ్లాలంచే ఆ మత ప్రబోధం ప్రజల భాషలో జరగాలని నిశ్చయించాడు. మత ప్రదారం విషయంలో బోధ్యక్రిందినమతాల మార్గాన్ని అనువరించి దేశబాషలో అంటే తెలుగులోనే ప్రదారం కొనసాగించటం ముఖ్యమని గుర్తించాడు. తన నిశ్చయాన్ని ప్రయోగంలోకి తీసుకుని రావాలంచే

మ. అమితాభాస్వామికథాలం లోచించేదార్థములాభాయ ద్వి
సుమహాత్ముర్భవుమితినీ తోభావిక్షణమైర్యామ్
త్రయుమానాగుణకీర్తనాభ్యాసం మై ద్రైషాయనేచ్ఛామా
తయుపోధారత పాలికాత ముఖ్యమని ధాత్రీసుర ప్రాప్తమైను¹

భూజాన్ని ఆశ్చయించటం ఒక్కటే మార్గంగా భావించాడు. మహారాత పారిజాతం ప్రజల భాషలో ప్రజలకు పన్నిపొతంగా రావాలని ఆశించాడు. తన కుల బ్రాహ్మణులైన నవ్యయశిష్టును వ్యాపారం ప్రశ్నలో ఏదైతే ఉండే దానినే తెలుగులో చెపుమని కొరాడు.

అంకేకాక

క. బహుభాషల బహు విభిన్నుల
బహుభాషల వులన విభిన్న భారతభూ
స్తుపాలగువారికి నెప్పుచు
బహుంయాగంయల ఘలంటు విభిన్నులుగువే²

అనిరెందు విశేషంగాలను పేర్కొన్నాడు. మొదటిది ఆహాటే బహుభాషలలో అనేకిదార్శన భారతకథలు ప్రదారంలో ఉన్నాయన్నది. రెండవది భారతకథ ఫరితంగా యత్కంచేసినపులం లభిస్తుందన్నది. మొదటి విషయం సామాన్య ప్రజలలో భారతకథలకు ఉండే ఆదరాన్ని తెలియజేస్తున్నది. రెండవ విషయం భారతం వినటంవలన యాగవలం లభిస్తుందని పలశ్రుతిచెప్పటంలో వైదికదర్శక్కుం సూచితమౌతున్నది

బహుభాషల అని అనటం మరొక అంశాన్ని స్వీరింపజేస్తున్నది. ఆహాటకే క్వారభాషలో

★ 11. అం. మ. భార. ఆది 1-66

★ 12. అం.మ. భా. ఆది 1-17

కృతిద్రవు అర్థమనవకు అభేదం చెప్పటంలున అర్థమనికి కావ్యానికి వాయికుడైనారు. ద్రవది అర్థమనికి మాత్రమే భార్య. ఈ కావ్యం ప్రధానంగా కైవర్ధన ప్రశ్నా గ్రంథం. వాజ్యము దురంధరుడు, బహుభాషాకోవిదు, నన్నయు సహాయయి అయిన వారాయిభట్టు నన్నయుతో వికిషాటువ బిషయాన్ని గురించి చర్చించి పుంచారు. ఈ కారణంవల్లనే రాజరాజు వ్యామిలక్ష్మీనై వైదికదర్శపాఠంలోనే తెలుగుబారతాన్ని రచించమనికారారు. అంతెక రాజరాజు “ఇవి యేమన సతతంబు వాయెడు గరంబిష్టంబులైయుందు” అని తనకు ఆక్యంత ప్రియమైన విషయాలని చెప్పినవాటిలో బ్రాహ్మణభక్తి, భారత క్రాత్మకమణస్తి, పార్వతిపతి పరాభ్యారాధన అనే మూడు కోరికలు అతడి వైదిక దర్శనిరతిని చాటుతున్నాయి. ఈను చేయదలచిన దర్శపాఠానికి వ్యామిను ఈను సాక్షిగా చూసిన భరతవంశగాథను మాత్రంగా ఎన్నుకోగా, రాజరాజు ఈను సంకేర్ణించిన వైదిక మతాద్రష్టకు తన పూర్వులైన చంద్రవంశియులగాథను వన్నపుగా తెలుగులో చెప్పమని కొరారు. ఈ కోరిక బాహ్యమైనదిగా కన్పించినా దీని వెనుకనున్న అంతరాధంమాత్రం మహాబారత ప్రశ్నాధిక వైదికదర్శన పునరుద్ధరణమే.

ఇంతటి బ్రాహ్మతర లక్ష్యంలో బ్రాహ్మంహాది నావాపురాణవిష్ణున విరకుడైన నన్నయుభట్టు, అర్థమనవకు శ్రీకృష్ణునివరె తన సహాయయి అయిన వారాయిభట్టు అప్రం - అంటే గంటం పట్టకుండా తోడైనిర్యాహింపగా భారతరచనకు పూనుకున్నారు.

కారణాంతరాలవలన నన్నయుభట్టు ప్రయత్నం రెండుపుర వర్యాల రచన ఆనంతరం భంగపడింది. చాలుక్య వంశం అంతరించిన తరువాత అంద్రదేశం రాజకీయంగా అవేక ఒదిదురుకులను ఎదుర్కొనులని వచ్చింది. చిన్న చిన్న స్వతంత్య రాజ్యాలు వెలసి పరస్పర కులహాలు చెలరేగాయి. పీటికి లేదుగా క్రూటక నుంచి పీర్కువం, వేశపంచ్యది రక్కి ప్రాంతాలనుంచి పీరవైష్ణవం తెలుగుగ్రహమీద తమతమ ప్రభావాలను చూపించసాగాయి. ఈ విద్యాపాలు, మతకలహాలు అధినవ కురుత్తీతమని పేరుపాందిన పల్చుటి యుద్ధానికి దారి తీసాయి. పల్చుటి ప్రథమపుల వంశాశవానికి శ్శాతులకులహం స్ఫూర్థారణమైనా, సూక్ష్మంగా పరికిర్షే బ్రాహ్మాయుది వైష్ణవానికి, నాగమంట కైవ మతాలిమానానికి మర్యాద రేగిన రవరవలే యుద్ధారణాలని చరిత చెప్పున్నది. జటువంటి పరికిర్షలలో ఎవరికారే తమ మతం, తమ దర్శనం స్తోమమైనవనే రాజున ప్రపుత్రితో ప్రవర్తించారు. సర్వజనమోరకరమైన, వైదిక దర్శన ప్రశ్నాధమైన అంధమహాబారత రచనను నన్నయు తరువాత చేపట్టే మహాకవి లేకపోయారు. అంధమహాబారతాన్ని పూర్తిచేసే ప్రయత్నం జరగలేదు.

అటు తరువాత సుమారుగా రెండుపుర శతాబ్దీలకు వెల్లారు ప్రథుప్త మనుమనిధి అస్తోనకవి, కవిబ్రాహ్మతిక్ష్మన సమయాల (13వ శ) భారత రచన ప్రయోజనప్రియులైనిధించేయాలని

పూనుకున్నారు. కైవైష్టవ విశేషాలను దూపుమాపే సంకల్యంతో ఇవకెషపులు అభేదులని వర్ణించి, హరిహరవారతత్త్వాన్ని ప్రభుదీంచి, హరిహరాఘాటనికి అంకింగా ఏరాటపర్వం మొదలుకొని చివరివరకు పరిహాసు చెయ్యాలను రచించాడు. నెల్లారు మంరలం నుంచి టిరుగల్లు కాకతిగణపతిదేవుని సభాశాఖల్ని వరకు తిక్కన భారత ప్రశ్నా వ్యాపించింది. అయితే వ్యుద్ధపర్వం వల్లనే, మరొకరఱం చేతనోతిక్కన నన్నుయు వదలిన భాగాన్ని అలాగే వదలివేశాడు. అరణ్యపర్వంలో ప్రమం లుప్తంగానే ఉండిపోయింది. అంధ్రమహారకావికి స్వరూపం ఏర్పడిందిగని సంపూర్ణత్వం నిర్ధించబడేదు.

కాకతి గణవితిదేవుని కుమార్తె రుద్రమదేవి. అమె మనుమైన ప్రతాపరుదుని కాలంవరకు అంధ్రదేశం కొంతవరకు ఒక సామ్రాజ్య పాలనలో ఉందని చెప్పవచ్చు. ప్రతాపరుదుని రాజ్యకాలంలోనే టిరుగల్లు సామ్రాజ్యం పతనమై అంధ్రదేశం మహామృదీయుల వచ్చొంది. తురుమ్ముల దుండగలు మితిమీరిపోయాయి. హిందువులను హింసించటం వారికి నిత్యకృత్యమైంది. రాజకీయంగాను, సాంఘికంగాను దేశంలో నుస్ఖరత, భూరక లోపించాయి. ఈ సంక్షేభాన్ని ఎదుర్కొని వెలమహరలు, రెడ్డివంకియులు ఏకమై మునుసూరి కావయాయకుని వాయకత్వంలో మహామృదీయులను ఎదిరించి పొరాడారు. దాలా భాగం అంధ్రదేశాన్ని కిరిగి చేటక్కించుకున్నారు కాని అధికారం లభించాడ. అంతఃకలహాలు వెలరేగాయి. దేశం చిన్న చిన్న రాజ్యాలుగా విశిష్టాయింది. వద్దు వాయకులు (వెలమహిరులు), రెడ్డి రాజులు అంధ్రదేశాన్ని నమ్రవంతంగా పరిపాలించారు. పీరిలో అద్దంకి రాజధానిగా చేముకొని పాలించిన రెడ్డి రాజులు ఇవభ్యక్తి పరాయణులు, సాహిత్యాన్ని అదరించిన అక్షతపోషకులు. అద్దంకి ప్రథమ వేమారెడ్డి కాలంలో కీపించిన ఎళ్ళాపుగడ మహారకత ఎళ్ళపుతను ప్రదారం చేయ్యాలని, వైదికదర్శి ప్రశ్నాధలక్ష్మాన్ని నంపుర్ణం చేయాలని సంకల్యించాడు. తిక్కన తరువాత మహారూగా అర్థశాఖం అవంతరం ఎళ్ళన (13వ శాఖ చివర 14వ శాఖామొదలు) మహారకంలో నన్నుయు వదిలిన భాగాన్ని శారించేందుకు పూనుకున్నారు.

నన్నుయు విడిచిపెట్టిన భాగాన్ని అయన పీరనే “వకుల లోక విదిశుదయిన నన్నుయుభట్టు సరవసారస్యాంక ప్రశ్నాఁ దన్ను కెందురుయు సాధుజన హర్షాన్దిఁ గౌరి” అరణ్యపర్వ శాఖాన్ని పూరించాడు. అదికూడా “తత్కువికారీతియుఁ గొంక దౌపఁ దుర్దచనయుకఁ” చేశానని పవినయంగా చెప్పుకున్నారు. ఈమ చెప్పుకున్న విషయాలు అతిశయ్యలు కావని తన రచనలో ఏర్పాఠించి చూపించాడు.

ఉ. భాషర భారతాభ్యముల భంగిలు నిక్షేపించం వెరమనీ
గాను ఉన్నావు దఱి గాథలు ప్రశ్న తెలుంగాంహారికీ
ప్రశ్నముని ప్రీత వరమాభ్యము తెల్లగా కైసణ్ణ
యాముమహాత్ములం దఱతు భాష్యం వశ్వయ తిక్కార్పులనీ ॥

అని తనకన్నా ముందుగా భారతాంగ్రేకరణ నిర్వహించిన నవ్యయ తిక్కనలు వ్యాపముని
ప్రఛీల్యం ఏదైశింధు, అట్టి దానిని, స్వలంగా కరలను మాత్రమే విని ఆనందించే తెలుగుపారిక
సుబోదకం చేశారని వారిని ముతించాడు. వర్యదుర్గాలకు నిలయమైన సంస్కృతమహాభారతానికి
సమగ్రస్వరూపం ఏలక్ష్మంతో ఏర్పడిందో అదేలక్ష్మంతో అంద్రమహారతం కూడా అవకరించింది.
నవ్యయ, తిక్కన, ఎళ్ళనల కాలాలలో దేశంలో ఏర్పడిన పరిస్థితులే అంద్రమహారతం
అవకరించేందుకు కారణమయ్యాయి. ఈ కారణాల వల్లనే ఒక్క అంద్రమహారతం తప్ప ఏ
ఇతర ప్రాంతియ భాషలలోని మహారతంకూడా వ్యాపస్వాదయాన్ని అవిష్కరించలేకపోయింది.
వారందయ ఇతిహాసాధను రవవంతమైన కావ్యాలివ్యతింగా గ్రహించి వారి వారి రచనలు చేశారు.
సంస్కృతంలో వేదవాణ్ణయం తయవాత మహారతమే ధర్మప్రభోదుతో కూడిన తొలి గ్రంథములున్నాయి
తెలుగులో కూడా మహారతమే అదికావ్యం, తొలి ధర్మ ప్రభోద గ్రంథం అయ్యాంది.

ఈ విధంగా మునితయం సమకుర్చిన మహారతం, కవితయం నిర్మించిన అంద్రమహారతం
రెండూ కూడా ధర్మక్షయాన్ని వివరిస్తున్నాయి. మానవ ఉవికంలో మూరురకొలైన ధర్మాలను
అనువరించాలని క్షుప్తిద్రోపాయనురు ప్రబోధించాడు. అని వ్యక్తిర్ఘ్యం, సామాజిక ధర్మం,
అద్యాత్మికధర్మం, ఇవి ఉత్తరోత్తరం బలీయమైనవి. అంటే వ్యక్తిర్ఘ్యాన్ని ప్రతిఒక్కరు అనువరించారి.
సామాజికైమంకోసం అవసరమైతే వ్యక్తిర్ఘ్యాన్ని పక్కకు పెట్టారి. అద్యాత్మికధర్మం ఈ రెండికన్నా
ఉన్నతమైనది. ఎటువంటి పరిష్కారులలో మాత్రమే అర్ఘ్యాన్ని మాత్రం విడిచిపెట్టారాడు. ఈ మూడింటిలో
వ్యక్తిర్ఘ్య సామాజిక ధర్మాలు మనిషి లోకిక ఉవితానికి పంచందించినవి. అద్యాత్మిక ధర్మం
జీవాత్మక వరమాత్మక స్వరూపాన్ని, సంబంధాన్ని తెలియజేసేది. మహారతంలో అమూలాగ్యం
మానవ ఉవితాన్ని నిర్మించే ఈ మూరు ధర్మమార్గాల వివరణ, ఆచరణ, ప్రయోజనం
వర్ణితముయినాయి.

ఇ. సింహకృతాంత్రే మహాభారతాలయి దుర్విష్టిష్టమయి

మానవ కీతంలో రూపరణకుగల ప్రాముఖ్యాన్ని వివరిస్తునే మహారతం దర్శనిష్టయంలో లిగి సంఘర్షణలను కూడా ప్రస్తుతించింది కొన్ని సందర్భాలలో రెండు రకాలైన దూరాలమర్యాదని. రెక వరిష్టితులు కారణంగా గాని ఏర్పడే సంఘర్షణల వలన దర్శ నిష్టయంలో సందేహం కలుగుతుంది ఏ దర్శం ఏ వరిష్టితిలో బలియమైనది. అవరణయోగ్యమైనది అనిగాని లేదా నంకటపరిష్కారులలో దూరాన్ని అనుసరించటం సాధ్యమా అనిగాని ప్రత్యుత్తులు ఉధృవిస్తాయి ఇటువంటి అవేక ప్రత్యుత్తులకు మహారతంలో నమాధానాలు లపిస్తాయి సంప్రకాంప్ర మహారతాలలో దర్శనిష్టావన అని చెప్పటం కూడా సందేహానికి అస్వార్థం కలిగినిష్టంది రెండు భాషపలలోను వైదికదర్శప్రభుభేషమహారత లక్ష్మినైవస్యారు వాటి మర్యాద భేదం ఎలాపుంటుంది? అనే ప్రత్యుత్తు తలెత్తుటం అత్యంత సహజం అయితే దర్శ వివరణలోను, లక్ష్మింలోను రెండు గ్రంథాలలో భేదం లేదనేమాట అక్కరసత్క్యమౌని దేశాలచేదాలవలన లోకిక రూపాలలో కొన్ని శేషాలు, మతాంతరాలు కొన్నిస్తాయి అంతమహారతం అర్యాచినమైనందు వలన ఈ శేషాలు అంతరక్కుర కొన్నిస్తాయి.

సమగ్ర నంప్పుక మహారతం రూపదిర్ఘకున్న తరువాత కొన్ని శశ్భూతుల అంతమహారత రచన ప్రారంభమయింది ఈ మర్యాదాలలో స్పృతులు, దర్శకాస్త్రాలు, పురాణాలు అవేకం ప్రదారంలోకి వచ్చాయి. వాదాలు, ప్రతివాదాలు, మతాంతరాలు ఏర్పడ్యాయి నంప్పుక మహారతం ఉత్తర భారతదేశానికి నంబంథించిన ఇతిహాసం అంతమహారతం వింద్యకు దక్కిణాన, అర్య ప్రావిర నంప్పుకుల నంవర్యంగల తెలుగుదేశంలో అవిర్యాచించింది ఈ భూభాగంలో భోద్య దర్శ ప్రభావంవల్ల, ప్రాంతియాచారాలవల్ల, వర్షాతులలోను, లోకాచారాలలోను (సామాజికదర్శంలో) శేషాలు కొన్నిస్తాయి. ఈ శేషాలే నంప్పుకాంప్ర మహారతాలలో లోకిక రూపాలలో కొంత వ్యక్తిసానికి కారణాలయ్యాయి

నంప్పుక మహారతంలో దర్శ ప్రభోదతుమగా కొన్నించే మనుషు అంతమహారత కాలానికంటే ఎన్న శశ్భూతులకు ముందే స్పృతికార్యదైనాదు 'మానవకాతికి' దర్శనిష్టితగా నిరిదాయ భారతదేశమంతరికి దర్శనిష్టయానికి మనుస్సుకి ప్రామాణిక గ్రంథమయింది మనుషు తరువాత అవేక మంది దర్శకాస్త్రగ్రంథాలు ప్రాచారు వారిలో గొతులోధాయాన, అవస్థంయిలు రచించిన దర్శ శశ్భూతులు భారతదేశంలోని వివిధ ప్రాంతాలవారికి, వర్గలవారికి లోకిక దర్శ నిర్వహిణు ప్రామాణికాలైనాయి విక్ష్యానితికి విధులలో త్రిమింగ దేశంలో పామవేదులకు తప్ప మిగిలివ

వారందరికి అప్సంబ రక్త మాత్రాలు ప్రామాణికం. సామవేదులు గాతు ధర్మమాత్రాలను అనుసరిస్తారు.

చిత్రయంవారు ముగ్గురు శాము అప్సంబ మాత్రులమని ప్రశ్నంగా చెప్పుకున్నారు. నవ్యు రాజరాష్ట్రమును “మమమాధవర్ధనుడు”ని, “పకలవర్ణాశమ రధ్యరక్తకుడు”ని వర్ణించారు. వేద ధర్మాన్ని ప్రతిష్ఠించిన మనుషులిని, లోకాచార ఏది నిర్వహించి అప్సంబుని అమనరించి చిత్రయంవారు భారత రచనను ఏ విధంగా కొనసాగించారు అనే విషయం కొంచెం వివరంగా చూడవలనిపుస్తాది. అప్సంబుడు కొన్ని విషయాలలో మనుషుచెప్పిన వానికవ్వా వేఱుగా నిర్ణయం చేశారు. ఈ అంకాలలో నవ్యు, తిక్కన, ఎళ్ళవలు వైదిక ధర్మానికిగాని, ఇతిహాసమూలవస్తువులని భంగం కలుగకుండా ఎలా నిర్వహించారు అనే విషయాన్ని పరిశిల్పించాడు.

నవ్యుకారుదైన మనుషు అప్సివివివాహాలను పేర్కొన్నారు. అవి భూహృత్య, దైవ, అర్థ ప్రాశాపత్య, అనుర, గాంధర్వ, రాక్షస, ప్రౌఢాలు. ఏటిలో అనుర ప్రౌఢాలు పర్వతానింధ్యాలని ప్రశ్నంగా తెచ్చారు.“ అప్సంబుడు కేవలం భూహృత్య, దైవ, అర్థ గాంధర్వ, అనుర, రాక్షస, వివాహాలనే అరించిని మాత్రమే పేర్కొన్నారు.“ ఈ విషయంలో నవ్యు మనుషులిని అమనరించి ఎనిమిది వివాహాలను పేర్కొని క్షత్రియులకు గాంధర్వ, రాక్షస వివాహాలు ధర్మవమ్మతములని వర్ణించారు.“ మిగిలిన వాటి యుక్తాయుక్తాలను గురించి ప్రశ్నావించలేదు.

వివాహాల విషయంలో తిక్కన కూడా అప్సంబుడు వరణిన ప్రాశాపత్య, ప్రౌఢవివాహాలను గురించి ప్రశ్నావించలేదు. అర్థ దైవ వివాహాలను కూడా పేర్కొనలేదు. భూహృత్య వివాహం గురించి చెప్పి, వధూవరులు వరస్వరానురాగులగుట ఎత్తిగి పెద్దలు నిర్వహించేది ‘క్షత్ర’మనే మరొక పద్ధతి వివాహాన్ని వివరించారు. ఎటువంటి వివరణ లేకుండా క్షత్రవివాహ ప్రశ్నావన నంపుత మహాభారతంలో కనిపిస్తుంది.“ మొత్తం మీద తిక్కన చెప్పినవి భూహృత్య, క్షత్ర, గాంధర్వ, రాక్షస అనుర వివాహాలు అయిదే. ఇంచులో అనుర, రాక్షస వివాహాలు ధర్మదూషికాలని నిష్పర్థగా తెచ్చారు.“ అటు తరువాత నంతానం విషయంలో మనుషు ద్వారా శివిధులును పేర్కొన్నారు. బోధాయన గాతు ధర్మమాత్రాలు కూడా మనుషును అమనరించి వివరించాయి. పీరు చెప్పిన వచ్చెనందు మంచి పుత్రులు - ఔరస, కైతజ, దత్తక, కృతిమ, గూఢోత్స్వ, అవవిధ, కాసిన, నహర,

★ 14. మనుషులి 3-21, 25

★ 15. History of Dharma Sastra-P.V. Kane - pg36

★ 16. ఆం. మ. భార. అది 4-55

★ 17. ఆం. మ. భార అను 44-9

★ 18. ఆం.మ. భార. అను 2-226

క్రిత, శాస్త్రవ, స్వయందత్త భ్యాతులు. అపస్తంబుడు ఆరుగురిని మాత్రమే పుత్రులుగా పేర్కిని వానిని వారసులు, దాయారులు అని చెప్పాడు. వారిలో కూడా దత్తుని, క్రితుని తిరస్కరించాడు.¹⁹ నన్నయు అపస్తంబుని మార్గాన్ని ఆసుపరించి “శైరస్క్రతజ దత్తక క్షుతిమ గూఢౌత్స్వాపవిద్యలను వార్యారు పుత్రులు బంధువులు దాయారులు సగ్రహురు కానీన సహార క్రిత శాస్త్రవ స్వయందత్త భ్యాతులను వార్యారు పుత్రులు బంధువులగురుఱగాని దాయారులు గారటీ పుత్రులలో వారసునకించుకొచు తక్కువగాని తక్కటి పుత్రులకంటే క్రైతజాంయత్ప్రయుండందున దేవర న్యాయ శాస్త్రందుతముంందందుగాపువ²⁰” అని వర్ణించాడు. మనుషు చెప్పిన వస్తేందు మందిని చెప్పినవప్పటికి అపస్తంబుడు చెప్పిన ఆరుగురిని వారసులుగా పేర్కిన్నాడు. ఏగిరిన ఆరుగురు పుత్రుని వరసగల బంధువులు మాత్రమే అన్నాడు. శైరస్క్రతజ స్థావాన్ని క్రైతజాదికే కల్పించాడు.

నన్నయు తరువాత 200లకుంటే అనంతరం భారత రచన చేబూనిన తిక్కన ద్వారా ఎం పుత్రులను వివరించాడు. ఆ వరున క్రమం ఈ విధంగా ఉంది. శైరసుడు, పుత్రికా పుత్రుడు, క్రైతజారు, దత్తకురు, క్షుతిమురు, గూఢజారు, అపవిద్యురు, కాసీనురు, సహారుడు, శాస్త్రవురు, స్వయం దత్తురు, క్రితుడు. నన్నయు చెప్పిన జ్ఞాతి అనే పుత్రుడు తిక్కన చెప్పిన వారిలో లేదు. నన్నయు శైరస్క్రతజ క్రైతజారు ఉత్తమురని చెప్పగా తిక్కన శైరస్క్రత స్థానం పుత్రికాపుత్రుడు అంటే దహితుదికి కల్పించాడు. ఈ విధంగా చెప్పటం దేశకాలశేరాల బట్టి, లోకాచారం వలన సంభవించిన అంశం, మనుషు, ఆపస్తంబుడు, నన్నయు, వివరించిన సంతానంలో దహితురు లేదు. పుత్రసంతానం లేని గ్రహస్మి కన్యాదాన సమయంలో, ఆ కుమారుకు జన్మించే పుత్రుడిని తన వారసురుగా మంత్రసహితంగా స్వీకరించవచ్చునని మాత్రం మనుషు ఒక మార్గం సూచించాడు

ఆపి ప్రాచీన కాలంమంచి మహాభారతకాలం వరకూ కూడా విప్రశ్నలంలో సామాజిక దర్శనంగా నియోగించి, దేవర న్యాయం సర్వదా అంగీకారమైన విషయాలు. మహాభారతంలో ధృతరాష్ట్రపొందురాజులు దేవరన్యాయం చేత, పొందపులు నియోగించిన జన్మించాడు. మనుషు నియోగించిన ఆపగీకరించినట్టుగాను, వ్యక్తిగతించినట్టుగాను కూడా స్వీతివాక్యాలు కోస్పున్నాయి అపస్తంబుడు నియోగించిన పూర్తిగా వ్యక్తిగతికించాడు.²¹ ఈ రెండు ధర్మాలు భారతంలో ఆది పర్యంలోనే ప్రస్తావనకు వస్తాయి. నన్నయు ఈ సందర్భంలో వ్యాసపూర్వయాన్ని ఆసుపరించి

★ 19. అపస్తంబ ధర్మపూర్తి 2-14-10

★ 20. అం.మ. భార అది 5-75

★ 21. History of Dharma Sastra I - P.V. Kana Page 29-30.

జతివ్యక్తమస్తునై యథాతరంగా వర్షించారు. నియోగవిధిని సమర్పించదంగాని విమర్శించరంగాని చేయక తటస్థలగా వున్నారు. సక్యవతి ఆళ్ళను అనుపరించి దేవరన్యాయంతో వ్యాసునివలన సంతానం పాందిన అపలిక. అంబాలికల ప్యాదయగత భావాలను వ్యాసును వారి చర్యలద్వారా స్వర్పించచేశారు. వారి వారి చర్యలకు తగినట్టుగానే వారి సంతానం జన్మించారు.

కుంతి విషయంలో ఇందుకు లిస్టుంగా జరిగింది. అమె స్వతంత్రంగా తన భావాలను వ్యక్తం చేసింది. సంతానాపేక్షలో పాందురాజు నియోగవిధి ద్వారా కుంతిని. పుత్రుని పాంది తనను పున్నామనరకంపుంచి తప్పించమని అర్థస్తాయి. ఇక్కడ నన్నయు చిన్న చమత్కారం చేశారు. సంస్కృత భారతంలో పాందురాజు స్కేల్సేటు వ్యత్రాంతాన్ని వివరించి తాము నివసిస్తున్న ఉత్తర కురుభూములలో నియోగవిధి అంగికారమేనని ఆ వద్దతిన సంతానం పాందమని అమెను కోరుశారు. కుంతి తనకు దూర్యాసముని ఇచ్చిన మంత్రాన్నిగురించి చెప్పి 'ఏ దేవతను మేపీంచి పుత్రుని పాందగలన్నే భద్రును అదుగుటుంది. పాందురాజు కోరిన విధంగా దేవతలను ఆవాహనచేసి సంతానం పాందుతుంది. భద్ర కోరిపుటు మార్గికి కూడా మంత్రం ఉపదేశించి మంత్రాన్ని ఒక్కమారే ప్రయోగించమని నిర్దేశిస్తుంది.

నన్నయుగారి కుంతిమాత్రం నియోగవిధికి ఒకపట్టున అంగికరించదు. 'భరతకుల శ్రీష్ముర్వైన నీ దర్శపత్యులమైన మేము అంతఃకరణలోనైనా పరశురములను పాందగలమా' అని పటుకుతుంది. వేరాకరిని పాందగలమా అని ప్రత్యుంచటం నన్నయు లోకష్టతకు చిప్పాం. నన్నయు చూపించిన చమత్కారం ఇక్కడే పుంది.

కీ ॥ భద్ర చేత వియోగింపఁ రఘిక సంకీ
సైంయము కేయాంగాదగా దెళ్లియైన
భద్ర చేత వియోగింపఁయాంగాదాఖి
కేయమికి లోఘంలి చెప్పుమమ్మి. ²²

అని మనుషు చెప్పిన పతిఫత ధర్మాన్ని వివరించారు. కుంతిదేవి పతివ్రతాధర్మాన్ని పాటించి సంతానాన్ని పాందెంయకు అంగికరించిదని సమర్పించారు. నియోగవిధిన జన్మించిన పాందపుల జన్మవిషయంలో నియోగ వద్దుని వ్యతిరేకించిన ఆపస్తంబుని సమర్పిస్తున్నట్లు తెలియరాకుండా, మనుస్కులలోని పతిఫత ధర్మాన్ని ఆలంభనం చేసుకొని వ్యాసుని అర్పిపోయాన్ని అనుపరించి నన్నయు ఇతిహాస విషయాన్ని వర్షించారు.

నియోగవర్ధుతలో జన్మించిన సంశానం ఆ స్త్రీ వర్షకే చెందుతారని మనువు నిర్దేశించాడు. మహాబారతంలో వ్యాసుడు. పాండవులు పాందురాజుకు వరపురుషుడికి ఇస్టరికి సంశానంగా వ్యవహరింపబడినట్టుగా వర్షించాడు. ఈ విషయంలో కవిత్రయం వారు వ్యాసుని మార్గాన్నే అనుసరించారు. అయితే విచిత్రపీర్య క్రైతజ పుతులైన ధృతరాష్ట్ర పాందురాజులు వ్యాస తమాజులుగా పేరొందలేదు. ఏరుదేవర వ్యాయం వలన జన్మించిన వారనిగాని దేదా పాండవులవలె దేవతామూర్ఖుల వరప్రసాదం వలన జన్మించిన వారు కాకపోవటం గాని ఇందుకు కారణమై ఉండవచ్చును.

మనువు దాతుర్వర్ష్యలము వర్షించి వర్షవ్యవస్థను సమర్థించాడు. వర్ష సంకరం పాపమని నిరసించాడు. అపస్తుంబులు వర్షసంకరాన్ని గురించి చర్చించలేదు. వర్ష సంకరానికి పాల్గిన వారని చందూలురని అన్నారు. నన్నయు తిక్తనులు ఆది, శాంతి, అనుశాసనిక పర్వాలలో ఆసేక సందర్శాలలో వర్షవ్యవస్థ సమాజ శ్రేయస్సుకు మూలమనే విషయాన్ని వదేవదే చెప్పారు. ఆపస్తుంబుని మార్గాన్ని అనుసరించి వర్షసంకరాన్ని గురించి ప్రస్తుతించలేదు.

ఆపస్తుంబులు రథకార్మలకు (సూత కులజులకు) ఉవనయన సంస్కారాన్ని అంగీకరించలేదు. సంస్కారత భారతం దాఢ భర్త సూతునకు గంగలో లభించిన ఇశువును నామకర్ణ జరిగినట్టు మాత్రం చెప్పింది. అంత్రమహాబారతంలో నన్నయు ఏలాంటి కర్మల ప్రస్తుతి లేకుండా సూతునకు లభించిన బాలుడు వసుషేష నామంతో రాథేయుడై పెరిగారని మాత్రం వర్షించాడు. తిక్తన ఈ విషయాన్ని ఇంకొంచెం సృష్టింగా 'రాథేయునథిరథుంయ నాటు జాతకర్మాది సమస్త సంస్కారంబులు నిజకులోచితంబుగా నాచరించిరట్టి తల్లిదంర్ములకు బుత్రకృత్యంబులు నిర్వర్తింపక వారలఁ బాసి యేసువచ్చుట ధర్మంబగునే' అని వివరించాడుగాని ఇక్కడ ఉపనయన ప్రస్తుతవన చేయలేదు.

ఈ వివరాలు కవిత్రయంవారు ఇతిహాసమూలగార్థకు, వ్యాస ప్రభోధిత ధర్మాన్నికి భంగంరాసియకుండా ప్రాంతియమైన సమకాలిక లౌకిక ధర్మాన్నికి ఏ విధంగా సామరస్యం చూపారో గ్రహించెందుకు సహాయపడతాయి. ఈ రెండు మహాకావ్యాల మధ్యగల కాలపెఫు వలన వచ్చిన మార్యును సూచిస్తాయి. ధర్మానుసరణలోగాని ధర్మప్రభోధంలోగాని సంస్కారాంధ్ర భారతాల మర్య ఎలాంటి మాలికమైన భద్రంలేదని తెలుసుకునేందుకే ఈ చర్చ తేడురుతుంది.

అయితే ఇంత చర్యకు మూలమైన ఈ ధర్మం అంటే ఏమిటి, ధర్మానుసరణ వలన ప్రయోజనం ఎటువంటిది? వంటి ప్రత్యక్షులు లభిత్తటం సహజం. ధర్మ స్వరూపాన్ని, ధర్మశబ్దాన్ని నిర్వచనాన్ని, ధర్మ ప్రయోజనాన్ని గురించి పరిశీలిస్తే ఈ ప్రత్యక్షులకు సమాధానం దొరుకుతుంది.

3. ధర్మం అంటే ఏమిటి - ఎటువేధితి

దర్శక్షబ్దం ద్వారా అనే ధాతువునుంచి పట్టిందని వ్యక్తం వేతలు నిర్వచించారు. ద్వారా అంటే పట్టిపుంచెది అని అర్థం. దర్శం దేనిని, ఏ రకంగా పట్టిపుంచుండి అన్నప్రశ్నకు “దరథి లోకానితి దర్శః” (లోకములను దరించెది దర్శం). “ధ్రియతే వా జన్మరితి” (జనులను పట్టిపుంచెది దర్శం) అనే నిర్వచనాలను ఇచ్చారు. మానవులు, దర్శం పరస్పరాధారాలని ఈ నిర్వచనాల ద్వారా సృష్టంగా చెప్పారు. మానవజీవితికి ఆధారమైన ఈ దర్శానికి వేదమే మూలమని ప్రకటించారు. “శ్రూయతే దర్శాదీక మనయెతి త్రతి:”²⁴ దర్శములను ఏనిపించునది గమక వేదం త్రతి అని నిర్మాణందినదని ఆర్థాన్ని చెప్పారు.

ఈక వేదం వరకు వెడితే బుయ్యేదంలో దర్శక్షబ్దం మతం, వ్యాయం, దైవం, యజ్ఞయాగాది క్రతువులు చేయటం, సత్యం, ఆపాంస అనే అర్థాలతో నోక లోకమైన నదవడికన్నా అతితమైనది అనే అర్థంతో కూడా కొనిస్సున్నది. ఇట్టి ఈ దర్శానికి ఆధారం ఏష్టవనీ²⁵ బుయ్యేదం ఏవరించింది. ఇంకా స్పష్టిని ఒక క్రములో నదిపించెది బుయుతముని, దానికి విరుద్ధమైనది అన్యతముని, అన్యతము నాశనహేతువని బుయ్యేదం వర్ణించింది. అనగా బుయుతమునకు మరొకపేరే దర్శం. ఆ బుయుతమునకు లోభదిన కార్యకలాపాలనే కర్మ అని వ్యవహారించారు. బుయుతమును లేక దర్శాన్ని అనుసరించటం స్పష్టికర్తవ్యం అని బుయ్యేదం సృష్టంగా చెప్పింది.

బుయ్యేదం తరువాత అధర్యం వేదంలో దర్శాన్ని గురించి ఏవరమైన చర్చపుంది. దర్శాన్ని అనుసరించటం మానవాళికి క్రైమునే విషయమే ఇక్కడ కూడా నిరూపితమైనది. దర్శం అంటే మానవుని లోకిక, స్వాతిక, అధ్యాత్మికమైన సత్యవర్తన అని వేదాలు ఏవరించాయి. బ్రాహ్మణాలు ఉపనిషత్తులు కూడా ఇదే అభిప్రాయాన్ని నిర్ధారించాయి. మొత్తంమీద దర్శం అనేది ఒక క్రమవద్ధతిలో మానవుని పట్టిపుంచి సక్రమమార్గాన నదిపించెది, పురోగతికి దారిచూపేది అని వేదాలు, ఉపనిషత్తులు, బ్రాహ్మణాలు ముక్కకంఠంతో చాటుతున్నాయి.

అటుపైన వేదాంత, మీమాంసాది శాప్రకారులు, మనువు మొదలైన స్ఫూర్తికర్తలు వారి వారి సిద్ధాంతాలను అనుసరించి దర్శం అనే మాటకు ఏవరాలు ఇచ్చారు. ఈ శాప్రకారులు, తత్త్వవేత్తలు, స్ఫూర్తికర్తలు దర్శాన్ని గురించి చెప్పిన అంశాల సారాంశం ఇలాపుంది -

★ 24. అమరకోశము - పు. 124.

★ 25. శ్రీమదాంధ్ర బుయ్యేద వంపాత - ఏష్టసూక్తం - 18-22.

‘ధర్మము మానవుని అభ్యదయము వైపు నమపునది’

‘ధర్మము దైవముతో ప్రత్యక్ష సంబంధము గలరి’

‘ధర్మము మానవుని మనుగడకు మూలారాము’

‘ధర్మము మానవునిలో విశ్వాపేమను వర్ణిల్లశేయును’

‘ధర్మము మానవజ్ఞతికి సర్వస్వాచారణగతి’

‘ధర్మము మానవుని భగవంతునితోను ప్రకృతితోను కలుపునది’

‘ధర్మము నమస్త ప్రాతికోచిక వర్వస్వమైనది.’²⁶

తారి స్మృతికారులు మనుషు, “ఆహారః పరమోధర్మః” అని నిర్వచించి ఈ ఆహారాలు వర్ణించాలుగా, జాతిధర్మాలుగా త్రుతులలో ఉన్నవేవని సప్తమాణంగా ఏవరింధారు.²⁷ ఈ ఏవరణ కూడా మానవుల ప్రవర్తన గురించినటువంటిదే, పరాశర స్మృతి “కృతయుగమున తపోస్యధర్మము, త్రైశాయుగమున జ్ఞానమే ధర్మము, ద్వావరయుగమున యజ్ఞమే ధర్మము, కలియుగమున దానమే ధర్మము, అదియునుగాక నాలుగు వర్ణములకును ఆహారమే ధర్మము” అని మనుషు నిర్వచనాస్తి నమర్థించింది.

దర్శం సుస్మిరమైనది, శాశ్వతమైనది అని ఏరందరు ఎలుగిత్తిచూటారు. ధర్మాన్ని ఎవరు నాకునం చేయలేరని, ఆన్మతపర్వతములు ధర్మాన్ని కేవలం గ్రాని అంచేచాధనమాత్రమే కలిగించగలరని చెప్పారు. భగవద్గీతలో కృష్ణురు కూడా

“యదాయదాపా ధర్మస్వ గ్రానిర్ధవతి భారతః:
అభ్యశ్ఛాన మదర్మస్వ తదాశ్చానం స్పృహమ్యహం” (4-7)

అని ధర్మానికి గ్రాని కలిగినప్పుడే కననుతాను స్పృహించుకుంటానని చెప్పాడే తప్ప ధర్మాన్ని స్పృహిస్తానని చెప్పలేదు.

ఇంతటిప్రధానమైన ధర్మం స్పృహిలో సమస్త ప్రాతికోచికిమూలాధారమైనప్పుడు ధర్మాన్ని నరణ కేవలం మానవునికి ఎందుకు ఏధింపబడింది? ఇతర ప్రాణులకు ధర్మాన్ని నరణ ఆవసరంలేదా? అనే ప్రశ్నలు తలెత్తుతాయి. ‘మానవుడు బుద్ధిజీవి కావటమే కారణం’ అని ఈ ప్రశ్నలకు నమాధానం చెప్పవలనిపుంది.

★ 26. "What is Dharma" Kalyanakalpataru. K. Thakur Page 68

★ 27. మనస్మృతి 1-34

★ 28. మహాభారత విజ్ఞాన నర్వస్వము ఎమ. చంద్రశేఖరశర్మ-పుట. 64

స్మృతిని ఇతర పాఠులన్నీ ప్రకృతి ధర్మానికి దేదా నియతికి లోబడి జీవిస్తాయి. మానవుడు తప్ప ఇతర స్మృతిని ప్రభీనప్పటి మంచి లేదా ప్రకృతిలో భాగమైన క్షణం మంచి ప్రకృతి నియమాలను తమసరిగచీ. అంతఃప్రేరణలతోను (instincts), మాత్రమే వ్యక్తిపొందుతుంది. నాననమౌతుంది. మానవ జీవితం ఇందుకు భిన్నమైనది. మానవుడు జనన మరణాలకు సపబంధించినంత వరకూ ప్రకృతి నియమానికి. స్మృతికూమానికి లోబడినప్పటికే బుద్ధిజీవి అయినపదువలన తన తెలివిశేషాలతోను, శక్తిసామర్థ్యాలతోను ప్రకృతిని జయించాలని ఆశిస్తాయి. స్మృతి రహస్యాలను తన ఆధీనంలోకి తెచ్చుకోవాలని నిరంతరం ప్రయత్నిస్తుంటాడు. మనిషి బుద్ధిని ప్రతోభావిస్తే, ఆక్రమించేవి సత్కరజస్తమోగుణాలు, అరిషయ్యలు. ఇవన్నీకలిని మనిషిలో ఆలోచనలను ప్రేరిస్తాయి. ఈ ఆలోచనలే వ్యక్తిని ధర్మమార్గానికి అందుకు వ్యతిరేకమార్గానికి నడిపిస్తాయి.

జన్మ, విద్య, సంస్కారం, పరిసరాల ప్రభావం మొదలైనవి మనిషిలో ఆలోచనమార్గాన్ని రూపొందిస్తాయి. అతనిలో గుణాల ప్రభావాన్ని సూచిస్తాయి. ఆయా గుణాల ప్రభావం, ఆధిక్యతలను బట్టి వ్యక్తుల ప్రవర్తనలో మార్పులు ఏర్పడతాయి. రజస్తమోగుణాల ప్రభావం ప్రధానంగా కనిపించే వ్యక్తులమీద అరిషయ్యల ప్రభావంకూడా ఎక్కువగానే వుంటుంది. ఈ కారణాల మూలంగానే ఒక వ్యక్తి ప్రవర్తన మూలంగా లోకకల్యాణం, లోకవిశాసనం కూడా సంభవించే అవకాశం ఏర్పడుతుంది. కనుకనే మనిషి ప్రవర్తన ఒక నియతికి లోబడి వుండాలని, వ్యక్తి నదవది లోకకల్యాణానికి తోర్పుదాలని వేరం కాసించింది. అట్టి నియతిల్భమైన నదవదినే 'ధర్మం' అని వివరించింది ప్రతి మనిషికి ధర్మాన్ని అమనరించి జీవనం సాగించటం అనుభూమినియమని నిర్దేశించింది. వ్యక్తుల ధర్మానుసరణ సమాజ పురోగమనానికి శ్రేయస్సుకు మూలమని త్రపి స్ఫూర్తి కాప్రాలన్నీ నిర్ణయంద్యంగా ప్రకటించాయి.

మహారథంలో ధర్మం విష్ణువ్యాఖ్యానాని వివరించే ఉపాఖ్యానం వుంది. అందులో శ్రీ మహావిష్ణువు యజ్ఞయాగాది క్రతుకర్మాపమైన ప్రప్తి ధర్మాన్ని బ్రహ్మది దేవతలకు యిచ్చి, నిశ్శలము, అవ్యాయము, శాశ్వతము, బ్రహ్మానంద సదృశము అయిన నివృత్తి ధర్మం తానే అయినిలచాదని²⁹ వివరంగా వర్ణించునది. భగవద్గీతలో శ్రీకృష్ణుడు కూడా 'శాశ్వతమైన ధర్మమునకు స్తానమును నేనే³⁰ అని అర్థమనికి ధర్మప్రయాపాన్ని గురించి వివరించాడు. అందువలననే ధర్మమనేది భగవంతునితో పమానమైనదని, ధర్మాన్ని భక్తికష్టలతో అనుష్టంచవలసిస్తుందని ప్రాచీనులు నిర్దేశించారు.

★ 29. శం.మ.భార. శాంభ 6-413.

★ 30. భగ - 14-27

నీడు, సార్య, సాధన, దర్శన్ స్వరూపం

ప్రాచీనులు దర్శన్ని భగవత్స్వరూపంగా మానవ జీవితానికి మూలాదారంగా వర్ణించారని గ్రహించాం. ఇక దర్శనరఙ్ ఏ స్తాయిలో ఏ విధంగా నిర్వహించవలసిపున్నది అనే అంశాన్ని గురించి తెలుసుకోవలసిపున్నది. ఎందుకంటే దర్శన్ భగవంతుడైక దాన్ని ఆచరించేవారిని ఏమని వివరించాలి అనే సందేహం తప్పకుండా వస్తుంది.

సాధారణంగా ఏ కార్యం తలపెట్టినా దానికి తగిన సాధన ఉండాలి. అప్పుడే అకార్యం సాధ్యమైనిస్తుంచున ఫలాన్ని పొందేందుకు అవకాశం కలుగుతుంది. దర్శనరఙ్లాసు ఇదేక్రమం వర్తిస్తుంది. భగవత్స్వరూపమైన దర్శనే 'సీద్ధ దర్శం'. భగవంతుని చేరటమే దర్శనరఙ్కు లక్ష్యం. ఇందుకు సాధనపేసేవారే సాధన దర్శన దర్శన వక్తవ్యములు. వారి దర్శనిస్తుంచున జీవిన విధానమే 'సాధనదర్శం'. ఏరియువురకు మర్యాద మరొక వర్ధం వారుంటారు. వారు దర్శన్స్వరూపాన్ని సంపూర్ణంగా గ్రహించి సాధనదర్శన్మార్గాన్ని అనుసరించేవారికి దర్శప్రతోధం చేస్తుంటారు. ఏరినే దర్శనత్తుళ్ళలని, స్థితప్రఘాలని పేర్కొంటారు. దర్శన్స్వరూపాన్ని సార్యము చేసుకున్నవారు గనుక ఏరిని సార్యదర్శనవక్తవ్యములని వ్యవహరిస్తాం.

మహారతంలో సీద్ధ, సార్య, సాధన దర్శనరఙ్స్వరూపానికి పరిపూర్ణమైన ఉదాహరణలుగా నిరిచేవారు అనేకమంది ఉన్నారు. వారి వారి దర్శనునరణము, దర్శనిచక్తిము పరిశిలించినప్పుడు వారి కృత్యీల్యాలు దర్శప్రతోధానికి ఏ విధంగా నిర్వహాలుగా నిలుస్తాయన్న విషయం బోధముతుంది.

మూర్తిభవించిన దర్శనే సీద్ధదర్శం. "రామోవిగ్రహాన దర్శం" అని వార్షికి అవశార పురుషులు మూర్తిభవించిన దర్శనే అని వర్ణించారు. ఏ వ్యక్తి నిరోహించు, నిస్పంగుండు అయి, పరితాన్ని గురించి వ్యాకులపరచుండా తన కర్కులకు లోకశ్రేయమ్మనే ప్రయోజనంగా భావిస్తారు అతడే సీద్ధదర్శన్స్వరూపుడు. అతడి కృత్యం దర్శన సంరక్తం ఒక్కటి. తనకు వ్యక్తిగతమైన పరితాన్ని, ప్రయోజనాన్ని కోరకుండా కాలానుగుణంగా వర్తిస్తూ సర్వదర్శాలను ఆచరిస్తూ ఇందులకు మార్గదర్శకుడై ఉండేవారు సీద్ధదర్శన్స్వరూపుడు. "అర్థనా! ముల్లోకములలో నాకెట్టి కృత్యమును లేదు. నేను పొందనిదిగాని పొందపలనిదిగాని లేదు. అయినప్పటికి లోకమునకు ఒక ఆదర్శమును నెలకొల్పేందుకి నేను సర్వదా కర్కును చేయుచున్నాను."¹³ అని దర్శనరక్తం అనే కృత్యం తప్ప తనకు ఎటువంటి వాంఘలేదని కముకే పరితాలు తనను అంటవని శ్రీకృష్ణురు చెప్పారు. భారతంలో కృష్ణని 'విష్ణువు'ని 'కల్యాణుడు'ని అనేకచోట్ల శ్రీష్ణు విదురాదులు స్నేహిస్తారు. అంతేకాక "సర్వము తనయందు సర్వమునందు ఆనుందునట్టి సర్వత్కుడు"ని

★ 31. భగ 3-22.

కూడా కృష్ణని సుతించారు. భారతగారుకు సంబంధించి సిద్ధధర్మస్వరూపుడు శ్రీకృష్ణుడు. ఇతడిని దైవంగా, ధర్మాచారుమగా భావించి అనేకమంది అనేక విధాలుగా స్తుతించారు.

“సిద్ధసిద్ధైస్వమోభాత్మాసమత్వం యోగిచ్యజ్ఞతే”³² అని సిద్ధి, అసిద్ధులు రెంపియందు సమబుద్ధిని వహించేవారు యోగులని భగవద్గీత వివరించింది. ధర్మధైస్వి తప్ప మరెవిధమైన రాగ్దేషాలు లేని మహాయోగులు, మహారూలు సార్థకర్మధర్మములు. ధర్మ స్వరూపాన్ని గుర్తించి ద్వాంద్వాతీతులై కోరమైన నియమాలతో ధర్మావరణ ద్వారా మోక్షాన్ని పాందేవారు సార్థకర్మధర్మపరాయణులు. ఏరు నిర్వహించి, క్షీపరిష్కారులలో ఆక్రితులకు ధర్మపాఠం చేస్తుంటారు. ఏరి దేవుం లోకాల్యాణం. ధర్మానుసరణి, ధర్మపాఠాలే ఏరి స్వభావం, జటువంటివారు సిద్ధధర్మస్వరూపునికి సన్మిహాతులు. ప్రతిపాత్రులు అయివుంటారు. ఏరిని ధర్మతత్త్వజ్ఞులని కూడా వ్యవహరిస్తారు.

మూరహలైన సాధనధర్మమార్గం జనులందరికి ఆచరణీయమైనది. సత్కుగుణంతో కూడిన సత్కువద్దన ద్వారా సాధన ధర్మాన్ని అమష్టించాలి. వారి వారి జన్మాదిస్త్రీతిగతులను బట్టి దేశ కాలధర్మాలను అనుసరిస్తూ ఇహపర సాధనకై చేసే ప్రయత్నమే సాధనధర్మం. మనోవాక్యాయ నంబంధమైన సాత్మ్యకలక్షణాలను భగవద్గీత ఇలా వివరించింది.

“శుభిత్వము, బుమిజీవుడును, బ్రహ్మజీవుడు, అహింసావ్యతి, శారీరకమైన తపస్సు; మృదువై అనుదేగ్కరమైన వాక్యా, సత్కువాక్యాలను, స్వాధ్యాయము వాక్యంబంధమైన తపస్సు; నిరూలచిత్తం, సౌమ్యత్వం, వాస్తుమం, ఆత్మనిగ్రహం, అంతాకరణ తుట్టి మనస్సంబంధమైన తపస్సు.”³³

ఫలాకాంక్షరహితులై ఏకాగ్రచిత్తంతో ఈ మూడు రకములైన తపస్సులను అమష్టించే వారు సత్కుగుణసంపన్మలైన సాధన ధర్మ మార్గానుసారులు. సాధన ధర్మాన్ని అనుసరించబంధ వలన చిత్తం ఏకాగ్రతను పాందుతుంది. ఆప్యుదు సాధకులు సార్థకర్మధైతికి చేరుకోగలుగుతారు. సార్థకర్మధైతివలన యోగిత్వం సిద్ధిస్తుంది. తద్వారా సిద్ధధర్మ స్వరూపులైన పరమాత్మను దర్శించగలుగుతారు. కొన్ని సందర్భాలలో సాధనధర్మాశ్యాలో ఉన్నపూర్తికి నిశ్చలభక్తి ద్వారా సిద్ధ ధర్మ స్వరూపులైన భగవంతుని సన్మిధికి చేరుకుంటారు. ఈ విధంగా భగవత్పూన్నాధాన్ని పాందిన సాధకు అంజనేయురు.

కమకనే మానవులు మొదట సాధనధర్మాన్ని ఏకాగ్రతతో అమష్టించాలని త్రుతి స్వతిస్పరాష్టిమాసాలు బోర్డిస్టున్నాయి.

మహాభారతం ధర్మం ద్వారానే ఇతర పురుషార్థాలు పమకురగలవని స్వస్పంగా చెప్పింది.

★ 32. భగ 2-48

★ 33. భగ 17-14,15,16,17

సామాన్య, విశేషధర్మాలు

ఇంతటి ప్రాముఖ్యంగల ధర్మం దేశ. కాల. పరిస్థితులను బట్టి రెండు రూపాలలో అవఱటీయమైనది. ఆ రూపాలు సామాన్యధర్మం, విశేషధర్మం. ఇవి సాధనధర్మానికి సంబంధించిన ఆంశాలు.

నాలుగు యుగాలలోను, సర్వకాల సర్వవస్తులలోను జనులందరికి అవఱటీయమైనవి, మానవుల మనుగడకు, సమాజశైయస్యకు అదార భూతములైనవి, ఎటువంటి మార్యాలేక ప్రిరంగా ఉండేవి సామాన్యధర్మాలు. ఏనీనే శాశ్వత ధర్మాలనికూడా వ్యవహరించారు. మహాభారతం శాశ్వతధర్మాలను వివరంగా వర్ణించింది. సత్కము, శాచము, దానము, తపము, కమము, శాంతి, కీర్తి, పరిజ్ఞానయుక్తి, అహింస ఇవన్నీ శాశ్వత ధర్మాలని. ఇవే ధర్మదేవత లక్ష్మణాలని పేర్కొన్నది. లొకికాజీవితంలో ఎంతటి కష్టం వచ్చినా ఏ యుగంలోనైనా ఏ వ్యక్తి ఆయినా ఏనిని ఉల్లంఘించరాదు. ధృతిప్రతిత్తంతో కష్టాలను భరిస్తూ కూడా శాశ్వత ధర్మాన్ని అనుసరించేవారిని ఉత్తమపురుషులని పురాణేతిహాసాలు చాల్చిపెంచాయి. ఇక విశేష ధర్మాలు జన్మ జాతి వయా భేదాలను బట్టి, తీ పురుషవిచక్కను బట్టి, వర్ణాలు భేదాలను బట్టి, దేశకాల పరిస్థితులను బట్టి, జన్మసంబంధమైన, సాంఘికమైన సంబంధ బాంధవ్యాలను బట్టి అనుసరించవలసినవి. దేశకాలపరిస్థితులను బట్టి కొన్నిసార్లు విశేషధర్మాల్లో భేదంగాని మార్యులుగాని సంబంధించాయి. కాలక్రమంలో కొన్ని విశేషధర్మాలు ఫూర్మిగా మారిపోవచ్చ లేదా నశించిపోవచ్చ. ఏనీనే ఆచారాలు అని పేర్కొన్నారు. ధర్మాప్రవేత్తలు శాశ్వత విశేషధర్మాలను విపులంగా చర్చించారు. శాశ్వత ధర్మాలు వ్యక్తిలో సంస్కారాన్ని పెంచి ఉత్తమస్థితికి తీసుకుని వెళ్లిని అని, విశేషధర్మాలు సమాజానియతిని, కట్టుబాట్లను ఏర్పరచి స్ఫూర్చునైన సాంఘిక జీవనానికి తోద్యమే అని ధర్మాప్రాంగంల వివరాల వలన స్వస్థమవుతున్నది.

ధర్మ స్వరూపం

కృత, త్రైత, ద్వాపర కలియుగాలలో ధర్మం గోవు రూపంలో సంచరిస్తుంటుందని, అయి యుగాలలో సత్కురజస్తమో గుణాల ప్రాబల్యం వల్ల ధర్మానేనువు ఒక్కిక్కపోదాన్ని కోల్పుతుందని పురాణాధ తెల్పుతున్నది. మానవుల ఆలోచనలలో, నడవడిలో కలిగి మార్యులను గుర్తించి ధర్మాప్రవేత్తలు కాలానుగుణంగా అచరించవలసిన ధర్మాన్ని, ధర్మసూక్ష్మాన్ని ప్రత్యక్షపగాను పరోక్షంగాను ప్రస్తుతించారు. వేదవాజ్యాయం ఆధారంగా ధర్మాప్రవేత్తలు నిరూపించిన ధర్మప్యరూపం - ధర్మతత్త్వం - అవ్యాయము, శాశ్వతము విశ్వాంద్వయము ఆయినది. ఇదే సిద్ధ ధర్మం.

ధర్మసూక్తుం - ధర్మతత్త్వాన్ని గ్రహించి తెలియదగినది సాధ్యధర్మవర్షమలు గుర్తించినది.
ధర్మం - మాసపులందరు అచరంచవలసిన సామాన్య విశేష ధర్మాలు - సాధన ధర్మం.

ధర్మతత్త్వం అత్యస్నేహమైనది. సామాన్యాలకు అగోచరమైనది. ధర్మం జనులందరు అనుసరించి ఆచరించవలసినది. ఈ రెండింటికి మధ్యనగల ధర్మసూక్తాన్ని ఏ విధంగా గ్రహించాలి. ధర్మసూక్తుం ప్రయోజనం ఏమిటి అని స్ఫూర్తికారులు చర్చలు చేశారు.

ఈన్ని సందర్భాలలో మానవ జీవితంలో ధర్మనిర్ణయ విషయంలో సంకటపరిస్థితి సంబంధిస్తుంది. సామాన్య విశేషధర్మాలు మర్యాదగాని ధర్మానుసరణంలో వక్కాంతరం వల్లగాని ఏ ధర్మం ఆచరణేయమనే సందర్భం ఏర్పడుతుంది. సౌపరిత్యాగం, జూదంలో భార్యను పణంగాపెట్టటం, హరిశ్చంద్రుమ భార్యానిశ్శలను విక్రయించటం, యజ్ఞయాగాదులలో పశుపాంస వంటివే కాక సత్కయాక్యాలన వంటి అంశాలలో కూడా ధర్మాద్ర్య చర్చలు తపెత్తాయి. ఇటువంటి సందర్భాలలో ధర్మసూక్తాన్ని ఏ విధంగా గుర్తించగలరు?

ధర్మనిర్ణయ విషయంలో త్రుతి, స్ఫూర్తి, సదాచారం, ఆత్మకు ప్రియం కలిగించేది అనే వాలుగు మార్గాలను ధర్మాప్రవేత్తలు నీర్చేంచారు. ఏసిలో ఉత్తరోత్తరం బలీయం అన్నారు. ధర్మనిర్ణయంలో సందేహం కలిగితే ముందుగా ఈ విషయంలో వేదం ఏమిచేస్తుంది అని చూచాలి. వేదంలో వివరాల లేకున్నా, సందిగ్ంగా పున్నా స్ఫూర్తి చెప్పిన అంశాన్ని పరిశీలించాలి. అప్పటికే స్పృష్టంగా లేకుంచే లోకంలో సత్యరూపులవర్తనను లేక లోకాచారాన్ని బట్టి ధర్మనిర్ణయం చేయాలి. అదికూడా ఏలుకాకుంచే ఆత్మకు ప్రియం కలిగించే విధంగా ప్రవర్తించమని విచిత్రంచారు. కానీ ఆత్మకు ప్రియం కలిగించే విధం ఆనగానే ఎవరికి నచ్చిన మార్గం వారు అనుసరించవచ్చునని భావిస్తే అది పారబాటని అన్నారు. నిష్పక్తికంగా వ్యవహరించే ఆత్మజ్ఞానులను గుర్తించి వారి నిర్ణయాన్ని ధర్మంగా స్వీకరించాలని నిర్ధారించారు. ఆత్మజ్ఞానులను మహారతం

కం॥ త్రుతమూ పరిత్యాగము గల

మతిమంతుల పద్మగు లోభముదమోహ సమూ

శ్వత బుధ్యులుగాని సముం

చిత చరితులవలసి దెలియు శీలనియుధా³⁴

అని ఎవరించి అట్టి వారివలన ధర్మసూక్తాన్ని గ్రహించాలని చెప్పింది.

ధర్మతత్త్వం, ధర్మసూక్తుల తరువాత ధర్మాన్ని గురించి మరికొంత వివరంగా పరిజీలించ వలసివుంది. ఆచరణ స్తోయిలో ధర్మస్వరూపమే సాధన ధర్మం. సామాన్య విశేష ధర్మాలు సాధనధర్మ కాళాలు తీరిగి విశేషధర్మం మూరు విధాలుగా ఆచరణీయమైనది అవి వ్యక్తధర్మం. సామాజిక ధర్మం, ఆధ్యాత్మిక ధర్మం.

వర్ణార్థము ధర్మాలు, జాతిధర్మాలుగా మనిషి అనుసరించవలసిన మార్గం వ్యక్తి ధర్మం సంఘశాఖలలోను స్వజనులతోను కుటుంబంతోను వివిధవర్గ జనులతోను గల సంబంధభాంధవ్యాప్తాలను బట్టి నిర్విర్మించవలసిన విధులు సామాజికధర్మం. మూర్ఖవదైన ఆధ్యాత్మిక ధర్మం జీవాత్మక పరమాత్మల సంయోగానికి సంబంధించినది. మాయామోహితమైన జీవాత్మక మాయనుంచి ఏడివడి పరమాత్మను చేరేందుకు తోర్పులే నియతి, మార్గం ఏదైతే వుండే అది ఆధ్యాత్మక ధర్మం. ఈ మూరు ధర్మమార్గాలు మానవులందరు అనుసరించవలసినవని ధర్మాశ్రాంకాలు ప్రభోధించారు.

మానవ జీవితంలో అతి ముఖ్యమైనదైన ఈ ధర్మం అంతర్మహారతంలో నిరూపితమైన విధం, భారతంలో ప్రధానపాత్రాల ధర్మానుసరణ, ధర్మనిర్ణయపరంగా సంఘర్థాల ఏర్పడిన వందర్మాలలో వారు అనుసరించిన ధర్మమాక్షులు ఎలాంచివని పరిజీలించి, అంతర్మహారతం ప్రశోధించిన ధర్మతత్త్వాన్ని గురించి ముందుముందు ప్రకరణాలలో చర్చించుకుండాం.

4. సిద్ధాధర్మ స్వరూపుడై - శ్రీకృష్ణుడై

సుమారుగా ఇదువేల సంవత్సరాలకు పూర్వం అర్య నాగరిక సమాజ ధర్మానికి గ్రానిటిగింది. ప్రకృతి స్వరూపిణి అయిన ప్రీతి హరిమణిన అవమానం సభామర్ధ్యంలో జరిగింది. దాయ భాగ నిర్దయంలో కుతంత్రాలు, దర్శక్యతిరేకమార్గాలు చెలరేగాయి. అందుత్వం కారణంగా రాజ్యాద్యుత్త త పొగట్టుకున్నా, తమ్ముని ప్రతినిధిగా సించౌనం అధిష్టించారు ధృతరాఘ్యారు. అతని పుతులైన కౌరవులకు, రాజ్యాద్యుత్తులైనా శాపకారణంగా భోగాలను విదువిచువనం సాగించిన పాంచురాజు పుతులు పాంచవులకు మద్య వారసత్వ కలహం రేగింది. రాజ్యపత్రభం వలన కౌరవులు సామాజిక ధర్మానికి, కుటుంబధర్మానికి, వారసత్వపు హక్కుకు విపూతం కల్పించారు. వారసత్వపు హక్కుగల పాంచవులను, కపటమార్గాన్నమనసరించి రాజ్యాద్యుత్తములను చేసి నిరాధారులుగా అదవులకు పంచారు. అప్పుడు ఈ దర్శక్యతిరేక కార్యాలను అరికట్టువలసిన అవసరం ఏర్పడింది.

పరిప్రాణాయ సాఖుసాం వినాశాయచదుష్టాం
ధర్మసంస్కారమార్థాయ సంభాషియుగోయుగే³⁵

అని తన కర్తవ్యాన్ని వ్యక్తం చేసిన అవశారపుషురు భూమి మీదకు రావలసినచ్చింది. మహాభారతీపాసంలో దర్శనంస్తాపన కార్యానికి సారధ్యం వహించి అధర్మాన్ని, దుష్ప్రవర్తకులను అణచిన వ్యక్తి శ్రీకృష్ణురు, సమస్త దర్శములను తెలిసి, ఆను నిర్విరించే కర్మలవట్టగాని ఫలితాలయందుగాని అన్వకీలేక కేవలం దర్శక్యానాయ తన లక్ష్యంగా వర్తించిన వాదైనందువలన శ్రీకృష్ణురు అవశారమూర్తిగా, దర్శనస్వరూపురుగా భారతంలో ఆమూలాగ్రం నుతింపబడ్డారు.

“యుధిష్ఠిరో ధ్యాముయో కుప్రద్రయః
స్థాధోఽర్యాన్ ధ్యముసోన్ ఉస్తుభాః
మాత్రీసుహా పుష్టిషో సమ్మద్రా
మూలం కృష్ణో ప్రమత్తుపుష్టాన్”³⁶

★ 35 భగ - 4-8

★ 36. సం. మ. భార ఆది 1-115

యుద్ధిష్ఠిర ధర్మాధ్యానానికి మూలం కృష్ణరని వ్యాసుడు వర్ణించగా, తిక్కన

ఆ. “ధర్మమతుందు ధర్మతరువర్యముందుఘన
స్వాధమనిలసుతుందు శాఖ కషయ
పుష్టము లేసు భూసురులుమువేద
ములుదశీయమైన మూలచయము”³⁷

అని యథాతదంగా వ్యాసాధిప్రాయాన్ని శ్రీకృష్ణనినోట పరించాడు.

మానవ జీవితంలో అంతర్గతినమై, జీవనాధారమైన దర్శం అనే వ్యక్తానికి భోతికరూపం పాండవులని వ్యాసుడు వివరించాడు. మూలం బలంగాను స్విరంగాను వున్నప్పుడే వ్యక్తం ఫల, పుష్ప భరితమై ఉంటుంది. యుద్ధిష్ఠిరుడనే ధర్మమం స్థిరమైవర్థిల్లి, రాజ్యస్థాపన చేసేందుకు మూలం శ్రీకృష్ణరని భారతంలో చెప్పటంద్వారా ధర్మానికి మూలస్వరూపమైన శ్రీకృష్ణుడు భగవంతుడని వ్యాసుడు స్వస్థంచేశాడు. భగవత్స్వరూపునితోపాటుగా అతనిని ఎతిగిన వేదచయము, ద్రుష్టిలైన శ్రావణులుకూడా ధర్మమానికి మూలములని భారతం వర్ణించింది. భగవద్గీతలో కృష్ణుడు సర్వవేదములు, వేదవేత్తకూడా ఆనేనని వివరించాడు. ధర్మమూలం, ధర్మరూపం కూడా శ్రీకృష్ణుని భారతం, భగవద్గీతలు స్వస్థంగా ప్రకటించాయి. మూర్తిభవించిన దర్శమే నొఱ ధర్మము. నిర్దర్శకస్వరూపుదైన అవశారపురుషునికి దర్శనసంస్కరపనమే కర్తవ్యం. మహాభారతంలో శ్రీకృష్ణుడు కర్తవ్యపాలన తప్ప మరిపించమైన అశ, ఆకాంక్షలైనివారైసమస్త భారాన్ని నిర్వహించాడు. జన్మించినది మొదలు ధర్మసిర్వహిం ఒక్కటే తనదేయంగా వర్తించానని ఆనే స్వయంగా వివరించాడు. ‘కంపురు తండ్రిని ధిక్కరించి ధూస్పిర్ధుంపం చేయగా వైద్యుదు దుర్మాంశునగోని ఏగిలిన శరీర భాగాన్ని రక్తించినట్టుగా అతడిని చంపి, అతని తండ్రిని వంశపురుషునిగా చేపితిని అదే విధంగా మీరు చేసిన మీకును అల్సై చేయుట తగినది కదా’ అని కారపులనుదైంచి నభామధ్యంలో పరికి కృష్ణుడు తనలక్ష్యం ధర్మరక్తినే అని ప్రకటించాడు.

మానవసమాజ నియతి అయిన దర్శం మనిషి లోకిక అధ్యాత్మిక జీవనాలకు, సమాజ పురోగమనానికి ఆధారంగా నిలుస్తుంది. ఆ నియతిని కాపాది సమాజాన్ని రక్తించటం సిద్ధదర్శ స్వయాపుని లక్షణం. భారత కృష్ణుడు ఈ లక్షణాన్ని అదుగుగునా వ్యక్తంచేశాడు. తన లక్ష్మిసాధనలో కృష్ణుడు అద్వితియమైన లోక్షణము, రాజునికి చతురతను ధరదర్శించాడు. కొన్ని పందర్మాలలో అతడి మార్గాన్ని ఎమర్చించివచ్చారు కూడా అతడు చెప్పిన ఎప్పుటిగాని చూచిన పరిష్కారానికిగాని దర్శనమైన ప్రత్యామ్రాయం ఏది మాచించలేకపోయారు. శ్రీకృష్ణానికి దర్శి రక్తిం తప్ప ఇతర

★ 37. అం. మ. భార ఉద్యోగ 1 - 356

వాంచలుగాని, కర్ణపలములో ఆస్తిగాని లేకపోవటమే, అతని నిర్వహణాల్యమే, ధర్మరఘ్యియే అతడిని సిద్ధధర్మస్వరూపుడని చేస్తేందుకు నిదర్శనాలు.

‘ఎక్కడ సత్యము ముందునడయనో, ఎక్కడ ధర్మంవుందో ఆక్కడ కృష్ణుడు ఉంటాడని’ సంజయులు కృష్ణునిగురించి దృతరాఘ్యునితో చెప్పారు. ‘ఏనుధర్మంబును నీతియును మున్నిధుకుని మనవార్తకారంబులేక రూపంలైన సత్యంబకాశైప్పితి’ అని కృష్ణుడే స్వయంగా తన స్వభావం ఎటువంటిదో ఏవరించారు.

పాండవులపట్ల కృష్ణునికిగల అభిమానం వారి ధర్మవర్తనయందుగల అభిమానమేకాని బంధుప్రీతికాదు. అదేవింగా కౌరవులయందు అతడికి వ్యక్తిగతమైన ద్వేషంలేదు. వారికైమం కోరినవాడు కావటంవల్లనే గ్రువదపురోవాత, సంజయుల రాయబారాల తమవాత కూడా ధర్మరాజు కోరికి మేరకు అను సంధికి ప్రయత్నించారు. సంధి పాసగడని తెలిసినా చివరి వరకూ ప్రయత్నులోపం జరుగొదనే భావంతో, రాజునితిని అనునరించి భేదాపాయంవరకు అస్తిమార్గాలలోను ప్రయత్నించారు. యుద్ధం తప్పగడన్నప్పుడు అర్ధన రుద్ధోరసులిద్దరి కోరికలను మన్మించి ఇద్దరికి సహాయాన్ని అందించారు. పాండవుల ప్రతిపక్షంలో నిరిచి పారాదిపప్పటికి శీమ్మని ధర్మవర్తనపట్ల అత్యంతాదరం చూపించారు. దేవతలకైనా ఉపదేశింపగలవారపు, ప్రమత్తినిప్పుత్తి ధర్మాలలో నీకు తెలియనిదిపుండా అని శీమ్మని ధర్మనిరతిని, ధర్మగూపా పారిషతును ప్రశంసించారు. యుద్ధానంతరం ధర్మరాజుకు ధర్మబోధకై శీమ్మని నియమించారు. శ్రీకృష్ణుని ధర్మపక్షాపాతానికి ఇంకుమించిన బుయిజువు ఇంకెక్కరపుంటుంది! మహారథంలో వ్యాపాది మహర్షులు, శీమ్మనిదురాది జ్ఞానులు శ్రీకృష్ణుని మూర్తిభవించిన ధర్మవారుడని భగవత్పూర్వుడని కీర్తించారు.

ధృతరాఘ్యునివరకు పీరవంశం ధర్మబద్ధులైన ప్రభువుల పాలనలో వర్ధిల్లింది. ధృతరాఘ్యుడు జాత్యంధువేణాక పుత్రవ్యామోహం వలన ధర్మాంధుడు కూడా అయ్యాడు. తండ్రి బిలహినతను అధారంచేసుకుని రుద్ధోరసుడు. దాయాదులు, వారి తండ్రి రాజ్యభాగానికి వారసులు అయిన పాండవులను తోలగించి తానే సింహాసనాన్ని అధిష్టించాలని వాంచించారు. తన వాంచితార్థం నెరవేర్యుకునెందుకు ధర్మవ్యతిరేక మార్గాన్ని ఎన్నుకున్నారు. అధర్మవర్తనుడైన ప్రభువుపాలన అరిష్టాదాయకుమనికురువ్వులు, గురువులు, పెద్దలు నిరంతరం పొచ్చరించారు. కాని వారందరు ధర్మబద్ధులైన కారణంచేత ప్రభుధిక్కారం చేయలేకపాయారు. కురువంశ బంధువర్ధుమైన యాదవ వంశంలో జన్మించిన శ్రీకృష్ణుడు కౌరవుల ధర్మవ్యతిరేక మార్గాలను ప్రతిమటించి, ధర్మవర్తనుడైన ప్రభువును కురుసింహానంమీద అధిష్టింపచేయవలసిన అవసరం వచ్చిందని గుర్తించారు. ధర్మవర్తనుడైన యాధిష్టిరుని కురుసామూజ్యానికి ప్రభువును చేసేందుకు పూనుకున్నారు.

వేదవేదాంగవేత్, సకల కొప్పరూప్యుడు, రాజనీతి చతురుడు, లోకజ్ఞుడు, సకల ధర్మాలను, ధర్మమాక్ష్యాలను తెలిసినవాడు అని నుతులందిన శ్రీకృష్ణుడు ఈను సంకలించిన ధర్మరక్షకు నిర్విరామంగా ప్రయత్నించాడు.

ధర్మంస్తాపన లక్ష్మాధనలో శ్రీకృష్ణునికి స్వపరబేరం లేదు. లక్ష్మాధనలో మానవ జీవన ధర్మాన్ని పాటిస్తూ కృష్ణుడు ప్రవర్తించిన విధానం కొన్ని సందర్భాలలో విపరీతంగా కన్నిస్తుంది అయితే దానివెనుక అంతర్లీనంగావున్న ధర్మమాక్ష్యాన్ని గుర్తిస్తే అది శాశ్వత ధర్మరక్షకాలో కృష్ణుడు అనుసరించిన అప్పద్ధర్మమేతప్ప అధర్మంగాని ధర్మంగంకానికాదని బోధపదుతుంది. కార్యాధనకై కృష్ణుడు వ్యవహారించిన విధానంలో అతని రాజనీతి చతురత, శాశ్వత ధర్మస్తాపనలో పాటించిన ధర్మమాక్ష్యం, స్వాలంగా పరిశీలించినప్పుడే నిష్ఠ ధర్మ స్వరూపులైన శ్రీకృష్ణుడు భారతంలో ప్రబోధించిన ధర్మ స్వరూపం వ్యక్తమౌతుంది.

మహాభారతంలో ఆదివర్యంలో ద్రౌపదీ స్వయంవర సందర్భంలో శ్రీకృష్ణుడు మొదటిసారిగా కన్నిస్తారు. స్వయంవర మంఱపంలో మత్యయంత్రాన్ని చూచెందుకై వచ్చిన బ్రాహ్మణం సమూహంలో “అవిరథ భస్మకణంబుల మధ్యమున అగ్నికణంబులవలైపున్న పాందవులను కృష్ణుడిక్కాడే గుర్తిస్తారు. ‘పాశ్యాదీయువతిని పరిగ్రహించగలదని ఆనందిస్తారు. కౌరవుల లాక్ష్మాగ్నాధారపానంలో పాందవులు ధగ్గంకాకుండా విదురుడు ఆదుకొనిపుంటాడని యాదవుల బాయలు గ్రహించి ఉండవచ్చును. పాందవులు జీవించి ఉంటానే కృష్ణుని నమ్మకం. అర్యునుని అల్లురుగా పాందాలనే కోరికతో ద్రుపదుడు యజ్ఞంచేయుగా పోమగుంంంగ నుంచి ద్రౌపది జిన్నించిదని ఆమె జన్మన్యత్రాంతాన్ని భారతం వివరించింది. ఆమెకు భర్తకాగలిగినవాడు అర్యునుడే కనుక పాందవులు సచ్చాలై ఉండిపుంటాడని, అర్యునుడు తప్యక ద్రౌపదిని చేపడుతాడని కృష్ణుని విశ్వాసం. పాందవులను గుర్తించగానే యాదవాయిరులెవరిని స్వయంవరంలో పాల్గొనరాదని అడేశస్తారు.

శకుని మంత్రాంగం సహయంలో కౌరవులు చేస్తున్న చర్యలవలన పాందవులు రాజభోగాలను పోగొట్టుకుని ప్రాణాలు దక్కించుకుని అజ్ఞాతంగా కిరుగవలసిన స్థితి కలిగింది. ఈ పరిస్తికులలో పాందవులకు ఒక అండ, ఒక ఆధారం అవసరం. కురురాజ్యంలో సమానమైన బలపరామాలు, పేరుప్రతిష్టులుగాలది పాంచాలప్రథమారాజ్యం, పాంచాల ప్రథమవైప్రథమనితో బంధవ్యం కుంతిపుత్రుల భవిష్యత్తుజ్ఞానికు ఎంతో అవసరం. స్వయంవర సభామంచవంలో పాందవులను గుర్తించిన కృష్ణుడు బాయ లక్ష్మాధనానికి సంకలించివ్యారణి గ్రహించాడు. అర్యునుడు మత్యయంత్రాన్ని దేచించిన తయవాత బ్రాహ్మణునికి క్షమ ధారపాసి క్షుకియులను అవమానించారని ద్రుపదునిమీద యుద్ధం ద్రకటించివ దుర్యోగహారులను అర్యునువ్యారు. ‘శాంతికాలములలో మత్యయంత్రమును

కొట్టివారికి క్వయిచ్చిరమని ద్రువదు ప్రకటించాయగని కేవలం క్షత్రియులే లక్ష్మిదేవసు చేయాలనే ఎయిమాన్ని విధించలేదు. ఇతరులకు సాధ్యంకాని పనిని ఈ బ్రాహ్మణులు సాధించి క్వయను పాండించంలో అధర్యం ఏమిటి? అని యుద్ధానికి సిద్ధపడినవారిని కృష్ణుడు సమాధానపరిచాడు. ద్రోపది శిథమార్ఘునులవెంట వెళ్ళిందుకు అవకాశం కల్పించాడు. అతడే అర్థునురని ఈను చెప్పటం కన్నా పాంచాల ప్రభువు స్వయంగా తెలుసుకొనటమే మేలని లోకజ్ఞుడైన కృష్ణుడు అప్పటికి మిస్తున్నాడు. ఆ తరువాతనే మేనతను, బావలను వారి నివాసంలో బలరామస్వాతుడై వెళ్లి కలుసుతన్నాడు. మహాబారతంలో పాండవులు సాధించిన తొలివిజయ స్విమేశంలో కృష్ణుని ప్రవేశం జరిగింది. ఈ అంశం కృష్ణుని సామీప్యంవలన పాండవులకు మేలుకలిగి ఒక ప్రయోజనానికి మార్ఘం ఏర్పరుతుందని నూచిస్తున్నది.

రెండవ ప్రాయాలం అర్థునుని శీర్ఘయాత్ర సమయంలో ద్వారకలో కృష్ణుడు దర్శనమిస్తాడు. ఈ సందర్భంలోనే కృష్ణర్థునులు పూర్వ జన్మలో నరనారాయణులనే యోగివరులని, వారిది జన్మాంతర బంధుమని వర్ణితమైనది. వారి మర్యాదగల గాఢమైన స్వేచ్ఛబంధం, పరస్పరానురాగం ఇక్కడే బహిర్భావమాతుంది.

జన్మాంతర బంధంగల కృష్ణర్థునుల బాంధవ్యం సుభద్రావరిణయంతో మరింత బలవరుతుంది. అర్థునుయ సుభద్రను పరిగ్రేహించేందుకు బలరాముని అభ్యంతరానికి గల కారణం చెప్పవే కృష్ణుడు వారి రహస్యవిఖానికి సహాయం చేస్తాడు. సుభద్రాస్వాతుడై అర్థునుయ బలరామునికి తెలియకుండా ద్వారకవిధివెళ్లే ఏర్పాట్లు కూడా చేస్తాడు. ద్రోపదితో వివాహం భావికాలంలో పాండవులకు రాజ్య ప్రాప్తిని కలిగించగా, సుభద్రార్థునుల పరిణయం కురువండోర్ధరణకు మూలార్థాచమయునది. అయితే ద్రోపది స్వయంవరానిక్కన్న ముందే శిథునికి పొడింబతో వివాహం, పుత్రులాభం కలిగాయి కదా అనే సందేహం కలుగవచ్చును. శిథుని ఈ పెళ్లి, మచ్చోత్సుచుని జననం అర్థ నాగరికతకు, సంస్కృతికి బింబమైనవి, అగ్రజని వివాహంక్కన్న ముందుగా అనుజుని వివాహం జరగటం ఆర్యదర్శనిర్మించాడ్దం, పొడింబానురుని మరణానంతరం పొడింబ నిర్మాచయిరాలయింది. ఆమె విసయానికి, ఆమె చేసిన సహాయానికి సంతోషించి, కృతజ్ఞతాపూర్వకంగా కుంతిదేవి పొడింబ కోరికు మన్మంచమని శిథుని కోరింది. తల్లి ఆజ్ఞను పాచించి శిథును పొడింబను పరిగ్రేహిస్తాడు. తల్లి ఆదేశించినట్టుగా పుత్రజననం వరకు ఉమెతో ఉండి, పుత్రుడు జన్మించాడ పొడింబను వదలి పాంచాలదేశంమైపు ప్రయాణం కొనసాగిస్తున్న సారదులను, తల్లిని కలుసుకుంటాడు.

ఇలాగే అర్థునుయ కూడా సుభద్రక్కన్న ముందు, శీర్ఘయాత్రాకాలంలో మచ్చేపుర రాజకస్య చిత్రాంగరను, నాగకన్య ఉలూపిని పరిణయమాడాడు. శిథమార్ఘునుల ఈ వివాహాలకు,

కురువంశంలో ఉత్తరోత్తరా సంభవించిన పరిణామాలకు ఎటువంటి సంబంధమూ లేదు. ఆ విపాశల ప్రభావం అంటూ తీవ్ర పుట్టినిశ్చరగ్గరే నిలిచిపోయింది.

శ్రీకృష్ణ దర్శనం లభించిన తోలి రెండు సందర్భాలలో మొదట పాండవులైదుగురికి తరువాత అర్థముడికి స్త్రీ లాభం కలిగింది తచురామాలలో గృహస్తాక్రమం అతి ప్రధానమైనది. సర్వతృప్తిమైనది, సమాజానికి మూలాధారమైనది. పాండవులకు గృహస్తాక్రమ ప్రాప్తి శ్రీకృష్ణిని సన్మిఖిలోను. అతని సహకార ప్రాప్తిపోలతోను లభించింది. ఈ రెండు మట్టలు కురువంశ చరిత్రలో అత్యంత ప్రధానమైనవి.

సుభద్రార్యముల విపాశనంతరం ఇంద్రప్రస్తానికి వచ్చిన కృష్ణురు ఖాండవవన దహనంలో అర్థమునకు తోర్చుద్దు. ఆ సందర్భంలో వరుఱుని వలన అర్థమునకు గాంధివం, అష్టలాభం; ఆగ్నిదేవుని వలన శ్రీకృష్ణునికి సుదర్శన చక్రం, గద లభిస్తాయి. అంతేకాక ఆగ్నివలన ర్గమౌతున్న ఖాండవవనం నుంచి కృష్ణర్యములు దేవశర్మి మయుని రక్తిస్తారు. కృతజ్ఞతాంద్యుదైన మయుదు కృష్ణునినియోగించైన దర్శకాజుసోనం అశ్వరూపైన సభాభవనం నిర్మించి ఇస్తారు. ఈ దివ్య సభాభవనం దుర్యోధనుని తుర్టాగ్నికి అజ్యంపోసింది. అర్థముని దివ్యాప్తాభం భవిష్యత్తులో రానున్న మహాయుద్ధ విజయానికి పాండవులు సాధించిన మొట్టమొదటి అష్టలాభం అయింది.

మయుసభను చూడవచ్చిన నారదాదిముసులు ధర్మరాజు రాజసూయ యాగం చేయాలని స్వర్ఘవాసియైన పాండురాజు కోరిక అని తెలుగూరు. రాజసూయ యాగం నిర్విష్టంగా ముగిస్తే పదమూరు సంవత్సరాల తరువాత మహాయుద్ధం సంభవిస్తుందని లోకంలోని విశ్వాసం. అయినప్పటికి కృష్ణురు ధర్మరాజును ప్రాత్మహిస్తారు. మత్సురగ్రస్తులైన కారపులు పాండవులను సుస్థిరంగా జీవించనియరని లోకాందైన కృష్ణునికి తెలుసు. ద్వారాప్లురు తప్పనిసరియైన పరిష్కారిలో, అయిప్పంగానే పాండవులు రాజ్యభాగం ఇచ్చాడన్న విషయం అందరికి తెలిసినదే. కౌరవ పాండవ కలహం అనివార్యమైనవేళ పాండవులు బలవంతులైన ప్రత్యుషులు ఉండకూడచ్చయి కృష్ణుని సంకల్పం. అందువలననే “వికలవ్య జిరసందులను ఒక్కివిధంగా అణగింపేళానని కౌరవపతి వారిని తన పక్కానికి తెచ్చుకున్నట్టయికే వారిని జయించటం అతిక్షమని అర్థమునికి ఒక సందర్భంలో చెల్లిరస్తారు.”³⁸

కారపుల చిత్తవ్యతిసి, రాజసూయ యాగ ఫలితాన్నిగుర్తించి పాండవుల మార్గాన్ని నిష్పంటకం చేయదలచిన కృష్ణుని రాజనీతి, ధర్మరక్తి నిర్వహణాదాతుర్యం అసమాన్యమైనది. కార్యాసాధకులైనవారు లక్ష్మినిధిని కోరినప్పుడు తనకు సార్ధంకాని పనిని జతరులచేత చేయిస్తారు.

★ 38. అం. మ. భార - భోష - 5-239.

'నిన్నమించిన ధనుర్దయు ఉత్సవంలా నిలు విలువిర్య నేర్చుశాసని ద్రోషురు అర్థమనకు మాటయిప్పాడు ఆమాట నిలువుకు వేందుకు ఏకలవ్యని విలువిద్యానైమణ్యానికి అశ్రూర్ధవరిషప్పటికి. అతడి అవేశాన్ని అణచాలనే ఉద్యేశంతో కుంభసంబుధు గురుదక్కిం కోండి ఏకలవ్యని నీర్చిర్యని చేస్తాడు.

కంసుని మామగారు జిరాసంధురు, కంసుని మరణంతో అతడు యాదవుల మీద ముఖ్యంగా కృష్ణునిమీద పగబూహారు. యాదవులను తరిమి కొట్టగా వారు గత్యంతరంలేక వముద్రమధ్యంలో ద్వారకను నిర్మించుకోవలని వచ్చింది. జిరాసంధురు అశేయురు. అతడిని జయించటం శీమునికొక్కనికి సార్థకం. మదమత్తుదైన జిరాసంధురు రుద్రపుత్రికై రాజపుత్రులను బంధించి బలియిస్తుంటారు. ఈ అధర్మాన్ని అరికట్టేందుకు రాజసూయయగ నిర్వహణలో భాగంగా తనకు సాధ్యంకాని పనిని కృష్ణుడు శీమునిద్వారా చేయిస్తాడు. యాదవ, పాండవ ప్రత్యుషి, జిరాసంధుని మిత్రులు అయిన ఇతుపాలుని, సభామర్యాదను ధిక్కరించి, శీష్టాది పెద్దలను దూషించినందుకు ఈనే స్వయంగా నిగ్రహిస్తాడు. పాండవులమార్గం సుగమం చేస్తాడు. ఈ కృష్ణులన్నీ తన సంకల్పంగానే వెల్లాడిస్తాడు. భారతంలో శీమురు ఎవరించిన రాజదర్శం శతువిమర్యనం గురించి ఇలా నిర్వచించింది. 'కాల విపర్యుయ వేళలో ప్రభువు శతువులకు ప్రేర్ణి, వారినికిలని వారి ప్రవర్తనను గమనించి నమయంచూసి వారిని యమపురికి పంపాలి' కృష్ణుడు ఈ మార్గాన్నే అనుసరించాడు.

జారనమయంలో ఈను పాండవుల సమీపంలో లేసందువల్లనే అంతటి విపత్తు సంభవించినదని చెప్పటం ఈను వారి రక్తకురనని వెల్లాడించటమే. ఇదే విషయాన్ని దర్శాజు 'తమను ఆపదలనుంచి గడ్చిక్కించేవారు కృష్ణునేనని, కృష్ణుని రక్తకురుగా తమ తండ్రియే చూపాడని' చెప్పి కృష్ణునివట్ల తమకుగల భక్తి గారవాలను చాటుతారు. అంతేగాక 'మనిధురికి నికమైన నిష్ఠ ఉన్నది. నికష్టుదైనవారు నాకు కూడా ఇష్టురు. నీకు అనిష్టుదైనవారు నాకును అనిష్టురు' అని కృష్ణుడు అర్థమనితో పలకటం నరవారాయఱులైన ఈమిద్దరికి గల ఏకనిష్ట దర్శక్రణమేనని సూచించటమే. పాండవుల దురవస్తులను తలచి కృష్ణుడు కోపించటానికి కారణం దుర్యోగ్మనని దర్శించికిరమైన, అమానకరమైన కృత్యాలే. పాండవులయందుగల ప్రేమకన్నా దర్శపక్తాత బుద్ధియే కృష్ణుని అగ్రహానికి కారణమైంది. కుంటి ద్రోపదులను ఓదార్ఘటం, రాయబార నిర్వహణలోను. యుద్ధపరంగంలోను పదేపదే కౌరవుల అకృత్యాలను ఎత్తిచూపి ప్రసంగించటం కృష్ణుని ధర్మపక్తాత స్వభావాన్ని వ్యక్తం చేస్తుంది.

అజ్ఞాతవాసం ముగిసిన తరువాత, అభిమన్య వివాహసంతరం పాండవబంధువులు, శైయోచిలామలు ఉపపాప్యవగరంలో సమాచేకమాతారు. 'పాండవకార్యాద్ధి' అయి కృష్ణుడు రాజలోకసముఖంలో భవిష్యత్కార్యక్రమాన్ని గురించి నిర్ణయించవలసిందిగా పెద్దలను కోరుతాడు.

పాండవులు రక్షలర్చై ద్వాతసమయాన్ని నిర్వహించారు గమక వారికి పితృదమైన రాజ్యభాగం సంక్రమించవలసిన్నందని తన మనోగతభావాన్ని నిస్యంకోచంగా వెల్లదిస్తారు. మొదట సంధిప్రయత్నం చేయటం కర్తవ్యమని, సంధిపొనగని పక్తంలో బలాలను సమీకరించుకోవలసిన అవసరం కూడాపుందని సూచిస్తారు. రెండు మార్గాలలో ఏ మార్గాన్నేనా అనుసరించేందుకు నిర్ణయిస్తుందాలనే పౌచ్చరిక ఈ సూచనలో ద్వానిస్తున్నది. క్యాపాదనలో సామదానబేద దండోపాయాలనే చతుర్యధి ఉపాయాలను అవలంబించాలనే కృష్ణుని రాజునికి, లోకషత అద్వితీయమైనవి. సామమార్గం సంధి ప్రయత్నం. దుర్యథనుని విషయంలో దానం అసార్ధం. ఇక దండోపాయం యుద్ధప్రయత్నం. సామ దండోపాయాల ప్రయత్నాలు జరగాలని రాజునభలో పౌచ్చరించారు. ఇంక మూరయదైన భేదపాయాన్ని కర్ణుని పాండవులవైపు అక్రించే ప్రయత్నంగా రహస్యంగా ఈనే నిర్వహించారు.

సభానిర్ణయాన్ని అమోదించి ద్రువద పురోహితుని కౌరవునభకు రాయబారిగా వంపుతారు. దానికి సమారావంగా కౌరవ పక్తం సుంచి సంజయుడు రాయబారం తెప్పారు. ఈ రెండూ విఫలమైనాక చివరి ప్రయత్నంగా దర్శక్రాజు కోరిక్కెలైనే కురునభకు దూకగా బయలుదేరుతారు, మానథనుడైన దుర్యథనుడు పాండవులకు రాజ్యభాగం ఇవ్వదని, ఈను దౌత్యం చేసినా సంధి పొనగదని తెలిసి కూడా హస్తినాను ప్రయాణమౌతారు. తన ప్రయత్నం ఏదో ఒక విధంగా పాండవులకు లాభకారి కాగలదనే విశ్వాసం ప్రకటిస్తారు. సంధి జరగకపోయినా పాండవులు యుద్ధాన్నాదులనే లోకాపవాదం తప్పించే ప్రయత్నంగా తన దౌత్యం పరిశుంధని పలకటం కృష్ణుని దూరధృష్టికి చిప్పాం. దర్శక్రాజు కోరిక్కెలైన ప్రయోజనాన్ని అశించినప్పుడు రక్తపాతం తప్పదని తెలిసినా పాండవులు రాజ్య ప్రలోభంలేనివారని, కాంతికాముకులని లోకానికి వెల్లదించటం అవసరమని కృష్ణుడు భావించారు.

ఈన్ని ప్రయత్నాలు చేసినప్పటికి, రాజునికి విరుద్ధంకాని మార్గాన ప్రవర్తించినప్పటికి కృష్ణునికి విమర్శలు, సింరలు, శాపాలు తప్పలేదు. రెండు వర్గాలవారికి తగినవిధంగా బోధించి యుద్ధాన్ని వారించమని ఎంతచెప్పినా కృష్ణుడు వినలేదని, సంధితానే చెరగొట్టి వచ్చాడని బలరాముడు సిందవేశాడు.

యుద్ధం ముగిసిన తరువాత గాంధారి స్వజనుల, పుత్రుల మృతదేహాలను చూచి రుఖితురాలై ఈర్యాకే యుద్ధానికి తలవర్ధకారవాంయులను సర్వసమర్పుదైకూడా వారించకుండా ఉపేక్షించాపు. రాజవంకాల నాశనాన్ని ఆపలేదు, ఇందుకు ఫలితాన్ని అనుభవించమని' దూషించి శ్రీకృష్ణుని శించింది. ఏరిద్దరే కాకుండా మునియైన ఉదంకుమ కూడా యుద్ధం నివారించి జనవస్థాన్ని, వంకాశనాన్ని అవసరంకు కృష్ణుని విమర్శించి శించేందుకు నిర్ణయించారు. కౌరవుల

దుష్టుత్వాలే వారి రాజనాణికి కారణమని, కాలనియతి ఆవిధంగా ఉందని ప్రశ్నవాక్యులలో కృష్ణుడు ఉదంకుస్తే అనునయిస్తారు. దర్శ ప్రతిష్ఠాపనలో కార్యవాది అయిన కృష్ణుడు దూషణభాషణయి తెండించిని నిర్వికారంతో శరసావహించాడు. వరితాన్ని గురించిన వాగ్దులతలేకుండా నిష్టామ కర్మయోగియై వర్తించాడు. దర్శస్తాపన ప్రయత్నంలో సంఘర్షణ కలిగితే ఇయవ్వాలలో ఎవరికి సప్పం కులగుణుండా కార్యం నిర్వహించటం అసాధ్యం. అదర్మాన్ని అణచే ప్రయత్నంలో ధర్మవ్యక్తికిరేక వర్తమలకు బాధకిగించక తప్పదు. లోకజ్ఞుడైన శ్రీకృష్ణుడు నీత్రసంతరవు తన్నైన దోషనిరూపణలేకుండా ఉంచేందుకే ప్రయత్నించాడు. కృష్ణుని ఏమర్యించినవారంశా అతడు యుద్ధం అవలేదని నెంపం వేశారే తప్ప కౌరవ పాంచవుల సభ్యతకు పామరస్యమార్గాన్ని సూచించలేకపోయాడు.

అదర్మాన్ని విచ్ఛిదం చేసి దర్శసంస్థాపన చెయ్యాలనే కర్మవ్య నిష్ఠతో కృష్ణుడు ఔను కేవలం సలహాదురై తండ్రి రాజుబాగంకోరి దర్శిలద్దులై పొరాదుతున్న పాంచవుల వ్యక్తాన నిరిచాడు. “చేదనాల్మక్కా: దర్శ”: - వదిపించే లక్ష్మముగలది దర్శము అనే నిర్వచనానికి నిదర్శనంగా పార్శ్వాని రథసారథియై యుద్ధాన్ని నడిపించాడు.

శ్రీకృష్ణుని దర్శనిర్వహించలోని రాజనీతి వాతుర్యం, దర్శ సూక్త నిర్మయపాంచిత్యం ఉద్యగప్రవ్యంలోను, యుద్ధవంచకంలోను బహిర్భూతమాతాయి. “కర్మయైవాధికారస్తే మాపలేము కదాదన” అని ఔను ఉద్ధరించిన సూక్తికి ఈనే ఉదాహరణగా నిరిచాడు. సిద్ధదర్శన్యాయపుదైన శ్రీకృష్ణుడు తనకు ఏ కర్మపులాలు అంటవని చెప్పి నిష్టామకర్మయోగ ప్రాముఖ్యాన్ని అవరణలో చూసించాడు. మానవ ధర్మాలైన వ్యక్తిదర్శ సామాజిక ధర్మాలను ఏ విధంగా నిర్వహించాలన్న విషయం తన వర్తన ద్వారా చూసించాడు.

యుద్ధం అనివార్యమని తెలిసే దూతగా వెళ్ళటం ప్రయత్నాలోపం జరుగురాదనియై. దౌశ్యానికి బయలుదేరుతూ శీమార్థానులను యుద్ధప్రయత్నాలకై ప్రేరించటం, దైవదిని ఓదార్పి కౌరవుల ఇల్లాట్టు నివలె దుఃఖించేకాలం వచ్చిందని’ అనును అనునయించటం, హస్తినాపురంలో’నీ కుమారుల సామ్రాజ్యప్రాప్తిని త్వరలో కనులచూలవని మెనత్తకుంతిదెవికి ఉల్లాసాన్ని కలిగించేవిధంగా భవిష్యత్తును సూచించటం కృష్ణుని బంధుదర్శ నిర్వహణకు, పరహ్యాదయగత భావ గ్రహణపారీషతకు నిదర్శనాలు.

ఆశచూపి కర్మని ప్రలోభిట్టటం సాధ్యంకాదని తెలిసినా కృష్ణుడు కర్మనిమీద బేదపోయాన్ని ప్రయోగించాడు. ఈ ప్రయత్నంలో కర్మని హృదయంలో పరింగితజ్ఞుడైన కృష్ణుడు సంచలనం రేక్షించగలిగాడు. పాంచవులు తన సారదులని రూఢిగా తెలిసిన తరువాత కర్మని మానసిక స్థితి

తప్పుతుండ బలహినమౌతుందని కృష్ణునికి తెలుసు. కృష్ణుని మాటలకంచే ముందు వెదవెదయెను ద్వారా ఇది వింటినని తన జన్మగురించి కొంతకొంత ఎన్నానని కర్ణుడు ఒప్పుకుంటాడు. వెదవెదింటినన్న కర్ణుడికి పూర్తి వివరాలను ఇవ్వటమే కాక కృష్ణుడు కాంతాకనకాల ఆశకూడా చూపించాడు. అర్థమని మించిన ఏరుడని పేరు పాండాలనేడే కర్ణుని జీవిత లక్ష్మి. కనుక ఎప్పుడూ అర్థమనునికి ప్రతిపక్షంలోనే ఆతమంటాడు. ద్రోపది స్వయంవరానికి వచ్చి కర్ణుడు విషలయత్వంయాదని కృష్ణుడు ఎతుగును. ఈ విషయాలన్నింటిని ధృష్టిలో పెట్టుకునే కర్ణునికి రాజ్యాన్ని. ద్రోపదిని పాండ అవకాశం ఉంటుందని ఆశ చూపించాడు. ఈ సందర్భంలో ద్రోపదిని కృష్ణుడు అవమానించాడని భావించటం పారపాతే ఆపుతుంది. ద్వారా దెవిధప్పులలో ఆనాటి సమాజంలో కైత్రితజకానీసులకు యథోచితమైన స్థానంవుంది. పాండవులు కైత్రిజలైశే, కన్యామైన కుంతికి జన్మించిన కర్ణుడు పాండురాజుకు కానీనపురుషోఽాడు. అతడు పాండవుల పక్షాన చేరితే కుంతిపుత్రులై పాండవులే ఎగలదు. మాతృవాక్యాప్యునునరించి ద్రోపది పాండవులందరికి పరిగ్రామించి. ఆ విధంగా జరగటం ధర్మ వియర్థం కాదని కర్ణుడికి తెలియజెప్పటంవరకే కృష్ణునివిని. సమాజధర్మవియర్థం కాకపోయినా కర్ణుని విషయంలో అలా జరగడం ఆశార్ధమని కృష్ణుడెతుగును. అయినా కార్యసాధనలో ప్రయత్నాలేపం ఉండకూడదని భావంతోనే ఈ చేరోపాయాన్ని ప్రయోగించాడు.

కృష్ణుడు చూపిన ఆశకు ప్రార్థించుకొచ్చాడు కర్ణుని మనసులో కృష్ణుడు వాంచించిన సంచలనం పాదనూపోంది. దుర్మోర్ధవుని యందు తనకుగల కృతళ్ళతము, తన్న దుర్మోర్ధవునికి గల నమ్మకాన్ని వివరించి కృష్ణుని తిరస్కరించిపంచిన కర్ణుడు కుంతిదేవిని రిక్తపొస్తాలతో పంచలేకపోయాడు. 'పాండవులు చేజక్కితే అర్థమనిమీద నాకు కొపంగసుక వానిని వదలనని, మిగిలినవారిని వధించనని' నలుగురికి ప్రాణభిక్షను కల్పించాడు. అంతేకా ఈను కుంతిపుత్రులనని అనిపించుకొనేందుకు అభ్యంతరం చెప్పాలేదు. 'అయితే అర్థమనికి ఎదుగురు, అతడు లేకుండే నాతోకిలిపి ఎదుగురు నీ కొరుకులు ఎప్పుడూ అయిదుగురే. అయిగురనే మాట విషమమని' కూడా పటికాడు. కర్ణుని చేతిలో పరటుండ మిగిలినవారు బైటపడితే అర్థమని ఈను కాపాయగలనన్న విశ్వాసం కృష్ణునిది. ఇది కృష్ణుడు పాండవుల బాంధవులై ప్రయోగించిన ఆమృతమైన రాజనీతి.'

శ్రీ కృష్ణునిపట్ల ధర్మరాజుకు అచంచలమైన విశ్వాసం, బంధుప్రతి. రాయబారానికి పంపుతూ 'సమయమిది మిత్రకార్యము చక్కశేయ' అని కృష్ణునితో ఆంటాడు. కృష్ణుని పాండవులు గురువుగా, మార్ఘదర్శకునిగా భావించాడని అనేక సందర్భాలలో వారి మాటలవలన స్ఫుర్మోతుంది. పాండుపుత్రులు ప్రియబాంధవులు, ఆత్మియులేకాక ధర్మవర్తనలు కూడా అయివుండటంచేత ధర్మపక్షాతి అయిన కృష్ణుడు పాండవుల పక్షాన నిలచాడు. కురుసభలో అతడు ధర్మరాజు

ధర్మసిరతిని పలుమారులు ప్రశంసించటం ఆను పాందవులకే కాక ధర్మానికి ప్రతినిధిగా వద్దనని సూచించడమే.

ఈ పనిని చేయతలపెద్దనప్పుదు లక్ష్యం ధార్మికమైనప్పుదు లక్ష్యసాధనలో సాధ్యసాధ్యాల ప్రస్తుతివరథి ప్రయత్నం కొసాగించాలని యుద్ధరంగంలో కృష్ణుడు అనేకసార్లు నిరూపించాడు యుద్ధానికిముందు నినయాన్నిత్వై ఎదుట నిలచిన యుద్ధిష్ఠిరుని శీఘ్రుడేఱులు ఆక్రూర్ధించాడు. తమను జయించేమార్పం చెప్పమని ఆతమ కోరగా ద్రోణునివరకి శీఘ్రుడు ఆక్రమే వెల్లధించాడు. మరొక మార్పం ఏదికెనప్పుదు మళ్ళీ రమ్యని ధర్మరాజును మరల్చి పంపుతాడు. పది దినముల యుద్ధం తరువాత శీఘ్రుని ధార్మిక నిలువలేక కలవరపడిన ధర్మరాజుకు శీఘ్రుడుజచ్చిన మాట జ్ఞానికి తెచ్చి. అతని వద్దకు వెళ్లి నిజవర్షాపాయం గ్రహించిరమ్యని కృష్ణుడు కర్తవ్యాన్ని బోధిస్తాడు. యుద్ధరంగంలో శత్రువిగ్రహమే కర్తవ్యమని అర్థమని ప్రబోధించి ఇఖండని ముందుంచుకొని శీఘ్రునితో పారాశేంముకు ప్రాత్మహిస్తాడు.

అధర్మాన్ని పరిపారించి ధర్మబద్ధమైన లక్ష్యం సాధించేందుకు అవసరమైతే ధర్మతరమార్పాన్ని అనుసరించటం ఆపద్ధర్యం అని కృష్ణుడు ఆచరణలో చూపించాడు. “ధర్మమధర్మము భంగి నాథరము ధర్మంబు మార్కి” తేవినప్పుదు నిర్మలమతితో ధర్మసూక్తాన్ని గ్రహించవలిస్తుందని కృష్ణుని చర్యలు నిరూపిస్తాయి. ధర్మరాజుచేత ఆసత్యం పరికించటం, విరథుతైన కర్మని వధించ చేయటంటంటి నందర్మలలో కృష్ణుడు ఆధర్యం చేశాదన్సుట్లూ తోస్తంది. కానీ శాశ్వత ధర్మస్తాపనలో, కాలిపర్యాయంవలన సంభవించిన యుద్ధంలో ధర్మపక్షానికి విజయం లభించాలనే లక్ష్యసాధన కోసం శ్రీకృష్ణుడు ఆపద్ధర్మాన్ని అనుసరించాడు.

క్రతియులకు యుద్ధంకన్నా ధర్యం మరొకటిలేదని చెప్పిన కృష్ణుడు వ్యక్తిగతమైన ధర్మానియతికి, యుద్ధాన్నితికి సంమర్యాద కలిగితే యుద్ధ రంగంలో యుద్ధాన్నితి అనుసరించాలని ప్రబోధించాడు. యుద్ధరంగంలో శత్రువిగ్రహమే కర్తవ్యం. విజ్ఞంచి ప్రవహించే నదిలాగపాంగి శత్రువును అఱచటమే యుద్ధాన్ని. ఈ సీతిని అనుసరించే ధర్మరాజును అసత్యం చెప్పమని, కర్ము విరథుతైనప్పుదు అది అతని శాపమని చెప్పి అర్థమని బాణప్రయోగం చేయమని ప్రాత్మహించాడు.

ఈదే విధంగా మరొక సందర్భంలోను కృష్ణుని రాజనీతి, యుద్ధాన్నితి వెల్లండెతాయి. మదుగులోరాగిన దుర్భేషునుని మాటలతో నౌప్పించి బయటకు రావించిన తరువాత ధర్మరాజు మాలో ఒకరిని ఎన్నుకో, వానిని నీపు జయించితే రాజ్యంసీది లేకున్న మాది’ అని సమయం చేస్తాడు. వయసులో పెద్దవారు, తనకు పూజనీయుడని, ఆను అతడి ఆళ్ళకు బద్ధురసని ధర్మరాజును గూర్చి నిరంతరం పరికి కృష్ణుడు ఈమాటలు విని ధర్మరాజును మందలిస్తాడు.

శీముని తప్ప మరెవరిని దుర్యోధనును ఎన్నుకున్నా జూదంలో శకునికి సంపదటు కోల్పోయినట్టు కాగలదని పొచ్చురిస్తారు. రాజసూయానికి ముందు జరాసంధుని వధించేందుకు భూహృతురూపాలతో వెళ్లినప్పుడు తమ ముగ్గురిలో ఒకరిని ఎన్నుకుని యుద్ధం చేయమని జరాసంధుని ఈనే అదిగిన కృష్ణుడు, దుర్యోధనుని విషయంలో ధర్మరాజును మందలించినందుకు తగిన కారణం వుంది. బలగర్భితులైన జరాసంధుదు తనకు సమంట్టగా శీముని ఎన్నుకుంటాడని, అతనితో తప్ప ఇతరులతో యుద్ధం చేసేందుకు అంగీకరించడని కృష్ణునికి తెలుసు. కానీ దుర్యోధనును కుటిలవర్ధనుడు. అతడి బుద్ధి ఏ మార్గాన వర్తిస్తుందిననే కృష్ణుని దూరాన్పటి ధర్మరాజును మందలించేటట్లు చేసింది.

గదాయుద్ధంలో దుర్యోధనుని తౌరలు విరగొట్టటం ఆధర్ముని బలరాముడు కోపాద్ధర్షురుదుకాగా, కృష్ణురు శీముని ప్రతిష్టలను, కౌరవుల చేష్టలను వర్షించి తన వచ్చేపుష్టయంతో అన్నాను కాంతపరుస్తారు. అఖిమన్యువధతో కౌరవులు యుద్ధసీతిని విధిచి ఆధర్మమార్గాన్ని అనుసరించారని ఆధర్మవర్ధనులను శక్తించయం రాజధర్ముని వివరిస్తారు. మిత్రుల విజయానికి ఆనందించటం మిత్రులక్షణమని, మానవ ధర్ముని పరికి తన లోకషత్తును, యుక్తాయుక్త వివేచనసు చూపుతారు. తమ కారణంగా జరిగిన బంధు నాశనానికి దుఃఖితులైన ధర్మరాజును ఉన్నాహిపరచేందుకు ఈనే పాంజస్యాన్ని పూరించి విజయఫోష చేస్తారు.

శాస్త్ర ధర్మస్థాపనను కోరిన ఈను లోకధర్మాన్ని నిర్వహిస్తున్నప్పటికే కృష్ణురు నిర్వహంతో వర్తించారు. ఈను స్వయంగా నిష్పామకర్మను ఆచరణలో చూపారు. అఖిమన్యు పుటోత్సుములు చిన్నవారైనప్పటికే వారి మృత్యువులను విధినిర్ణయంగా భావించారు. అఖిమన్యురు మరణించిప్పుడు 'ఖాదులకు పీరమరణం గారప్రదర్శమైనదిగిదా ఈ విధంగా దుఃఖించదగునా' అని అర్థానుని, 'రాజకుమారులకు రణములో మరణం సంభవించటం స్వయాప్తాప్తిని కలిగిస్తుంది, కాలము తీరివ చెనుక ఎంతటివారైనను పోకతప్పదు. అవివేక జనాలవలె నివేల శాకమున మునుగుతున్నావు'ని సుబద్రను తత్కాబోధతో ఓదారుస్తారు.

శీమపుతుదు పుటోత్సుముడు కర్మని ఇంద్రజక్తికి బలై. మరణించగా, సింహారంచేసి శంఖం పూరించి ఆనందంతో అర్థానుని కౌగిలించుకుంటారు. విస్మృతులైన అర్థానురు ఇదేమని ప్రత్యుష్టి 'పుటోత్సుముడు కిమ్మేరబకపోదింబులవంటివారు. ధర్మద్వేషము, రోషము కలవారు. ఎప్పుడైనా కానివనులను (అధర్మాన్పటి) చేయవచ్చు. కనుక ఆ రాక్షములవలె వీరు తూర్ప ఈ విధంగా మరణించటమే నాకు సంతోషమని స్వస్థంగా చెప్పాడు. ధర్మద్వేషులైన వారెవరైనా సరే వాం నాశనం తనకు ఆనందదాయకుని వెల్లడిస్తారు.

‘నీ భక్తులమైసమమ్యు సిపు కాపాడటం అయదా’ అని, ‘మాయావిజయానికి నివే కారకురవ’ సి దర్శకరాజు స్తుతించినప్పుడు, నన్ను విశ్వసించి నేను చెప్పినమార్గాన్ని ఎటువంటి సంకే చములేకుండా అనుసరించె, ప్రయత్నులో ఉప లేకుపడక మీరు పారాధారని, నీ విజయానికి నేను నిమిత్తమాతురనని, పరికి మానవ జీవితంలో కార్యకారణ సంబంధం బలీయమైనదని సూచిస్తారు. దర్శకరాజు ప్రకంసలను, గాంధారి శాపాన్ని మరికొందరి విమర్శలను సమాన ర్ఘషీతో స్ఫురించి, విధి నిర్వయానికి తలవంచి ఆను ధర్మబంధువును మాత్రమేనని సృష్టం చేస్తారు. కార్యసాధనలో మార్గదర్శకుడు లేదా దైవం యందు సంపూర్ణ విశ్వాసం, పురుష ప్రయత్నం రెండూ మానవుని విజయానికి తేడుమాయని లోకానికి డాటిచెప్పారు.

నయితం కురు కళ్ళ త్వం కళ్ళ ఆశ్చయో ప్రాకథ్యాజః
శీరయాత్రాంతి చతుర్స్థి దకథ్యాజః³⁹.

శరీరయాత్రను నదిపేందుకు మానవుడు కర్మను చేయకతప్పరని, ప్రతిజీవి నియతకర్మను చేయటం అవసరమని ప్రబోధించిన కష్మిరు స్వయంగా యుద్ధాన్ని ప్రోత్సహించాడు. సంధి ప్రయత్నాలు విఫలమై యుద్ధం అనివార్యమైనప్పుడు స్వధర్మమైన క్రతియధర్మాన్ని అచరించి, కర్మపూర్వాయములు కమ్ముని పాంచవులను పోచ్చించాడు. స్వకీయ కర్మలను లేదా స్వధర్మాన్ని నిర్వహించినవారికి సత్కలసిద్ధి కలుగుతుందని, పాంచవుల విజయానికి వారి స్వధర్మాన్నష్టానమే మూలకారణమని, ధర్మాన్నష్టానంవల్ల కలిగి ప్రయోజనాన్ని వివరించాడు. విపాత కర్మలను, నిషిద్ధకర్మలను ఎత్తిగి కర్మస్వయుపాన్ని గ్రహించి వర్తించాలని, కర్మ నిర్వహణలో ఆసక్తిని, కర్మపూర్వాపేక్షను వదరి కర్మవ్యం నిర్వహించటం ఉత్తమమని బోధించాడు. అప్పుడే కర్మయోగం సిద్ధిస్తుందని సృష్టంగా చెప్పారు. ధర్మపరఱ తప్ప మానవ జీవితానికి మరొక ముక్తిమార్గంలేదు. అందువలన శరీర ప్రయోజనం ధర్మపరఱమేనని భగవద్గీతలో బోధనరూపంలోను, భారతయుద్ధంలో ఆచరణలోను చూపించాడు. ఫలాపేక రహితమైన కర్మపరఱమే ధర్మమని చాటాడు

ధర్మం వేదమూలం. కర్మ వేదపబోధితం. ఈ రెండు శబ్దాలు పర్యాయములు. ప్రతిపలాకాంక్షలేకుండా లాంపు ధర్మనిర్వహణ చేయటం, కర్మను అనుష్ఠించటం మానవులకు ధర్మస్వయుపాన్ని తెలియజేసేందుకేనని సృష్టంగా చెప్పారు. ఈను మార్గదర్శకుడై ధర్మాన్ని అచరించి చూపకపాతే జనులు ధర్మవ్యతిరేకులైపాతారని, ఆ విధంగా జరిగితే సమాజ వినాశనం

జరుగుతుందని. అందువలననే తనకు కర్కులు చేయవలసిన అవసరంలేకున్న అనాస్తితో జనులకోసం కర్కురూపంగా ధర్మాన్ని అనుష్టాపిస్తున్నానని భగవంతులో ఏవరించాడు.

ధర్మావ్యాఖ్యానాలు, భగవత్స్వరూపులు అని వ్యాస. శీఘ్ర విదురాది ధర్మతత్త్వజ్ఞులు, పాంచవాది బంధుజనులు శ్రీకృష్ణుని ప్రస్తుతించారు. ధర్మావ్యాఖ్యానాలో కర్కుయోగాన్ని కృష్ణులు తన ప్రవర్తన ద్వారా స్వయంగా నిరూపించి చూపించాడు. భాతిక లేదా లౌకిక ధర్మ నిర్వహణలో సంఘర్షణ కలిగికి శాస్త్ర ధర్మస్థాపనలో లోకశ్రేయస్యును కోరి ఆపద్ధర్మాన్ని అనుసరించవలసి వుంటుందని ప్రబోధించారు. కర్తవ్య నిర్వహణలో ధర్మసాధనకు తప్ప రాగద్వ్యాపాలకు, సుఃఖాదుఃఖాలకు లోనుకారాదని పెచ్చరించాడు. ధర్మావ్యాఖ్యానాలు, ధర్మస్థాపన కర్తవ్యాలుగా కురుక్షేత్రయుద్ధాన్ని నిర్వహించాడు.

ధర్మవర్తనుడైన ధర్మరాజును కురుసింహాసనంపై అధిష్టాని చేసిన తరువాత ఉత్తరగర్భాష్ట మృత ఇశువును కాపాడి కురువంశాన్ని నిరిపారు. శాస్త్ర ధర్మప్రతిష్ఠాపన కార్యాన్ని పాంచవ వంశ విస్తరణ వరకు కొనసాగించారు.

ఉత్తర గర్వాన మృతశశిన్ జన్మించగా పలాచేక్కలేకుండా కర్కులను నిర్వహించేవానికి కర్కుబంధాలు అంటవని నిరూపిస్తూ,

కీ॥ మహాత సత్యంబు బరమ ధర్మంబు గాఢ
నిధుల గ్రహణచర్యంబు నిత్యముపై
తిష్ఠంబుదైనా యందు దేజరాలు
నేని నిభ్యాలకునకు దేవమిషుచుచ్ఛు॥⁴⁰

అని ఎలుగిత్తిచూటి బాలుని జీవితుని చేశాడు. తన యోగనిష్ఠము ప్రకటించి అభిమన్యపుత్రులు పరిక్రితుకు ప్రాణదానం చేశాడు. సంగరోతకర్కుశ్రేయోదాయకుమని దాచేందుకు ఈనే ఉదాహరణగా నిలచాడు.

వ్యాసమహర్షి మహాబారతం ద్వారా ప్రవచించదలచిన లౌకిక ఆద్యత్మిక ధర్మాలను శ్రీకృష్ణులు ఆచరణలో చూపి లోకక్షేత్రము ప్రయత్నమే మానవధర్మమని ప్రబోధించాడు.

గీతాద్వావచనవేళ అర్థానుదు శ్రీకృష్ణుని

ర్యామశ్వరం పరమం వేదితశ్శం ర్యామస్సవిశ్శోష్ణ పరం విధానమ్
ర్యామశ్శయ ఆశ్చర్య ధర్మాన్మేష సనాతనప్రాం పురీషమతిమేమో”

అని సనాతనుడు. ఆవ్యాయుడు. ధర్మరక్తకుమ శ్రీకృష్ణుడని స్తుతించారు

తిక్కన మహాభారతంలో

క॥ సర్వముఖందుసు దానున్
సర్వము దసయుచు మంచు సంచారంబున్
సర్వము తకు దశతలసిన
సర్వాత్మక సత్యై వ్యాప్తిపుత్రము దలరున్⁴¹

అని వర్ణించి భగవద్గీతలో చెప్పిన లక్ష్మాలకు భౌతికరూపందాల్చిన సిద్ధ ధర్మస్వరూపుడని,
ధర్మప్రతిష్ఠాపకుడని, సాక్షాత్కార్త భగవంతుడని నుతించారు. శీమ్యనినోట శ్రీకృష్ణుని కలికాలచరిత
ధర్మము నిలుపన గలయట్టి విష్ణుతని పరికించారు. వ్యాసాధిప్రాయాన్ని అనుసరించి తిక్కన
కూడా శ్రీ కృష్ణురు ధర్మావలారుడు, సిద్ధధర్మస్వరూపుడని అనేక సందర్భాలలో వర్ణించారు.

భారతంలో శ్రీకృష్ణురు ధర్మసాధనకే మానవజీవితం నిర్దేశింపబడిందని, ధర్మసాధన
ఫలాకాంక్షరహితమైనప్పుడే కర్మబంధాలు నించి ముక్తి లభిస్తుందని నిరూపించి, కర్మయోగాన్ని
నిష్పాదించి అచరణలో చూపి సిద్ధధర్మస్వరూపునై నిలచారు. ★

★ 41. భగవద్గీత 11-18

★ 42. శాంతిక. భార. శాంతి 2-39

5. సాధ్య దర్శకత్వస్తు - వాయిపుష్టిచైపుచోసింపయ్యులు

**శ్రద్ధపక్తి యాచాకామాన్వయానావ్ర మనోగ్రహాన్
అభ్యున్మాద్యుష్ట స్తోత్రమ్మస్తోచ్ఛాయే”**

(పార్థ! ఆత్మయిందే ఆత్మచేత త్వప్రతి ఎప్పురు మనసులోనుందు కౌర్మలనన్నించిని ఏమచునే అప్పురు స్తీతప్రజ్ఞదని చెప్పబడుచున్నారు.)

మహాభారతంలో ప్రధానకథలో సన్మిహిత సంబంధం కలిగి ఆద్యంతం ధర్మాన్వయినము, ధర్మతత్త్వప్రబోధము, ధర్మసూక్తువివరణ తమ క్రూర్వంగా భావించినస్తీతప్రజ్ఞలు వ్యాసాఖిష్పువిదుర సంజయులు, కురువంశధర్షణ, కురువంశరక్తణ, కురువంశ కైమకాంతులై పీరు తమ తమ జీవితాలను ధారపోశారు. ఎటువంటి సందర్భంలోనేని ధర్మచింతన, ధర్మవర్ధనలను పీడక, ధర్మవార్షాదాన్ని నిర్యాహించటమే తను ద్వేయంగా భావించిన ధర్మతత్త్వజ్ఞలు పీరు నలుగురు.

**యుశ్మమర్యాస సంప్రదాం ధర్మం బ్రాహ్మణ ధర్మాత్మ
అపారోహమౌ ధర్మస్తు వరం దుఃఖం గమిషుతుమో”**

(నాలుగు గుణములు గల ధర్మస్వరూపమును బోధింపగలవాడే ధర్మవేత్త. ఈ ధర్మము యొక్క గుర్తులు వెదకి గుర్తించుట చాలాకష్టము. పాము ప్రాకిపోయిన చోట దాని అయిగులను గుర్తింపలేము కదా! ఆట్లే ధర్మ స్వరూపమును ఇదమిత్యమని నిర్ణయించి చెప్పాలిము)

ఈ నాలుగు గుణాలు సత్కయము, జ్ఞానము, రయ, శౌచము అని భాగవత పురాణం వివరించింది. ఈ నాలుగు గుణాలు స్వాఖావలక్షణాలై, నియమనిష్టులతో ధర్మపరచణమే క్రూర్వంగా భావించి మోక్షమార్గాన్ని అన్వేషించే మహాయోగులే సాధ్యధర్మవర్తనలు. ఏరు ద్వాంద్యాతీతులై, అరిపద్యర్థాలను జయించినవారై, సమయాన్వేరిగి ఆశితులకు ధర్మతత్త్వప్రబోధం కలిగిస్తుంటారు. సాధ్యధర్మవర్తనలైనవారు నిర్వహించున్నారు సమస్తబంధాలకు అతీతులై కేవలం లోకళ్యాణాట్మే సాచివారితో వ్యవహారిస్తుంటారు. మహాభారతంలో సాధ్యధర్మవర్తకులు, స్తీతప్రజ్ఞలు అయిన వ్యాసాఖిష్పువిదురులు ముగ్గురూ మూడు ఆళ్కమాలకు చెందినవారు. నాల్గవ వ్యక్తి సంజయులు నిర్ణయించున ధర్మవేత్త, కురువంశ హితైపి.

★ 43. భగవద్గీత 2-55

★ 44. సం॥ మ. భార శాంతి 132-20.

ఈ నలుగురు ధర్మతత్త్వజ్ఞులలో వ్యాసుడు ఎటువంటి సంసారబంధాలలేని మునివల్లభురు. శకుని తండ్రిగా వ్యాసునికి పితృస్తానం లభించినా అది సాంసారిక బంధం వలన ఏర్పడినదికాదు. శకురు వ్యాసుని ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానమార్గానికి మాత్రమే వారసుడు తపమార్గ సిష్టుదైన ధర్మవేత్త. ధర్మప్రబోధకురు వ్యాసుడు

ఈక రాజుంతఃపురాలలో మసలినా, రాజభోగాలు అనుభవించినా నిరంతర ధార్మిక చింతనలో ధర్మబంధుత్వం తప్ప మరిటువంటి బంధాలకు, అనుబంధాలకు అవకాశం కల్పించడుండా జీవనం గడపిన లఖ్యాతర్య దీక్షాపరుడు, ఆయోగరనుడు శీష్యుడు.

సత్క్యవతి కోరికను తిరస్కరించి, అమె ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించిన అంచిక చెయిదము, వ్యాసుని అనుగ్రహం, కారణాలు కాగా దాసీవనితకు జిన్మించిన సితివేత్త విదురురు. కురువంశంతో నైతిక బాంధవ్యం కలిగిన విదురుడు గ్రహస్తాత్మమవాసియై, రాజుసేవలో జీవనంగదుపుతున్నా ధర్మమార్గంతప్పని వ్యక్తి. వ్యాసశీష్యువిదురులు ముగ్గురు సత్క్యవతిదేవి మూలంగా ధర్మబంధువులై కురువంశక్రంకు, ధర్మరక్తంకు ప్రయత్నించారు. సిద్ధధర్మస్వరూపుదైన శ్రీకమ్మని భగవత్యురూపునిగా గుర్తించి అతడి ధర్మసంస్కారపన మహాత్మార్యానికి భక్తిపూర్వకంగా సహకరించారు.

మునిశ్రేష్ఠులలో శ్రేష్ఠుడు - వ్యాసుడు

“వ్యాసాయ విష్ణురూపాయ వ్యాసస్య విష్ణవే” అని వ్యాసుని విష్ణుస్వరూపుడని మహారూలు ప్రస్తుతించారు “మునీనా మయ్యహం వ్యాసః” అని భగవద్గీతలో శ్రీకృష్ణుడు వేదార్థజ్ఞానులలో వ్యాసుడు తానేనని స్పష్టంగా చెప్పాడు. నారాయణుని అంశవతారమే సాత్యవేయురని మహాబారతం బోధిస్తున్నది.

“ఆదికాలంలో” నారాయణుడు ప్రజాస్పస్తినికోరి నిజనాభికమలము నుంచి బ్రహ్మము స్ఫుర్పించగా అతడి ముఖపద్మమునుంచి వేదములు వెలువద్దాయి. ఆ వేదముల ప్రచారానికి పరమాత్ముడు అపాంతరతముడనే మానసపుత్రుని స్ఫుర్పించాడు. ధృఢచిత్తంతో త్రుతులను విని వానిని పూజిసీయములైనవిగా ప్రచారం చేయమని ఆదేశించాడు. అపాంతరతముడు ఆ విధంగా వేదములను విభజించి విస్తరించేయగా నారాయణుడు శ్రేమతి వేదవ్యాసుడా అని సంబోధించాడు ఉత్తరకాలంలో కలిద్వాపర సంధియుగాన పరాశరాతత్పూజుదైన అధర్మపరులైన జనపతులు నాశనంపాందగా ధర్మపతిస్నావనకు పూని ధర్మప్రబోధంగా వించమని వాత్సల్యారిత్యై పద్మానాభురు అపాంతరతముని ఆదేశించాడు.” అనే వ్యాసుని జన్మాభను మహాబారతం వివరిస్తున్నది⁴⁵

★ 45. ఆం.మ. భార శాంతి 6-520, 527

భాగవతం కూడా వ్యాసుదు భగవదంశనంభూతురునే వర్ణిస్తున్నది. “ఇట్లు వేదంబులు నమగ్రంబులుగా బ్రతియుగంబును మహార్యులచే నభ్యసీంపోబమును. అట్టి వేదంబుల నమగ్రంబుగ బరియింప నశక్తులగు వారలకు సహయింబు సేయుటకై ర్యాపరయుగాదియందు భగవంతురు నశ్యవతిదేవియందు, బరాశర మహార్షికి సుతురుగానవతరించి యావేద రాజింగ్రమమున బుగ్యోజుస్వామ అధర్యణములను నాలుగువిదంబులుగ విభజంచి పైలు, వైశంపాయన, జైమిని, సుమంతులనియొదు శష్యవరులకు గ్రమంబున నా బుయాది వేదంబులనుపడించె”⁴⁶

దర్శ్యపటోద్యోయంతో దర్శన్యరూపుని అంశతో మత్స్యగంధి అయిన నశ్యవతికి, పరాశర మహార్షికి జన్మించిన పరమయోగి వ్యాసుడు. కృష్ణద్వాపాయన నామంతో ప్రసిద్ధుదైకురువంశాభివృద్ధికి మూలపురుషుడైనాడు.

నశ్యవతి కేవలం మత్స్యగంధి, దాశరాజపుత్రిక మాత్రమే కాదు. ఆమె జన్మ విశ్వమైనది. చెదిభూనాయికుదైన ఉపరిచరవను తపస్సంవదంతో మహావిష్ణువును మెష్మించి భూలోకంలో ప్రతిష్ఠిచేందుకై ధర్మాన్నివరంగా పాంచారు. అట్రిక అనే అప్సరస మీనరూపిణియైపుండి ఉపరిచరవను వీర్య ప్రభావంతో ప్రసవించిన బాలికయే దాశరాజు రత్నపుత్రులికయై నశ్యవతిగా పెరిగింది. దేవమానవ నంయోగం వలన జన్మించిన నశ్యవతికి, మునివరుదైన పరాశరమహార్షికి నారాయణంశతో జన్మించిన మహాపురుషుడు కృష్ణద్వాపాయనవ్యాసుడు. సంకల్పబలంచేత జన్మించినవెంటనే కృష్ణజ్ఞనదండ్రకమందలురు, కపిల జటామందలురు అయి తల్లి ఆళ్ళనుపొంది కృష్ణద్వాపాయనురు తపావనానికి వెదరిపాయారు. ‘మీకు పనిగలయిపుందు నస్యందలంచునది యక్కణంబతున్న’ని తల్లికిమైక్కి మాత్రమైక్కిని చాటుకున్నారు. అనంతర కాలంలో దాశరాజు కోరికనుసరించి నశ్యవతికింశనుల పుత్రులు కురు సింహసనాన్ని ఆధిష్టంచారు. థిమ్మదు శంతనుని జ్యేష్ఠపుతుడైనా ప్రతిష్టాబద్ధుదై రాజ్యాన్ని త్యజించారు. అల్మాయుష్మదై చిత్రాంగర విచిత్రపీర్యలు మృతి చెందగా కురువంశం రూపుమాసిపాయే ప్రమాదం యేర్పడింది వంశ విచ్ఛిదం కాకుండా కాపాదవలసిన అవసరం నశ్యవతిదేవికి కలిగింది. ఆమె వ్యాసుని తలచి రప్పించినియోగివిధిన, దేవరన్యాయాన్ని అనుసరించి విచిత్రవీర్య పత్నులైన అంబిక అంబాలికలకు పుత్రదానం చేయమని ఆదేశించింది.

విచిత్రవీర్యక్కేతజ్ఞదైన ర్ఘతరాష్ట్ర పాంచురాజులతో పాటుగా దాసిపుత్రులై, మహాభూతిగా ప్రసిద్ధిపొందిన విదురుని జన్మకు కూడా వ్యాసుడు మూలమైనాడు కురువంశవృద్ధిని, విశాఖాన్ని

పునర్జీవనాన్ని కెలం బ్రష్టగా నిర్వ్యాపక్తుంతో వ్యాసుదు దర్శించాడు. ధర్మరక్తంగం వలవ కలిగి అనధాలము, ధర్మాచరణ మూలంగా లభించే శాశ్వతకీర్తినిలోకానికి దాటాలని, జాతిహింపులు ధర్మపుట్టం చేయాలనే సంకల్పంతో జయుక్తవ్యావిన్ని నిర్మించాడు. మహాబరత జితపు రచనద్వారా వ్యాసమహార్థ వాంఛించిన మూలధ్వయం ధర్మరక్తం. వంప్యుత మహాబరతం స్వర్ణాలోపణ పర్వం చివరలో 'బారతసాధిత్తి' పేరుతో "ఉత్స్వామిర్యిరమ్యేషు" మొదలైన నాలుగు శ్లోకాలలో మహాబరత రచన ఉద్దేశ్యం ధర్మ ప్రబోధము, ప్రధారమేనని వ్యాసుదు చెప్పినట్లుగా కనిపుస్తున్నది.

లక్ష్మీన యశస్వుకుగాని, అత్యజ్ఞానస్థితికిగాని, శాశ్వతమైన బ్రహ్మందస్థితికిగాని, ధర్మమసరణమే మార్గమని మహాబరతంలోని వ్యాసపదేశం. ధర్మమతో కూడిన అర్థకామములే మానవలోకానికి శ్రేయోదాయకాలని వ్యాసుదు వివరించాడు.

ధర్మరక్తం, కర్తవ్యంగా, ధర్మపూర్వమైన ధేయంగా, కురు వంశియులు హస్తినాపురం రాజులానిగా పరిపాలించాడు. అటువంటి సామూహాక్యానికి శైఘ్రమైనా అంధర్యం కారణంగా ధృతరాప్తుదు రాజ్యాధ్యాయు కాలేకపోయాడు. అతని తమ్ముడు పాంచురాజు పట్టాభిషిక్తుడై కురుసామూహాక్యానికి అయినప్పటికే భ్రాతుగౌరవంతో అగ్రజుని సింహసనాధికుని చేసి ఈను పరిపాలించాడు. దిగ్బ్రిజయాలతోను, మృగయావినోదాలతోను తన పరాక్రమాన్ని దశదికలా చాటి కురుసామూహాక్యానికి బలాస్తే, రక్తమూ కల్పించాడు. అంగవికలుకైనవానిని సింహసనం మీద విలివినప్పుడు త్రికాలవేదిమైన వ్యాసుదు రానున్న పరితాలను గ్రహించినప్పటికే పాంచురాజు సహ్యదయతను గుర్తించినందువల్ల, ప్రభువుగా అతని నిర్ణయంలో ఇతరుల ప్రమేయంగాని, సంపదింపుగాని లేనందువల్ల మానం వహించాడు. కాలక్రమాన వ్యాపిశాందిన ధృతరాప్తుని పుత్రవ్యామోహస్తి, దుర్యోగసుని దుశ్శైష్మలను గ్రహించి సమయం వచ్చినప్పురల్లా వారిని ధర్మమార్గంలోకి మళ్ళించాలని ప్రయత్నించాడు.

పాంచురాజు మరణానంతరం పాంచవులు హస్తినాపురం చేరినప్పుడు కుంతికి, పుత్రులకు దుఃఖపశమనం కలిగించిన వ్యాసుదు కురువంశంలో సంబంధించబోయే విపరీతాలను దర్శించాడు. బహివ్యత్తులో రానున్న దారుణాలు చూడకముందే సత్క్యవతి. కోడట్టు అంబిక అంబాలికలతో కలసి తపావనాలకు తరలివెళ్ళటుప ముంచిరని ఉపదేశిస్తారు. భగవద్గీతలో వర్ణించిన "మిథమునకు చలించని లాడు, సుఖమునందు స్వాహాలేనివాడు, రాగభయ కోరములు లేనివాడు, స్వరమైన బుద్ధిగీలవాడు ముని"⁴⁷ అనే లక్ష్మాలకు నిదర్శనం వ్యాసుదు.

లక్ష్మియంటోనించి బైబపడి దేశదిముర్యులై మారు రూపాలతో తిరుగుతున్న పాండవులను కలని వారిని పాంచాల దేశానికి వెళ్లుని వ్యాసుడు మార్కోపదేశం చేస్తాడు. అక్కడ ద్రౌపది స్వయంవరానంతరం తల్లిమాటను పాటించి ద్రౌపదిని పాదుగురు వివాహమాదినా లేక అర్ధనుదొక్కదే వివాహమాదినా ధర్మభంగం కలుగుతుందనే సంకటపరిస్థితి కుంతిదేవికి, పాండవులకు ఏర్పరింది.

తల్లి మాట ప్రకారం ద్రౌపదిని పాదుగురు స్వరూపిస్తే అది లోకాదారానికి ఏయర్పటి. లోకాదారాన్ని అనుసరిస్తే వీర్యపుల్గా అయిన ద్రౌపదిని మత్యయంత్రబేదనం చేసిన అర్థసుడు వివాహమాదాలి. అగ్రజనికన్నా ముందు అనుజని వివాహం అర్థసంస్కరించి, లోకాదారానికి కూడా భంగం కలిగిస్తుంది. ఈ ధర్మసందేహాన్ని నివృత్తి చేసేందుకు పరాశరాత్మజారు వారినిచేరి ద్రౌపది పూర్వజన్మను వివరించి ఆజన్మలో ఆమె పాందిన వరం ఈ జన్మలో సిద్ధిస్తున్నరని కనుక ద్రౌపదిని పాండవులైదుగురు వివాహమాదవలనిందిగా ఆధేస్తాడు. అయినప్పుడికి ఒక స్త్రీకి బహుభర్తలు వుండటం ధర్మవిరుద్ధమని ద్రువమురు నందేహించగా ఈ పాండవులు లిష్టుచూపాలుభరించిన అమరెంద్రుని అంశలని, వారి జన్మకు భూలోకంలో ఒక ప్రయోజనం వున్నరని తెలుపుతారు. భూబార నిర్మాలనమనే ప్రయోజనాన్ని సాధించవలసిన ఇంద్రజీవాన్ని, అందుకు కారణయాపమైన ద్రౌపదిని, ఇంద్రజీవానికి శోరైన విష్ణువ్యాహాన్ని ఎత్తిగిన త్రికాలవేది కృష్ణద్వైపాయముడు. పాండవులకు, ద్రువమునికి ధర్మతత్త్వాన్ని వివరించి జన్మాంతర కర్మలు, వాటి వాసనలు మానవులకు భోగింపవలనిషుంటుందనే నిర్ణయిస్తే లోకానికి చాటి వెప్పాడు.

పాంచాల రాజ్యంలో జరిగిన స్వయంవర విశేషాలు, పాండవులు ద్రౌపదిని వివాహమాదిన విషయం విన్నాక ధృతరాష్ట్రము భీష్మమరుల భోధులవిని, లోకశీలిపలన పాండవులను హస్తినాపురానికి పిలిప్పాడు. విదురుడు, ఇతర గురుజనుల ప్రభోధాలను కాదనరేని పరిస్థితిలో పాండవులకు రాజ్యభాగం ఇచ్చేందుకు అంగీకరించి ఖాండవప్రస్తావిస్తరించగా, తమ్ములు వలుగురు దిగ్విజయ యూతలు చేసి రాజ్యాస్తిస్తున్నాయి ధర్మరాజు రాజ్యాశ్విప్రత్యుత్సందగా. తమ్ములు వలుగురు దుర్యోధనుడు ధర్మరాజు వైశ్వాన్ని చూచి చిర్యలేక పాండవుల సంపదము, యశస్వును కుటీలోపాయంతో అపూరిస్తాడు.

‘పాండవులవలన ఎట్టి కీడును లేదని’ నీ కొడుకులు సామూజ్యకాంక్షలో వారిరాజ్యాన్ని అవహారించి వారిని తండ్రి రాజ్యభాగాన్ని అమభవించవసీయలేదని’ వ్యాసుడు ధృతరాష్ట్రాన్ని విరంతరం పొత్తురిమ్మానే వుంటారు. ధర్మవర్తనులని పాండవులను వమర్చించి వారికి కార్యాసిద్ధి మార్గాలను ఉపదేశించటం వ్యాసుని ధర్మద్వాణికి చిప్పాడు. పాండవుల అరణ్యవాహకాలంలో వారి

యోగక్కెమ వివరణకు చచ్చి ఏకంతంలో దర్శక్కాజుకు ప్రతిష్టుతి అనే విద్యను ఉపదేశస్తారు. ఆ విద్యను అర్థమునుకు ఉపదేశించి అతడిని అప్రవిద్యాప్రాప్తినికోరి తపస్సుచేయబడుకు పంపమని ధర్మరాజును అదేశస్తారు దర్శక్కాజుకైన వ్యాసుము ధర్మవర్తనుదైన ధర్మరాజుకు మంత్రిపదేశం చేసి, పితృస్తానం వహించి అర్థమనికి ఉపదేశించమని అదేశించబడులో ఒక అంతరాద్ధం ఉంది. అప్రవిద్యా అర్థమనునైదైనా ఆ లభ్యపరిపు ధర్మరాజు ద్వారా దర్శక్కాజు ఉపదేశించి కొనసాగాలని తెలిపిన వ్యాసుము ముందుగా ధర్మరాజుకు ఉపదేశంచేసి ధర్మవిజయానికి మొదటినుంచి తోడ్పుడ్దు.

“నినిదియంతయు నెఱుగురు”నని దుఃఖార్థుదైన ధృతరాఘ్వునితో అన్వయుటికి, కురుక్షేత్రయుద్ధం దేవక్షతంబని, ప్రాప్తుకాలం బై చచ్చిన భూప్రజాక్తయంబని తెలిసినపుటికి మానవప్రయత్నాన్ని వ్యాసుము ఎన్నదూ ఉపేక్షించలేదు. యుద్ధానికి ముందే శ్రీకృష్ణుని ప్రభావాన్ని అతడి ధర్మరక్తమ ప్రయత్నాన్ని ఎవరించి ధార్మికులైన పాంచవులకు దైవసహాయం వుంటుందని కౌరవులను హైచృంపుస్తారు. ధృతరాఘ్వుని మనసులోని ఆలోచనలను గ్రహించి జ్ఞాని, ఉభయ పక్షాలకు మిత్రులు, శ్రేయోవిలాపి అయిన సంజయుని ధర్మరాజువద్దకు దూతగా పంపమని క్రత్వాన్ని బోధిస్తారు. అస్త్ర తెలిసినవారు చేసిన ప్రయత్నం పైకి వ్యాపారయాసగా కన్చించినా పరితాన్నిగురించిన ఉద్యగం విధిచి మానవప్రయత్నాన్నికొనసాగించాలనే నిశ్చలబుద్ధిని వ్యాసుము ప్రదర్శించారు.

యుద్ధం ఇకతప్పరని తెలిసిన తరువాత కృష్ణదైవిపాయసుము రాగల వరితాన్ని ఎదుర్కొనేందుకు సిద్ధంగావుండమని ధృతరాఘ్వుని హైచృంపుస్తారు. ‘యుద్ధవిశేషాలను ప్రత్యక్షంగా చూడదలచావా’ అని అతనిని ప్రశ్నస్తారు. ఈ భయంకర యుద్ధాన్ని చూచే సామర్థ్యం తనకు లేదని, ఈసీ విశేషాలను ఎవరంగా ఎనవరలచానని అటువంటి అవకాశాన్ని అనుగ్రహించమని ధృతరాఘ్వుము ప్రాప్తిస్తారు. అప్యుము వ్యాసుము ధృతరాఘ్వునికి ప్రియమిత్రుడు, పరమధార్మకుడు అయిన సంజయునికి దూరధ్విషి, మార్కవణాదిక్షతులను అనుగ్రహిస్తారు. ప్రత్యక్షంగాను, పర్కుంగాను జరిగిన సంఘటనలను, యుద్ధార్థుల హృదయగత భావాలను స్పృషంగా తెలుసుకోగలిగిన సామర్థ్యాన్ని సంజయునికి ప్రసాదిస్తారు. సూక్ష్మరూపియై యుద్ధభూమిలోచరించి శిథుగమనం ద్వారా ధృతరాఘ్వుని చేరి ఏదినం వార్తలు ఆదినం అతనికి తెలియజేయమని అదేశస్తారు.

విషయ వివరణలో యధాతథంగా జరిగిన విషయం తెలుసుకొనటమేతప్ప ఏ పక్తం వహించవలసిన అవసరం లేదు. ధర్మవేత్త అయిన వ్యాసుని అదేశంలోని అంతరాద్ధాన్ని దార్శికుదైన సంజయుడు గ్రహించారు. యుద్ధరంగంలోని అనర్థాలనువిని ధృతరాఘ్వుము శోంచినప్పుడుల్లా అతని పుత్రవ్యామోహాఫలితమే జది అని సంజయుడు అనుక్కణం జ్ఞప్తిచేస్తారు.

అతిసులభంగా భీషణిదురులను పాండవపక్షపాతులని విమర్శించిన దుర్యోధనుడు వ్యాసుని సమక్షంలో మాత్రం తన దర్శన్ని ప్రపరించచు. శ్రీకృష్ణుని కూడా ఎదిరింగచగల దర్శయజ్ఞతరేకి అయిన దుర్యోధనుడు వ్యాసుని ఎదుట అదర్శవర్పనకు. పరుష భాషపలకు సంకోచించేవాడు. తమ వంశవర్షసుదని ఆ మహర్షియుందు కురువంశయులకు గల గౌరవమే దుర్యోధనుని ప్రవర్తనకు కారణం

యుద్ధానంతరం పుత్రుళోకార్తి అయిన గాంధారి తనకు నమస్కరింపవచ్చిన ధర్మరాజును శైంపబోయింది. అమెలోని మాత్రుత్వం, స్త్రీ సహజమైన దుఃఖోద్యోగం తాత్కాలికంగా అమె ధార్మిక బుద్ధిని మరుగుపరచాయి. వ్యాసుడు గాంధారిని బింబార్థి పాండవాగ్రజునిపై అలుకమానమని అమెను శాపప్రయత్నం నుంచి మరలింపజేస్తారు. అంతేకాక నీ కుమారుడు యుద్ధాస్కా బయలుదేరుతూ “తల్లి దీవించమని” రాగా, “కుమార ఎక్కుడ దర్శయింపుంటుందో అక్కడే జయం కలుగుతుందని” పరికిన నీ దర్శయించి సాయిలేనిదని అమెను ప్రశంసిస్తారు. దర్శయరులైన పాండుపుత్రులను అసూయలేని బుద్ధితో చూడమని చెప్పి ముస్కుంధు పాండుపుతే మీకు ఆధారం కాగలరని అన్యాయపేకంగా పోచ్చరిస్తారు. ‘నీ దీవెన ఫలించింది. నీ వాక్కు సత్క్యవాక్కు’ అని పరిణి అమెను శాంతింపజేస్తారు. ధర్మరాజు విషయంలో ఇంతచేసిన వ్యాసుడు గాంధారి శ్రీకృష్ణుని శైంచినప్పుడు మాత్రం మారుమాట్లాడరు. యుద్ధం అపనందుకు, జనక్కుయం అరికట్టనందుకు గాంధారి కృష్ణునిదే భార్యత అని అగ్రహించి యాదవవంశం కూడా ఈ విధంగానే పరస్పరకలహం కారణంగా నాకమొతుందని శేష్టుంది. మునుల శాపకారణంగా యాదవ వంశం నిర్మాలం కానున్నదనే విషయాన్ని ముందే ఎత్తిగిన త్రికాలవేది సాత్యవశేయుడు. ఏది నిర్మయాన్ని గుర్తించిన దర్శయేత్తువ్యాసుడు, దర్శ స్వారూపురు కృష్ణురు, ఇద్దరూ గాంధారి శాపాన్ని ఆపేందుకు ప్రయత్నించలేదు. శ్రీకృష్ణురు మాత్రం అమెతో ‘నీ శాపం చర్యుక చరిణమే అయిందని అంటారు.

భౌతిక ర్ఘోణీలో చూచినప్పుడు వ్యాసుడు మానవ స్వభావాన్ని సంపూర్ణంగా ఎత్తిగిన ప్రతిభాశాలిగా కనిపొస్తారు. దుఃఖోద్యోగంతో దురిపెల్లుతున్న గాంధారి దుఃఖాన్ని లపొర్తుతుంచే యివలసిన అవసరంపుందని ఆతమ గ్రహించాడు. కురువంశ రాజ్యార్థకులు కావలసిన ధర్మరాజుమీద అమె క్రోరం ప్రసరించవలుండా అధ్యకున్నారు. అది కృష్ణుని పరంగా బయలుపడిన తరువాత అమె ఉద్యోగం తగ్గుతుందని గుర్తించాడు. తగ్గటం కూడా గమనించాడు. కృష్ణుని శైంచిన తరువాత అమె ఆవేశం చల్లారి శాంతించినందువలననే పాండులను చేరదియగలిగింది. ఆ తరువాత ద్రవదిని చూడగానే అమెకూ తనకూ ఒకే విధంగా గృహోకం కలిగిందని తన దుఃఖాన్ని అమెతో వంచుకుంది.

రఘువులైన పాండవులవలన ఒక్కటిదును లేదని కారపుల దురాశమే ఈ ప్రజాక్షయానికి కారణమైందని పరికిన సత్యవాక్యాలకుమ సత్యవశేయురు. ధార్మికదృష్టితప్ప కురువంశాలి వ్యాధికిగాని. కురువంశానికిగాని ఎలాంటి విమోహిత్వాన్ని పాందనివారు. సమయానుకూలంగా కురువంశాన్ని కాపాడి వారిని ధర్మపరులుగా ప్రబోధించటం మాత్రమే తన కర్తవ్యంగా భావించిన మునిశ్రీపుటు.

శీముని మరణానంతరం కృష్ణనితో కలసి ధర్మరాజును బిదార్చి అతడి అనుమతితో తపానిష్టులైమహత్వర్తులైనికి తరలిపారటంతో కృష్ణదైషాయనుని ధర్మపుటోధ కర్తవ్యం నెరవేరింది. ఆ తరువాత అశ్వద్ధామ పాండవవంకంపై అప్రతయోగం చేయగా అర్థాన అశ్వద్ధామల యుద్ధాన్ని నివారించి వారిని శాంతింపజేస్తాడు. అశ్వద్ధామ శరోభాషణాన్ని గ్రహించి అతడిని నిర్మిర్యుని చేయటమే తగిన పరాభవం అని అర్థానునికి మార్గాలదేశం చేస్తాడు. ఆ ఏమ్ముచు ధర్మరాజుచేత అశ్వమేధయాగాన్ని నిర్మింపజేసి అతడి ఆధిపత్యాన్ని ప్రతిప్రింపజేస్తాడు. ఇంతటితో కురువంశానికి సంబంధించి ధర్మస్వరూపులైన శ్రీకృష్ణునికి. ధర్మతత్త్వవేత అయిన వ్యాసునికి ధర్మప్రతిష్ఠాపన కార్యం లేదా కర్తవ్య పాలన పూర్తిగా నెతువేరింది.

అనంతరం వ్యాసురు వాసప్రస్తావమవాసులైన గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులను. కుంతిదేవిని చూచేందుకై ఒక పర్యాయం అరణ్యానికి వస్తాడు. అక్కడ వారి శారీరక, మానసిక స్థితులను గురించి పరామర్శిస్తాడు. మానవసహజమైన వైరబుద్ధినిర్యాలింపదగినదని, కారణాంతరాలవలన తలత్తిన వైరాన్ని, శ్రీధాన్మి విశరీలించి మనస్సును వాక్యును ఏకికృతం చేసినప్పుడే పరమోత్సుష్టమైన ధర్మాధానుకు ధర్మాధనమార్గాన్ని అత్యంతసులభంగా బోధించిన మహమనిషివ్యాసుమహర్షి విదురుని దేహవిశ్వరును గ్రహించి విమరశేజం ధర్మరాజులో లీనమైనదని, వారిద్దు ధర్మవేత అంశలని ధృతరాష్ట్రములకు తెలిపిన ప్రష్ట.

జయకవ్యం ద్వారా ధర్మపోధానికి పూనుకొనిన వ్యాసుని ధర్మపూర్వచార కార్యం అభిమన్యపాత్రులైన జనమేజయుని సత్రయాగ కాలుపనాటిక సంపూర్ణమైంది. జయకవ్యంలో జయం పాండపులకుగాని, శ్రీకృష్ణనుకుగాని సంబంధించినదికాదనికి వెలం ధర్మవిజయమే జయమనే సత్యాన్ని ఎలుగిత్తిచాటాడు విష్ణుపాశంభూతుడై స్తుతప్రజ్ఞులైన దేహధారిగా సత్యవతిగర్భాన జన్మించిన వెదవ్యాసముని ధర్మతత్త్వాన్ని ప్రబోధించి ధర్మాన్ని నెలకొల్పేందుకు పూనుకొనిన సార్వధర్మములలో మహమహిమాన్వితుడు.

ధర్మవతిజ్ఞ బద్ధకంకణదు భీమ్యదు

సర్వవేదాంతవేత్త; రమ్యిర్యా విశారదు, సకల ధర్మవేత్త, ధర్మపూకు విషాదాల భీమ్యదని మహారతంలో ఆమూలాగ్రం వెల్లదొతుంది. సాక్షాత్కృత్కుమ్మదే భీమ్యది గుగాగుర్వాన జన్మించినవారు, పరశురాముని ప్రియకిషమ్యదు, అంబికారణంగా గురువుతోనే ఇరైమారు రాజులు వెనుదీయక యద్దంచేసినవారు, కాళికవ్యలకారణంగా ఆవేకమంది రాజులను పారులు జయించినవారు' అని ప్రస్తుతించాడు. అటువంటి భీమ్యదు 'నన్ను ఆత్మయందు స్వీకరించినందువలన నా మనసు అతని పరమైనది' అని కృష్ణుడు, 'నీ వెరిని గురించి ధ్యానిస్తున్నావని' అడిగిన ధర్మరాజుకు సమాధానం చెప్పాడు. ధర్మస్వరూపుడైన కృష్ణుడు, ధర్మవేత్త అయిన భీమ్యదు - ఈ బద్ధరి ఆత్మలు ఏకమైనిస్తున్న నిశ్చల సమాధిని పాందినట్టుగా కృష్ణుని మాటలు బుబుజువుచేస్తున్నాయి.

అష్టవసువులలో ఒకడైన ప్రభాసుదు వశమ్మని శాపకారణంగా మర్యాలోకంలో చిరకాలం జీవించవలసిన స్త్రికి కలిగింది. ప్రభాసుని భార్య ప్రేరణవలన అష్టవసువులుటికమై వశమ్మని పోమదేసువును అపహరించగా వారిని మర్యాద్యోనియందు జన్మించమని వశమ్మదు శిఖిస్తాడు. వారు శాపానికి భయపడి ప్రార్థించగా, భార్య కోర్కెల్చేందుకు ఏగిలిన వారిని ప్రేరించిన ప్రభాసుదు మాత్రం చిరకాలం భూలోకహాసియై, త్రీ సాంగత్యానికి దూరమై జీవించాలని, వశమ్మదు నీర్దేశిస్తాడు. ఏగిలిన వారు జన్మించిన వెంటనే దేహాశ్వగంచేసి యథాస్తాసాన్ని పాందగలరని అనుహిస్తాడు. ఆ అష్టవసువు ప్రభాసుడే గంగాశంతనుల అష్టమ పుత్రుడై దేవప్రతిసామంతో వర్ణించిన భీమ్యదు. ఏగిలిన ఏదుగురు గంగాశంతనుల గుర్వాన జన్మించి గంగచేత సిటిపాలైన జథువులు. దేవప్రతము పరశురాముని ప్రియకిషమ్యదై ధనుర్మిర్యావిశారదుడై తండ్రిచినచేరి యోవరాజ్య పట్టబీపిత్రుదైతాడు. తండ్రి సుఖంకోరి తాను రాజ్యాన్ని త్యజించి బ్రహ్మాచర్యదీక్షను స్వీకరిస్తాడు. దాశరాజు కోరికమేరకు తాను సింహసనాన్ని వదులుకుంటానని, భవిష్యత్తులో తన సంతతికూ దారాజ్యాన్ని ఆశించవలుండా ఉంచేందుకు తాను అఖిపాతుయాగా ఉండిపోతానని ప్రతిజ్ఞ చేస్తాడు. సత్యవత్తి పుత్రులకే సామ్రాజ్యాధికారం సంక్రమించేందుకు తన జీవితాన్ని సమర్పించగలనని చేసిన ప్రతిజ్ఞలకు బధ్యుడై కురుశామ్రాజ్యరక్తంకాకే జీవితమంతా పాటుపట్టాడు యువకుడైన దేవప్రతుని పుత్రుక్కికి, ఆయ్యగబుద్ధికి సంతోషించిన సకలభువాలు అతడిని భీమణిప్రతిజ్ఞాబద్ధుడైన భీమ్యునిగా ప్రస్తుతించాయి. నాటిసుంచి దేవప్రతుదు భీమ్యునామంతోనే పుసిద్ధుడైనాడు. ఆజన్మాంతం కురువంశ రక్తంకోసం ప్రయత్నించిన క్రువ్యపరాయణులు. తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞాబంధం తప్ప 'స్వ' (నాది) అనే మాటలేని ఆయ్యగధనుదు భీమ్యదు.

శంకనుని మరణానంతరం భీష్ముయు సత్యవతీ పుతులైన చిత్రాంగద విచిత్రపీఠ్యులను ఒకరిపెనుక ఒకరిని పట్టాల్చిపెక్కులను చేసారు. కాని విధివాత్తు చిత్రాంగదురు వివాహం కాకముందు, విచిత్రపీఠ్యురు కాళిరాజు పుత్రులైన అంబిక, అంబలికలను వివాహమాదిన తరువాత అకాలమరణం పాలోతారు. పుతుల మరణానంతరం సత్యవతీదేవి కురురాజ్యాన్ని అనాథగా వదలవడ్ని వంశాన్ని నిర్వంశం కాసియువద్దని భీష్ముని కోరుతుంది. అతడు చేసిన ప్రతిభ్రతలు తమ్ముల మరణంతో నిష్ప్రయోజనమయ్యాయని కనుక వాటిని వదలినా అతడికి ప్రతిభ్రతాలంగం జరగదని అనేక విధాల నచ్చజిప్పుచూస్తుంది. ప్రతిభ్రతల్చుదైన భీష్ములు ఈను పంచభూతాల సాక్షీగా పరికిన వాక్యులు అసత్యాలు కానేరవని తల్లికోరికును సభక్తిపూర్వకంగా తిరస్కరిస్తారు. కాని సత్యవతి అంతటితో ఊరుకోలేదు. రాజ్యభారం వహించకపోయినా అనాటి సంఘ మర్యాదనవనసరించి దేవరాజ్యాయుంవలన విచిత్రపీఠ్యుని భార్యలకు సంతాన ప్రాప్తిని కలిగించమని అర్థిస్తుంది. బ్రహ్మచర్యారీక ప్రతిభ్రత కారణంగా తల్లికోరిన ఈ కోరికును కురా తిరస్కరించిన ధర్మతత్త్వపేత్త భీష్ముడు. ఆ తరువాత వ్యాసమహర్షి కట్కాంచలన జన్మించిన ధృతరాష్ట్రపాంచురాజుల పోషకురుగాను. కురువంశ సామ్రాజ్య రక్తకురుగాను మాత్రమే వ్యవహారించిన క్రువ్యదీక్క పరాయణులు.

సుఖదుఃఖరాగ్దేషాది ద్వాంద్వాలకు అతీతమైనవాడే స్త్రీతప్రజ్ఞరని భగవద్దిక వర్ణించింది. ఈ స్త్రీత ప్రజ్ఞత్వం భీష్మునిలో సహజలక్షణంగా భాసించింది. ఆత్మానంద అత్మజ్ఞానాలను నిర్మించాలను వలన, దార్శికవర్ణన చేత మాత్రమే పాంధగలరు. అత్యను అత్యయందే లయించేయటం అంటే జీవత్యను పరమాత్మయుదు లగ్గుంచేసి వుంచటం. ఆవిధంగా అత్యను అత్యయందే నిలిపి సంపూణంతరంగులైన స్త్రీతప్రజ్ఞులు భీష్ముడు. మనోగతములైన సమస్త కోరికలను, భావాలను త్వంజింపగలిగిన భీష్మునికి తండ్రి శంతనుడు జచ్చామరణ వర్ణన్న ప్రసాదిస్తారు. అతడి నిస్సంగత్వం అతనిని అసామాన్య క్రువ్య పరాయణులిగా నిలిపింది. సత్యము, శము, దానము ధనుర్వ్యదాది సకలపిద్యలలో ప్రజ్ఞ, ఏనినిమించిన ధర్మపూరాయణత్వం ధర్మపూర్కుగూపాత పారీతి భీష్ముడు మానవలోకంలో ఆశప్రమేన యశస్వును ఆర్థించేందుకు తోద్యించిన సహజగుణాలని. భీష్మునివంటి వ్యక్తి ఈ లోకంలో మళ్ళీ జన్మించదని సాక్షాత్తు శ్రీకష్టుచే అతనిని కొనియాదారు.

కాళిరాజ పుత్రి అంబ కారణంగా తన ప్రతిభ్రతకు భంగంవాటిల్లే ప్రమాదం వచ్చినప్పుడు భీష్ముడు తన గురువైన భార్యావామునే ఎదిరించి పోరాడిన ఢిశాలి. పాంధురాజు భ్రాత్యుగౌరవంతో ధృతరాష్ట్రుని సింహసనం మీద నిలిపితే విధురుని మంత్రాంగం తోగు అంధరాజును, రాజ్యాన్ని సంరక్షించిన పరాక్రమకాలి. కురువ్యుగా, ధర్మవేత్తగా పాంధులపట్లు కౌరవుల దురవ్యాయాలను నిరసించి ధర్మసాధనలోనే జీవించి వినియోగించిన మహానుభాస్సుడు.

పాందురాజు మరణంతరం హన్సినాపురం చేరిన పాందశులను చేరదిని వారికి ధర్మబద్ధమైన రాజ్యభాగం పంచవలసినదని దృతరాప్రుని నిరంతరం పాచ్చరించిన ధర్మ పరాయణుడు. దుర్యోదనుడు చేస్తున్న అధర్మాలను భీష్మవిమరులు ఎప్పటికప్పుడు గుర్తిస్తూనే వచ్చారు కావ సామ్రాజ్యాధికుని కుమారుడుగా సర్వాధికారాలను అనుభవిస్తున్న దుర్యోదనునికి, తనకన్నా పెద్దవారు, ధర్మబద్ధంగా రాజ్యాధికిత్తునై పాందురాజు వారసుడు అయిన ధర్మరాజు సామ్రాజ్యానికి ఉత్తరాధికారి కాగలరనే ఆలోచనే దుష్పహమైంది. భీష్మ విమరులు ధర్మపక్షపాతులని కూడా అతిదేఱుగును. గాంధారిపుత్రుల ద్వారా వంకశనం జరిగే ప్రమాదం పాంచిష్టందని శెలసినప్పటికి విమరునితో కలసి భీష్ముడు అటువంటి ప్రశయం జరుగుకుండా ఉండేందుకు చివరివరకు శాయకశ్కులా పాటుపడ్డారు.

జరుగుతున్న సంఘటనలస్థించిని నిర్వికారంగా చూస్తున్నటికి కుటుంబసభ్యురు, వంశానికి పెద్దవారు అయినందువల్ల భీష్ముని ధర్మమార్గంలో అనేక సంఘర్షణలు, సందిగ్ధ పరిస్థితులు ఎదురయ్యాయి. శాశ్వత ధర్మ సాధనకు, విశేషదర్శమైన క్రత్వ నిర్వహణకు మధ్య భీష్ముడు నలిగిపోవలసి వచ్చింది. అటువంటి పరిస్థితులలో ధర్మతల్మున్ని గుర్తించి, ధర్మసూక్తున్ని గ్రహించి సమయానుకూలంగా ప్రవర్తించాడు. సామాన్య ధ్వాంసికి ధర్మం అధర్మంగాను క్షిపించినప్పటికి సాధ్యదర్శమావర్తి అయిన భీష్ముడు ధర్మసూక్తున్ని వితర్పించి శాశ్వతపదానికి చేర్చి ధర్మాన్ని మాత్రమే అనుసరించాడు. కనుకనే పట్టాధిష్టునైన ధర్మరాజును ధర్మస్వరూపం తెలుసుకునేందుకు భీష్ముని ఆత్మయించుని కృష్ణుడు నిర్మించాడు. భీష్ముని ధార్మికబుద్ధిపట్లు, ధర్మనిర్దయ విచక్షణలో కృష్ణునికి గల అభిమానం, గారవం, విశ్వాసం నిరూపించే సన్నివేశం ఇది. అర్థమనవకు ఈనే స్వయంగా భగవద్గీతను బోధించిన శ్రీకృష్ణుడు సాక్షాత్కు ధర్మాన్ని అంశ అయిన ధర్మరాజుకు ధర్మతత్త్వ ప్రబోధం ఈనే చేయకపోవటానికి కారణాలు రెండు. ఒకటి లొకమైనది రెండవది అలోకము పరమేత్తిష్ఠము అయినది.

లోకమైన కారణం చూచినప్పుడు - వయన్ములో ధర్మరాజు కన్నా కృష్ణుడు చిన్నవారు. చిన్నవారు పెద్దవారికి అందులోనూ సామ్రాజ్యాధికుడైన ప్రభువుకు ధర్మబోధచేయటం సమంజసంకాదు. కృష్ణుడు ఎన్నదూ అనుభితమైన పనిచేయడు. అంతేకాక అనేక పర్యాయాలు కృష్ణుడు ధర్మమార్గమర్పుదైన యుధిష్ఠిరుని ఆళ్ళకు బట్టురనై వుండటం నా ప్రతమని ఈనే స్వయంగా చెప్పుకున్నాడు. కురు వంశ మృదుడు, సకల ధర్మర్య విచక్షణ వేత్త అయిన భీష్ముడు మనుమనికి ధర్మబోధ చేయటం యుక్తమని కృష్ణుడు భావించాడు. భీష్మ ప్రబోధిత ధర్మం ఇహపరసాధనమని కృష్ణుడు వెల్లడించటం భీష్ముని ధార్మికతకు గాపు కార్యాలం.

ఇకరందవ కారణం లోకర్ధూనికన్నా అతీతమైనది. సిద్ధసాధ్యర్థాలలో సిద్ధస్వరూపుడు శ్రీకృష్ణుడు. దర్శకాదన మార్గంలో ఉత్తమ సాధకుడు ధర్మరాజుకాగా సాధ్యర్థవేత్త శీఘ్రుడు. కోరమైన నియమనిషులతో ధర్మరచన ధ్వారా మొక్కమార్గాన్ని అన్వేషించేవారు తాము ర్ఘంధ్యాతితులై ఆశ్రితులకు ధర్మబోధ చేసేవారు సాధ్యర్థపూర్వాయిఱులు. ఏఱ సిద్ధధర్మస్వరూపుడైన అవకార పురుషునకు సస్విహితులై. ద్రోలైలోకాన్ని పరిశీలిస్తుంటారు. ఆటువంటి ఉత్తమ సార్యర్థవ్యవహరిసును శీఘ్రుడని. ధర్మబోధకు కృష్ణుడు శీఘ్రుని నియోగించాడు.

మహారతంలో సకలధర్మవివరణలు విశ్లేషణలతో కూడిపున్నది కాంతివర్యం. మహారతం ద్వారా వ్యాపమహర్షి మానవాలికి బోధించరలచిన శాశ్వత విశేషధర్మాలన్నిటిని ధర్మతత్తువేత్త అయిన శీఘ్రుని ద్వారా ధర్మరాజులు బోధించాడు. ఈ ధర్మబోధ యుధిష్ఠిరున కొక్కనికి మాత్రమే సంబంధించినదిందు. సమస్తమానవ సమజానికి క్రేమకరమైన, శ్రేయోదాయకమైన భూతిక, అధ్యాత్మిక ధర్మవివరణ శీఘ్రుని మూలంగా క్షమాధ్వైపాయినుడు ప్రవచించాడు. సకల ధర్మాలను తెలిసిన ఉత్తమ సార్యర్థమార్గానుసరి, భాగంలో ద్వాగాన్ని, ద్వాగంలో చేస్తున్నాన్ని తన జీవితం ద్వారా నిరూపించిన వ్యక్తి, మహాపూర్వకమాలి అయిన శీఘ్రుని ధర్మబోధకు అర్థాడు. 'భూత భవిష్యద్వర్ధమానవేది సర్వవిద్యాధారభూతుందు' అని శీఘ్రుని శ్రీకృష్ణుడు ప్రస్తుతించాడు.

పాందురాజు సౌజన్యం, భ్రాత్యగోరవంవలన వారి తరంలో రాజసింహాసనం ఎవరు అభిష్టించారనే ప్రత్యుగ్మాని, ఎటువంటి వైపుమ్యాలుగాని తలత్తలేదు. తరువాత తరంలో జ్ఞాతివైరం రేగింది. శీఘ్రుని ధర్మప్రాలనలో సంఘర్షణ తలెత్తింది. కురురాజ్యానికి పాందవులు ధర్మబద్ధులైన వారసులు. కనీసం తండ్రి భాగంగా కొంత రాజ్యబాగమైనా వారికిచ్చేందుకు దుర్యాధనుడు అంగికరించేదు. శీఘ్రుని ధర్మానుసరణలో ఈ జ్ఞాతివైరంవలన రెండు మార్గాలలో ఏది శ్రేయోదాయకం అనే ప్రత్యుభయలుదేరింది. కురు సామ్రాజ్య రక్షణ? లేక ధార్మికులైన పాందవుల మార్గాన్ని అనుసరించుట? అనే రెండు శివ్మ మార్గాలు శీఘ్రుని సంఘర్షణకు కారణమైనాయి.

'ద్రియతేవా జన్మిరితి' - జనులను నడిపించునది ధర్మం - పాందవులను ఆ ధర్మమే నడిపించగలదని, ధర్మవ్యక్తిరేక మార్గంలో సాగిపోదలచిన కౌరవులను ధర్మమార్గంలోకి తెచ్చలసిన కర్తవ్యం తనమీద ఉన్నరని శీఘ్రుడు భావించాడు అదీగాక సకలచరచర స్మృతి సాక్షిగా కురుసామ్రాజ్యాన్ని రక్తస్నానిని ప్రతిష్ట చేసినందువలన కూడా శీఘ్రుడు కౌరవుల పక్షంలోనే ఉండవలసి వచ్చింది.

మహారతంలో రెండు ప్రధాన ఘట్టాలలో శీఘ్రుని ధర్మసూక్ష్మాఘాషారీణత వెల్లడేతుంది. మొదటిది సభావర్యంలో - జాదంలో ఒడ్డిన పాందవ పత్రిద్రోపదిని పరాభవించి నప్పుడు శీఘ్రుని

మానం ధర్యమా? రెండవది - యుద్ధరంగంలో ధర్యరాజుకు తనను పడగొడ్డిమార్గం ఎత్తిగించటం భావమా? ఈ రెండు సందర్భాలలోనూ శీమ్ముదు ధర్యంతపే ప్రవర్తించాడనే విమర్శనుంది. ద్రోపదీ మానభంగ నమయంలో కులవ్యుగా ఆ సభలో జరుగుతున్న అదర్యాన్ని ఎదిరించలేకపోవటానికి కారణం ధృతరాష్ట్రాయు తనను బహిష్మరించగలవేమాననే సందేహం అని కొండరు వాడిస్తారు. రెండవ సందర్భంలో శీమ్ముదు పాంచవ పక్షాశికావటం చేతనే పాంచవులకు జయం కలగాలనే కోరికతో ధర్యరాజుకు తనను జయించేమార్గం చెప్పి యుద్ధధర్యాన్ని ఉల్లంఘించాడని, ప్రభుద్రోహం చేశాడని మరికొండరు అభిప్రాయపడ్డారు.

నకల ధర్యతత్త్వవేత్త అయిన శీమ్ముదు అదర్యాన్నికి పూనుకున్నాడనిగాని, ప్రభువుల అధికారానికి భయపడి అదర్యాన్ని సహించాడనిగాని భావించటం సమంజసంకాదు. అటువంటి వాదాలు సత్యమారాలు, ధర్యసూక్ష్మాన్ని గ్రహించినందువల్లనే ఈ రెండు సందర్భాలలోను శీమ్ముదు ధర్యమార్గంలోనే వర్తించాడని సంప్రీతమహారతం స్పృషంగా చెప్పింది.

అంద్రమహారతం - ద్రోపదిని పణంగా పెట్టినప్పుడు, కురుసభలో అమెకు అవమానం జరిగినప్పుడూ ద్రోణాచార్యక్షుపు శీమ్ములు ఉద్యేగులైనచేమటబుకారగా వ్యాఘరైనశాము నిత్యభంగా ముఖాలు దించకునిపున్నారని వర్ణించింది. పాంచాలి తాను ధర్యవిజితనా, అదర్యవిజితనా అని ప్రశ్నించినప్పుడు ధర్యసందేహంతిర్పని సమ్మానిస్తున్నారు అన్యాన్యాసం అంటుకుంటుందని ఉపాఖ్యానసహితంగా విదురుడు చెప్పినట్లు వివరించింది. సంప్రీత మహారతం ఈ మట్టాన్ని మరింత విపులంగా చర్చించి శీమ్ముని ధర్యసూక్ష్మగహణ పాండిత్యాన్ని స్పృషంగా చూపించింది.

సంప్రీత మహారతం - సభాపర్యంలో ద్రోపదితాను ధర్యవిజితనా అదర్యవిజితనా అని ప్రశ్నించినప్పుడు శీమ్ముదు “అమ్మాయి! ధర్యం బహు సూక్ష్మమయినది. ధర్యనిర్ణయంలో మహామహా మేధావులే భయపుతుంటారు. అయితే ప్రస్తుతం బలవంతుల ఆవరణ ధర్యంగా పరిణమిస్తున్నది. బలహినుడు ధర్యనిర్ణయం చేసినా చెల్లదు. బలవంతులు దాస్తులోసిపారేయగలరు. వారిబలం ధర్యాన్ని నిర్ణయం చేయడానికి ఎంతమాత్రం సంకోచించదు. ధర్యస్వరూపమే సూక్ష్మమేనది, రహస్యమైనది. కనుకనే ధర్యనిర్ణయం సామాన్యం కాదు. అందువల్లనే నీ ప్రశ్నకు జవాబు ఇవ్వలేకపోతున్నాను”⁴⁸ అని అప్పుడు ఆ సభలో కారవబలమే రాజ్యం చేస్తున్నదని అక్కడ ధర్యనిచక్కణకు తావులేదని స్పృషంగా చెప్పాడు.

అంద్రమహారతంలో న్నయ ఈ మట్టంలో ‘అవ్యానీ ప్రత్యక్షునమధానం ఆ యుద్ధిష్ఠిరుడు చెప్పవలెను. అట్లాకానినారు ధర్యసూక్ష్మతనిఱుగుట ఎవరికి సాధ్యంకాదు. దీని ఫలాన్ని వేగంగానే

★ 48. సం.మ. భార సభా 69-15,16 - వ్యాఖ్యానం పురాణపండ రామ్యార్థి

ఈ కురుకుల దుష్టులు ఆనుభవింతురుని దర్శమాక్షువివరణ అతి కీప్పమైనదని చెప్పినట్లుమాత్రం వర్ణించారు. బలవంతులదే దర్శమని చెప్పిన సంసృతవాక్యాన్ని గూడార్జుంతో యుద్ధిష్ఠిరుడు మాత్రమే దర్శమాక్షున్ని ఎతుగునని చెప్పటంలో ప్రస్తుతం ధనబలంముందు దర్శం బలహివమయిందనే వ్యాసమ్మానయాన్ని నన్నయు స్ఫురింపచేశారు. ఇంకేకా శాంతిపర్వంలో శీమ్ముదు దర్శరాజుకు దర్శించేస్తున్నపుమయంలో భోగములు ఆనుభవించేవారికి సుఖములు వకుములో ఉన్నట్టే బలవంతుల వకుములోనే దర్శముంయును. దర్శమిది అని బలవంతులు సమర్థించగలరు. వారికెదియును ఆసార్ధుంకాదు. వారు చేసిన ప్రతిపది మంచిదే' అని బలవంతులు దర్శాన్ని (ఆత్మారికంగానైనా) తమకు ఆనుగుణంగా మార్పుకొగలరని అంటారు.

ఇదేగాక కారవసతలో బలగ్రియత్వమైన దుర్యోధనుని సమక్ంలో దర్శనిద్దయంచేసి నగుబాటుకావటం ఇష్టంలేక వివేకమయ్యునైన శీమ్ముదు మిన్నకున్నారు. ప్రభువైన దృఢరాఘుని సన్నదిలో కేవలం సామ్రాజ్యరక్తకులైన శీమ్ముదు దర్శనిద్దయం చేస్తే లోకధర్మాన్ని బట్టి అది ప్రభుచిక్కారం కాగలరు.

ఈ కారణాలమూలంగా శీమ్ముదు ద్రోపది ప్రశ్నకు సూచిగా సమాధానం చెప్పకుండా దర్శమాక్షున్నిమాత్రం వివరించి ఉరుకున్నారు. అంత మహాభారతంలో నన్నయు పాలితధర్మాన్ని అనుసరించి సబామర్యాదను మన్మించి శీమ్ముదు మౌనం వహించిట్లు, దృఢరాఘునికి మంత్రి, సహచరుడు అయిన విదురుడు మాత్రమే సుదీర్ఘమైన ఉపన్యాసం చేసినట్లు వర్ణించారు. బలవంతుల సమక్ంలో అధర్మాన్ని ఎరిరించినా, దర్శనిద్దయం చేసినా అది చెల్లుబాటుకాదు సరికదా అవమానం ఎదురొపుండని ఆ సభలోనే, వికర్షమిపరంగా బుమిజ్వైంది.

ఇకరెండవ సందర్భం అత్రపన్యాసరహస్యాన్ని దర్శరాజుకు వివరించటంలోని అంతరాధ్యం - ఇక్కడ పాండవులపట్ల పక్కాశతబ్ది ఆనటం న్యాయంకాదు. అధర్మవద్దనుల సేవలో వినిగి వేసారిన దర్శపరుని మానసికస్థితిని గుర్తుంచటం ముఖ్యం. యుద్ధానికి ముందు రెండుపక్కాలవారు చేసిన ప్రయత్నాలు విఫలం కాగానే దుర్యోధనుడు సంధికి అంగీకరించడని సృష్టమైపోయింది. పాలిత ధర్మానికి బధ్మమై శీమ్ముదు దుర్యోధనుడు చేసిన అక్కుత్యాలను భరించారు. యుద్ధం అనివార్యమని తెలగానే 'సంసారం మొదలంటా చూసి దరిచేరుకున్నవారం మేము. నీకోసమే యుద్ధానికి సిద్ధపరుతున్నాం. ఇంకేమైనా కానీ, అని ద్రోషునితో కలిసి ఆ ప్రదేశాన్ని వదలి వెరలిపోతారు. ఇక్కడ దుర్యోధనుని మూర్ఖత్వానికి విసిగిపోయిన వారి మానసిన పరిస్థితి తెలుస్తున్నది. జీవిత చరమదశకు చేరుకున్న తాము రాజుకైమంకోరి, గాంధారీపుత్రుల సాఖ్యం కోసం మాత్రమే సంధి కోరుకున్నాము తప్ప ప్రాణశీతోశాదని నిప్పిర్చగా చెప్పారు.

యుద్ధం ప్రారంభించేముందు వినయానితుడై చెఱులు జోడించి ధర్మరాజు పెద్దల
 ఆశిస్తులను కోరి వచ్చినప్పుడు భీషమైంది ఉత్సవాల మధ్యగల తారతమ్యం స్పృష్టిగా
 తెలుస్తుంది. 'జయంబళాసింపు' మని ధర్మరాజువచ్చి నమస్కరించినప్పుడు లోణుచు 'ధర్మప ఎ'
 పక్కానగలదో ఆక్షుద కృష్ణుడు ఉంటాడు కృష్ణుడువున్న పక్కానికి జయంకలుగుతుందని అంటాడు.
 అంతేకాక ధర్మరాజు నిజవధపాయాన్ని చెప్పుమని కోరినవెంటునే 'నమ్మదగినవ్యక్తి సహింపలేని
 కీరుమాట పరికితే ప్రాయోపవేశం చేసి అప్రసన్నాసం చేయగలవారనని. అప్పుడు తనను
 వధించుట సార్థకున్నాడు. కానీ భీషమైందుకు పూర్తిగా చిన్నంగా ప్రవర్తించాడు.
 ధర్మానికి జయంకలుగుతుందని, ధర్మస్వరూపులైన కృష్ణుడు పాంచవసేనకు అందగా ఉన్నందున
 జయం వారికి దక్కువునని తెలిసినా తన కర్తవ్యాన్ని మాత్రం విస్కరించలేదు. 'చుట్టరికం
 పేరుతో నామనసు కలిగించినన్ను ప్రార్థించినంతమాత్రాన నేను కలిగిపోయి, దైర్యంవది, యుద్ధ
 ప్రయత్నం మని, నీకు నేను నన్ను ఉండించే మార్గం ఇప్పుడే చెప్పునని నాచేతిలో ఆయుధం
 ఉన్నంతవరకు నన్నెవరు జయించలేరని, మరొకమాట పలుకక ఇప్పటికి యుద్ధసన్నద్యుదవ
 కమ్ముని చెప్పి ధర్మరాజును మరలించిపంచుతాడు. అంతేకాక 'పెద్దవారపు నిరీచెనలు అందుకున్న
 తరువాతనే ఏమ్ముల్ని ఎదిరించి యుద్ధంచేసి శతువులను గెలవాలని వచ్చానని ధర్మరాజు
 చెప్పినప్పుడు 'సీపిధంగా రానడ్లితే శాపమిచ్చ ఉండేవారనని ఈ రాకరమేలని సమాధానం
 ఇస్తాడు. శతువులను నిర్మింపుమని దీవించి 'సిపాకన యుద్ధంచేయమని తప్ప మరేదైనా వరం
 కొరుకొమ్ముని మనుమడిని అనుగోపిస్తాడు. నీవు రారాజు పక్కాన యుద్ధంచేసినా మాకు
 మేలుకలిగేటట్లుగా నిన్ను పదగొట్టే మార్గం చెప్పుమని ధర్మరాజు ప్రార్థిస్తాడు. ఆ ఏపయం చెప్పి
 సమయం ఇదికాదని, వేరే దారి లేనప్పుడు తిరిగి మరొకసారి రమ్ముని చెప్పి పంపివేస్తాడు.
 పదిరోజుల యుద్ధం అనంతరం భీషమైని ధాటికి ట్ర్యూలేక మరొకమార్గం తేచక ధర్మరాజు
 శైక్షమ్యున్ని వెంటబెట్టుకుని పితామహుని సన్నిధిం వెళ్లి ఉపాయాన్ని తెలుపమని అర్థిస్తాడు.
 పదిరోజుల యుద్ధం తరువాత తాను కర్తవ్యసిర్యహాంలో విఫలుడు కాలేదన్న విశ్వాసంతో, ఏ
 విధంగానైనా ధర్మరక్తం జరగాలనే భావంతో తనను పదగొట్టే మార్గాన్ని తెలియజేస్తాడు ఆను
 వైదిలగికొని పాండవులకు మార్గం సుగముంకు ధర్మరక్తం. ధర్మపాలన ధర్మరాజు ద్వారానే
 జరుగవలనిపున్నదని భీషమైనికి తెలుసు కురువంశాన్ని, రాజ్యాన్ని రక్తించి తద్వారా
 ధర్మరక్తంచేయాలనే తన జీవితలక్కుం నెడవేరాలంబే ఆను యుద్ధంనించి తొలగటబ్బ ఒకచీ
 మార్గం. ఇక్కడ ధర్మబుధీయే ప్రధానంతప్ప వ్యక్తిగతమైన పాండవపక్కపాతంగాని దుర్యోగమనిపట్ల
 ద్రోహాచింతనగాని లేవు. రాజును సంత్పుల్ని పరచటం ఆశిషుల కర్తవ్యం. తాను పదిరోజులు ఆ
 కర్తవ్యాన్ని సమర్థవంతంగా నిర్వహించాడు. వ్యక్తిరాణికి శాశ్వతధర్మానికి సంఘర్షణ తలెత్తినప్పుడు
 పరిష్కారులనుబట్టి ఏది అచరణియం అని వితర్పించి ధర్మపూర్క్వాన్ని గుర్తించి ప్రవర్తించాడు.

శాస్త్ర దర్శన్ని కాపాడేందుకే నిరంతరం ప్రయత్నించాడు. దైవదీ పరాభవ సందర్భంలో పరిస్థితులను గ్రహించి వ్యక్తిదర్శన్ని అనుసరించి మానం వహించాడు. యుద్ధరంగంలో వ్యక్తిదర్శన్ని తగినంతవరకు అనుసరించి, శాస్త్రత దర్శన్నాపన ప్రయోజనంకోరి వ్యక్తిదర్శన్ని అధిగమించాడు. తన భుజబలాన్ని కొరపులకు, తన ధార్మికతను, బుద్ధిబలాన్ని యమిధిష్టులని సామృజ్య నిర్వహణకు సహాయకారిగామ భీష్మదు వినియోగించాడు. ప్రతిజ్ఞాబలద్వైనప్పటికే ఏబంధానికి లోనుకొకుండా తన సమస్త భౌతిక, ధార్మిక బలాలను కురుసామృజ్య రక్తకుకే వినియోగించాడు. సత్యవాక్యాలన పరమాత్మామైన దర్శనుని తన జీవితం ఉదాహరణగా భీష్మదు నిరూపించాడు.

సర్వకాల సర్వవస్తులలోను దర్శన్ని దర్శనుస్తూక్కున్ని గ్రహించి ప్రవర్తించిన దర్శతత్త్వమేత్త. సాధ్యదర్శ మార్గానుసారి శాంతనవుడు. దర్శనాజుకు సమస్తదర్శాలను ఉపదేశించిన విమ్మట దర్శాచరణం వల్లనే దర్శతత్త్వం తెలిసి దర్శనుస్తూక్కున్ని గ్రహించగల జ్ఞానం లభిస్తుందని దర్శాచరణంవలన కలిగి ప్రయోజనాన్ని వివరించాడు. దర్శతత్త్వాన్ని, దర్శనుస్తూక్కున్ని, దర్శాచరణ ప్రయోజనాన్ని సంశోధంగా గుర్తించి ప్రశ్నలొంచిన సాధ్యదర్శప్రాయిఱు భీష్మదు.

ధర్మవతారుడు - విదురుడు

మాంయ మహ్య శాపంకారణంగా మానవలోకంలో దాసీవనితకు జన్మించిన యమదర్శరాజు అంశమే విదురుడు గృహస్థుడై నిరంతరం రాజేసేవాపరాయణుడైనప్పటికీ దర్శాచరణ తప్ప మరొక మార్గాన్ని తలజని సాధ్యదర్శమూర్తి. ఇతచి జీవితమంతా దర్శవ్యతిరేక వర్ధనులైన ధృతరాష్ట్ర దుర్భాగ్యాను తలజని సాధ్యదర్శమూర్తి. జీవునివలనె విదురుడు కూడా ధృతరాష్ట్రని, అతని పుతులను అధర్యవర్తననుంచి మళ్ళించాలని, పుత్రవాదోహంనుంచి ధృతరాష్ట్రని కర్తించి అతడిలో ధర్మవిచారాన్ని స్థిరం చేయాలని ఎన్న ప్రయత్నాలు చేశాడు. ఒక విధంగా చూస్తే మంత్రి, ఆత్మియుడు అయినందువల్ల భీష్ముని కన్నా ఎక్కువగా విదురుడు నిరంతరం ధృతరాష్ట్రనికి ధర్మబోధ చేస్తూనే ఉన్నాడు.

విచిత్రవీర్యవిభాగ్య అంబికకు అంధుడైన కొదుకు పుట్టినప్పుడు సత్యవతీదేవి చింతించింది. గుట్టివాడైన పుతునితో అంబిక నిరాక చెందుతుందనే భావంతో అమెను వ్యాసుని అనుగ్రహంతో మరొక చిద్ధను పాందమని తిరిగి నియోగిస్తుంది. వ్యాసుని తేజోరూపాన్ని భరించలేని అంబిక తనకు మారుగా తన దాసీని వ్యాసుని వద్దకు పంపుతుంది. ఆ దాసీవనిత భక్తిద్దర్శలతో వ్యాసుని సేవించి అతని వలన పుతుని పాందముంది. ఆ పుతుడే విదురుడు. ధృతరాష్ట్ర పాందురాజులలో సమానంగా భీష్ముని రక్తళో పెరిగి పెద్దవాడై విద్యాబుద్ధులు పాందాడు. వ్యాసభీష్ములవలనె విదురుడు కూడా కురువంశ రక్తకు బాధ్యతను నిర్వహించాడు. ధర్మరక్తము, ధర్మర్షమై తప్ప

ఎదువంట రాగ్యోషాలులేని ఏదురునిలో సమవర్తియందుండె ధర్మయోగమే ప్రస్తుతంగా కన్పిస్తుంది. ఒక యోగంవలె ధర్మాన్ని అనుష్ఠానించినందువల్లనే ఏదురుదు యోగిక్షయుడై శర్టాన్ని వినర్చించాడు. ధర్మరక్తంకు పూనుకున్న యుధిష్ఠిరులో ఏదురుని ఉషిలీనమై ధర్మసమయాగు జరిగింది.

భగవద్గీతలో ఏవమ దేనివిషయమైనను హర్షింపదో, దైవింపదో, కౌకుంపదో, ఎవమ సమస్త కర్మలయొక్క శుభాంశుఫలములను త్యజించినాతో అట్టి భక్తియుక్తుడగు పురుషుడు నాకు ఇష్టుదు⁴⁹ అని శ్రీకృష్ణుడు వివరించిన మహాయోగి లక్ష్మాలన్నే ఏదురునిలో మూర్తిభవించినందువల్లనే ఏదురుదు శ్రీకృష్ణునకు ప్రతిపాత్రుత్వాదు శీఘ్రమై భజబలానికి ఏదురుని బుద్ధిబలంతోడై ధృతరాఘ్వునిపాలన కొనసాగింది

ధృతరాఘ్వునిలోని స్వార్థపూర్తిత్వమైన ప్రేమ, దుర్యోధనుని మాత్రుగ్యం ఏ మార్గాన చరిస్తున్నాయో ఏదురుదు అనుక్కణం గ్రహిస్తునే ఉన్నాడు. పాంచవులను లక్ష్మయించిలో ఉంచి రూపుమాందుకు దుర్యోధనుడు చేసిన ప్రయత్నాన్ని విఫలంచేసి పాంచవులను రక్తింపటంతో ఏదురుని ధర్మరక్తం ప్రారంభమైంది. లోకి, రాజకీయ, రార్మికమైన విషయాలలో ఎప్పటికప్పుదు ధృతరాఘ్వునికి దర్శకోదచేయటంలోకాని, అతడిని పొచ్చరింపటంలోకాని ఏదురుదు ఎప్పుడూ వెనుదీయలేదు, సంకేచించరేదు. అయినపుటికే కారపుల మాత్రుగ్యానికి అవధులు లేనందువల్ల పాంచవుల రక్తం తన కర్మవంగా స్వీకరించాడు.

మాయాజూదంలో పాంచవులరాజ్యాన్ని అవహారించినప్పుడు, ద్రోపదిని పరాభవించినప్పుడు, అధర్మాన్ని వారించమని ధృతరాఘ్వుని చెవినిల్లగట్టుకుని బోధించాడు. వసవాసగులైన పాంచవులను రచించి, వారి రాజ్యం వారికిచ్చి ధర్మాన్ని నిరిపి కీర్తిమంతుదఱుగమ్యిని, అది సీకూ నీ పుత్రులకూ మేలని ఎన్నోవిధాల వివరిస్తారు. ఏదురుని బోధలోని సత్యాన్ని గుర్తించలేని ధృతరాఘ్వుదు⁵⁰ ఆ పాంచవులవద్దకే పామ్యున్ని అతనిని విదిలిస్తారు. ఆ మాటలే ఆళ్ళగా భావించి దర్శరాజు సస్విధికి చేరుకుంటాడు కాని 'ధృతిహస్తమైన ధృతరాఘ్వుదు తన హృదయంబును, ధృష్టియు' అయిన ఏదురుదులేక నిముషమైనా నిర్వహింపాలేక అతనిని వెనుకు రచించుకుంటాడు ప్రభువు పామ్యుచే బాధపడలేదు, రమ్యంచే అనందపడలేదు. కర్మవం ఒకటే లక్ష్మంగా భావించి తిరిగిరానే మళ్ళీ 'సీవు నీ పుత్రుడు విచక్కలేకుండా మాటల్లదినా మీకు మేలుకలిగే విధంగానే నేను చెప్పాలి' అంటూ తన ధర్మపరాయణతను వాటాడు. శ్రీకృష్ణ సంజయులతో కలసి యుద్ధం నివారించేందుకు మార్గాలను ప్రతిసినిముపం అన్యేషించాడు. చర్మంచాడు, శీఘ్రమైన విధులని ఏదురునికి కూడా పాంచవులపైన గల అభిమానం వారు తండ్రిలేని విధులని మాత్రమేకాడు. పాంచవుల ధర్మవర్ధనవలన, సాత్కారకుగుణం వలన ఆ అభిమానం, వాత్సల్యం పెంపంచాయి.

★ 49. భగవద్గీత 12-15

శ్రీకృష్ణు సంధికోరివచ్చినప్పుడు నాకు ప్రియమైన వారని చెప్పి విదురునియింట ఏదిదిచేస్తారు. సంది పాసగదని గ్రహించిన తయాత విదురు కుంతిదేవి దగ్గర తన విషాదాన్ని. మనసులోని భావాలను బయటకు వెల్లదిస్తారు. ఇది ఒక విశేష సన్మిహణం సర్వం తెలిసిన శ్రీకృష్ణునితో జపిన సంబంధమ రాజుకి వరమైనటువంటిది. ధృతరాష్ట్రుని దగ్గర చెప్పిన మాటలు, ధర్మశోధ వంక్రైమాస్మి కోరిసటువంటిది. కుంతిదేవి దగ్గర మాత్రం అతడు అప్పటి పరిస్థితికి, దూర్ధర్మాలమర్య చెలరేగుతున్న సంగ్రామానికి విచలితుడై. దారీతెన్నూ తోచని తన స్థితిని వెల్లదిస్తారు. వంశాశాస్త్రి ఆపాలంబే ధర్మాన్ని వదులుకోవారి. ధర్మాన్ని కాపాదాలంబే దుర్యోగ్యారూపులకు అపరిష్టారు. ఇటువంటిస్థితిలోకూడా విదురుడు యుద్ధంలో జయపజయాలు దైవార్థించాలనిగాని, జనస్థాన్ని తలచిగాని దుఃఖితుడు కాలేదు. ధర్మరక్తం చేయలేని తన వైపులాయిన్నిప్రకటించి విషాదాంతరంగుడైనారు. అతడిలోని అత్యంతమైన నిర్మాపూత్యం కిపుంగానే అతడు ఈ పరిస్థితిని విధికృతంగా భావించి, జరిగేదానిని కేవలం చూస్తూపుంచగలస్తితికి తీసుకొనివెళ్లింది.

యుద్ధానంతరం స్తుతుల, బంధువుల మరణానికి దుఃఖిస్తున్న గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులను ఓదార్ఘ్యవేశకూడా ఈ అన్ధం స్వయంకృతమేనని చెప్పగలిగిన థీరాలి విదురుడు. ధర్మరాజు సింహాసనార్థిత్వాన్ని తయాత కుంతి, గాంధారి, ధృతరాష్ట్రులలో కలిసి వానప్రస్తావికి తరలిపోయిన విరాగి. ఏకఱి మనస్సులైన గాంధారి ధృతరాష్ట్రులకు జన్మస్తాంతం, జన్మకారణం, మృత్యువిలాసాలను వివరించిన మహామ్మాని.

ధర్మరాజు వరివారంతోకలిసి కుంతిని, గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులను చూచేందుకు వన భూమికి వెళ్లినప్పుడు విదురుడు పరమహంసమై శూన్యాటవిలో సంచరిస్తున్నాడని తెలుసుకుంటాడు. అతనిని వెదుకుతూ అయి గాలించి కనుగోంచాడు. మనిషిని చూచి పారిపాతున్న విదురుని 'విదురా నిలుపుమని అరచి ఆనెవరో ఎత్తిగించగా విదురుడు కొండిదూరంలో నిలిచి యుధిష్ఠిరుని మీదనే దృష్టిని యోగమార్గం ప్రాణశ్యాగ్ం చేస్తారు. శోషణాపుదై ధర్మపుత్రుని దేహంలో ప్రవేశించగా అతడు విభ్రాంతుడై నిలిచిపోయాడు. కొంతసేపటికి శేరుకుని విదురుని శరీరానికి దహనసంస్కరం చేయాలని ప్రయత్నించగా 'యతిత్య గారవేష్యలుడైనవానికి' అగ్నిసంస్కరం అధ్యంకాదనే ఆశాపాటి పటుకు విషటయుటంది. అప్పటికా ప్రయత్నాన్ని వదలి మరలివస్తారు. మహారాజులో మానవదేహందార్థిన దైవాంశ సంభూతులని చెప్పినవారిలో యోగీశ్వరుడై యోగమార్గాన శరీరాన్ని వదలిన పరమహంన విదురుడైక్కడే.

విదురుడు కూడా శీమ్ముని వరెనె పాంచవంక్కప్పాతి అని దుర్యాధనుడు విమర్శించినా అతడు ప్రదానంగా దర్శివంక్కప్పాతి. దర్శం ఏవా మరొక విషయాన్ని దర్శించలేదు, అనువరించలేదు,

పమర్చించలేదు. విదురుడు ధర్మాన్ని, కర్మసు సంపూర్ణంగా నిర్వహించిన మహాయోగి, 'సమస్త ధర్మపరిశోధకుడావిదురుడు' అని అద్భుతుడు ప్రస్తుతించగా శ్రీకృష్ణుడు మన్మించిన ధర్మతత్త్వవేత్త

శాపకారణంగా మానవదేహపు ధరించిన యముని అంశతో జన్మించిన విదురుడు. సాధ్యదర్శమూర్ఖులైన వ్యాస భింబులతో సరించిన స్వాయంలో నిలువదగినవారు. ధృతరాష్ట్రవితో నిరంతరసాహచర్యం కలిగివుంటూనే, అనుకొండ అధర్మప్రయత్నాలను ప్రతిఘటిస్తూ ధర్మద్రావణకూ, ధర్మరక్షకులు పాటుపడిన ధర్మప్రశ్నకుడు

ధర్మజ్ఞాన సంయోగం - సంజయుడు

మహాభారతంలో కన్నించే ప్రముఖ ధర్మతత్త్వవేత్తలలో సంజయుడు చెప్పదగిన వ్యక్తి. ఇతను మొట్టమొదటిసారిగా ఉర్ధ్వగవర్ణంలో కన్నిస్తాడు. ఈ సంజయుడు సూతవంశయుదైన గావళ్లానికుమారుడు. ఇతడు ధృతరాష్ట్రుని దగ్గరవుండి ఆతనిని సేవిస్తూ భూమంఱలప్రభావాన్ని భారతవర్షానిశేషాలను ఏవరిషుంటాడు. ఇతడు ఎప్పుడు ధృతరాష్ట్ర దుర్యాదనుల కార్యకలాపాలను గురించి ప్రస్తుతించటంగాని, ఏమర్చించటంగాని చేయడు. నిష్పంగత్యంతో వారి చేష్టలను గమనిస్తూపుంటాడు. ధృతరాష్ట్రుడు కౌరవ పాండవుల విషయం ప్రస్తుతించినపుడు మాత్రం నిష్పంకోచంగా వారివారి ప్రవర్తనలలోని ధర్మధర్మాలను విశ్లేషించి వెల్లదించేవారు. సూతవంశంలో జన్మించిన సంజయుడు నిష్ఠగరిష్టుడై ధర్మవేత్త అని ప్రశంసలు పాండి ధృతరాష్ట్రునికి, పాండవులకూ, కూడా అత్యుముడైనాడు. ఉపప్రాప్తులు ధృతరాష్ట్రుని దూతగా పాండవులను దరించినపుడు అర్థాను సంజయుని రార్మికుబుద్ధిని ఎంతగానే ప్రశంసిస్తాడు.

జూదమాడేందుకు ధర్మరాజును ఆహ్వానించమని విదురుని పంపిన ధృతరాష్ట్రుడు అజ్ఞాతవాసం హర్షించేనుకుని వచ్చిన పాండవులదగ్గరకు సంజయుని రాయబారిగా పంపదానికి తగిన కారణం వుంది. విదురుడు మంత్రి, కుటుంబ సంబంధికుడు. ధృతరాష్ట్రుని ఆలోచనలను గురించి ఆతడు చర్చించే ఆవశంఊంది. స్వార్థపూరితుడైన ప్రభువు ఆలోచనలను ధార్మికులైనమంత్రి వ్యక్తిరేకించవచ్చును కూడా. ధృతరాష్ట్రునికి ఈ అనుమానం మనసులోఫుంది. కౌరవ పాండవుల మధ్య ద్వారా మృత్యుక్రిందను వ్యక్తిరేకించిన మొదటి వ్యక్తి విదురుడు. సంజయుడైనట్టుతే ఎదురుచెప్పే అవకాశం లేదు. అంతేకాక ఆతడు ఇరుపక్కాలవారికి మిత్రులు అందువలన వ్యవరాజు 'సీపు ధర్మజునివద్దకు వెళ్లి ఆతడు నథలో పుండగా ఆతని బంధువులకు, సాదరుకులకు ఇంపుకలిగి విధంగా స్నేహాన్ని ప్రదర్శిస్తూ కు తీయగాపలకమని, 'యుద్ధం అనే ఆలోచనను ధర్మరాజు మానుకునే విధంగా మాట్లాడమని' చెప్పిమరీ పంపుతాడు. సంజయుని సంయుమనాన్ని వాక్యాతుర్యాన్ని, ధర్మపారిషతును విశ్వాసించి ధృతరాష్ట్రుడు సంజయుని దూతగా పంపాడు.

ర్ఘతరాష్ట్రుని అదేశాన్ని తలదార్పి సంజయుడు దోత్యం నిర్వహిస్తాడు. ధర్మరాజును ప్రస్తుతిస్తూనే
 "సిబలంకన్న కొరులబలం పెద్దదని చెప్పటం, యుద్ధం బంధువాశనానికి ఏ విధంగా కారణ
 మఘతుండ్ర వర్షించబడపసంజయును వాక్యాతుర్యానికి నిర్వహాలు. సంజయుని నొచి వినవచ్చిన
 మాటలు ర్ఘతరాష్ట్రుని మనసులోని ఆలోచనలే అని గ్రహించిన ధర్మరాజులో వెరెడ
 అలుకపోదమింది. పరమశాంతమూర్తిగా పేరొందిన ఆజాతశత్రువు హృదయాన్నే కలవరపరచి
 ఈను నిర్వికారంగా నిలువగలిగిన స్థిరచిత్తులు సంజయుడు. 'యుద్ధం అనేమాట నానోట
 వచ్చిందా' అని, 'రాజులకు యుద్ధం ధర్మంకాదని నివే చెప్పమని ధర్మరాజు మనసువిప్పి
 అడిగినప్పటికి చలించకుండా 'నేను వచ్చిన వని సఫలమైనది పోయివచ్చేదనని' పలుకగలిగిన
 దీరుడు. కార్యానిర్వహణ తప్ప మరొక ర్ఘస్తేలేని మనిషి. ధర్మరాజుతనని 'సమ్మరుండవ'ని
 'సివాంశేమిదురుండం' అని ఏదురునితో సమానమైన ధర్మజ్ఞుడని ప్రస్తుతిస్తాడు. సంజయుని
 వాక్యాతుర్యం, ధార్మికత, శాంతవర్ధనం, శ్రీకృష్ణుని కూడా చకితుణ్ణీచేసిన విశేషగుణాలు. ఏ వక్కం
 వహించకుండా కేవలం నిమిత్తమూలుడై కార్యం నిర్వహించటం, ఎదుటివారి హృదయాన్నేతిగి
 సంబంధించటం, ఈను తెచ్చిన రాయబారాన్ని అంతరాళం బోధపడేవిధంగా ప్రసంగించటం
 సంజయ రాయబారంలోని విశేషంశాలు. ధర్మరాజుకు మీరు రాజ్యంకోరవద్దు అని చెప్పుతూనే
 నేర్చుగా ధర్మాధర్మాలను గురించి ప్రసంగిస్తాడు. 'సివంటి శాంతమూర్తికి, ధార్మికుడికి రక్తపురుధు
 ఎందుకు'ని ప్రశ్నించి, 'ఇంతకన్నా బిక్షాటనం మేలుకాదా' అని అయిగుతాడు. ఈ మాటలకు
 ధర్మరాజులో చిరుకోపం పారసుపినప్పటికి దూతముందు హృదయగత భావాన్ని ప్రదర్శించటం
 రాజునికాదు గనుక అతడాకోపాన్ని నిర్వహించుకోవలని వచ్చింది.

రాయబారం ద్వారా పాంచులకు ర్ఘతరాష్ట్రుని భావాన్ని తెలిపిన విధంగానే ధర్మరాజు
 ఉద్దేశ్యాన్ని ఏకాంతంలో ర్ఘతరాష్ట్రునికి చెప్పవలసిన విధంగాను, కురుసభలో పెల్లడించవలసిన
 విషయాలను విచక్షణలోను ప్రసంగిస్తాడు. తనకు ర్ఘతరాష్ట్రుని దగ్గరగల చనపును బట్టి బంటరిగా
 ఉన్నప్పుడు ర్ఘతరాష్ట్రునితో ధర్మరాజు అంతరంగాన్ని, ఆలోచనలను విదురుచి చెప్పాడు.
 ధర్మరాజును గురించి 'మన సాధువైనవారు తెలరేగితే తల యుద్ధరంగంలో కాని నిలువద'ని,
 'ధర్మపుత్రుడు మెత్తునిపురి, అందరూ తప్పనియందే ఉండ'ని అనేవిధంగా ప్రవర్తిస్తాడని, అంతవరకు
 ఎదీ ఏనుడు కనడని, అవ్యాధి ఎతనిని మరల్చుటం నీకు నాకు కూడా సార్యంకాదని పొచ్చరిస్తాడు.
 ఈ రెంధు వాక్యాలలో ధర్మరాజు ఉద్దేశ్యాన్ని, నిర్ణయాన్ని కూడా తెలియజేస్తాడు. కేవలం క్లుపుంగా
 జరిగిన నంభాషణ వల్లనే ఎదుటివారి హృదయాన్ని గ్రహించగలిగిన వరెంగిత ఛ్ణవి, ప్రతిభాక్షిలుచు
 సంజయుడు. ధర్మరాజు ఏ వని చేసినా ధర్మంగం కలగని విధంగా చేస్తాడని, పాపుణ్ణాలను నీకే
 వరది, భారం నీమిద పెట్టి నిర్ణయాన్ని అనుసరించి వర్తించేందుకు నిర్ణంగా ఉన్నాడని పరిష్కారిని
 ఏవిస్తాడు. ఒక విధంగా దేవటి వశలో నీటు చేసే నిర్ణయంపైన నీ కుమారుల, ఇతర రాజుల

కైమం ఆదావడిషుందని చెప్పి, సంఘపతు రాజ్యంలో భాగం ఇష్టవాయినా వారు కోరిన ఎదుత్తొనా వారికియంట కైమని కృష్ణబోధ చేస్తారు. సంజయుని మాటలలోని సత్యాగ్ని గుర్తించిన ధృతరాష్ట్రుయ విచలిత హ్యారయుడై ఎదురుని ఏరిపించి నా సంతాపం ఉపఖించే విఠంగా ఏడైనా మాటలదమని వేయకుంటారు. సంజయుని వాక్యులకు అంతటి ప్రశాంతమంచుంది.

మరువారు సభమధ్యంలో ఆధికారికంగా రాయిశార విశేషాలను ఎవరిస్తారు. ఈను ఉపపాట్లవ్య నగరం చేరగానే అక్కడ వాసుదేశుని. అర్ధునుని ముందుగా దర్శించానని వారిని చూడగానే తనలో హర్షాత్ముఖులు, భయము కలిగాయని పటుకుతారు. సరవారాయిఱులైన కృష్ణర్థములను చూగానే వారి పరస్పర స్నేహాన్ని, ఆత్మియతను గుర్తించినందువల్ల హర్షాత్ముఖులు రాలగా, మరించినిరెండు ఏనుగులవలే ఉన్న వారి రూపాలు పరాక్రమ చిహ్నాలతో నిండిపుండగా చూచిన తనలో. భయం కలిగిందని పటుకుతారు. ఈ ఇశ్వరు ధర్మరాజు వీటివెంట వెలువడిన మాటను ఆశ్చర్యపరి జరసావహించగలరని కనుక ధర్మరాజును ఎరిరించటం యమునితోవైరం పంచిదేవని అంటారు. ఈ మాటలన్నీ పాంచులు యుద్ధానికి వెనురీయటంలేదని, వారికా యుద్ధం కైమంకాదని అన్యాయదేశంగా చేసిన పొచ్చరికలే. అంతేకా ఉభయ పక్షాలలోని బలాలను గురించి, ఏరులను గురించి చర్చించిన తయాత ధృతరాష్ట్రుయ ఎవరి శక్తియుక్తులు ఎక్కువని ప్రత్యుషిస్తే 'అసేనలో' వాసుదేశువున్నారు. అతనికి సరియైన వానిని ని 'సేనలో' వాకు చూపమని' ఎదురుగా నిరిచి ప్రత్యాంచిన సత్యవాక్యారాయిఱు. ఎక్కడ సత్యం వర్షిల్లుకుండో ఎక్కడ ధర్మం నిలబడుటందో అక్కడ కృష్ణయుంటారని, కృష్ణయున్నచేట జయం తథ్యమని ధృతరాష్ట్రునికి నిష్పర్శ్వగా వెల్లదిస్తారు. ఇటువంటి వాక్యాతుర్యము, సంయుమనము, ధర్మనిరాశ నిస్సంగబుద్ధిగలవారు కనుకనే సంజయునికి యుద్ధరంగ విశేషాలను సమగ్రంగా దర్శించగల దివ్యదృష్టిని వ్యాసుదు ప్రసాదించారు.

ధృతరాష్ట్రుయ ఈను యుద్ధం చూడలేనని కేవలం వార్తలను ఎనదలచానని వ్యాసుని ప్రార్థిస్తారు. అప్పుడు సూక్ష్మరూపంలో యుద్ధరంగంలో అర్ధాంగై చరింపగలిగినట్లు, ఉభయసేనలవారి రహస్య ప్రకార సంభాషణలను, ఆలోచనలను గ్రహించగలిగి శక్తిని శిష్టుగమనంపాందే వరాన్ని సంజయునికి వ్యాసుదు ప్రసాదిస్తారు. నిర్వ్యాపకమైన సంజయును ఎటువంటి ఉద్యోగాన్ని పాంచకుండా నిష్టులహ్యదయంతో యుద్ధవిశేషాలను ఒక వార్తాపూరుషికిలేనే ధృతరాష్ట్రునికి ఎవరిస్తారు. 'రాజులు ఎందుకు కలహించుకుంటారు'ని దుఃఖితుడైన ధృతరాష్ట్రుయ అదిగితే, భూపరిమాణం, కాలప్రభావం, ఏధివిలాసం ఎటువంటివో ధృతరాష్ట్రునికి ఎవరించి ఇంతటి విశాలము, సుసంపన్నము అయిన భూమికసమే రాజులు పరస్పరం యుద్ధాలు చేస్తుంటారని చెప్పి ఈ యుద్ధం వ్యామోహనికి, లోభానికి ఫలితం అన్ని నిస్సంకోచంగా పొచ్చరిస్తారు.

అంతెకాక కేరు చేసిన వానికి కేరు జరగటు అరుదా' అని, ప్రభువు ఉపైశ్వరణికి ఇదే ఫలితం అని ఎత్తిమాపుతారు. ఈ మాటలన్నిటినివిను వ్యధరాజులో తాత్కాలికమైన ప్రభోదం కలిగి నా ఆపిసితియే ఈ మహాప్రదకు మూలమని, దుర్విసీతులైన కుమారులను సమర్పించి ఇంతకు తెచ్చుకున్నావని అతడు వాపాతే ఈ పశ్చాత్తాపం స్థిరమైనదికాదని గ్రహించి ఎలాంటి సామఖ్యాతివాక్యాలు పటుకుండా మౌనంగా ఉండిపోతారు.

ఇంతటి ధర్మజ్ఞాను, నిష్పంగుదు అయిన సంజయుని ముఖభాష: భగవద్వ్యాక్షరమైన భగవద్గీతను గ్రహించే అవకాశం ధృతరాప్ర్యునికి, లోకానికి లభించింది. భారతీయ ఆధ్యాత్మిక తత్త్వానికి పరాక్రమ అని ప్రపంచ ప్రభ్యాతిపాందిన భగవద్గీతను శ్రీకృష్ణుచు అర్థమనికి “ఊవిధంగా బోధించారు” అని సంజయుడు ధృతరాప్ర్యునికి ఏవరిస్తారు.

బక్కిక్కు మహావీరుడు యుద్ధంలో మరణించాడని విన్నప్పుడల్లా ధృతరాప్ర్యు విలపిస్తే ఇది స్వయంకృతమని పొచ్చరిస్తూనే వారి విధివిధానం ఇది అని ఉపకమనవాక్యాలు పరికి దు:భోవకమనం కలిగిస్తారు.

యుద్ధానంతరం పాండవుల అంరలోపన్నవ్యుద్ధదంపతులను వెంటనంచిపుండి సేవిస్తాడు. వారు కుంటి విదురసాహులైన వానప్రస్తావికి తరలిపాయినప్పుడు కూడా సంజయుడు వారిపెంట అరణ్యానికి వెళ్లి ఆక్రమ ఆఖరిక్కణంపరకు ధృతరాప్ర్యునినస్తిధిని వదలకుండా తన సేవకదర్శాన్ని నిర్మిస్తాడు. కుంటి గాంధారీ ధృతరాప్ర్యులు అరణ్యంలో దావానలంలో చిక్కుకుని నదవలేక తప్పించుకోలేక పాయినప్పుడు వారిని రక్కించేందుకు ప్రయత్నిస్తాడు. వ్యుద్ధలైనవారిని ఆపదలో విదిచి వెళ్లటం ధర్మంకాదని వారినికాపాదటం తన కర్తవ్యమని వాడిస్తాడు. అయితే ధృతరాప్ర్యు వహనాసగతులైనవారికి ఇటువంటి మరణం సహజమని, ఏవిధంగా ప్రయత్నించినా వ్యుద్ధలైన ఆము ముగ్గురూ ఈ ఆగ్రి జ్ఞాలపనుంచి బయటపడటం సార్యంకాదని చెప్పి ప్రాణరక్తణ జీవధర్మమని సంజయుని ప్రభోదిస్తాడు. శక్తిపున్పప్పుడు ప్రాణరక్తణ ధర్మాన్ని పాటించకపోవటం అధర్మమని వారించి పరిపరివిధాల జీవధర్మాలను ఏవరిస్తారు. అంతగా చెప్పిన తరువాత సంజయుడు ధృతరాప్ర్యుని వాక్కు ఆతి ఆళ్ళగా భావించి వారిని విదిచి పొమాలయాలకు తరలిపోతారు.

మహాభారంతలో విదురునితో సమానమైన ధర్మమూర్తిగాను, మహాజ్ఞునిగాను, ధర్మతత్త్వాన్ని గుర్తించిన ధర్మవేత్తగాను మన్మహానందిన స్థితప్రజ్ఞురు, సాధ్యధర్మవర్ధనుడు సంజయుడు.

6. సాధన భద్రతాప్రస్తుతి - కుంతిదేవి: యొధిష్టిరుడు

కలి ద్వాపర యుగసంధిలో ధర్మాన్ని గురించిన ఆనక ప్రశ్నలు, సంఘాలు చెలరేగాయి అరిప్రయ్యాల ప్రకౌపం పెరిగి సమాజానియతికి. స్థిరమైన జీవన విధానానికి విఫూతం ఏర్పడింది అటువంటి సమయంలో అక్షాంగ్యాలను, అధర్మాలను రూపుమాచేపంచుకు అవశారపుయము జన్మించవలసివచ్చింది. లోకజ్ఞుడు, రాజసీతివేత్త, మహాజ్ఞాని ఆయన వాసుదేవుచు ధర్మరక్తకుడని భగవందంశ సంభాతుడని మహారథం వచ్చించింది. శ్రీకమ్మనీ ధర్మస్వరూపురావని, భగవంతురని విశ్వసించినవాసీంరో భారతంలో కన్నిస్తారు. అటువంటి వారిలో ధర్మస్వరూపాన్ని, ధర్మతాన్ని తెలుసుకొని ధర్మసూక్తాన్నిగ్రహించి జీవించిన సాధ్యదర్శపరాయణులను గురించి ఇంతకుముందే తెలుపుకున్నాము. వారి సాహాద్ర్యంలో లోకిక, ఆధ్యాత్మిక కర్మమార్గాన్ని అనుసరిస్తూ నిష్ఠామబుద్ధితో సుస్థిరమైన ధర్మాన్ని ఆచరణలో చూపిన ఉత్తమ ధర్మసాధన వద్దనులు కుంతిదేవి, యుధిష్ఠిరుడు ధర్మ సాధకులందరకు ఏర్పి జీవితాలు మార్గదర్శకాలు. యుధిష్ఠిరుడు ధర్మమని మహావ్యమని వ్యాసుడు వచ్చించారు. అటువంటి ధర్మపరాయణునకు జన్మ జీవిన పరమ ధార్మికురాలు కుంతిదేవి.

నిష్ఠామధర్మ సాధకురాలు - కుంతిదేవి

“ప్యాలిటోసానిప్పుదుయను కుంతి” అని కుంతిదేవి క్రూగుణాన్ని, ఓరిమిని ఒత్తువాక్యంలో నన్నయ వచ్చించారు. అంచంచలమైన దీక్త, కర్తవ్య నిర్వహణ, నిస్వామి గుణం, ధార్మికవర్తన కలగలుపుకుని స్త్రీమాపం దాల్గా కుంతిదేవి కాగలదని మహారథం నిరూపిస్తుంది.

యాదవ వంశంలో వసుదేవుని సాదరిగా జన్మించిన పురు కుంతిభోజని దత్తపుత్రికయై కుంతిదేవిగా ప్రసిద్ధిపొందింది. కుంతి ఆసాంతకష్టజీవి, ఎదురైన కస్తూలను మారుమాటలేక శరసాప్రాంచటం, ఎంతటి కష్టమయంలోనైనా ధర్మం ఒక్కదానినే ఆధారంచేసుకుని జీవించటం మాత్రమే ఎత్తిగిన వనిత. పుత్రికగా, భార్యగా, తల్లిగా, బంధువుగా ఒక స్త్రీ నిర్వహించవలసిన అన్ని భాద్యతలలోను ధర్మనిర్వహణ తప్పని ఉత్తమ సాధకురాలు. ఆమె సుదీర్ఘజీవితంలో నాకిది ప్రతి, లేదా కావాలి అని ఆమె కోరిన కోరిక ఒక్కటే ‘రాచపుట్టుక పుట్టినందుకు ఏరమాతను అనిపించుకోవాలన్నదే నా కోరిక’ అని, ‘మీరు చేయవలసిన పనికి సమయం వచ్చింది జప్పుడు మీరు ఆలసించిన జనులు మిమ్ములను పురుషులని అనరు’ అని సంధికై హస్తిసాపురానికి వచ్చిన కృష్ణనిముందు తన మనసులోని భావాన్ని బహిర్భంతం చేస్తుంది ఇది తనమాటగా పాంచవులకు చెప్పమని కృష్ణుని కోరుండి. ఈ ఒక్క ఆశక్తప్ప కుంతికోరిన కోరిక ఇది అని చెప్పేందుకు మరొక సందర్భంగాని సంఘటనగాని భారతంలో ఎక్కుడా కన్నించదు.

కన్యగా కుంతిభోజనియింట తండ్రి ఆళ్ళమేరకు దుర్వాసమునిని అత్యంత భక్తిశద్రలతో
 విషయాస్పితురాలై సెవించగా ముని సంప్రతి అమె కొ మంత్రాన్ని ఉపదేశిస్తారు
 త్రికాలాళ్లముని భవిష్యత్తు నెత్తిగి ఆమెకు ఆ మంత్రాన్ని జచ్చిఉండవచ్చు ఏ దేవతను
 ఉద్దేశించి మంత్రం జచ్చిస్తే ఆదేవత అనుగ్రహించి ఆమెకు సంతానం ప్రసాదిస్తారని పవిత్ర
 భావంతో ఒపుంచి దేవతను ఆహ్వానించాలని చెప్పి దుర్వాసుడు వెదలిపాతాదు. బాల్యాపల్యంవలన.
 శ్రీ సహజమైన ఉత్సాహంతో మునియిచ్చిన వరం నిజంగా ప్రభావంకలదా అని పరిక్రించాలని
 ప్రయత్నించింది. ఈ చాపల్యమే ఆమె జీవితంలో వ్యాధుకు మూలకారణమైంది కన్య అయిన
 కుంతి సూర్యుని ఉద్దేశించి మంత్రం జవిస్తుంది. ఆనాదు 'ఎల్లాధర్యంబులలోను
 కులంబునిలుపుటయే మిక్కిలి ధర్యంబు' అన్నది సామాజిక ధర్మమైనప్పటికి 'కన్యామాత్మత్వం
 సాంపుకమర్యాదకు భంగమని అధర్మమని' తన యొదుట ప్రత్యక్షమైన భాస్యరుని మరలిపామ్మని
 వేదుకుంటుంది. అయినప్పటికే మునివాక్షు, మంత్రప్రభావం అనుల్లంపునీయమైనవని సూర్యుడు
 ఆమె కన్యాత్వం దూషింతం కాకుండా వరమిచ్చి పుత్రుని ప్రసాదించి మరలిపాతాదు. లోకాపవాదానికి
 వెఱచిన ఆ అవిపాతమాత ఆ చిర్ధన రహస్యంగా గ్రంగమరుగులో ఎదిచిపెటుతుంది. అయితే
 ఆ చిర్ధనిచి పెద్దావారై భావికాలంలో మహార్యదైనప్పటికి ఆత్మమ్మానతాభావంతో రగిరిపాయి.
 ఈర్యాద్వేషాలవలన ఒక మహాయుద్ధానికి దోషదక్కిరాగలదని ఆమె ఉపాంచలేదు.

అనంతరం మహార్యదైన కురువంక ప్రభువు పాంచురాజు స్వయంవరంలో కుంతిదేవిని
 అగ్రమహాపాంచిగా పరిగ్రహిస్తారు. కుంతి భోజనియింట కుమార్తెగా ధర్మనిర్వహించేత తండ్రిని,
 సపర్యల చేత మహార్మిని మెచ్చించిన కుంతిదేవి పాంచురాజు ఇల్లాలుగా పత్సిధర్మనిర్వహించలో
 లోకాన్నే మెచ్చించగలిగింది. విధివాత్తు మృగయావ్యసనం కారణంగా పాంచురాజు శాపగ్రస్తు
 సర్వ భోగాలను వదిలి వనవాసానికి తరిపాగా, కుంతిదేవి అతనివెంట వెళ్లింది. భర్త రక్తం, సేవ
 తన కర్మవ్యంగా భావించి, సవత్తి మాదితో కలసి వాసప్రస్తాధర్మాన్ని అవలంబించింది. ఉత్తర
 కురుభాములలో పొమాలయ పర్వతసానుషులలో తానాక మహారాణసే నంగతి విస్మరించి
 భర్తసేవలో మునివ్యతితో జీవించింది. సంతాన హానులైన వారికి స్వయం ప్రవేశంలేదని తెలుసుకున్న
 పాంచురాజు తనను పున్మామనరకం మంచి రక్తించమని, ఆనపత్యతులు ఓర్చులేనని దుఃఖితుడైనప్పుడు
 అతనిని బిదార్పింది. తనకు ఉత్తమగతులు కల్పించేందుకు తోర్పురమని, క్లైతజ్ సంతానాన్ని
 ప్రసాదించమని పాంచురాజు కోరిక వ్యక్తం చేస్తారు. ఆనాటి సామాజికధర్మం క్లైతజ్ సంతానాన్ని
 అనుమతించినప్పటికి పాంచురాజుంచీ వానికి భార్యలైన తాను పరపురుషగమనం చేయటం
 భావ్యంకాదని తిరస్కరించింది. ఆనాటి సాంఘిక మర్యాదలో డెరసుని తరువాత స్థానం
 క్లైతజ్దైన పుత్రునిది. అంతేకాక కురువంకోద్దరణకోసం తమ జన్మలు కూడా దేవర న్యాయం
 వలన సంభవించినవైనందువల్ల కూడా పాంచురాజు క్లైతజ్ సంతానాన్ని కోరాయి. సంస్కత

మహాబారతంలో భృత్యు సజైవై ఎదుటనుపడగా ఇతరులవలన సంతానాన్ని పాంరచానికి, కుంతి అవ్యంతరం చెప్పండి అప్పుడు పాందురాజు శ్వేతేషు వ్యత్రాంతం వివరించి, ఉద్ధారక మునిషుత్రుమైన శ్వేతేషు ప్రీతులకు పరపురుషగమనం పాపమని చేసిన కట్టం ఉత్తర కురుభాషులలో వర్తించడని వివరిస్తాడు.

ఔంగుమహాబారతంలో నన్నయు ఈ సందర్భంలో కుంతిదేవి శ్వేతేషు వ్యత్రాంతం విన్న తరువాత కూడా సందేహించగా పాందురాజు భర్త ఆళ్ళాను అనుసరించటం సతిలక్షణమని చెప్పి ఆమెను అంగీకరింపచేసినట్లు వర్ణించారు. ఆనాటి సమాజ ధర్మాన్నమనసరించి, భర్తకోరిక దార్శకమైన దైనందువలన, సతీధర్మపాలన కర్తవ్యంగా పాలించి కుంతిదేవి పుత్ర సంతానాన్ని పాంచెందుకు అంగీకరిస్తుంది

తెలిసి తెలియని ముగ్గుగా తాను, పెద్దలచాటుగా వరప్రభావం వలన పుత్రత్వతి ఆయినప్పటి సందర్భాన్ని, పరితాన్ని కుంతిదేవి చవిచూచింది. ఆ కారణంగా భర్తలోని ఈ సంతానాకంక్ష ఆశ్చర్యమైనదా దృఢమైనదా అని గ్రహించేవరకూ ఆమె సుముఖతను చెల్లించలేదు. వయసుతోపాటు ఆమెలో లోకజ్ఞానం, విచక్ష, బీరిమి పెరిగాయి కునకే నిశ్చలచిత్తుతో భర్తకోరికలోని తీవ్రత పూర్త్రాగా బహిర్భూతమయ్యేంతవరకు వేచివుంది. ఆ తరువాతనే బాల్యకాలంలో కుంతిభోజని యింట ముగ్గుసముని ప్రసాదించిన వరప్రభావాన్ని గురించి భద్రకు తెలుపుటుంది. భర్తకోరిన వేల్చులను ప్రార్థించి ముగ్గురు పుత్రులను పాందుతుంది. ఇంతకుమించి ఆక్షేత్ర అది కాముకత్వము, అధర్యము కాగలదని సంస్కృత భారతంలోని కుంతిదేవి భద్రను పొచ్చరిస్తుంది. ఆ తరువాత భర్తకోరినందువల్ల మాద్రికి కూడా మంత్రిపదేశంచేసి ఆమెకు కూడా మాతృత్వ భాగ్యం కల్పిస్తుంది.

కాలగతిలో కిందముని శాపంకారణంగా పాందురాజు మరణించగా మాద్రి అతనితో సహగమనం చేస్తుంది. ఏదుగురు పుత్రుల భాధ్యత వహించి కుంతి పాస్త్రివాపురం చేరుకుంటుంది మత్సురగ్రస్థులైన ధృతరాష్ట్ర కుమారుల దుశ్శస్థులను ఓర్చితో భరించింది కుంతి అంతటి ఓర్చును, సహనాన్ని చూపటానికి కారణాలు రెండు, తనచిద్భుతులైన గురు క్రతియకులోచిత సంస్కరాలతో, ముగ్గురులతో పెరగాలన్న సంకల్పం ఒకటి, దైవాంశ సంభూతులైన తన కుమారులు దర్శకప్రాయములైన శీష్మవిదురాది పెద్దల అండలో ఉండి తండ్రివలె రాజ్యాధికారులు కావాలనే ఆశ రెండవది. ఉద్యోగపర్వంలో శ్రీకమ్మని ముందు కుంతి వెరిబుచ్చిన కోరిక ఆమెలో అంతర్శీలనంగా ఈ ఆశ ఉండివుంటుందని చెప్పేందుకు అవకాశం కల్పిస్తుంది.

ధర్మవక్తాతంగల ధర్మవేత్తలు శీఖువిదురులు. వ్యక్తి రాగ్ని అనుసరించి వారు ప్రథమైన దృతరాఘ్ని, అతని పుత్రులను వ్యతికించకపోయివా తన పుత్రులను వారు కాపారగలరనే నమ్మకం అమెకు ఉండి లోకజ్ఞులు, రాజులీటి చమరుయ అయిన తన మేనల్లులు పాంచవుల రక్తకుర్చన్న విశ్వాసం కుంటదెవిలో మొదటిమంచి కపిస్సుంది. వారణావతంలో లక్ష్మియింటి సంపటిన తదువాత విదురుయ అపదలను కనిపెట్టి హాచ్చరించి తన పుత్రులకు తరణోపాయం చూపగలదని విశ్వాసం, ధైర్యం అమెలో బలపద్మాయి. కనుకే తమ శ్రేయాభిలాషి, ధర్మతత్త్వవేత్త అయిన విదురునియింటిలో అమె పదమూరు సంవత్సరాలు గదవగలిగింది.

ద్రౌపదీ స్వయంవరానంతరం కొఱకులు చిక్కకెద్దామని చెప్పగా “మీరైదుగురు వినియోగింపుడు”ని పరికినందుకు నిజం తెలుసుకున్నాక సిగ్గుపడింది. “నానోట అన్నటం వెలువరదు. మీరెప్పుదును నామాట అతిక్రమించి చరింపయ” అని అథర్వాశితచిత్తమై ధర్మరాజు ముందు చింతాభాంతురాలైంది. మనోవాక్యాయ కర్మలు మూడింటిలోనే మార్గానగాని ధర్మధూగానికి ఓర్ధులేని ధర్మపరాయణులాలు. వ్యాసుడు వచ్చి ఇది నిర్ణయమని స్వయంగా వివరించేవరకు అధరాగ్నికి వెంచి కుంకి భయటిపురాలై తల్లిదిల్లింది.

కుంటదెవి జీవితంలో క్షేత్రులు, సంపుర్ణులకు అంశులేదు. లోకావాద శీతితో తన తొలిమాలు సంతాపాన్ని విసర్పించవలసి వచ్చినప్పటికీ కుంకి స్వపరభేదం లేని నిష్పల్యమైన మాత్రమూర్ధి. పాంచవుల వనవాసానికి కరలి వెళ్లినప్పుడు, ఔను వ్యుత్తులైన గాంధార దృతరాఘ్నులతో వారి సేవకై అరవికి వెళ్లి సమయంలోను అమె కడగట్టు బిధ్యులైన సహదేవుని గురించి ఎక్కువగా చింతించింది. అతడిని జాగ్రత్తగా కనిపెట్టి సేవించమని ద్రోపదిని హాచ్చరించింది. యుద్ధ సమయంలో నకుల సహదేవులను గూడా వధింపనని కర్ముని మంచి రక్షణ పాండింది. ఈ సందర్శంలో కుంటదెవిగాప్ప ధర్మసంకట పరిస్థితిని, మానసికమైన సంపుర్ణును ఎదుర్కొనవలసి వచ్చింది. ఒక ప్రక్క తన తొలిసంతానం మహారీరుడు. మరొకవైపు ఔను పెంచిన కవలలు, తనకు పైమ పాత్రులైనవారు. పాంచవుల పవక్తంలో చేరమన్న అమె ప్రార్థనను కర్ముడు మన్నించలేదు. అప్పుడామె పాంచవులను వధించవద్దని అర్థించింది. అర్ధునుని తప్ప మిగిలినవారు చేతచిక్కానా చంపనని అర్థునుని మాత్రం విదువనని కర్ముడు మాట యస్తారు. అర్ధుముడు పుట్టినప్పుడు అతయు త్రిలోకవిషేష కాగలదని దేవతలు దీవించారు. అంతేగాక అతనికి కృష్ణుని అందపున్నది. కనుక అమె అర్ధునుని గురించి దైన్యపడలేదు.

దుర్మోధనుని ఆత్మయించింది అధర్మదూయతానికి, కులస్త్రీ పరాభవానికి రోహదంచేసిన కర్ముడు జన్మచేత మాత్రమే అమె కుమారు. పెంచినందువలన, ధర్మవర్తన చేత కవలలు అమెకు కర్ముని కన్నా ఎక్కువైన పుత్రులు. అంతేగాక తొలిసంతాపాన్ని త్యజించిన గర్జోకం అమె

విరకాలంనుంచి ఆన్మభవిస్తున్నదే కర్ణుము పాండవప్రకాశ చెరితే ఆమెకు సంతోషమే. చెరకపాయినా ఆమెకు క్రత్సుగా కలిగి దుఃఖం ఏర్పరేదు తన వామగురు కొదుకులలో ఏ ఒక్కరినైనా సరే పొగట్టుకుని తిరిగి గర్భ శోకం అనుభవించేందుకు ఆమె సిద్ధగారేదు

కర్ణుడు మిత్రదర్శాన్ని పాటించాడని, తనను నమ్మిన రారాజును విడిచివచ్చేందుకు అతడు అంగికరించరేదని అంటారు ఈ విషయం పాకికొనున సత్యం మాత్రమే కర్ణుని మిత్రదర్శం కూడా సమస్తాయిలోకాక అంగరాజ్యప్రదానంపలన కృతజ్ఞతాభావంతో కలసి కొత దాస్యలక్ష్మాన్ని సంతరించుకొనివుంది. కుంతిదేవి ఆనుసరించినది సుస్థిరమైన మాత్రుదర్శం కర్ణుని విషయంలో ఆమె సమాజ నియతికి వ్యక్తిరేకంగా వర్తించినందువలన ఆమె కన్యామాత్రుదర్శం అదర్ఘమైంది. ఆ కారణంగా ఆమె మాత్రుదర్శాన్ని అప్పుకే విస్తృతంచవలసివచ్చింది ఏ ధర్మం ఆచరణేయం. బలీయం అన్న సంఘర్షణ ఏర్పించుప్పుడు కుంతిదేవి శాశ్వత ధర్మరామాన్నే ఎన్నుకుంచి సమాజ ధర్మ నిర్వహణ కోసం, వ్యక్తి ధర్మమైన మాత్రుదాన్ని ఆమె విడిచిపెట్టక తప్పలేదు

యుద్ధరంగంలో ఆశ్వాధమ విషయంలో ధర్మరాజు అనంతం చెప్పకతప్పని పరిస్థితివంటిదే కుంతిదేవి కర్ణుని జననకాలంలో ఎదుర్కొన్నది. వ్యక్తి ధర్మం కన్నా సమష్టికొమం, సమాజనియతి బలవత్తరమైనవని కుంతిదర్శరూజులు తమ సాధనలో నిరూపించి చూపించారు. ఏ కారణంవల్లనైనాగాని వ్యక్తిదర్శాన్ని శాశ్వతికంగానైనా విడిచినందుకు ఇద్దరూ దుర్ఘమమైన మానసికవేదనను ఆనుభవించారు. కర్ణుని జన్మరహస్యం వెల్లడిన తరువాతనే కుంతి తన దుఃఖాన్ని బలుటపెట్టగలిగింది. అగ్జూని మృతికి కారణభాతురైనాననే దుఃఖంతో ధర్మరాజు సకలస్తోలోకానికి రహస్యగోపనం లేకుండా కపించారు. ఆ శాపం తన పాపానికి పరిహారమనిగాని, దుఃఖానికి ఉవశమనమనిగాని కుంతి భావించలేకపోయింది. అందువలననే గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులవెంట అదఫులకు తరలిపోతూ ధర్మరాజుతో సహాద్యుని ఏమీ అనకుండా ఏమరకుండా చూదమని దేవతాసముద్రిన కర్ణుని మనసులోనైనా తలుస్తూ ఉందమని, నేను అతడి జన్మరహస్యాన్ని దాచి తొపంచేశాను"ని వాపాయింది. అంతేకాక ఈ పాపం తన మనసునెప్పుమూ కలతొఱుతుందని, పాప పరిహార నిమిత్తం దానధర్మాలు చేయమని పుత్రుని కోరుతుంది. సమాజపు కట్టుబాట్లకు తలవగ్గిన స్త్రీహృదయం కుంతిలో స్పృష్టింగా కనిపుటుంది. ధర్మరాజును దానధర్మాలు చేయమని ఆశ్చర్యించటంలో మరొక భావం కూడా బదివుంది. తల్లిదంర్థుల పాపాలు విర్యులకు కౌతుయానిచక విశ్వాసం ఉంది. అందువలన తల్లిదంర్థుల తను చేసిన పాపం, దానితోపాటుగా బ్రాత్మధర్మవలన ధర్మరాజుకు కోసినపాపం రెండింటి నివారణ కోసం కూడా అతడిని 'సత్యద్రాఘములు' సర్వవశ దానములు' చేయవలసిందిగా ప్రభోధించింది.

ఆశ్రమవాసిగా ఉన్నప్పుడు వ్యాసుదు వారిని చూడవచ్చిన సమయంలో దేవతలకే ఘాజిసీయురయుసి నిన్ను మామగా పాంది నీ కరుణ చూరగొన్నానని” అతడికి, తనకుగల బాధధ్వాస్మై స్ఫురించి వ్యాసుని ముందు తన హృదయాచేదనను వెల్లటించింది. ఏ పరిస్థితిలో తాను కర్మనికి జన్మసీయపలసివచ్చింది. లోకపవాదానికి వెరచి ఏ విధంగా ఆ పుత్రుని విసర్జించింది తానే స్యాయంగా చెప్పుకుంది. ఆనాటి పాపానికి నేటికి మనసులో కుములుతుంటానని దు:థించింది నా పాపశీతిని దయతో పాగట్టమని వేషుకుంది. సుదీర్ఘమైన ఆమె జీవితంలో నిత్యవ్యవహారంలో నిరంతరం పుత్రులక్షేమాన్ని కోరుతూ, వారు ఎదుర్కొంటున్న అమానాలను. దైవ్యాలను సహిస్తు వేదనతో కాలం గడిపింది. అయినప్పటికి కుంతి హృదయంతరాళంలో బాల్య కాలంపాటి సంఘటితి, పాపశీతి ఆమెను జీవితమంతా వెన్నుంటుతూనే ఉన్నాయని ఆమె వ్యాసునితో చెప్పిన మాటల వలన తెలుస్తుంది.

వ్యాసుదు ఆమెను అనేకవిధాల ఓదార్పి విధివిధానం ఆ విధంగా ఉందని, సూర్యుని వరంవలన సీలో అపచితతలేదని, నీనశ్శరితవలన నీశ్శకులంలోనే అగ్గణ్ణువని పేరుపాంచారని, ఈ విషయాన్ని, నీ మనసును నేనెఱుగుదును దు:ఖావదవద్దని అనునయిస్తాడు. వ్యాసుని నుండి తత్త్వబోధతో కలసిన ఓదార్పు లభించినా, వ్యాసాముగ్రహంచేతగంగాజలాలలో కర్మదిముతీరులను చూసినా కుంతి హృదయాచేదన ఫూర్తిగా ఉపకమించిందా లేదా ఆనే విషయం భారతంలో ఎక్కువా ప్రస్తావనకు రాదు. ధృతితురాలైన క్రతియకాంత కావటంచేత, ధర్మసాధనలో జీవితాన్ని కోరమైన నియమనిష్ఠలతో గడిపినందువలన మాత్రమే కుంతిదేవి తనకు, తన పుత్రులకు సంభవించిన క్షపనస్థాలను భరించగలిగింది.

క్రుష్ణపాలన తప్ప మరొక ధర్మాన్ని ఎఱుగానికుంతిదేవి తనకుమారుల విజయోత్సవసికిగాని, రాజ్యప్రాప్తికిగాని ఉప్పాంపిలేదు. వారు క్రాతధర్మాన్ని నిర్వహించారని సంత్పుపాందింది. పుత్రుల రాజ్యాభంపలన తన కస్తులుతీరి తనకు తిరిగి రాజబోగాలు, వైభవం, రాజమారగా గారవం లభిస్తాయనే భావంగాని, ఆశానందాలుగాని ఆమెలో లేకమాత్రమైనా ఉత్సవంకాలేదు. పుత్రులకంతో దు:థితులైన గాంధర్వ ధృతరాప్తులను కనిపెట్టినుంది, వారి దు:ఖాన్ని మరిపించేయటం తన విధిగా భావించింది. వారిని సేవిస్తూ వారితో వానప్రస్తానికి తరలివెళ్లటమే తన పరమధర్యంగా తలచింది. తనను వారించిన ధర్మాజుతో ఈ వృద్ధులు తనకు అత్మమారులని, వీరిని అనుసరించటమే తనకు ఇష్టమని వలుకుతుంది. అంతేకాక ‘వీరిని సేవించవలనిన దానను నేనే. మీరు వీరితో అధివులకు రాగలరా? నిష్పాయులైన వీరు రాజగృహాన్ని విడిచి వెదికె ఇంటపుండెందుకు నా మనసు నిలుస్తుందా’ అని అతడినే ప్రతిస్తుంది. ఆమె మాటలలో వృద్ధులను సేవించాలనే భారతియ కుటుంబధర్యం నృష్టంగా కన్పిస్తుంది. పాంచురాజు

జీవితకాలంలో అతడితోను. తరువాత పుత్రులదగ్గర భోగాలను అనుభవించినప్పుడు. భోగాలను విసర్జించవలసినప్పుడు కూడా కుంతిదేవి ధర్మమార్గాన్ని గురుబచి ఆలోచించింది. దైఘయాలను. యశస్విను గురించి తలచలేదు కౌరవుల కారణంగా పాపపులు రాజ్యాభిష్టులైంచే ఆ కౌరవులయుంటు. ఉండనని విదురుని ఇంట పదమూదు సంప్రారాలు తలాచుకున్న సాధ్య కుంతిదేవి

ఎటువంటి పరిస్థితులలోనైనా కుంతిలో ధర్మనిర్వహణ. ధార్మికర్మాంశులపు మరక ఆలోచన కలుగలేదు గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులతోకలసి వనవాసానికి తరలిపొతూ. తల్లిగా ధర్మరాజును ఉండించి తమ్ములను. ప్రజలను సంత్యుప్తపాచమని కోరుతూ. ఎట్లి పరిస్థితులలోను ధర్మాన్ని మాత్రం మరువద్దని ప్రబోధిస్తుంది. ఎంతటి సంకటపరిస్థితి ఎదురైనా ధర్మబద్ధమైన కర్తవ్యాన్ని విధువరాదనే ర్ఘణిశ్చయంగల ధర్మసాధకులు ఈ మాత్రపుత్రులు. కుంతిదేవి కర్తవ్యపాలనను. గురుజనసేవలో ఆమె చూపించే అనస్యసామాన్యమైన శర్దును వ్యాసధర్మరాజులు తమను చూడవచ్చినప్పుడు ధృతరాష్ట్రురు ఎంతగానే శ్శాఖుంచారు. వనంలో దావానలంలో చిక్కుకున్నప్పుడు కూడా కుంతి గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులను విధువకుండా వారివెంట వుంది. మృత్యుముఖంలో ఉన్నప్పుడు కూడా కర్తవ్యపాలన నుంచి చలించని థీరురాలు ఇది కుంతిదేవి నిర్వహణానికి ధర్మసాధనకు పరాక్రమ. మహాప్రస్తానస్వర్గాలోహాల సమయాలలో ధర్మరాజులో కలిగిన దేహాధిమాన నీర్యదమే అంత్యకాలం సమీపించినప్పుడు కుంతిలోనూ కలిగింది.

శరీరాన్ని వదలవలసిన సమయంలో కుంతిదేవిలో సూచనగా ప్రకటితమైన నిర్వహణ్యం. నిస్సంగత్యం, నిశ్చలత్యం, ధార్మికత స్వర్గాలోహాలంలో ధర్మరాజులో ఎకసించి ప్రస్నటంగా దర్శనమిస్తాయి. ధర్మసాధనలో స్త్రీ పురుషులిద్దరు సమానులు. ఎవరి మార్గంలో వారు ఎంతటి కష్టంవచ్చినా ధర్మాన్ని విధువరాదు. ధర్మమే మానవుని వరమపరానికి చేర్చే మార్గమని తమ జీవితాల ద్వారా నిరూపించిన ఉత్స్ఫుర్దర్శకసాధకులు ఏరు. లోకమైన ఉద్యోగాలు, దీర్ఘకాలం పీడించినకష్టాలు ఏపీ ఏరి ధర్మసాధనకు అవరోధం కారేదు. ఏరి చిత్రప్రార్థాన్ని బలహీనపరచలేదు. మానవ మనస్సంబంధమైన దుఃఖానికి కుంతిదేవి, ఆవేశానికి ధర్మరాజు కొన్ని సందర్భాలలో తాత్కాలికంగా గురైనారు. అయినప్పటికీ ఆ ఉద్యోగాలు ఏరి ధర్మసాధనను చలింపజేయలేదు. మానవులు తమ సాధనద్వారా లోకం, ఆధ్యాత్మిక ధర్మ మార్గాలను ఏ విధంగా నిశ్చల చిత్రంతో అసుసరించాలి అనే విషయాన్ని ఏరి జీవితాలు నిరూపిస్తాయి.

ధర్మంశనంభూతుడు - యుధిష్ఠిరుడు

‘ధర్మజుఁచు ధర్మతరువర్యునుండు ఘనస్సుంధమని మహారథం వర్ణించింది. ధర్మతరువైన ధర్మరాజుకు మూలం శ్రీకృష్ణుడు. వ్యక్తానికి జీవక్రి, వైతన్యం మూలమైన వేరునుంచే లభిస్తాయి.

అదెవరంగా దర్శకాజె దర్శకుమానికి వైతన్యశక్తి, దర్శన్యరూపులైన శ్రీకృష్ణునినుంచి లభించింది. దర్శకాజు తథ ధర్మాదమ సిద్ధదర్శన్యరూపులైన శ్రీకృష్ణుని ఆధారం చేసుకుని కొనసాగించారు సిద్ధమైన, శ్రీరమైన, శాశ్వతమైన మూలం ఆధారంగా ఉన్నందువలననే ఎంతటి పినుగాలులు ఎదురైనా యుద్ధిష్ఠిరమహాయుమం సుస్థిరంగా నిలువగలిగింది.

శ్రీకృష్ణుడు నిలువరలచిన దర్శం సమాజశైలయస్యకు, అత్యాక్షరసిద్ధికి అలంబనమైన ఒకానాక శ్రీరమైన శచవనియతి. ఆ నియతి దేశ ధర్మానికి సాధనమార్గాన్ని మాపించిన వ్యక్తి దర్శకాజు. సిద్ధదర్శన్యరూపులైన శ్రీకృష్ణుని ద్వరంగా విశ్వసించి ఉపించిన సాధకుడు. ధర్మాన్ని అనుసరించటం, దర్శంపట్ల అచంచలమైన విశ్వాసం దర్శకాజు స్వభావంగా రూపొందాయి. 'ధర్మ తత్త్వాలైన దర్శకాజు ధర్మమార్గాన్ని ఏల తప్పగలరు' అని ద్రవది వివాహసందర్శంలో వ్యాపురు దర్శకాజు ధార్మికులుద్దిని ప్రశంసించారు. ధర్మమే చేదొకై తమను రక్షించగలదని, తమకు ప్రాపుగా దర్శకులైన శ్రీ కృష్ణుధున్నాడని పరిపూర్ణ విశ్వాసంతో సంజయునితా చెప్పగలిగిన ధర్మ వరాయితుదు దర్శకాజు.

ఇటువంటి దర్శకాజు జన్మయే ఒక విశేషంగా సంభవించింది. కురువంశ రక్తఙ్యామే క్రూర్యంగా గల శిష్యురు ధృతరాష్ట్ర పాంచురాజులను పెంచి పెద్దచేసి వారి వివాహాలను జరిపిస్తాడు. సుబల రాజుపుత్రగాంధారికి సుతశతలాభవరం ఉందని తెలిసి ఆమెను ధృతరాఘ్వునికిచ్చి వివాహం జరిపిస్తాడు. కురువంశాన్ని వ్యాధిచేయటమే శిష్యుని వాంచ. మహాపీఱులైన పాంచురాజు స్వయంపరంలో కుంతిని, తరువాత మహాత్వవంగా మాదిని పరిణయమారుతారు. ఏధివిలాసం వలన మహార్షి శాపానికిగైరై, రాజబోగాలను విసర్పించి, ఉత్తర కురుభూములకు తరలిపోతారు. పుత్రులంతానం లేనివారికి స్వర్యద్వారప్రవేశం దుర్దలభుమినివి కైత్రజ నంతానం కోరి కుంతిచేవిని అభ్యర్థిస్తాడు. భద్రమాటను మన్మించి కుంతి తనకు దూర్యాసముని ప్రసాదించిన మంత్రాన్నిగురించి పాంచురాజుకు తెల్పుతుంది. ఏ దేవతను ఆరాధించి పుత్రుని పాందగలనని పాంచురాజును ప్రశ్నస్తుంది. ఆప్యుదతదు 'లోకాలస్థిటికి ధర్మమే మూలంగనుక ధర్ముని అనుగ్రహంతో తనకు తెలిసంతానభాగ్యం కలిగించమని అర్థిస్తాడు. అనంతరం కుంతి ఏకాగ్రచిత్రుంతో సభక్తిపూర్వకంగా మంత్రం జపించి ధర్ముని కృష్ణవలన పుత్రుని పాందుతుంది. పాంచురాజు కోరికు ఈ తోలిపుత్రుని లక్ష్మాలకు గల సంబంధం గమనింపదగినది. పాంచురాజు మహాపీఱులైన కుమారునిగాని, ఉత్తమ లక్ష్మాలు గలిగిన వారసునిగాని కోరలేదు. తోలిసంతానం ధార్మికుబుద్ధి గలవాడై ఉండాలని ధర్మదేవత అనుగ్రహాన్ని కోరటం పాంచురాజు ధర్మవద్దునకు నిదర్శనం. మానవ జీవితానికి ఆధారమైన చతుర్యోద పురుషార్థాలలో ధర్మమే మొదటిరి, ముఖ్యమైనది. ధర్మానికి కట్టుబడినవారికి ఎగిలిన మూరు పురుషార్థులు వాటంతట ఆవే సమకూరగలవన్నది భారతియ

విశ్వాసం ధర్మాన్ అంశతో జన్మించిన ధర్మరాజులో సకల సద్గుణాలు విలసిల్లాయి సంస్కృత మహాభారతంలో ధర్మాదు. యముదు వేర్వేరసి ఉన్నదని. వారి అంశలతో జన్మించిన వారి విమర ధర్మజులని ఒక వారు ఒకప్పుడు తరెత్తించి⁵⁰ కాని కవిత్రయంవారు మాత్రము విమర ధర్మజులిద్దరు యమధర్మరాజు అంశతో జన్మించినవారనే వర్ణించారు.

బాల్యంలో కురుభూషుమ్మల్లో మునివాచికలలో నివాసం, మునిగళిపేచనం, ధర్మరాజులో సాత్మ్రేకగుణవికాసానికి దొహదం చేశాయి భగవద్గీతలో శ్రీకృష్ణాయ - అహింస, సత్యం, అక్రోధనం, శ్యాగం, శాంతి, ఉదారబుద్ధి భూతరదయ, అలోలత్యం, ముఖుస్వభావం, చపలత్యం లేకుంటుట. కూడని పనులు చేయటానికి సిగ్గుపరటం, తేజస్సు, క్రమ, ర్ఘతి, శాచము, అశ్రోహాబుద్ధి, అధికమైన అభిమానం గాని దురథిమానంగాని లేకుంటుట, గర్జంలేకపాపుట⁵¹. మొదలైన గుణాలు దేవతాసంబంధమైన సంపత్తునందు పుట్టినవారి లక్షణాలని వివరించారు ఈ గుణాలన్నీ ధర్మరాజులో స్వాభావిక లక్షణాలై విలసిల్లాయి. ఈ గుణాలనే ధర్మానిలక్షణాలని మహాభారతం వర్ణించింది. ఏటన్నింటిలోను క్రమదమాలు, సశ్యాహింసలు, శ్రేష్ఠములైన ధర్మాలని మహాభారతం అనేక సందర్భాలలో వివరించింది. ఈ గుణాలన్నీంటిని సహజాలక్షణాలుగా కలిగిన ధర్మరాజు సాధువుడనుటుగా వినయాన్నితురైన రాజయోగిగా ప్రస్తుతిపొందారు.

తండ్రిని కోల్పేయిన పాండవులను, కుంతిదేవిని మహర్షులు హస్తినాపురానికి వెంటబెట్టుకుని వచ్చి శీష్మురోషాది పెద్దల సమక్షంలో వారిని ధృతరాష్ట్రానికి అప్పగించి తండ్రివరె కాపాదమని చెప్పి మరలిపోశారు. పినతండ్రి పుత్రులుగా, దాయభాగవారసులుగా వచ్చిన పాండవుల ఉనికిని దుర్యాధనురు సహించలేక వారిని అనేక విధాలుగా హాసిస్తారు. కౌరవులు ఎంత వేధించి ఎన్ని ఇక్కటికు గురిచేసినా ధర్మరాజు తన క్రమగుణంతో, ఓరిమితి సహించి తన సాత్మ్రేకస్వభావాన్నీ చూపిస్తారు. లాక్ష్మిగ్యురుదమానం తరువాతకూడా తమకు కులగుతున్న అనుభవాలను, సమస్యలను, పరిక్లటుగా స్నేహితించారు తప్ప ఎవరిని బాధ్యులనుచేసి దూషించలేదు. దూఃఖావరలేదు. ఏనిలో ఏ ఒక్కటి శాశ్వతంగా నిలువదని, కాలవిపర్యాయం వలననే దుఃఖాలు సంభవిస్తాయని వ్యాపుటు వివరించిన సూక్తిని ధర్మరాజు దృఢంగా విశ్వాసించారు. పరిహాసాన్నికొని అసత్యం పలకటం అథర్వమని తన మనసు అందుకు ఇయ్యుకోసరని కృష్ణాపైయమని సన్మిథిలో వెల్లడించిన సత్యవాక్షీయుడితదు. సత్యం, శ్యాగం, అక్రోధనం, దయ అనే నాలుగు సాత్మ్రేక గుణాలను అనుకుంం అచరణలో పాటించినవ్యక్తి ధర్మరాజు.

★ 50. 'ఖారత పరిశిలనము - ధర్మప్రాయము' శ్రీకృష్ణరితు. - ఆంగ్రేషీత్వ పరిషత్ పత్రిక. పం-50, పు-55.

★ 51. భగవద్గీత 16-33

ఇంతచీ సత్యవాక్యాలకుడైన యుధిష్ఠిరుడు యుద్ధమధ్యంలో అశ్వద్ధామ మరణించాడనే అబద్ధం చలకుమేకా గురుద్రోహానికి కూడా తలవరదానికి కారణం ఏమిటి? ఇది అతి క్లిప్పమైన సన్నిహితం ధర్మరాజు అనుసరించే వ్యక్తిధర్మానికి. శ్రీకృష్ణుడు ప్రతిష్ఠించరలచిన శాశ్వత ధర్మసంస్కారము మధ్య సంఘమర్మణ ఏర్పడిన సమయం ఇది.

ధర్మరక్తాను, సాధు సంరక్తాను, దుష్టశిక్షకాను మాత్రమే తననుతాను స్వప్తించుకుంటానని చాటిన శ్రీకృష్ణుడు స్థాపింపదలచిన ధర్మప సమాజ శ్రేయోదాయమునిపై. లోకప్రయోజనకరమైన ధర్మసంస్కారమైన కొసం వ్యక్తిగతమైన ధర్మాన్ని తాత్కాలికంగా ఉభంఫీంచక తప్పని పరిష్కారిలో కృష్ణుడు ధర్మరాజును ఆ వాక్యాను ఎలుగిత్తి పలుకుమని ప్రాత్మహించాడు. 'ప్రాణాపాయ పరిష్కారి ఎదురైనప్పుడు ధర్మధంగం చేసినట్లు కినిపించినప్పుటికి, ఉత్తమమైన ప్రయోజనాన్ని ఆశించినప్పుడు తప్పనిసరిగా మార్గంతరాన్ని అనుసరించవలసి వస్తుందని, అటువంటి మార్గంతరాన్నే ఆవధర్యం అని అంచారని మహాభారతమే వివరించింది. ఆవధర్మాన్ని అనుసరించి శ్రీకృష్ణుని ప్రాదృలంతో ధర్మరాజుగాంతెత్తి లిగ్గరగా 'అశ్వద్ధామ చచ్చెననీ ద్రోణునికి వినరకుండా' కుంజరమని అన్నాడు. స్వాభావికమైన సత్యమార్గాన్ని తప్పినందుకు, గురు ద్రోహానికి పాల్పడి అతని మరణానికి కారణమైనందుకు దారుణమైన హృదయావేదనకు. ప్రాత్మాపానికి ధర్మరాజు గురైనాడు. భారతియ ధర్మాప్రాప్తం ప్రకారం 'రాజ్యాంతే నరకం ధ్వనం' అన్న సూక్తిని అనుసరించినా, పాత్మాత్ముల సిద్ధాంతాన్ని బట్టి 'Everything is fair in war and love' అని విశ్వసించినా, ఆవధర్యం అనే రథమూక్షున్ని పాటించినా ధర్మరాజు నరకదర్శనానికి కారణం అసత్యవచన ప్రలాపమేనని చెప్పాలి. సత్యవాక్యాలకుడైన ధర్మరాజు వ్యక్తిధర్మధంగానికి వెతుచి కుంజర శబ్దాన్ని మెల్లిగా పరిసినపుటికి ఆ వాక్యాకు గల ప్రయోజనం అసత్యప్రభావమే గసుక అది బుద్ధిపూర్వకంగా ఉచ్చరించిన అబద్ధమే అయింది. వాక్యకన్నాబలమైంది సంకల్పం. ఈ సందర్భంలో ద్రోణునిచేత అప్రసన్యాసం చేయించబడే ధర్మరాజు సంకల్పం. అతని సంకల్పం ధర్మప్రభమైనది కావటంవలన అసత్యవాక్యాకుగల ఫలితాన్ని అతడు అనుభవింపక తప్పలేదు. తత్కావఫలితంగానే అతడు నరకలోకాన్ని దర్శించి కొద్దికాలమైనా నరకయాతనను అనుభవించాడు. విరాటునగరంలో ఆశ్వతహాసంలో ఉన్నప్పుడు కూడా అవసరసందర్భాలలో యుధిష్ఠిరుడు నర్మగర్జుంగా పరికాదేతప్ప ఎట్టి పరిష్కారులలోను తన సంయుక్తాన్ని వియవలేదు. కాని విపత్సర పరిష్కారిలో తన వ్యక్తిధర్మాన్ని వదరి ఆవధర్మాన్ని పాటించి, ధర్మస్వరూపుడైన శ్రీకృష్ణుని సమక్కంలో అతడి ప్రాత్మాపాంతోనే తన ర్మాప్రతాన్ని ధర్మరాజుసరలింపక తప్పలేదు. తత్కావఫలాన్ని అనుభవించవలుండా తప్పించుకొనాలేదు.

వ్యక్తిగతమైన ధర్మాదర్శ వర్తనలకు, వాటివాటి ఫలితాలకు కార్యకారణ సంబంధం ఉంటుందని మహాభారతం ఎన్నావిధాల ప్రభోధించింది. ఇవి ఏవిరుంగా పరిషమించినా శాశ్వత

ధర్మస్థపనమే మానవలకొనికి కైమకరమనే అంగాన్నే కృష్ణురు ప్రజీంచారు వ్యక్తి ధర్మాలన మనిషికి ప్రదానం. శశ్వత ధర్మ రక్తాలో వ్యక్తి రాగ్నాన్ని భగవరచినా. తత్కురితం అనుభవించవలసివచ్చినా వెనుదీయరాదనే అంతర్మాం ఈ ఘట్టంలో నిక్షిష్టమైంది

హర్వభయక్రోధారులనుంచి, సమస్తమైన ఉద్యోగాలు వ్యాకులతలనుంచి ప్రభావితుడు కానటువంటివాచే నాకు ప్రియుడని, ధర్మరాజులో ఈ లక్ష్మాలన్నీ ఉన్నందువల్లనే ఆతమ నాకు ప్రియురు, ఇష్టురు అని శ్రీకృష్ణురు అనేక సందర్భాలలో పటుకుతారు. కెవలం వయస్సులో పెద్దవాడైనందువల్లనేకాక ధర్మవ్రతమన వలన కూడా ధర్మరాజు పూజసియుడని వెల్లదించేందుకు కృష్ణురు ధర్మరాజకు నమస్కరించేవారు. ఆతడి ఆజ్ఞలేనిదే ఈను నగరాన్ని వదలలేనని తన గారవాన్ని వ్యక్తం చేస్తారు. తన శరీరప్రాణములు, సకల బంధువర్ధము, సర్వసంవరలు ధర్మరాజు సేవకసమేనని ఆతడి ఆజ్ఞకు బధ్యమై ఉండటమే తన ప్రతమని కృష్ణురు దాచిచెప్పారు. జన్మాంతరంలో నరవారాయణులైనందున ఆర్యునునియందు తనకు ఆధికమైన వాత్సల్యం ఉన్నప్పటికి ధర్మరాజుపట్ల తనకుగల గౌరవభావం మిక్కుటమైనదని వివరిస్తారు. భగవంతుడు ధర్మసాధనపరుదైన వారికి వశవర్తియై ఉంటారనేందుకు కృష్ణుని వాక్కులే నిదర్శనం.

ఇంకేకాక ధర్మరాజు ధర్మమార్గాన్నితప్ప మరొక విషయాన్ని గురించి ఆలోచించడని, ధర్మముతప్పి లభించిన ఇంద్రవదినైనా త్వాయికరిస్తారని కృష్ణురు ధర్మరాజు దార్శకటుద్దిని ఉద్యోగవర్యంలో రాజలోకముఖంలో ప్రశంసిస్తారు.

అటువంటి ధర్మపూరాయణులైన యుధిష్ఠిరుడు, అజాతశత్రువని, పేరుపాండినవారు, ఒక మహాయుద్ధానికి సన్నద్ధుమై, పుత్రత్వితబాంధవ నాశనానికి కారకురయ్యాడు. సంజయుని మాటలలో 'రక్తపుంకుటి' అశ పద్ధారు. ఇది ఎలాంటి ధర్మం?

క్రోరం మనమలో జనించే భావం, ఇంద్రియనిగ్రహం, సంయమనం స్వభావంగాగల ధర్మారు అరిపర్వ్యాధాలను జయించిన నిగ్రహపరురు. కెపట జారంలో ఓడినప్పుడుగాని, ద్రోపరీ పరాభవ సమయంలోగాని, దుర్యోధనారులు తమసు అమూనించినప్పుడుగాని తన ప్రత్యులపట్ల ఎటువంటి క్రోధాన్ని ప్రకటించలేదు. తన కారణంగా సభామర్యాదకు చిమ్మం కలుగకుండా, పరులకు హాని సంభవించకుండా, ఉద్యోగానికి, చిత్తవైక్షణ్యానికిలోనుగాక అక్రోరసుదై నిలచారు. ఆయా సందర్భాలలో ఇతరులకు ధర్మరాజుపట్ల ఉరాష్యద్వేషాలు, మంకసభావం కలిగాయేతప్ప ఆతడి మనముఖం చలించలేదు. ఆతడంత నిశ్చలంగా నిలవటానికి కారణం ఆతడి ధర్మసాధనమే. ధర్మరాజులోనిక్కమ, ఆక్రోరస్వభావం, ధర్మవ్రతమను సంజయురు ధృతరాష్ట్రానికి బహుధా వివరించారు. యుధిష్ఠిరుని ఓరిమిని మనవారు వెంపుగా భావిస్తున్నారు, అదివారి

ఆజ్ఞనం అతము 'మెత్తనిపులి' అని పొచ్చరించాడు. జాదంలో అతని బిటమికి కారణం అతని ధార్మిక బుద్ధితప్ప అనుమదితకాదని ధృతరాఘ్వనికేకా లోకానికికూడా సంజయుచు వెల్లదించాడు.

యుద్ధానంతరం కర్ణుడు తన అగ్రజుడని తెలిసిన తరువాత అతడి మరణానికి ఈను కారణుడైనందుకు ధర్మాను దుఃఖించాడు. కర్ణుని వధించుండా తనకు ముఖం చూపవద్దని అర్థానుని ప్రేరించి భార్తపూర్వాపాతకానికి ఒడిగట్టినందుకు ఆవేదనపొందాడు పశ్చాత్పురుధయాదు. ఆ దుఃఖ తీవ్రతలో ప్రీతికు రహస్యగోపనంలేకుండా శించాడు. తల్లి కారణంగా ప్రీజాతినే శించేందుకు దారితీసిన పరిస్థితులకు దుఃఖించాడే తప్ప క్రోధాన్ని చూపలేదు. ఎటువంటి స్థితిలోను తన సంయుమనాన్ని కోల్పోలేదు. సర్వవిధాలా సంధికోసం ప్రయత్నాలు జరిపిన తరువాశనే యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు దుర్యోగ్ధనుని స్వభావం తెలిసినందువలననే సంధికి, యుద్ధానికి కూడా ప్రయత్నాలు చేశాడు. ఇది అతని రాజునితి చారుర్యానికి, లోకాలకు నిదర్శనం, అందువలననే సంజయుడు 'సామరోగ్నిని తల పాలమువగాని నిలువదు సుమ్మీ' అని పొచ్చరిస్తాడు. 'సంయుమబ్దిగిల యుద్ధిస్తాడు అజాతశత్రువని అట్టివాడు అలిగితే ఎదురు నిలువరాదని కుష్మాను కూడా కారవసథలో ధర్మరాజు క్రోధరహితబుద్ధిని ప్రశంసిస్తాడు. ధర్మరాజు సంజయునితో 'కపంబునిగ్రహించడగు నహించయు యుత్తము ధర్మంబగునక్కినను వంశ దూషకులును లోకంటపులువగు పాపాత్ముల నిర్మాలంబుగా చెఱచుట ధర్మంబని పెద్దలచేత విందు మదియట్టుండె సంగ్రామంబు రాజులకు ధర్మంబవుంగాదని నీవుచెప్పు' మని క్రొధర్మాన్ని వివరించి తమ యుద్ధం కూడా ధర్మనిర్వహణలో భాగమేనని పలుకుతాడు. ఇది ధర్మంకాదని నీవు చెప్పగలవా అని సంజయుని ఎదురు ప్రశ్నిస్తాడు. ఆము క్రోధం పగ కారణంగాని, దురాశపూరితమైన బుద్ధితోగాని సమరానికి సిద్ధపడటంలేదని స్వస్థంగా చెప్పాడు.

అట్టి అజాతశత్రువుకూడా సూక్ష్మమైన అలుకను పాందిన సందర్భాలు మహాభారతంలో రెండు కనిస్తాయి. మొదటిది సంజయ రాయబార సందర్భంలో రెండవది కర్ణుని వధించుండా అర్థానుదు మరలివచ్చిన సమయంలో సంజయుడు భీష్మాది కురువీరుల పేర్లుచెప్పి వారిని జయించటం మీకు అసాధ్యమని పలికినిచే ధర్మరాజులో క్రొత్రం ఒక్కసారిగా ఉప్పంగింది. అది 'వెదవెరయలుక'గా బహిర్భాతమైంది. ఆ అలుకను అతి స్వల్పకాలంలోనే సామ్యంగా మార్యుకొని తమశక్తిని, వాసుదేవుని చేదోదును కొరవులకు వెల్లదించమని సంజయునితో పలుకుతాడు.

కర్ణుని బాణమూత్రాలకు నొచ్చి అర్థానునిపట్ల 'అలుకగదిరి' కిలనంగా పలుకుతాడు. ఇక్కడ శారీరకమైన బాధను మించినది కర్ణుని ఎదుర్కొనాలనే ఆశయం. అందుకు సమర్పించునాడు. మొదటిసుంచి కర్ణుని ప్రతిస్ఫుర్ముఖుని అర్థానుభక్తి. అతనిని రచ్చగట్టుకపోతే, అతడి కౌర్యాన్ని

గురించి కినంగా, నిండాపూర్వకంగా పలుకపోతే కట్టుని నిగ్రహించటం సాధ్యంగాదు కనుకనే కార్యవాది అయి యుద్ధిష్ఠిరుడు అర్థమనిపట్ల అలుకను ప్రదర్శించాడు ఈ రెండు సన్నిఖేశాలలోను ఆతిదిలో పాదమినది అలుకమాత్రమే - క్రోధుకాదు అరిష్ట్యులలను అణచివుపచటం, కామ క్రోధాలను అమపులో ఉంచుకొనటం యోగం, స్నిత ప్రజ్ఞల లక్షణమేకాని కార్యవాదిమైనప్పుడు సమయానుకూలఁగా వానిని బహిర్భంతం చేయుకుండా అణచివేయటం జదుల, నిర్వ్యుల లక్షణం అనిపించుకుంటుంది. అందులోను క్రోధదర్శనిర్వహణలో అవసరమైన తానుల క్రోధాది గుణాలను బహిర్భంతం చేయక తప్పనే ధర్మసూక్షుం తెలిసినవారైనందున ధర్మరాజు అలుకను ప్రదర్శించాడు. ఆతిది అలుకకూడా ధర్మబ్రహ్మమైనది, శాత్కారికమైనది, అవసరమైనది కావటంచేతనే ఆతము అజాతశత్రువైనాడు యుద్ధపరిణామం ఎప్పుడైనా రక్షాతమే ఆదే కురుక్షేత్రంలో సంభవించింది. పదుగురికి పదూటు చాలని ఆదిగించా కౌరవులు తిరస్కరించినందువల్లనే యుద్ధం అనివార్యమైందని లోకానికి చాటిచెప్పాడు. ఆను యుద్ధం రాజ్యకాంక్షలో చేయులేదని, తమ్ములను రాజ్యపాలన చేయుమని యుద్ధసంతరం ధర్మరాజు అర్థిస్తారు సంజయుడు దృశ్యరాఘువునితో చెప్పినట్లుగా 'అదర్ఘము మీమీద పెట్టిగాని యుద్ధానికి ధర్మరాజు సిద్ధపడదన్న' మాట ఆక్రమించుటం, ధర్మభంగం సంభవించకుండా ఎదిరిపుడైన్న ఎదుర్కొనటం యదిష్టిరుని రాజకీయం. ఆతిదికి ఎవరిమీద కోపంగాని ఉంపు ఏ కార్యమైనా ధర్మబ్రహ్మంగానే చేస్తాడు. అలాగే యుద్ధంకూడా చేశాడు.

మానవజీవాన్ని నదిపించే 'అధిభోతిక, అధిదైవిక ఆధ్యాత్మిక'⁵² ధర్మసారను పరిపూర్వింగా ధర్మరాజు నిర్వహించిన సన్నిఖేశాలు మూడు మహారాత్రంలో ప్రధాన ఘట్టాలున్నాయి. ఇవి ధర్మరాజు ధార్మికవర్తనకు బుయజువుగా నిలుస్తాయి. జాదసమయంలో, శాంత సంయుక్తాలను వహించి పరమోదాత్మమైన అధిభోతిక ధర్మసారాలకైనాడు. యక్క ప్రశ్నల సందర్భంలో మానవ సంబంధమైన జన్మబంధాలకు, లోలాన్నికి అతీతురైనిజాంశస్వరూపురైన ధర్మదేవతను మెప్పించి అధిదైవిక ధర్మసిర్వహణలో అద్వితీయులైనాడు. అటుపైన స్వరూపాచాల పర్యంతాలో భాతిక, ఆక్షబంధాలకు అతీతమైన శాశ్వతమైన ధర్మాన్ని వెలయింపజేశాడు ఆధ్యాత్మిక మార్గంలో ధర్మాన్ని ధర్మంతోనే నిలపటం సంబంధమని ఎటువంటి పరిష్కారులలోను సుస్థిరమైన ధర్మాన్ని విమర్శాదని పరమసత్యాన్ని నిరూపించాడు 'ధారణ ధర్మమిత్యాచాప' ధరింపదగినది ధర్మమనే సూక్తిని సాధన మార్గంలో నిర్వచించి చూపాడు.

* 52. అధిభూతము నశించేదు స్వభావము గలది - శరీరము. అధిదైవికమనగా అధిభూతమునందుండు సచేతనయగు అదిష్టత. ఆధ్యాత్మికమనగా దేహి స్వస్వరూపము లేక జీవాత్మ ఆధ్యాత్మము - భగవంతీ 8-3.4 (జ్ఞానదీపిక వ్యాఖ్య - స్వామి ప్రణవానంద)

సంస్కృత మహాభారతం అంధత్యం కారణంగా ధృతరాష్ట్రుయ రాజ్యాధికారాన్ని కోల్పొయాడని స్వస్థంగా చెప్పింది ఆంద్రమహాభారతం ధృతరాష్ట్రుని ప్రభువుగా చెప్పినవుటికి పాంచుపుతులు పితురాజ్యానికి అధికారులని వర్ణించింది 'దక్కన రాజ్యమని' ధృతరాష్ట్రుయ తమ్ముని రాజ్యము నుంచిగజుచారని. 'పాంచురాజుపారించిన భూమికి ఆశపదుట తగదని' తిక్కన రాజ్యం పాంచురాజుదేనని శ్లేషార్థంతో ధ్వనింపజేశాడు. భీష్మ ఎదురాది పెద్దలు 'పంచి కుమచుటమేలని' ప్రబోధించారు ఏ విధంగా చూసినా ధర్మరాజు ధర్మబద్ధమైన రాజ్యాధికారి అన్నదే మహాభారత శాత్మర్యం.

పాంచులు హస్తినకు చెరినప్పుడు ధృతరాష్ట్రుయ మొదటవారిని దయతో చేరదిసినా వారికి రాజ్యభాగం వంచి ఇవ్వాలనే సమయం వచ్చినప్పుడు వెనుదీశాడు. రెండురకాలైన మనోద్వ్యాలకులోనే పాంచులను ఏ విధంగా ఐనా తప్పించాలని ప్రయత్నించాడు. అతడిలోని మొదటి ద్వ్యాల్యం ఆత్మమ్మానతాభావం. గుట్టిహారైన కారణంగా తాను పెద్దవారైనాసింహాస్తాధికుడు కాలేకపోయాడు. తమ్ముని సాంజ్యస్యంవలన, భీష్మాది వ్యుత్యుల దయవలన మాత్రమేతాను సింహసనం పాందగలిగాన భావం అతడిలో బలంగా నాటుకునివుంది. రెండవ ద్వ్యాల్యం అతడి అంతలేని పుత్రవ్యామోహం. తాను పాందలేని సాధ్వాజ్యాన్ని ఏ విధంగా ఐనా తన కుమారునికి అందించాలనే లాపత్రయం. ఈ రెండు ద్వ్యాల్యలు అతడిని అధర్మప్రాత్యాపాకుడిని, ఆపైన కులక్షమ్యానికి కారకుడిని చేశాయి. ధృతరాష్ట్రుని పుత్రవ్యామోహస్తి వెల్లదించటంలో సంస్కృత మహాభారతం సంకోచించదశెదు. ధర్మరాజు గొప్పతాన్ని ప్రశంసిస్తూనే ధృతరాష్ట్రుయ పెద్దలను రావించి 'ధర్మరాజు తరువాతనైనా దుర్యోధనుడు రాజు కాగలడ' అని, శ్వేషురైన తనకు జ్యేష్ఠపుత్రురైన దుర్యోధనునికి అధికారం వచ్చే అవకాశం ఉందా! అని ప్రశ్నస్తాధు. అటువంటి అవకాశంలేదని వారు సమాధానమిస్తారు. తెలుగుభారతం దుర్యోధనుడు ఈ ప్రస్తావన చేసినట్టు చెప్పింది. అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుయ నేనుకూడా ఎప్పుడూ నివలనే ఆలోచిస్తానని, కానీ అది దారుణమైన సంకల్పంగముక పైకి చెప్పటానికి సందేహిస్తానని కుమారునిముందు మాత్రమే వెల్లడిస్తారు. ధర్మరాజుకు తనకు రాజ్యాధికారం ధర్మబద్ధంగా సంక్రమిస్తుందని తెలుసు. కనుకొనే దుర్యోధనుని కుటీల ప్రయత్నాలన్నిటిని ఓర్పుతో నహించాడు. వయస్సులో తనకన్నా చిన్నవారు. సింహసనాధీకురైన ధృతరాష్ట్రుని పుత్రుడు అయిన దుర్యోధనునిపైన అభియోగం చేస్తే తన అనమర్యాతను లానే నాటుకున్నట్టుతుందని లోకనీతి తెలిసిన ధర్మరాజు మిస్తున్నాడు. అంతేగాక పెద్దలు, ప్రశలు లామ ఈర్యాపరులని తలచి చులకనచేసే అవకాశం కలుగుతుంది. దైవది స్వయంవరం, రాజసూయయాలవలన పాంచవుల కార్యప్రతాపాలు లోకవిదితమైనాయి. రాజసూయయాగం ద్వారా ధర్మస్వరూపురైన కృష్ణుని అంద, భీష్మాదివిదురాది పెద్దల ఆశిస్తులు తమవెంట ఉన్నాయని ధర్మరాజు లోకానికి చూచించాడు. ఈర్యాపరురైన దుర్యోధనుడు ఈ

విషయాన్ని గుర్తించలేక కపటద్వాతులో పాండవుల సంపదమను గెలుచుకున్నాము. తన గెలుపుకు ఈనే పాంగిపాయాదు ఈ గెలుపు తమ వినాశనానికి నాంచి అని గ్రహించలేకపాయాదు

జూదానికి ఆహ్వానితుదైవచ్చిన దర్శనమ దుర్భేధనుదు చేసిన సమయానికి, ఏర్పరచిన సియమానికి క్రాత్రధర్మాన్ని అనుసరించి ఎటువంటి అభ్యంతరం చెప్పలేదు ఓడిపాతున్నక్రీ క్రత్తియ సహజమైన రోపం లాత్కాలికంగా పెచ్చుపెరిగి అతనిలో పంతాన్ని పెంచిపది ఇది మానవ సహజమైన పట్టుదలలన జరిగింది సర్వం కోల్పోయిన తరువాత పట్టుదల చల్లారాక వివేక పొచ్చరిచింది. కనుకనే దైవది 'ముందు నన్నేడి తననుతాను ఓడాదా లేక ముందు తన్నేడి ఆపైన నన్ను ఓడాదా ఆ జూదరినే అడిగిరమ్మ'ని ప్రాతికామిద్వారా అడిగితే సమాధానం చెప్పలేదు. అతడు ఏ విధంగా సమాధానం చెప్పినా అది సభామర్యాదను ఉల్లంఘించటమే అవుతుంది అరీగాక ఈనే దాసుడై ఉన్న వ్యక్తి దర్శనిర్ణయంచేసే అధికారంలేదే దర్శనుక్కొన్ని అతథిగిపున్నాడు దర్శరాజునోట ఏ ఒక్కమాట వెలువడినా భీషణ కోపవేగుదైన భీముడు ఆ కురుసభనే మట్టుపెట్టిందుకు సిద్ధమైపున్నాము. అందువలనకూడా దర్శరాజు ఎవరి ప్రత్యులకు సమాధానం చెప్పలేదు. పెద్దల సమక్కంలో ఒక క్రమం ప్రకారం జూదంలో జరిగిన మోసాన్ని గ్రహించాడ ఇతరంశాలను శాంతచిత్తంతో విఠర్పించాడు. సభామర్యాదను కాపాడి తమకు కలిగిన దుష్టితిని మౌనంగా తలదాల్చటమే అప్పటికి క్రూవ్యమని గ్రహించాడు. లాత్కాలికంగా తనను వశంచేసుకున్న అవేళం, అవమానం, పట్టుదలలను తన మనసునుంచి దూరం చేశాడు.

జూదసమయంలో దర్శరాజు శాంతాన్ని వహించి ఉండటానికి సంస్కృత మహాభారతం మరొక కారణాన్ని కూడా వివరించింది. రాజసూయయగం ముగిసిన తరువాత వ్యాసును పదమూడేంట్ల అనంతరం దర్శరాజు ముఖ్యకారణంగా, భీమర్యాములు సాధనములుగా, దుర్భేధనుని అవరాధంవలన సర్వక్రత్తియ వినాశనం జరుగుతుంది. దానిని గురించి చింతించనవసరంలేదు. కాలమహిమ దాటరాదని భవిష్యత్తును సూచిస్తాడు.⁵³ అప్పురు దర్శరాజు తమ్ములను పిలిచి ఈ భయంకరమైన వినాశాన్ని నివారించేందుకై ఈను తమ్ములను గురించి, ఇతర రాజుల గురించి పరుషములు పలుకనని, బంధువుల ఆళ్ళను మీరనని, వారి మాటలకు ఎదురాడనని, యుద్ధప్రణక్తిని దరిచేరనియనని ప్రతిజ్ఞచేస్తాడు భీమాదులు అతని పొతంకోరి ఆముకూడా అతని ప్రతిజ్ఞక్కు బాసటగా ఉంటామని ప్రకటిస్తాడు.⁵⁴

సంయుమనంతో దర్శరాజు శాంతం వహించి ఊరుకున్నాడని ఆంధ్రమహాభారతం చెప్పగా, సంస్కృతభారతం సంయుమనంతో పాటు ప్రతిజ్ఞాబట్టుడై ఉన్నందువల్లకూడా దర్శరాజు కురుసభలోని

★ 53. సం.మ.భార. సభా. 46-11,16

★ 54. సం.మ.భార. సభా. 46-26, 29,30,32.

పరిషామాలను సహించారని వర్ణించింది. యుధిష్ఠిరు అనుసరించిన ఆధిభోతిక రేక లోక ధర్మశాధనవు నిర్దగునమే ద్వాత ఫుట్టం. ఎటువంటి కష్టం ఎద్దునా, పరికం ఏమైనా, మానవుడు ధర్యం తప్పురాదని లోకశ్రేయస్సును కోరి మానవ ప్రయత్నాన్ని శ్శర్పిగా నెరవేర్చాలని ధర్మరాజు తన ప్రవర్తనవలన నిరూపించాడు.

యక్క ప్రశ్నల సమయంలో ఆదిదైవిధర్మాన్ని నిర్వించి ధర్మానికి అధిష్ఠాన దేవతల్ని ధర్మదేవతనే మెచ్చించాడు. అరణ్యవాస సమయంలో యత్కుని ఆజ్ఞను థిక్కరించి సరోవర జలాన్ని ఆగి బీమార్ఘున నకుల సహదేవులు విగతజీవులోతారు. ధర్మరాజు తన జ్ఞానాన్ని, బుద్ధికులతను ప్రకటించి యత్కుని ప్రశ్నలకు సమాధానాలు చెప్పి ఆతనిని సంతృప్తుని చేస్తాడు. ఆ సమాధానాలలో కూడా మానవ జీవితంలో ధర్మానికి మొదటిస్తానమని సూచిస్తాడు. సంతోషాంతరుగుదైన యత్కులు నీ సాదరులలో ఒకరిని జీవించవేస్తానని పరికితే నకులుని బ్రతికంచమని కోరుకుంటాడు. మహా పరాక్రమవంతులైన బీమార్ఘునులు నీ ప్రియ సాదరులుకడా వారిలో ఒకరిని కోరికి నీకు లాభకరమైనప్పుడు వారినికా నకులుని ఎందుకు కోరుతున్నావని యత్కులు ప్రశ్నిస్తాడు. మానవ బంధాలకు, ప్రయోజనాలకు అతితమైన ధర్మమార్గాన్ని అనుసరించి ధర్మరాజు 'మా తండ్రి పాంచురాజుకు ఇద్దరు భార్యలు, కుంతిదేవి సంతానంలో జ్యేష్ఠరానైన నేను జీవించివున్నాను. అదే విధంగా మాద్రిదేవి సంతానంలో ఒకదు జీవించవలదా' అని యత్కునే న్యాయం చెప్పమని ప్రశ్నిస్తాడు. అంతేకా నేను ధర్యం తప్పి చరించవనని ప్రజలు విక్షసిస్తారు. ఎంత కష్టంవచ్చినా ధర్మప్రానికి ఓర్యలైన నీ తన స్వభావాన్ని ప్రకటిస్తాడు. ఈ సందర్భంలో ధర్మరాజు భూతిక శరీరానికి నంబంధించిన నుఖదు:భాలకు, భావాద్వ్యాగాలకు అతితమైన ధార్మికమార్గాన్ని అనుసరించాడు. బీమార్ఘునులలో ఒకరిని కోరికి పాంచ లాభం భోతిమైనది, ఆశాక్ష్యతమైన శరీరానికి సంబంధించినది మాత్రమే అవుటంది. అంతక్కనూ ఉన్నతమైన ఆత్మతప్తినికోరి నకులుని జీవించవేయమని అడిగాడు. ధర్మరాజు ధర్మబుద్ధికి సంతోషించిన యత్కులు వరం కోరుకుమ్మనగా ఓంగలపాలైన బ్రాహ్మణుని అరజిని ప్రసాదించమని అభ్యిస్తాడు. మిగిలిన తన సాదరులు జీవించాలనిగాని, అరణ్యవాసం సులభంగాను, ఆజ్ఞాతవాసం నిర్మిష్యంగాను కొనసాగాలనిగాని, పదమూరు సంవత్సరాల తరువాత తమ రాజ్యం తమకు లభించాలనిగాని అతఱు కోరలేదు. యుధిష్ఠిరుని ధార్మిక బుద్ధికి, నిర్దోభత్యాగానికి ప్రసన్నమైన యత్కులు అరజిని ప్రసాదించబట్టమేకాక బీమాదులు నలుగురిని జీవితులను చేసి. ఆజ్ఞాతవాసంలో పాంచవులను ఎవరూ గుర్తించబేరని వరం కూడా ఇస్తాడు. యత్కులు తాను ధర్మదేవతనని చెప్పి తనను ఆశ్చయించిన వారిని తానుకాపాదుతానని అభయం ప్రసాదిస్తాడు ఓరిమి వహించి సభామర్యంలో ఆధిభోతిక ధర్మాన్ని నిర్వించిన ధర్మజులు ఈ సందర్భంలో జ్ఞానమూర్తియై, ఆలోపత్యాన్ని చూపి ఆధిస్థాతమైన ధర్మదేవతనే మెచ్చించి ఆదిదైవిక ధర్మశాధనలో కృతకృత్యుమైనాడు.

స్వర్గారోహణపర్వంలో ధర్మరాజు ఆధ్యాత్మికర్మ మార్గానుసరణ రథమిస్తుంది. కఱి ప్రభావాన్ని గుర్తించిన దర్శకులు తామింక నిబువరాదని గ్రహించి వరికీత్యును రాజుగా నిలిపి మహాప్రస్థానానికి బయలుదేరుతారు సాదరులు. ద్రైపదితోపాటు ఒక శునకుటూడా అతిదిని అనుసరిస్తుంది. మార్గమర్యాదలో ద్రైపది, శీమార్యున నకుల సహదేవులు విగతజ్ఞులై పడిపాగ శైర్యం వరలక తన బుద్ధిని స్థిరం చేసుకుని ముందుకు సాగిపొందు శీమాదులు లోకిక ధర్మబద్ధులు. కర్తవ్య పరాయణులు అయినవ్యాప్తికి వారు అరిషయ్యాలను పూర్తిగా జయించలేకపోయినందుకు వారికి ఇటువంటి దళకలిగిందని గుర్తించి తన యూతను కొనసాగించిన నిశ్చలాత్ముడు.

జీవాత్మ ఔను పరమాత్మ అంశ అని గుర్తించేందుకు చేసే ప్రయత్నం, అనుసరించే ధర్మం ఏదైతే ఉండో అది ఆధ్యాత్మికర్మం. భగవధీతలో 'శ్రీకృష్ణము' 'మమైవాంశ' జీవలకో జీవభూతః సాతనః' అని, నా అంశమే జీవలోకమున జీవాత్మ అయినదని, జీవాత్మమే భోగసలాయిమై నస్కరమైన శరీరంలో సంచరిస్తుందని తెలిపాడు. దేవాధారియైన అత్యులక్ష్మణాన్ని అది శంకరులు 'తత్ అత్య సదానస్తో నాస్త్య దుఃఖం కదాచన' అని వివేకచూదమటలో ఎవరించారు. నిరంతరం ఆనందమయమైన శాశ్వతమైన ఈ జీవాత్మ శరీరాన్ని వరలి తన సంపూర్ణ స్వరూపమైన పరమాత్మను చేరేందుకు ప్రయత్నిస్తుంది. అది ఆత్మస్వదర్శక్రమం అని కూడా వర్ణించారు. అటువంటి స్వదర్శక్రమసరణిలో జీవాత్మ అనుసరించేది ఆధ్యాత్మ ధర్మమార్ధం. నిస్సంగులైన మముత్తువులు అనుసరించే ఈ ధర్మాన్ని యుధిష్ఠిరుడు స్వర్గారోహణంలో నిరూపించాడు.

విగతజ్ఞులైన సాదరులను ధర్మపత్రాన్ని విడచి నిశ్చలంగా సాగిన యుధిష్ఠిరుని దివ్యవిమానంలో వచ్చి ఇంద్రుడు స్వర్గాన్ని రమ్యాన్ని అహ్వానిస్తాడు. అత్యజ్ఞానసిద్ధులైన ధర్మరాజు 'అత్యవ్యాప్తాత్మాని' అని గుర్తించే స్థాయికి చేరుకున్నాడు. సమస్త జీవులను సమరప్యితో చూగలగ బ్రహ్మవేత్త అయినాడు. వెంటవచ్చిన శునకానికి కూడా తనలోపాటు స్వర్గవాసం కల్పించివేగాని ఔను రాలేనని ఇంద్రుని అహ్వానాన్ని తిరప్పురించాడు. అంతేకం 'సాదరులు, ద్రైపది చనిపోయినారు వారిని విమువక ఏద్దివన్తుతే వారు రాగలరా' అని 'చావక తోదువచ్చిన శునకాన్ని విడిచివెట్టుట తప్పకదా' అని ఇంద్రుని ప్రశ్నిస్తాడు. ఆప్నేవి శరణాగతుని తిరస్కరించటం, అపరాధిని విడిచివెట్టుటం మహాపాపాలతో సమానమైన దోషంగా భావిస్తానని తన ధర్మశిలభను ప్రకటిస్తాడు. అంతపరకు శునకరూపంలో వెన్నంటి వచ్చిన ధర్ముడు ప్రమోదంపాంది స్వస్వరూపం ధరించి యుధిష్ఠిరుని పుణ్యచరితము, భూతదయలు తన మనసుకు ముదమును కలిగించాయని ప్రకటించి ఆతమ శరీరంతో పుణ్యాలోకాలు చేరెటట్లు అనుమతిస్తాడు. యుధిష్ఠిరుని ధర్మసాధనకు ఇది పరమోత్తమ్ములైన పదము, అధిభూతిక, అధిదైవిక, ఆధ్యాత్మ ధర్మసాధనలో పర్కలకు గురియై విపత్తిరపరిష్ఠేతులను

ఎదుర్కొన్నటికి దర్శమార్గాన్ని వియవని దర్శరాజు కృష్ణద్విపాయముదు నిరూపించరలచిన సాధనదర్శమార్గానికి గమ్మ ఉదాహరణ.

సిద్ధధర్మార్థియైన పరమాత్మ ధర్మసంస్థావన కొడ్డకి దేహాన్ని దరించినప్పుడు అనుష్టంచవలసిన భౌతికధర్మాన్ని శ్రీకృష్ణరు తాను ఆచరించి చూసి ప్రబోధించాడు. పరమాత్మ అంశయైన జీవాత్మ సశరీరుడై లోకచైవితంలో అనుసరించవలసిన ధర్మమసరణకు సాధకురు దర్శరాజు. సామాన్య విశేష ధర్మపాలనలో ధర్మసూక్ష్మాన్ని గ్రహించి వ్యవహరించాడు శిష్టవిదురాయులనుండి దర్శతథ్వాన్ని తెలుసుకున్నాడు. జీవాత్మ స్వధర్మాన్ని అనుసరించి పరమాత్మను పాందగలిగాడు. లోకిక అధ్యాత్మ ధర్మాలను సాధించి సాధనదర్శమార్గానికి భౌతికరూపంగా నిలచి 'ధర్మము'మని పేరుపాండాడు.

7. మహారాజువు ప్రిమీఖులు - భద్రవిషేషం

మహారాజులో మహార్యులైనవారిని విడిచిపెటితే పాశవులు, శిష్టవిదుర సంజయులు, కుంఠిదేవి, గాంధారి, ద్రౌపది శాస్వత దర్శాచరణలో అదర్శాన్ని నెలకొల్పినవారు శిష్టవిదురసంజయులు, దర్శజకుంఠిదేవులు అనుసరించిన దర్శమార్గాలను, వారి దర్శానుసరణము ఇంతకుముందే పరిశిలించాం. మిగిలినవారిలో గాంధారి ద్రౌపదులతోపాటుగా ర్ఘతరాష్ట్ర కర్మలకూడా దర్శాన్ని ఎత్తిగినవారుగా పేరుపాందారు. ద్రౌపదు దర్శానుసరణలో తనకొక ప్రశ్నకమార్గాన్ని ఎన్నుకున్న వ్యక్తి.

ద్రౌపదు .- బ్రాహ్మణులైన ద్రౌపదు కు తమత్తుని గ్రహించి వ్యక్తిదర్శాన్ని వ్యక్తిధర్శాన్ని నిర్వహించాడు. దారిధ్ర్య బాధను సహించలేక సహాయంకోరి తన సహారిమైన ధ్రువరుని ఆక్రముస్తామ. అక్కడ సబ్బాశ్రీలో ధ్రువరుని చేత పరాభవానిపొంది అవమానభారంతో మరలివస్తారు. ద్రౌపదిలోని ప్రతీశిరాగ్రి ఆతని హృదయంలో బద్భానలమైరగిలింది. శిష్టవిదేశ కురువంశియుల రాజపుత్రుల శక్తికొఱక్తే అచార్యుడిగా నియమితుడైనాడు. రాజపుత్రుల అచార్యుడైనందువలన క్రతియేతరులైన ఏకలవ్య కర్మలకు ప్రత్యక్షగురువు కాలెకపోయాడు. వ్యక్తి దర్శ వ్యక్తి దర్శాలకు కట్టుబడినందువల్లనే దుర్యోధనుని పక్కాన నిలచి పోరాధారు. దర్శబ్రథంగా వారి రాజ్యభాగంకోసం పొరాదే పాందపులపక్కం వ్యాంచటంకాని, తన ప్రియశిష్టులైన అర్థననిమీద అభిమానంతో ఏపక్కం వ్యాంచటుండా తప్పంగా ఉండటంకాని చేయలేకపోయాడు. ద్రౌపదు విశిష్టదర్శ పాలననే తన ప్రథమ కర్తవ్యంగా భావించాడు ధ్రువరునిపట్ల తనలో దాగివున్న క్రోధాన్ని, శత్రువున్ని అధిగమించలేకపోయాడు. ఈ క్రోధం కారణంగానే తన తండ్రిని అవమానించాడన్నాచెంతో ద్రుష్టమ్యమ్యుదు ప్రాయోపవేశంలోపున్నద్రౌపదుని శిరస్సును నరికారు. కృష్ణదని భావించి వథించినప్పటికీ ద్రుష్టమ్యమ్యుదు తిరిగి అక్కణ్ణమచెతిలో నిర్వాస్తుడైన్నన్న స్థితిలో పాతుడయ్యాడు. శాస్వత దర్శపోషణ కన్నె వ్యక్తిదర్శమే, వ్యక్తిదర్శమే ముఖమని భావించినందువలన ద్రౌపదు బ్రాహ్మణుడైనప్పటికీ క్రతియునివలె పోరాధారు, మరణించాడు.

ద్రౌపది .- అర్థనునిచేత అవమానితుడైన పాంచాలరాజు అర్థనుని అల్లునిగాపాందేందుకు ఒక కుమార్తెను, ద్రౌపదినైని పగళిల్యకోగరిగిన సామధ్యంగలిగిన ఒక కుమారుని, కోరి యజ్ఞంచేయుగా యజ్ఞగుంధం నుంచి జన్మించిన కన్య ద్రౌపది కృష్ణనామచేయురాలై శ్రీకృష్ణనికి ప్రియసారిమై మన్మహానందిన వ్యక్తి. ఆదినుంచి దర్శవర్తనమే తన స్వభావంగా కలిగిన దర్శరాజును అనుసరించిన ద్రౌపది మహారాజులో కనిపించే ఒక విశ్శమైన వ్యక్తి. సర్వసమర్పురాలైనప్పటికి దర్శాన్ని

కట్టుబడి, అవమానాలను పొంచి భద్రతలీదలో సంచరించింది. నమ్రగ వంష్యు మహాబారతం వెలువదిన కాలంనాటికన్నామందేగంగామైదానప్రాంతాలలో రూపుమాసిపోయిన బహుభద్రుత్యం అనే అధారానికిఱిగుర్చు త్రైపది. అమె బహుభద్రుత్యం భవిష్యత్తులోని ధర్మసంస్కారమను మూలాధారం. ఇందుని వాదు అంశలు పాప రూపాలు ధరించి పంచపాంచవులైనారని, నిజానికి వారు స్వరూపాలు వేరుగా ఉన్న ఏకాక్షులని త్రైపది వివాహానికి సంశయిస్తున్న ద్రుపదునికి వివరించి వ్యాపుదు సంశయిస్తున్న చేస్తారు. త్రైపది శక్తిస్వరూపిణి అని. అమె శాసించే పంచభూతాలప్రతిరూపాలేపంచపాంచవులని, వారి ద్వారా అమె భూభారాన్నినిర్మాలింపచేసిందని తెలియజెప్పే భారతగాదలుకొన్ని ప్రధారంలోవున్నాయి.

అధర్మాన్ని ఎదిరించిన త్రైపది సతీధర్మాన్ని పాటిస్తూ, స్త్రీ ఎవరికి తలవంచవలసిన అవసరంలేదని చాటి చెప్పింది. తన ఆగ్రహాన్ని, అవమానభారం వలన కలిగిన రుఖాన్ని సభాపర్యంలోను, విరాట, ఉద్యోగపర్యాలలోను నిస్సంకోచంగా వెళ్గక్కింది. జూదంలో భార్యావిధృతిలను, అత్యితులను, బంధువులను పణంగాపెట్టటం అవారు సమాస్యంగా కోసాగే అలవాటు. ధర్మరాజుకు ఘ్రాయం భార్యను పణంగాపెట్టి నలుదు జూదమాడారు. కలి ప్రభావం వలన నలుదు మొదట జూదంలో సర్వసంపదలు కోల్పోయి భార్యాసహాతుడై ఆదవులపాలోతారు. అనేక కష్టాలకు గుర్తారా. కిలిప్రభావం ఏదిన తరువాత రెండవపర్యాయం నిర్దస్తునైన నలుదు దమయంతిని పణంగాపెట్టి ప్పప్పురునితో జూదమాడి, గిరిచి తన సంపదలను తిరిగి పొందుతారు.⁵⁵

ధర్మవద్రుముడని పేరాందిన ధర్మరాజు తాత్క్షులికమైన అవేశానికి, పట్టుదలకులోనై తనను ఆను జూదంలో ఓదిన తరువాత భార్యను పణంగా పెట్టి ఓదిపోతారు. ఇది కథని ప్రోధ్యలంతో జిరిగిన విషయం. ద్వ్యాత్మిక వివరాలువిన్న త్రైపది ఈ అన్యాయాన్ని సహాచేకపోయింది. 'ఎవరిని ముందు ఓదాఁ' నీవైనా చెప్పు నీకు తెలియకపోతే ఆ జూదరినే అడిగిరమ్మన రూక్కంగా పరికింది. ఇదే ప్రశ్న కురుసభలో పెద్దలను అడిగి వారు సమాధానం చెప్పకుంటే 'తాను అధర్మ విజతనని ఎలుగిత్తిచాటింది. దుశ్శాసనుదు అమెను అవమానించిన అనంతరం భయశీలుడైన ర్ఘతరాప్ముడు వరాలు కోరుకొమ్మని పరికితే పాంచవుల సంపదలు వారికి తిరిగి చేరాలని, ఆయుధాలతో సహ పాంచవులకు దాస్యవిముక్తి కలగాలని కోరింది. అంతేతప్ప తాను దాసీనిగాని తనకు దాస్యవిముక్తి కావాలనిగాని ఆమె భావించచలేదు. అంతేకాక మరొకవరం కూడా కోరుకొమ్మని ర్ఘతరాప్ముడు ఎంతగా ప్రాథేయదినా" సుక్షతియకాంత రెండు వరాలను మించి కోరాదని, అంతకుమించి కోరికలు కోరటం అధర్మవుతుందని" సభామర్యంలో చాటిన ధార్మికురాలు. జూదంలో భార్యను పణంగా పెట్టిన ధర్మరాజును అవకాశం వచ్చినప్పుడుల్లా దెప్పిపోడిచినద్రోపది

సత్యబామకు సతీదర్శని బోధించింది. అథర్వవరుడైనప్యుషు శర్త అయినాపరే అథర్వాన్ని ప్రతిపుటించాలనేది ద్రోపది ప్ర్రీజాకికి ప్రబోధించిన క్రవ్యం, ధర్మం, ధర్మను వశం చేసుకునేందుకు మంత్రమౌ తంత్రమౌ తెలుపమని సత్యబామ కోరి ఆమె అల్పాత్మానికి చీకు పడింది జగన్నాధుని ఇల్లాలనై ఇటువంటి ఆలోచనలు ఎలా చేయగలవని ఆశ్చర్యపడింది. ఆ కాలానికి. ఆమె జేవన విధానానికి తగినటువంటి సత్యవర్తన ఎలాంటిదో విపరించింది ద్రీటు భర్తలను, బంధుగణాన్ని మంత్రతంత్రాలతో కాక సహ్యదయంతోను. సత్యవర్తనతోను ఆకట్టుకోవాలని బోధించింది. “ప్రేమ, భక్తి చూపి నీ ప్రియునకు ఏది ఇష్టమో దానినే ఆచరిస్తూ భర్త హృదయాన్నిగి ప్రవర్తిస్తే అతము నీకు వక్కలై వుంటారని ధర్మపత్రియైన స్త్రీ అనుసరించవలసిన సార్వకాలికమైన ధర్మాన్ని ప్రబోధించింది. ద్రోపది ఎదుర్కొన్నాన్ని అమానాయి చరిత్రలో మరే స్త్రీ ఎదుర్కొనలేదు. ఆమె ఆక్షతను, ఆవేశాన్ని ఆప్యుదప్యుషు మాటలలో వ్యక్తం చేసినప్పటికి మన వాక్యాయికర్మలలో ద్రోపది తన వర్తనంలో ఎన్నాడు ధర్మభంగం జరుగసీయలేదు. మహాప్రస్తావంలో కూడా ధార్మికులైన భర్తలను అనుసరించి పాంచభాతికమైన శరీరాన్ని ప్రకృతిధర్మంగా విసర్జించింది.

మాధుమధ్యంలో ద్రోపది మృతికి కారణంగా ధర్మరాజు ‘అమె మనసులో అర్ధమనివట్టి పక్కపాతటబ్బి కలదని చెప్పటం ధర్మరాజు పాటించిన సత్యవాట్యాయమమే తప్ప ద్రోపదిని కించపరచటం కావేరుదు. శరీరధారులందరికి ఆరిషయ్యల్ల ప్రాపల్యం దాటరానిది. ఎంతటి ధర్మపరాయణులైనా ఏదో ఒక సమయంలో వానికి లోసుగాక తప్పుదు. మహాత్ముప్రసాదఖలైన ధర్మపుతుదు తప్ప ఇతరులెవ్వరు ఆరిషయ్యలను జయించి, ఆత్మజ్ఞన సిద్ధులై సశరీరులై స్వర్ణప్రాప్తిని పాంచలేదు. మహాభారతంలోని మహాత్ము ధర్మపరాయణులలో ద్రోపది ప్రధానమైన వ్యక్తి. ధర్మవర్తన, అథర్వ ప్రతిపుటన, సతీదర్శని నిర్వహణ ద్రోపది ప్రబోధించిన సార్వకాలికమైన వ్యక్తి ధర్మాలు.

గాంధారి : - భారతంలో వ్యాసమహర్షి చేతనే పాగద్యులందిన ధర్మపరాయణ చిత్త గాంధారి. ఆమె ధర్మమనరణలో సతీదర్శనం, మాత్రువాత్సల్యం ఆమెను గర్భశాసనికి గురిచేశాయి. వివాహానికి పూర్వమే ధృతరాప్తుని అంధత్యాన్ని ఎత్తిగి తాను కూడా లోకాన్ని చూరనని కన్ములకు పట్టము కట్టుకున్న పతిత్రత గాంధారి. భీష్ముని మాటను గారవించి తన తండ్రి తను ధృతరాప్తునకు పత్తిగా నిశ్చయించినాడని తెలియగానే ‘పత్తమచన దత్త’గా తనను భావించి ‘యమ్మాపతియేగాని యెరుల నొల్లన’ని పరికిన సార్వీమటి. పుట్టుగుట్టియైన భర్తతో సమానంగా తాను కూడా జేవంధురాలై ఆమరణాంతం నేత్రపటంతో జేవించింది. ఇది గాంధారీదేవి అనుసరించిన పరమాత్మప్రమైన సతీదర్శనికి నిదర్శనం.

ఉద్యగవర్యంలో శ్రీకృష్ణని కృపలన దృష్టిని పాండిన ధృతరాష్ట్రుడు. నిన్ను చూచిన కట్టతో వేరారిని చూడనని నా దృష్టిని పరిహారించమని కృష్ణని కోరి లభించిన దృష్టిని వద్దని పెగిచ్చుటంటాడు గాంధారికి అటుపెట్ట అవకాశం లభించలేదు. ఏనాడూ ఆమె భేతిక లోచనాలను తెరచి లోకాన్ని దర్శించాలని కొరుకోలేదు. యుద్ధానంతరం పుత్రుల శాపాలనై చూడాలని అభిలషించిని స్విరథిత్తురాలు. మహాసాధ్యి. వ్యాసానుగ్రహంలో శాత్కార్యమైన దివ్యరఘ్సీని పాండి నిజప్రతహానీలేని ఎథంగా మాత్రమే యుద్ధరంగాన్ని ఏకీంచింది.

పుత్రవ్యామోహంతో ధృతరాష్ట్రుడు. పాండవులపట్ల దుర్యాదనుని మాత్రున్ని ఉపేక్షించి. కుమారుని కుటీలప్రయత్నాలను ప్రాత్మహించినప్పుడు గాంధారి అనుక్షణం భద్రును పొచ్చరించింది. సతీదర్శకపరాయములూలై ఉత్తమోత్తముమైన నిగ్రహాన్ని చూపుతూనే ధృతరాష్ట్రుని పుత్రవ్యామోహాన్ని నిరోధించేందుకు ప్రయత్నించింది. భద్ర పుత్రవ్యామోహానికి ఫలితంగా తనకు కలిగిన గర్వకోసాన్ని కూడా సహించగలిగిందికాని పుత్రుల మరణానికి కారణమైన యుద్ధాన్ని నిపారింపనందుకు కృష్ణునిపై తన ఆగ్రహాన్ని చూపి అతడిని శాఖించింది. యుద్ధానంతరం దర్శకులు ఎదుటకు రాగా అతనిని శాఖించాలనే భావం ఆమెకు కలిగింది. గాంధారి హృదయాన్ని గ్రహించిన వ్యాసురు దర్శకపరాయములాలవైన సీకిది తగదు అని పొచ్చరించి ఆమెను వారిస్తాడు. అంతేకా యుద్ధానికి బయలుదేరుతూ నీ కుమారుడు వచ్చి ననుస్వర్చించినప్పుడు 'ఎక్కడనుండు దర్శము అక్కడకు జయము సేరు' నని నివే కొడుకును దీవించి పంపావుకడా అని, నీ మాటయే ఫలించింది అని అవ్యాపదేశంగా ఆమె దర్శించలను ప్రశంసిస్తాడు. గాంధారిలోని ధార్మికబుద్ధి ఆమె పుత్రప్రేమము జయించిందని చెల్లించిస్తాడు.

వ్యక్తిగతమైన మాత్రుదర్శం, శాశ్వత దర్శ ప్రతిష్ఠాపనల మర్యా ఏర్పడిన సంమర్థులను గాంధారి ఎదుర్కొనవలసి వచ్చింది. ధర్మపరాయములూలైనందుచేత కుమారుని దీవించేవేఇ అనంకల్పితంగానే శాశ్వత ధర్మపథాన్ని అనుసరించింది. వ్యక్తిగత దర్శపాలనలో భద్రపూనయైన లుంతిదేవికిగల స్వతంత్రంగా గాంధారికి లేదు. కనుకనే ఆమె గర్వకోసాన్ని అనుభవించవలసి వచ్చింది. ధృతరాష్ట్రుని సతియైనందున గాంధారి తన భద్ర పక్షపాతబుద్ధితో ఏశసాన్ని ఆహ్వానిస్తున్నాడని గ్రహించినప్పటికి అతడినితిరస్కరించి స్వతంత్రంగా వ్యవహారించలేదకపాయింది. కుంతిదేవి నిద్రయం ఇందుకు భిన్నంగా స్వతంత్రమార్దంలో పాగింది. పాండవుల అరణ్యావాసకలంలో ధృతరాష్ట్ర దుర్యాదనుల ఆశ్రయంలో ఉండేందుకు ఆమె ఇష్టపడలేదు. స్వయంసిద్ధయంలో నిదురుని ఇంట ఉండేందుకు నిశ్చయించుకుంది. చివరకు తన కొడుకులను అరణ్యాలపాలుచేసి కోరలిని అవమానించిన దుర్యాదనున్ని మరణంతో ఆమె మాత్రపూడయానికి సాంత్యన కలిగి ఉండవచ్చు. అనంతరమే కారపుల ఇంటి కేందులుగా తన ధర్మాన్ని నిర్వర్తించేందుకు పూనుకుంది.

క్రూవ్య నిర్వహణనే ప్రథానంగా తలచింది. గాంధారిధృతరాఘ్రులను అనుసరించి వనవాసానికి తరలిపోయింది. జక్కిడకూడా అమె స్వయంసిర్షయాధికారాన్ని దర్శరాజుకాని మరిపరుగాని కాదనలేకపోయారు. ఈ విధమైన అధికారం గాంధారికి వుండివుంటే దైవరీ పరాభవాన్ని. రెండవమారు జరుగబోయే జాదాన్ని బహుశా ఆవగలిగి ఉండేది. ధృతరాఘ్రుని పట్టమహాపిగా అమెకు క్షీణి అధికారాలు ఉన్నపుటీకి గాంధారి సతీర్థాన్నికి. రాజుళ్ళకు బధ్యరాలు ఆకారణంగానే భద్రతలోని బలహీనతను విమర్శించి పొచ్చరించబటంవరకే అమె చేయగలిగింది. పాండవులకు రాజ్యాన్ని ఏపు పంచియవ్వరలచితే నిన్ను అధ్యపెట్టగల వారెవరున్నారని అతడికి త్రేయమార్గాన్ని ఎవరించేందుకు సర్వదా ప్రయత్నించింది.

ధృతరాఘ్రుడు :- మహాభారతంలో సంక్లిష్టమ్యక్రిత్యానికి, ద్వాంద్య ప్రవృత్తికి ధృతరాఘ్రురు ఒక గొప్ప ఉదాహరణ. ఇతరు సర్వదర్శాలను తెలిసినవారు. అదినించి తనలోని పుత్ర ప్రలోభాన్ని గ్రహించినవారు. అయినపుటీకి హాధ్యలులేని పుత్రప్రేమవలన బాధితుడైనవారు. రాత్మారికంగా పాండవులవలన ప్రమాదం తప్పికేడాలని భావించేవారు. అంగవైకల్యంవలన రాజ్యాన్ని కోల్పేయిన తన దురద్యుష్ణాన్ని పుత్రుని ద్వారా అధిగమించాలనే బలహీనతకు లోనైనవారు. దైర్ఘంగా దుర్యోధనునివలె రావ్యాన్ని ఎదిరించి నిలువలెదు. రథ్యరాజువలె రావ్యాన్ని అశ్యయించి అనుసరించలేదు. ఈ దైవిభావంలోనే జీవికాంతం కొట్టుమిట్టుగారు. ధర్మవేత్తలైన విదురుడి సాస్నిహిత్యాన్ని, అతడి ధర్మభోదనను నిరంతరం వాంచిస్తారు. ఈనీ ఆచరణలో ప్రలోభానికి లాంగిపాయే వైజంకలవారు. తనలోని బలహీనతను తెలుసుకోగలిగిన వ్యక్తి. కనుకే విదుర సంజయులు, వ్యాపాది మహారూలు ధర్మభోదనేపినా, తనను విమర్శించినాగారవంలో ఆలకించాడు. అందులోని అంతరాధ్యాన గ్రహించారు. అయితే వివాశనం జరగడని, రథ్యరాజు యుద్ధం చేయబేచానని చివరివరకు తనను ఈనే భ్రమలో పెట్టుకున్నారు. ఈ భ్రమకు నిదర్శనమే సంజయరాయబారం. శ్రీకృష్ణరాయబారం అవంతరం వరిస్తికులను గుర్తించి దూఢికురయ్యాడు.

ఎప్పటికప్పుడు రథ్యరాజు ధార్మికను గ్రహిస్తున్నా పాండవులవట్ట ధృతరాఘ్రునికి కూడా అంతరాంతరాలలో ద్వేషపంచంది. ‘మాటలలో’, చేతలలో పాండవులయందు ప్రతి ఉన్నట్లు ఉంటాగుని విదురువైనై నా హ్యాదయం తెలియసియసు. మీరు తలచినట్టే నేను కూడా తలచుచుందును’ అని తన మనసులోని ఆలోచనను దుర్యోధనుని ముందు చెల్లడిస్తారు. పైగా ‘పాండవపీయలను ఏమి చేయగలము ఏవిధంగా చేయగలము’ అని వారికి తన అముకిని తెలియజేస్తాడు. లాక్ష్మిగూర్చా ఏర్పాతంలో పాండవ వివాశవానికి అంగికారాన్ని తెలియజేయడంతో ధృతరాఘ్రుని రథ్యవ్యతరేకమైన ఆచరణ ప్రారంభమౌతుంది. అతడిలోని స్వానుతాబావం, అవరులులేని పుత్రప్రేమ వర్యవాశవానికి రోహాదం చేశాయి. రథ్యభోదాలకు క్రూతగా మాత్రమే

ధృతరాష్ట్రము మగిలిపాయాదు. మంచినిని ధర్మమార్గాన్ని గ్రహించినప్పటికి ఆచరణలో ప్రలోభాలకులోనై ఆపదలనే కొనిపెచ్చుకునేవారు ప్రవంచంలో ఎస్సుదూ ఉంటారు. అటువంటి వ్యక్తులకు ప్రతినిధి ధృతరాష్ట్రము.

కర్మదు - ధృతరాష్ట్రనివలెన ప్రలోభాన్ని జయించలేక బాధపడిన వ్యక్తి. సంఘంచేత బాధింపబడిన వ్యక్తి కర్మదు. ఇతరు కూడా వ్యక్తిల్సాన్ని వ్యక్తి ర్థాన్ని జీవితంలో ముఖ్యమైయంగా భావించారు. కాని ఇతడి వ్యక్తిదర్శం, భిష్మని వ్యక్తిదర్శంవలె ప్రశంసలు పాందలేకపోయింది.

కారీరక, మానసిక లక్షణాలను బట్టి, లోకంలో చెప్పుకునే మాటలను బట్టి ఈను ఉత్సముల సంజాతుడనని తెలిసినా, ఆతడికి తన జన్మరహస్యం కుర్తైతే యుద్ధ ప్రారంభం వరకు తెలియలేదు. సూతకులంలో పెరిగినందుకు ఆతమ బాధపడినట్లు బుమివులు లేవు. కాని జన్మించిన కులంనుంచి బహిష్ముతురైనందువలన లోకం ధృష్టిలో తక్కువవాయాగా ఉండవలసినందుకు ఆప్రువిద్యాప్రదర్శనవేళ సిగ్గుపడ్డాడు. ఈ లఙ్గుబావమే ఆతడిలో క్రోధాన్ని పెంచింది. కార్యం కలవారు, అధిక సేవ గలవారు రాజు కాగలరని ప్రకటించి తనను అంగరాజ్యాధికుని చేసి రాజులోకంమధ్య నిలిపిన దుర్యోధనునివట్లు కర్మదు ఎనలేని కృతజ్ఞశాభావాన్ని ఏర్పరచుకున్నారు. కర్మని బలహీనత వరాక్రమ ప్రదర్శన. ఈను అర్థమని మించిన ఏరుడని పేరుపాంచాలస్వదే ఆతడి జీవితధైయం. ఆవిధంగానైనా తన ఆధిక్యతను లోకానికి దాటిపెస్పాలస్వదే ఆతడి మనుగౌతపంచ. ఈ లక్ష్మసాధనవాంఘకు ఆతడికి లోకంమీదగల క్రోర్ం, కక్త అజ్యం పాశాయి.

తన లక్ష్మసాధనము సఫలీకృతం చేసుకునేందుకు కర్మదు ఎన్నో ప్రయత్నాలు చేశాడు. దుర్యోధనుని వట్ల అవంచలమైన స్నేహభావాన్ని కృతజ్ఞతను వ్యక్తం చేసినా తన లక్ష్మానికి భంగం కలిగించేటటువంటి ఏ విషయాన్నిగాని కర్మదు దుర్యోధనుని ముందు బయటపెట్టలేదు. స్నేహభావాన్నిమించి తన లక్ష్మసాధనసే ముఖ్యంగా భావించారు. పరశురామునివద్ద ఏద్యాభ్యాసానికి వెళ్లినప్పుడు ఈను బ్రాహ్మణుడనని అనశ్యం పలుకుశాయ. ధర్మచరణలో మొట్టమొదటి లక్షుమైన సత్యవాక్యాలనే అతిక్రమించాడు. అంతేకాక యుద్ధప్రయత్నాలకు పూసినప్పుడు గురుని అలుకవలన నాకు ఆప్రువిద్య మరుపు వచ్చునని జనులు చెప్పుమాట బొంకు, భక్తితత్త్వరలతో ఆ మునీశ్వరుని మెప్పించి ఏద్యను తిరిగిపొందితిని' అని చెప్పి యధార్థాన్ని దుర్యోధనునివద్ద రహస్యంగా ఉంచాడు. కర్మని బల వరాక్రమాలమీద విక్ష్యానం ఉంచిన దుర్యోధనుయు కర్మన్నుకు కారణాలైన కవచకుండలాల విషయంలో కూడా కర్మదు చెప్పిన మాటలనే విశ్వాసించారు. తన కుండలాలను శచీదేవి నిమిత్తం ఇంద్రుడు స్వయంగా వచ్చి

ఆర్థించాడని సగర్యంగా కర్ణుదు చెప్పుకున్న విషయాన్ని దుర్జ్యదనుడు పునరుద్ధారించాడు కవచకుండలాలు కర్ణుని తెజన్ముకు, రక్తమకు దోహారకారులన్న విషయం కర్ణుదు గొప్యవరచిపుండవచ్చు. లేక దుర్జ్యదనుడు విస్మయించియైనా ఉండవచ్చు తన పరాక్రమాధిక్యతను. దానగుణాన్ని చాటుకుని తనలోని లజ్జభావాన్ని అధిగమించేందుకు కర్ణుదు ప్రయత్నించాడు. కుంతిదేవికి వరాన్ని ఇచ్చిన విషయంకూడా దుర్జ్యదనునితో ప్రస్తుతించలేదు. వ్యక్తిగా మహాన్నతుడు, దానళిగా అద్యితీయుడు అని పేరుపాందిన కర్ణుదు అనత్యప్రలాపం వలన, రహస్యగోపనవలన. పరాక్రమ ప్రశ్నభంపలన శాశ్వతదర్శ వ్యక్తిరేక వర్ణనుడైనాడు. తన వ్యక్తిగత ధర్మాశాలనలో మాత్రం కౌరవవాధుని యొచితిపుట ధర్మమే ఏరకర్మమే' అని, 'మత్స్యవాధర్యంబు నిర్వహించేద బలోత్సుకంబు లోకంబునంభావింపన్ అని సృష్టించేశాడు. ఈ చెప్పురంలో కూడా కౌరవవాధుని అంచిపెట్టుకుని ఉండటం ఏరథర్యానికి, కర్తవ్యానికి, గుర్వాను, అతడిని సేవించటం లోకానికి తన పరాక్రమాన్ని చాటుకోవటం కోసమని తన లక్ష్మాన్ని సృష్టింగా చెప్పాడు.

శీఘ్రుదు కూడా వ్యక్తి దర్శానికి ప్రారాణ్యం ఇచ్చినపుటికి కర్ణునివలె ఆధర్మాన్ని సమర్పించలేదు. ప్రాత్యహించలేదు. పైగా సమయం వచ్చినప్యురల్లా కౌరవుల ధర్మభంగవర్తనను ఖండించాడు లేదా దర్శనుష్టాపిస్తి గ్రహించి తటప్పంగా ఉండిపోయాడు. కర్ణుదు ఆ ఏరంగా కాక తన లక్ష్మాధనకు దుర్జ్యదనునివలె శాశ్వతదర్శమార్గానికి ఏర్పడ్చున దారాని ఎన్నుకున్నాడు. కర్ణుదు దుతరాప్రాణివలె ధర్మాన్ని తెలిసినవాడు, ధర్మవర్తన ఫలితాన్ని గుర్తించినవాడు. అయినపుటికి అతనివలనే తనలోని ప్రతోభాన్ని జయించలేకపోయాడు. ధర్మపూఛావాన్ని గుర్తించినందుచేతనే క్షుమితోను, కుంతిదేవితోను తన నిర్వయాన్ని, యుద్ధఫలితాన్ని నిర్వయంగా వెల్లడించగలిగాడు. ఆచంచలమైన నిష్ఠతో శాఖ్యాలికమైన విశేష ధర్మచరణము కొనసాగించినపుటికి ద్వంద్య ప్రముఖి కారణంగా శాశ్వత ధర్మపథానికి చేరటం సార్థకాదని కర్ణదృతరాప్రాణులు నిరూపించారు.

వ్యక్తి జీవితంలో తల్లిశీన జీవనానికి విశేష ధర్మానుసరణ ఎంత అవసరమో అంతకుమించి శాశ్వత ధర్మానుసరణ ఉత్సవమైనదనే అంశాన్ని మహాభారతం ప్రబోధిస్తుంది. రాజదర్శ నిర్వహణకు, వర్షాక్రమ జీవనానికి, జాతి, కుల, దేశ సంబంధమైన ధర్మాలకుగల ప్రారాణ్యం వివరిస్తునే ఇవి లోకమైన జీవనానికి సంబంధించినవని సృష్టించేస్తున్నది. విశేషధర్మంపేర ఆచరించేది ప్రముఖి ధర్మమని వివరిస్తున్నది. మానవుని శాశ్వతపథగమ్యాన్ని చేర్చి అధ్యాత్మధర్మం. ఇదేనివ్యక్తి ధర్మం. మనమిప్రముఖి ధర్మనిర్వహణ కొనసాగిస్తునే నివ్యక్తి ధర్మాన్ని చేయుకోగలారి. అట్టిష్టితికి చెర్చగలిగినది జ్ఞానం ఒక్కటే. ఆ జ్ఞానమే ప్రకృతి తల్లిశీని, జీవలక్షణాన్ని తెలియజేస్తుంది. జామరణములు ప్రకృతి ధర్మమని, అమృతత్వమే అక్కరమైనదని గుర్తించటమే జ్ఞానం. ప్రకృతి లక్షణాన్ని వ్యక్తమని, అక్కరత్వము అవ్యక్తమని మహాభారతం వివరిస్తున్నది. వ్యక్తివ్యక్తములు

రెంచిని తెలుసుకోగలిగినవారే జ్ఞాని. సాధ్యసాధన ధర్మప్రదులైన వ్యక్తులు ఇట్టి జ్ఞానాన్ని పాందినవారు. ఇతరులు విశేషద్రౌపరణలో విజయులని పేరుపాందినప్పటికి శాశ్వతపథానికి చేరుకోలేకపోయారు. వారిలో వ్యక్తువ్యక్త గ్రహణ శక్తి మరుగున పదటమే కారణం.

శాశ్వత విశేషద్రౌలను ప్రబోధించిన మహాభారతం ఉపాభ్యాసాల ద్వారా సాదాపారణంగా ధర్మస్వరూపాన్ని నిరూపిస్తున్నది.

8. ధర్మప్రబోధంలో ఉపాఖ్యానాల పొత్తి

ఆంధ్రమహారతంలో కారవ పాండవుల గాథ ఇతివ్యాతంగా తీసుకొని వ్యాసులు ప్రబోధించిన ధర్మతత్త్వాన్ని కవిత్రయం వారు నిర్వహించారన్న విషయాన్ని ఇంతవరకూ పరిజిలించి చూశు. ఈ ధర్మప్రబోధానికి ప్రధాన కథతో పెటుగా మహారతంలోని అనేక ఉపాఖ్యానాలు ధర్మప్రచార సాధనాలుగా వర్ణితమైనాయి. ఈ ఉపాఖ్యానాలు శాశ్వత ధర్మాలను, విశేష ర్మాలను, జన్మమృత్యుమాస్యాలను, కాలప్రభావాన్ని, విధివిలాసాన్ని అనేక విధాలుగా పునరుద్ధర్మించాయి. ఏనిలో ప్రధానకథతో సంబంధం ఉన్నవి, జనమేజయునితోను, పరీక్షుతోను సంబంధంపున్నవి, కేవలం ధర్మప్రబోధం కొకె ధర్మరాజుకుగాని, ఇతరులకుగాని వివరించినవి అనేకం ఉన్నాయి. ఈ ఉపాఖ్యానాలు ధర్మతత్త్వాన్ని దూరంగా చేయటమే కాక మానవ జీవితంలో ఎదురయ్యటటివంటి కార్యకరణ సంబంధాన్ని, విధి లేక కాల ప్రభావాన్ని వివరిస్తాయి. మానవుడు కాలచక్రంలో బంధితుడైన జీవి. కాలము అదిమధ్యంతరప్రాతమై నిరంతరం కొనసాగిపోతూంచుండి. భూతభవిష్యద్వార మానాలనే విభాగం తన జీవితాన్ని బట్టి మానవుడు ఏర్పరుచున్నదే తప్ప అనంతమైన కాలానికి సంబంధించినది కాదు. మనిషి జీవితంలో అతమ చేసే పనులను బట్టి అతడి జీవనవిధానము, జీవితానంతరం లభించే శాశ్వతపథము నిర్ణయింపబడతాయి. కనుకనే మానవులు ధర్మాన్ని అనువరించి శాశ్వతపథాన్ని చేరుకునేందుకు ప్రయత్నించాలని ఉపాఖ్యానాలద్వారా భారతం వివరిస్తున్నది.

కార్యకరణ సంబంధాలను వివరించే ఉపాఖ్యానాలలో సౌపర్ణిమాఖానము, ఉదంకప్రాఖ్యానములు ప్రధానకథకు సంబంధించిన గాథలు. గరుత్యంతుని జన్మము, అతని పరాక్రమ వద్దనలు సౌపర్ణిమాఖానంగా ప్రసిద్ధిచెందాయి. సవతులైన కట్రువ, వినతల మర్యాద మాతృర్యం కారణంగా కట్రువ పుత్రులైన నాగులకు శాపం, వినతల దాస్యం సంభవించాయి. వినతాపుత్రులైన గరుడుడు తల్లికి దాస్యానిమోచనం కల్పిస్తాడు. నాగుల శాపకారణ ఫలితంగా జనమేజయునిసర్వయాగం, యాగశాలలో మహారత కథాత్మవణం అనే కార్యాలు సంభవించాయి.

గురుకార్య నిర్వహణలో అవరోదం కల్పించిన తక్కుని చర్య, ఉదంకుడు జనమేజయుని సర్వయాగానికి ప్రాత్మహించేటట్లుగా చేసింది. గురుపత్రి కోరిక తీర్చేందుకు ఉదంకుడు శౌష్యమహారాజు భార్య కుండలాలను అర్పించి తెచ్చేందుకు బయలుదేరుతాడు. శౌష్యుని ఆతిధ్యాన్యిస్తుకరించి శౌష్యదేవి కుండలాలను పాండుతాడు. ఆ కుండలాలను అపూరించేందుకు తక్కుడు నిరంతరం ప్రయత్నిస్తుంటాడని, జాగ్రత్త మహించి ఉండమని శౌష్యదేవి ఉదంకుని

పొచ్చరిస్తుంది. మార్గమర్యంలో ఉదంకుని ఏమార్చి తక్కుడు కుండలాలను అవహారిస్తాడు. తప్పికిల్లేన ఉదంకుడు తక్కుని వెంబడించి నాగలోకాన్ని చేరి, నాగులను స్తుతించి తన ప్రభావాన్ని చూపి తిరిగి కుండలాలను పాందుతాడు. సమయం ఏంచిపోకుండా కుండలాలను గురువుత్తికి అందించినపుటీకి తనకు కార్యవిష్యం కల్పించిన తక్కుని పట్ల క్రోధిశ్చృష్టితాడు. సమయం కొకు వేబిష్యంటాడు.

తుల్పిపాసాపరుదైనపరీక్షిత్తులో క్రోధం ఒక బలహీనతగా మారిన కారణంగా ముని శాపానికి గుర్తించాడు. తక్కుని విషిగ్గికి బలియై ముగ్గులైనాడు. ఉదంకుడు తక్కుని పట్ల తనలో రగులుతున్న క్రోధాన్ని, తండ్రి మరణారణం తెల్పి జనమేజయునిలో ప్రష్టులింపజేస్తాడు. కద్రువ, ఉదంకులలో లిగిన మాత్రయ్యక్రోధాలే సర్వయాగానికి, మహాభారత కథాత్రవణానికి ముఖ్యకారణాలైనాయి. గరుడునిచేత అమృతం తెప్పించి, అమృతపనం ద్వారా పుత్రులకు శాసిచ్చిన శాపాన్ని తప్పించాలని కద్రువ ప్రయత్నించినా అది సాధ్యపడలేదు. కార్య కారణాల మధ్యగల బలమైన సంబంధాన్ని మహాభారతం ఆద్యంతం వర్ణించింది. కారణంలేకుండా ఏ కార్యమూ సంభవించదు. ఆ కారణం ప్రధానంగా స్వయంకృతమై ఉంటుంది.

శిఘ్రకోపియైన ఉదంకుడు దుష్టస్తుము పెట్టినందుకు పొమ్మని 'అందుడవు కమ్మని' శాపించి అతనినుండి ప్రతిశాపాన్ని పాందుతాడు. ఒక చిన్న పారాటును సహింపలేక నన్ను శాపించిన సిపు పుత్రహీనురవై జీవించమని పొమ్ముడు ఎదురుశాపం ఇస్తాడు. కుండలాలను అందిస్తూ పొష్యదేవి పొచ్చరించినపుటీకి ఒక జలాశయ ప్రాంతంలో స్వర్ధర్మ నిర్మహాణకై పూనుకుని ఉదంకుడు కుండలాలను పొగొట్టుకుంటాడు. తిరిగి తక్కుని వద్దనుంచి వానిని పాందినపుటీకి అతడిలో కోపం చల్లారలేదు. కురుక్షేత్రముద్వానంతరం కూడా తన ఆగ్రహానికి వచ్చిన శ్రక్షమ్యుని చూచి యుద్ధాన్ని నివారించనందుకు తన ఆగ్రహాన్ని వ్యక్తం చేస్తాడు. కృష్ణుని శాపించేందుకు నిర్ణయించాడు.

పితృదేవతల ఉత్తమ గతులకు, వంశ విస్తరణకు సంతానం పాందటం ధర్మం అని విశ్వసించే కాలంలో సంతానహానత సాధారణ విషయం కాదు. క్రోధం కారణంగా ఉదంకుడు తనకూ, పితృదేవతలకూ కూడా ఉత్తమ గతులులేకుండా చెసుకున్నాడు. సంతానం ప్రాముఖ్యాన్ని మహాభారతం దీర్ఘతముని వృత్తాంతంలో నాక్కివక్కాటించింది. 'క్రతుశతంబుకుండి సుతుండ మేలు' అని భావించే కాలంలో ఉదంకుడు క్రోధం కారణంగా నిస్సంతుగా మిగిలిపయాడు.

కార్య కారణం సంబంధం వలెనే కాలప్రభావాన్ని కూడా మహాభారతం అనేక సందర్భాలలో వివరించింది. సకల చరాచర స్పష్టిలో సమస్త కార్య కారణాలకు సాక్షిభూతమై నిరిచేది కాలం.

“క్రియాంతరం కాలః” రెండు పనుల మధ్యది కాలము అని కాల నిర్వచనం. ఆ రెండు పనులకు కార్యకరణ సంబంధం ఉంటుంది. అన్నిటికి అతితమైన కాలం మేలుకేళ్నను కలిగిస్తున్నట్లు కన్నిస్తుంది కాని నిజానికి ఆయాఫలితాలకు కార్యకరణాలే ముఖ్య కారణం. అందువలననే ‘కాలోఎస్టీ’ అని శ్రీ కృష్ణరూపు గితలో తానే కాలాన్ని, అనగా అన్నింటికి అతితమైనవాడిని, దేవిత బంధించ రానివాడిని, స్తాంభాతువను అని వివరించాడు. భూభార నిరూపణకై ప్రజాక్రయం జరగవలనిపున్న విషయం విధికృతం. విధి కార్యకరణాలచేత రూపాందెది. అవి ప్రార్బాలు కావచ్చును, సంచిత కర్మలు కావచ్చును. ఆయా కర్మల పరితంగా అనుభవైకవేద్యమైనదే విధి. ప్రజాక్రయానికి విధి స్వియం కారణం కాగా కారపులు తమ కర్మల ద్వారా ఆ కార్యాన్ని సానుకూలపరచారు. ఏటన్నిటికి కాలం సాక్షిమాతంగా నిలచింది. ఈ కార్యకరణాలు, విధివిధానం, కాలప్రాపిల్యాలను వివరిస్తూనే, ఏటన్నిటి మర్యాద మానవుడు శాశ్వత విశేష ధర్మాలను అనుసరించినట్టికే శాశ్వత పథానికి చేరగలడని మహాభారతం ప్రబోధిస్తుంది.

విశేష ధర్మాలను వాతుర్వ్యాద్య ధర్మాలు, ఆశ్రమ ధర్మాలు, రాజధర్మాలు, పతిప్రతా ధర్మాలు అనే వివిధ రూపాలలో భారతం విపులంగా వర్ణించింది. ఏనికి సంబంధించిన ఉపాఖ్యానాలను ఎన్నింటినో ఉదహరించింది. ఇక శాశ్వత ధర్మాలకు సంబంధించిన ఉపాఖ్యానాలలో ధర్మం మనుషులందరకు, సర్వకాల సర్వవ్యాప్తాలలోను అనుసరణీయమైనదిగా మహాభారతం వివరిస్తుంది. సందేహాలకు, అనుమానాలకు సమాధానాలుచేపీ యథార్థమైన ధర్మస్వరూపాన్ని ఉపాఖ్యానాలద్వారా నిరూపిస్తుంది.

శాశ్వత ధర్మాలలో సత్కార్యాలనకు మహాభారతం అగ్రస్థానాన్ని కల్పిస్తున్నది. సూరుగురు కొదుకులకంచే ఒక్క సత్కార్యాక్రూమేలని నిర్వంద్యంగా ప్రకటించింది. సత్కార్యాక్రూ అంటే ఉన్నది ఉన్నట్లు చెపుటం మాత్రమేకాక ఇతరులను బాధించిని కూడా సత్కార్యమే అని ధర్మస్వాక్ష్యాన్ని సృష్టింగా చెప్పింది.

ఉ॥ భూత పొతుంబుగా బలులకు లోంకుపు సత్కా పెలంబునిచ్చు ద
ధ్యాత భయూస్సుదంబగు ప్రభూతపు సత్కాము బాంకుపట్లు ప్రా
ణ తరువైశ్వరీ బలిశయంబున యందును బల్మే లోంకు స
శ్శ్శతి శయంబుయంద్రు మహాత్మక జ్యోతి ధర్మ సూక్ష్మములో ॥

అని సత్కార్యాలనను వివరించింది. సత్కార్యమును పలుకుటయే సత్కార్యాలన అయినప్పటికి ఇతరులను బాధించునటువంటి యథార్థాన్ని చెప్పాడని, ప్రాణులకు మేలు

కలిగించునటువంటి అసత్యము సత్యఫలాన్ని ఇస్తుందని, ప్రాణరక్తమ సమయములందు, పరిషయములనండు పరిషింపబీ అసత్యము సత్యమును మించినదని ధర్మసూక్తాన్ని వివరించింది. సత్యవాక్యాలనకు అర్థం పరహాతమేనని, పరులను బాధించేది యథార్థమే అయినా అది అసత్యంతో సమానమవుతుందని చెప్పి సత్యవాక్యాలనకు లోకహాతం పరమాంధమని భారతం తెలియజేస్తున్నది

సత్యవాక్యాలన తరువాత అంతటి మహిమాన్వితమైన ధర్మం అహింస. మానవ జీవితంలో నాలుగు రకాలైన హింసకు అవకాశం వుంది. మనస్సుతో, వాక్యతో, శరీరంతో ఇతరులను హింసించడం అనే మూర్ఖ విధాలు కాక మాంసభోజనాన్ని నాట్లవ రకమైన హింసగా భారతం చెప్పింది.

మనవాక్యాయాలతో ఇతరులను హింసించరాదనే మాట నిస్పంతయమైనదే. దీనినే అహింసాప్రతమని అంగికరించటంలో సందేహంలేదు. అయితే మాంసభోజనం హింసగా పరిగటింపబడినప్పుడు మాత్రం కొంత ఇబ్బంది కలుగుతుంది. అటువంటి సందేహానికుత్తికోసమే పిత్యక్షార్యములందు, యిష్టముల యందు వేదహితమైన హింస అహింసతో సమానమని, దుచికసం జంతువులను చంపి భుజించటం, వినోదం కోసం జంతువులను వెటాడటం హింస అప్పందని భారతం వివరించింది. ఏ కారణమూ లేకుండా, హింసాప్రవృత్తితో శేడిని కొట్టినందుకి పాందురాజును మృగరూపంలోపున్న కిందముదనే ముని శపించాడు అయితే జాతి ధర్మంగా జీవులకు విధింపబడిన భోజనం హింసకాదనే ధర్మసూక్తాన్ని ఇచ్చి అనే రాజరికి, దేగ, పాపురాలకు జరిగిన సంవాదం ద్వారా భారతం వర్ణించింది.

సత్యహింసలనే రెండు ప్రధాన ధర్మాలకు మూలకంరమైన ధర్మవ్యాఖ్యానానంలో 'హింస చేయనివారు ఒక్కడైనా ఈ స్పృశ్యేలో ఉండరని, తమ తమ శక్తానుసారం హింసకు దూరంగా ఉండటం కూడా అహింసయే' అనే ధర్మసూక్తాన్ని భారతం ప్రభోధిస్తుంది. ధర్మవ్యాధుడు ఒక మాంస విల్చిత, ధర్మస్వరూపాన్ని తెలుసుకునేందుకై సుకిల అనే పతివ్రత చేత ప్రభోధితుడైన కొశకుదనే బ్రాహ్మణుడు ధర్మవ్యాధుని వద్దకు వస్తాడు. అతడి వ్యక్తిని, జీవన విధానాన్ని చూచి అశ్చర్యం పాందురాయ. కొశకున అశ్చర్యాన్ని గుర్తించి ధర్మవ్యాధుడు అతడి సందేహాలను తీర్చాశ్రమ. వ్యక్తిధర్మంగా, ఇతరులు వధించి తెచ్చిన జంతువుల మాంసమును మాత్రమే ఈను తగిన చెలకు అమ్ముతానని తనకు త్రస్తి హింసచేయనని వివరిస్తాడు. మాతా పిత్యల సేవ, సత్యాచారయాగుణములయందు శక్షి, పరనిందాలాపములవట్ట విముఖత, ఏకపత్రిష్ఠతము, నిందాస్పుతులయందు సమాన భావము తన స్వభావ లక్ష్మాలని కౌశికునకు వినయశ్శర్వకంగా వివరిస్తాడు. ధర్మ వ్యాఖ్యానానం ద్వారా మహాభారతం హింసకు, సత్యవద్రుషునకు గల

శేరసారూప్యాన్ని వర్ణించింది. కేవలం స్వాధ్యాయం చేతగాని, కర్మ సహాయం చేతగాని దర్శమార్గాన్ని గుర్తించటం సార్థకంగా కావలని వ్యక్తం ద్వారా వివరిస్తున్నది. దశ, కాల వర్ణము జీవ విధానాలను కొనసాగిస్తునే దర్శమార్గాన్ని అనుసరించవలసిందిగా భారతం ప్రబోధిస్తుంది.

దానశిలగుణంలోకూడా మనిషి సంపద ఉన్నప్పుడు దానం చేయటం ఘనత కాదని అదివారి సహ్యదయతకు నిదర్శనం మాత్రమేనని భారతం తెల్పుతున్నది. జన్మగతమైన కుచకుంఱలాలను బలిచియిచ్చిన క్రూని దానశిలతను, రాజుషాయ, అశ్వమేఘయాగాలలో విశేష ధనరాశులను తన రాజ్యంలో సహా దక్కించాయిచ్చిన యుధిష్ఠిరుని ఉదారగుణాన్ని ప్రస్తుతించిన మహాభారతం సక్కుప్రస్తుతు ఈ ఇశ్వరినీమించిన దానశిలదని వర్ణించింది.

సక్కుప్రస్తుతునే శీరణాహృతులు ఉంచవ్యక్తిలో జీవిస్తూ ఆకలిగాన్నవానికి అన్వంచిచ్చుట పరమధర్మమునే సూక్తిని పాటించి జీవిస్తుంటారు. ఒకనాయ ఒక వ్యక్తిరాహృతులు ఆకలిగిని వారి అతిథిగా వస్తారు. అదే సమయానికి కుటుంబసభ్యులందరూ ఆనాటి భోజనాన్ని పంచుకొని తినేందుకూ ఉపక్రమిస్తుంటారు. అప్పుడు వచ్చిన అతిథిని అదరించి అతని ఆకలిని తీర్చేందుకు ఒకరి తలువాత ఒకరు తమ వంతు ఆమారాన్ని సంతోషంగా సమర్పిస్తారు. తాము క్షుద్రార్థులైనప్పటికీ అతిథిని సంతృప్తిపరచటంలో వారు చూపిన సహ్యదయతకు, వారి ధర్మ నిరాకిరించున్నవిత్తుని రూపంలో వచ్చిన యముడు సంతోషితరంగుడోతారు. వారి దానగుణాన్ని ప్రశంసించి వారి వాంచితార్థాన్ని ప్రసాదిస్తారు. ఈ ఉపాధ్యాయం ద్వారా దానగుణాన్ని వర్ణిస్తూ భారతం 'అర్థతను, పాత్రతను గుర్తించి చిన్నవస్తువైనా సమర్పించటం ఉఖ్యలమైన ధర్మమని దానప్రయోజనాన్ని కూడా వివరించింది. దానం అనేది దాతలకు పుణ్యపురాతనాన్ని మాత్రమే కాక స్వకరించేవారికి వారి అవసరాన్ని తీర్చేదిగా, ఉపయోగకరంగా ఉండటం ముఖ్యమనే ధర్మసూక్తాన్నిప్రకటించింది. పుణ్యపురాతనై శక్తి కొలది అనేక దానాలుచేయటం విశేషధర్మం కాగా ఎదుటివారి అవసరాన్ని గుర్తించి తనకులేకున్నా వారికి దానం చేయటం శాశ్వతమైన దానశిలత అని దాలిచేచ్చింది.

మహాభారతంలోని ఉపాధ్యాయాలు ధర్మసూక్తు వివరణకు నిధులై ధర్మశాస్త్రమైపరగు మహాభారతానికి పురాణతత్త్వాన్ని ఆపాదించేస్తున్నాయి. క్షుశ్వర్యపాయమని వాక్యమనుసరించి 'ఇక్కడ ఉన్నది అంతటావున్నది, ఇక్కడ లెనిది ఇంక్కడ లేదు' అనే మాటను అక్కరసత్యంగా అంధ్రమహాభారతం నిరూపిస్తున్నది.

9. ఆంధ్రమేహభారతం ప్రీబాంధించిన ధర్మరత్నం

సంస్కృత మహాభారతంలో కృష్ణదైపాయనుడు నిరూపించిన అర్థాన్నే తెలుగులో ప్రతిపాదింపుమని రాజరాజు తనను కోరినట్లుగా నవ్వుయశట్టురకుడు స్వస్థంగా చెప్పారు. తిక్కన మాట రూప్రామ మోక్షములకు మహాభారతం మూలకందమని పేర్కొని త్రతి. స్ఫూర్తి. పురాణములలో భిన్నావిప్రాయాలవలన వాదాలు చెలరేగితే ఆ వాదాలకు పరిష్కారం చూపించేది మహాభారతమేనని ప్రకటించారు. సమస్త రూపులకు ఆర్యామైన మహాభారతమనే వేద వంపాతను వ్యాసును లోకాత నిష్పతో చేశాడని వర్ణించారు. ఎత్తాప్రగత నవ్వుయశట్టు మార్గాన్నే అనుసరించి తద్రచనయ్కా భారతపూరణ చేసినట్లు చెప్పుకున్నారు. కవితయం వారు అంధ్రమహాభారతంలో వ్యాసప్యాదయాన్ని సమగ్రంగా అవిష్వరించారు. ధర్మసంస్కారపన కార్యాన్ని ధర్మప్రచారాన్ని లక్ష్యంగా గ్రహించి అంధ్రమహాభారతాన్ని నిర్మించారు. ఇంకపరకు అంధ్రమహాభారతం ఆధారంగా తీసుకుని సంస్కృత మహాభారతాన్ని అవసరమైన శాశ్వత పరిశీలిస్తూ ధర్మస్వీరూపాన్ని. ధర్మతత్త్వాన్ని, ధర్మమాక్ష్యాన్ని గురించి తెలుసుకున్నాం. అంధ్రమహాభారతం ఆధారంగా సిద్ధసార్యసాధన ధర్మమార్గ వద్దనులను గురించి పరిశీలించాం. ఇప్పుడు ధర్మతత్త్వజ్ఞాలు, ధర్మమార్గ వద్దనులు అయిన ఈ వ్యక్తుల జీవితాల ద్వారా అంధ్రమహాభారతం నిరూపిస్తున్న ధర్మతత్త్వాన్ని గురించి, ప్రభోదిస్తున్న ధర్మ మార్గాన్ని గురించి పరిశీలించవలసిపున్నది.

ధర్మ రక్తతి రక్తికః । అన్న సూక్తిని అంధ్రమహాభారతం నిరూపిస్తుది. శాస్త్రత విశేష ధర్మాలను, వానిని అనుసరించవలసిన విధానాన్ని వివరించి ధర్మతత్త్వాన్ని, ధర్మమాక్ష్యాన్ని బోధిస్తున్నది. భారతీయ తత్త్వ శాస్త్రాన్ని విశ్లేషించి వివరించిన దాశాప్రశ్న పండితుడు “సుఖ సాధనములైన ధర్మమాతములకు మహాభారతముచ్ఛస్తావనిచ్చినది. జీవులందూ దుఃఖ నివారణమును, సుఖప్రాప్తిని కోరుదురు. లోకమున సుఖమఃఖములు రెండునూ కలిపున్నది. కానీ సుఖమఃఖములు రెండు అనిత్యములే. ఏ స్థితియందుండి సుఖమఃఖములు రెంటిని నిర్వికార ప్రశాంత చిత్తులమై గ్రహించగలమో ఆ స్థితిని సంపాదించుటే మానవప్రవృత్తికి పరమావధి. మానవునికి సంపూర్ణ సంతృప్తినిసంగుటకు నిశ్చలప్రాతిని ధర్మమే ప్రసాదింపగలదు”⁷. అని వివరించి ఆటువంటి ధర్మానికి మహాభారతంనుంచే ఉదాహరణలు చూపించారు.

మహాభారత ప్రభోదిత ధర్మాన్ని వివరిస్తూ దాశాప్రశ్న మాపిడెని కృష్ణస్వామి భారతంలో వ్యక్తి జీవితం-వ్యక్తిగత జీవితం, సామాజిక జీవితం అనే రెండు భాగాలుగా వివరింపబడిందని

★ 57. భారతీయ తత్త్వాశ్రమ -పం2, రా. ఎం. రాధాకృష్ణ, అనువాదం - బులుసు వెంకటేశ్వర్య పు. 376

మానవు తన జీవితంలోని ఈ రెండు పాత్రాలను ధర్యబద్ధంగా నిర్వహించుకోవాలని భారతం చెప్పున్నదని పేర్కొన్నారు. "వ్యక్తిగత జీవితం సామాజిక జీవితానికి దీప్తిని కలిగించాలి. సామాజిక శైయస్సుకు అవసరమైనప్పుడు వ్యక్తిగత జీవితాన్ని మనిషి త్యాగం చేయాలి ఆ త్యాగమే ధర్యం"⁵⁸ అని వివరించారు.

ఈ విధంగా వివరిస్తూ సామాజిక శైయస్సు కన్నా వ్యక్తిగత జీవితానికి ప్రామాణ్యాన్నిచేస్తే మనిషి అధర్యవర్తనను అపుతున్నాడని మహాభారతం ఉపదేశస్తోపదని పేర్కొన్నారు. ధర్యరాజు, కళ్ళ దుర్యోధనులు ఈ విషయాన్ని నిరూపిస్తున్నారు. వ్యక్తిగత జీవితం కన్నా సామాజిక జీవితానికి, నిర్మికార ప్రాంతశ్శిలికి ప్రాధాన్యాన్నిచ్చిన ధర్యరాజు ధర్యవర్తనదని పేరందాడు. వ్యక్తిత్వానికి, వ్యక్తిగత యశస్సుకు ప్రాముఖ్యం చూపిన కర్మదుర్యోధనులు ధర్యరాజువలే శాశ్వత పథానికి చేరుకోలిపియారు. కర్మపులభోగమైన స్వర్గప్రాప్తిని పాందారు. మానవ జీవితంలో ధర్యాన్ని అచరించవలసిన విధానం, ధర్యం తప్ప మరొక మార్గంగాని, ధర్య సంఘర్షణగాని లేని శ్శితిని రామాయణం చూపుతోంది. మహాభారతం అనేక ధర్యసంఘర్షణలకు, ఆపద్ధర్యాలకు పరిష్కారాలను, సమర్పనలను వివరిస్తోంది. రామాయణం ధర్యప్రతిష్ఠిత కావ్యం కాగా మహాభారతం ధర్యప్రబోధ ధైయంగల మహాగ్రంథమైంది.

మానవుడి భౌతిక, ఆధ్యాత్మిక జీవితాలకు సంబంధించిన శాశ్వతపదాన్ని నీర్చేశించి ఒకానికి సంపూర్ణశ్శితికి జీవాత్మను చేర్చేది ధర్యం అని మహాభారతం ప్రబోధిస్తోంది. ధర్యాశాపకురైన శ్రీకమ్మని భగవంతునిగా, సిద్ధధర్యస్వరూపునిగా ప్రస్తుతించి, భగవంతుడే ధర్యమని ప్రతిపాదిస్తోంది. అధునిక పండితులుకూడా ధర్యమంటే భగవంతుడనీ, భగవంతుడు స్తాపించదలచిన నైటికశైయస్సరపథాన్ని చేరుకోడాసికి ధర్యమై సాధనమని అన్నారు. ఇందుకు మార్గంగా మనిషికి మనిషి పట్ల, మనిషికి దైవం పట్ల గల కర్తృవాయాన్ని నిర్విరించటం ఒక్కచే సంపూర్ణతకు సైని బాట అని చెప్పారు. కనుక ధర్యం అనేది మనిషి భౌతిక, ఆధ్యాత్మిక జీవితాలను సన్మార్గంలో నడిపించే సాధనం అని వివరించారు.⁵⁹

ఇట్లీ ఈ ధర్యం సమస్త సంపదలకూ మూలమని మహాభారతం వివరించింది. 'శిలంబున ధర్యంబు వెలయు ధర్యంబున సత్యంబు దొరకొను సత్యంబున వృత్తంబు సాప్తరు వృత్తంబున బిలంబు వాటిల్లు బలంబున నేను గలుగుండుగావున సమస్తంబులకు మూలంబు శిలంబని'⁶⁰

★ 58. భారతంధర్యాద్వైతం దా॥ ఎమ్. కృష్ణస్వామి పు.20

★ 59. Kalyanaaakalpataru "Dharma And Its Implications"- పరతురామ చతుర్భేది పు. 184

★ 60. డా. మ. భార . శాంతి 3-146

సాక్షు లక్ష్మీదేవి చెప్పింది శిలం అనేది ఇంతకు ముందు చెప్పుకున్న భోతిక. అధ్యాత్మిక జీవితాలకు సంబంధించిన సదవది. ధర్యంవల్ల దేశ ధర్యానుసరణంవల్ల మాత్రమే ఒక వ్యక్తి శిలం ప్రస్తుతమాతుంది. భారతులో ప్రధాన వ్యక్తుల ధర్యానుసరణను పరిశీలించినప్పుడు వారి శిలవివరణ అనేక సందర్భాలలో వెల్లశైనది. సంఘర్షణ ఏర్పడినప్పుడు ధర్యానుక్కాప్పి గుర్తించి వారు వ్యవహరించిన తీరు వారి ధార్మికతను, వారు పాందిన శాశ్వతపథాన్ని నిరూపించి చూసింది. మహాభారతంలో ఆది, సభా అరణ్యపర్వాలలో, శాంతిపర్వంలో లౌకిక ధర్మవివరణ, అనుశాసనిక పర్వంలో అధ్యాత్మిక ధర్మవివరణ విస్తృతంగా వర్ణితమైనది.

మహాభారత ఆరంభమే దేవతని సరమతి మొదలొతుంది, పరీక్షిత్తు కుమారుడు జనమేజయుడు సత్రయాగరీకితుడై ఉన్నప్పుడు దేవతాశునకమైన సరమ పుత్రుడు సారమేయుడు యాగస్థులో తిరుగాదుతుంటాడు. జనమేజయుని సాదరులు ఆకారణంగా ఆకుర్యారకుమారుని భాధిస్తారు. అందుకు కోపించిన సరమ 'యుద్ధయుక్త విచక్షణ లేక ఆనవరాధులను సాధులైన వారిని బాధించిన డార్మినితులకు అనిమిత్తములైస ఆవరలు సంభవిస్తాయని చెప్పి మరలిపెతుంది. సారమేయుని బాధించిన జనమేజయునికిగాని, అతని సాదరులకుగాని ఎటువంటి భయాలు, ఆవరలు సంభవించలేదు. పైగా జనమేజయుడు సర్వయాగప్రేరితుడై యాగశాలలో మహాభారతకథాత్రవణం ఆనే భాగ్యాన్ని పాంచాదు. సరమ వృత్తాంతం ద్వారా భారతంలో సాధుజనులకు ఎగ్గుతలపెట్టిదమనే ధర్మవ్యతిరేక కార్యానికి, కావ్యంలో సంభవించబోయే కౌరవుల ధర్యథంగవద్దనకు సంబంధంచూపి 'వస్తు నిర్దేశం' జరిగింది. అయితే సరమ వృత్తాంతానికి గల ప్రయోజనం ఇంతమాత్రమే కాదు. ఈ వృత్తాంతం వెనుక ధర్మమాత్కుం నికిప్పమైనుంది.

మహాభారతంలో మహాప్రస్తావిక పర్వంలో పాండవుల లౌకికగాఢ ముగింపుకు వస్తుంది. ముగింపులో కూడా ఖనకం ప్రాధాన్యం వహించిన విషయం ముఖ్యంగా 'పీర్చినవలనిపుండి. దైర్యాశారోదారుడు, నిశ్చలహృదయుడు అయిన ధర్మతనయుడు సతీసాదరుల మరణానంతరం నిర్వికల్పుడై మహాపథంలో సాగిపోతాడు. హస్తినాపురాన్ని దాటినప్పటి నుండి వారిని వెన్నంటివచ్చిన ఖనకం మాత్రం ఆతడిని ఆధిక భక్తితో అనుసరిస్తుంటుంది. ఇంద్రుడు దివ్యవిమానసహితుడై వచ్చి ఆతనిని రథమునథిరోహించి స్వర్గానికి రమ్మని ఆహ్వానిస్తాడు. యాత మొదలైనప్పటి నుంచి ఇంతవరకూ వెంటవచ్చిన సారమేయాన్ని విడిచిపెట్టడం మహాపరాదమని ఆధర్మమని ధర్మరాజు ఇంద్రునితో పలుకుతాడు. ఖనకం పాండవెని స్వర్గముఖం తనకు కూడా వద్దని సభక్తపూర్వకంగా తిరస్కరిస్తాడు. కరణగతుడై ఆశయంచి వెంటవచ్చిన వారిని విడిచిపెట్టడం క్రతియధర్మానికి, మహావధర్మానికి కూడా విరుద్ధమైన చర్య అని ధర్మత్వాన్ని వివరిస్తారు. మహాప్రస్తావనంలో

దేవతాసంరద్యనం వరకు చేరుకోలగిన రెండు జీవాత్మలుగా తనను బునకాన్ని సమాన దృష్టితో చూడగలిగిన స్థితికి అతడు చేరుకున్నారు సర్వత్తు తల్లున్ని గ్రహించిన ముముక్షువై ధర్మరాజు విలసిల్లాడు అతడి ధర్మనిరతిని. ధర్మతత్త్వజ్ఞనాన్ని గ్రహించిన ధర్మదేవత బునక రూపం వదలి ఎదుట నిలుస్తాడు. ధర్మరాజు ధర్మనిరతిని ప్రశంసిస్తారు. అటు తరువాత భాతికోకాన్ని వదలి సకరీరుడై ధర్మరాజు అనే మానవుడు శాశ్వతపథానికి చేరుకుంటాడు ధర్మభంగం వలన అనిమిత్తమైన ఆపదలు చుట్టుకుంటాయని సరమగాథతో మొదలైన మహాభారత ఇతిహసం ధర్మానుసరణం వల్లనే శాశ్వతపథం లభిస్తుందని, ధర్మమే మనిషిని చివరివరకు వెంటనంటివస్తుందని మహాప్రస్తావ వర్యంలో నిరూపించింది. సారమేయ వ్యత్రాంతంతో మొదలైనగాథ బునక వ్యత్రాంతంతో ముగియదంలోగల ఈ ధర్మతత్త్వం లేదా ధర్మసూక్ష్మం గ్రహించదగినది.

‘వేదేఉథిల ధర్మమూలం’ అనే వివరణ నమసరించి ధర్మాన్ని మూలమైన వేదాన్ని ప్రాచీనులు బునక స్వరూపంతో పోల్చారు. వేద స్వరూపమైన రాత్రుతేయుడు వేద ప్రతికలుగా బునకాలను వహించి ధర్మనిమిస్తాడు. వేద మూలమైన ధర్మాన్నికి, యజమానిని నిరంతరం వెన్నంటి వుండే బునకానికి స్వగుణ సారూప్యం చెప్పారు. అందువల్లనే ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మాప్రాంబని వినుకించిన ఈ పంచమవేరగాథ దేవతనితో ప్రారంభమై, బునక రూపం ధరించిన ధర్మదేవత సాక్షాత్కారంతో ముగిసింది. మహాభారతం ఆద్యంతం ధర్మతత్త్వప్రశ్నానికి, ధర్మభంగ పరిణామాలకు ప్రత్యక్ష సాక్షిగా నిలిచింది.

ఇటువంటి ఈ మహాభారతంలో ప్రబోధితమైన ధర్మం నేటికి అనుసరియమైనదా అని విమర్శించి చూడవలసిన అవసరం ఎంతైనాపుంది. ఈ పరికిలనలో భాగంగా శాశ్వత విశేష ధర్మాలను, నైతిక ఆధ్యాత్మిక ధర్మాలను మహాభారతం విశ్లేషించిన విధం ముందుగా ప్రస్తావించవలసివున్నది.

పట్టాఖీపేకానంతరం శ్రీ కృష్ణుడు సకల ధర్మతత్త్వవేత్త అయిన శీఘ్రమైని ప్రార్థించి సర్వధర్మాలను తెలుసుకోమని ధర్మరాజును నిర్దేశిస్తాడు. మహాభారతంలో శాంతి, అనుశాసనిక పర్వాలు శీఘ్రమై ధర్మరాజుకు వివరించిన ధర్మస్వరూప చిత్రణలో నిండివున్నాయి. ధర్మరాజు శీఘ్రమైని ‘బహుశాలు కలిగిన ధర్మాచరణలో దేనిని ఆచరించి పురుషుడు ఏపిక, అముష్యక సుఖములను పొందగలదన’ ప్రతిస్తాపిస్తాడు. తల్లి, తండ్రి, గురువుల సేవ మిస్తుయని, సత్కార్యాలన సర్వధర్మములకు మిక్కరి ఇఱువరని శీఘ్రమై సమాధానం చెప్పాడు. అరణ్య పర్వంలో సాక్షాత్కార ధర్మదేవతయే పత్యశాచ, దావాది ఎనిమిది గుణాలు తన రూపాలని పేర్కొంటాడు. శీఘ్రమై

చెప్పిన మాత్రాపిత్యగురుజనసేవ, సత్యవాక్యాలన, ధర్మదేవత చెప్పిన శాచ రానారి ఎనిమిది అంశాలు సర్వకాల సర్వమృతలయందు అందరూ ఆచరింపవలసిన శాశ్వత ధర్మాలు. దేశ, కాల, జాతి, వర్ణాలు, లింగ భేదపు తెక మానవులందరకు సధ్యతిని, సంఘీలాన్ని సంప్రాత్మింపజేసే గుణాలే శాశ్వత ధర్మాలు. మహాబారతం ఏటిలో సత్యప్రభువాన్ని, రఘుగుణాన్ని పరమోత్తమష్టమైన ధర్మాలుగా అనేక సందర్భాలలో వివరించింది. 'వర్ణములకెల్ల నిందియవ్యాప్తి నిగ్రహంబు వలయు' అని ఇంద్రాలునిగ్రహాన్ని కూడా ఉత్తమమైన శాశ్వతధర్మంగా ప్రశంసించింది. 'అపొంసా పరమోదర్మః' అని ప్రబోధించిన శ్రీకృష్ణ శీఘ్రమైయే యుద్ధాన్ని ప్రోత్సహించడం, స్వయంగా యుద్ధం చేయడం వివరించంగా కనిస్తుంది కాని అపొంసకు నిర్వచనం అసమర్థత కాదని, స్వర్ణ నిర్వహణలో హింసకు అర్థం వేరని, అకారణంగా పరులకు బాధ కలగించడమే హింస అని ధర్మసూక్తాన్ని వాసుదేవశాంతనవులు వివరించారు. స్వకులధర్మాలన, వ్యక్తిధర్మ పాలనలోని హింస అపొంసతో సమానమైనదని, మహాబారతం స్వస్థంగా చెప్పింది, ఇంకా పరధనములకు ఆశపరుకుండుట, ఇతరులను తనవలె చూచుట, ఏ విషయమునందు అస్క్తిలేక తటస్థ భావం వహించి ఉండుట, భూతాళిపై దయగలిగి ఉండుట మొదలైన లక్షణాలను సామాన్య లేక శాశ్వత ధర్మాలుగా శీఘ్రమై ధర్మాఖాతు వివరించారు. ఈ శాశ్వత ధర్మాలు దేశ, కాల, వర్ణ, వర్ణ, కుల, గణ, ప్రీతిపారుపునికి ధర్మసూక్తాల సర్వకాల సర్వమష్టలయందు అందరకు ఆచరణయోగ్యమైనవి. మానవ జీవితంలో భౌతికమైన నడురడిని క్రమిల్చండం చేసుకునేందుకు పాటించవలసిన నియమాలే శాశ్వత ధర్మాలు. భారతంలో విదురసంజయాది ధర్మతత్త్వమేత్తలు, మార్గందేయ వ్యాసాది మహార్యాలు సామాన్య లేక శాశ్వత ధర్మాలు ప్రాశస్త్యాన్ని అనేక సందర్భాలలో ఉపాధ్యాన సహితంగా వివరించారు.

భౌతిక జీవితానికి సంబంధించిన శాశ్వత ధర్మాలలో పాటుగా వ్యక్తి సామాజిక జీవితానికి అవసరమైన నియమావళిని 'ధర్మ విశేషాలుగా' మహాబారతం చెప్పింది. పరమేశ్వరుడు పార్వతీదేవికి ధర్మస్వరూపం, శాశ్వత విశేషధర్మాల స్వరూపం వివరించాడని, వాసినే నీకు నేను బోధిస్తున్నానీ శీఘ్రమై ధర్మాఖాతు ధర్మాలను వ్యక్తిస్తారు. ఆదిమధ్యాంతరహితుడైన పరమేశ్వరుడు ధర్మాలను గురించి ప్రసంగించడంలో గల శాత్మర్యం- ధర్మం కూడా అదిమధ్యాంతరహితమై నిరంతరంగా సాగిపోయిది అని తెలియజేయదమే. శాశ్వతధర్మాలు నిశ్చలమైనవి, నిరంతరమైనవి. విశేష ధర్మాలు దేశ, కాల పరిస్థితులకు అనుగుణంగా రూపాంతరం చెందుతుందేవి. ఈ అంశం విశేషధర్మ వివరణ వలన సమగ్రంగా బోధపడగలదు.

తుండి, స్వపులచే వివరింపబడిన నానా విదుములైన ధర్మాలను ఇప్పుడు పార్వతీకి చెప్పిన దానినే నీకు తెలిపిడనని శీఘ్రమై ధర్మాఖాతు వివరిస్తారు. జాతి ధర్మములు, దేశ ధర్మములు, కుల ధర్మములు, గణ ధర్మములు, ఆవ్యాధాలనే ఇదు రకాల ధర్మాలను నానావిద్ర ధర్మములుగా పేర్కొంటారు. ఈ ఇదు రకాల ధర్మాలను మహాబారతం సాదాపూరణంగా వివరిస్తున్నది.

జీవ ధర్మాలు

మహారతకాలంలో అనేక జాతులకు చెందిన ప్రజలు విభిన్నమైన జీవన విధానాలను అనుసరించి జీవించేవారు. సంస్కర ఫూరితమైన నాగరికజాతులు, కిరాత, నాగాది అటవిక జాతులు, ఆర్యనాగరికతకు బిస్మమైన సంస్కృతిగల అసుర జాతులు, జంబూర్ధీపంటోని భరతభండంలో జీవిస్తుందేవి. ఈ జాతులలో తిరిగి వర్ష, వర్ష, భేదాలుండేవి. ఆయా ప్రజలు వారివారి జాతులను, వర్గాలను ప్రత్యేకంగా చూపునటువంటి జీవన విధానాన్ని అనుసరించేవారు జాతిపరమైన జీవన విధానాన్నే జాతి ధర్యం అని అన్నారు. జాతిధర్యం కారణంగానే ఆర్యనాగరిక క్రతియ వంశియులైన కురుకుమారులలో సహారిగా ద్రోషుదు కిరాత జాతికిచెందిన ఏకలవ్యుని శమ్యనిగా స్నేకరించలేకపోయాడు జాతిధర్మాన్ని అనుసరించి దేగ పాపురాన్ని అహరంగా పాందే అభికారాన్ని కలిగిపున్నానని ఇచ్చి చక్రవర్తితో వాడిస్తుంది.”⁶¹ శ్యేం వేదవచనాలను చూపి జాతి ధర్మాన్ని వివరించి వాదించినప్యాలీకి శాశ్వత ధర్మమైన అహింసామార్గాన్నమనసరించి ఇచ్చి చక్రవర్తి, శరణాగత వత్సలుడై కపాతాన్ని రకిస్తారు. తన శరీర మాంసాన్ని సమర్పించి దేగ ఆకలిని తీర్చేందుకు ప్రయత్నిస్తారు. ఇటువంటి ఈ జాతి ధర్మాలను గుర్తించి ధర్మపాలనను చేయవలసిందిగా భీషమ్ము తన మనుమనికి ఉపయోగిస్తారు.

దేశజ ధర్మాలు:

దేశజ ధర్మములన్నాని దేశచారాలుగా ఆచరణలో ఉంటాయి. ఒక్కిక్కు దేశానికి, ఒక్కిక్కు ప్రాంతానికి జీవన వ్యవహారంలో ఉండే ఆచారాలే దేశజధర్మాలు. పాందవుల జననానికి ముందు పాందురాజు దేశజ ధర్మాన్ని అనుసరించి కుంతిదేవిని క్షీరజ సంతాసం కోసం అర్థిస్తారు. ధృతరాష్ట్ర పాందురాజులు జన్మించినప్యాదు, నియోగివిధితో దేవరన్యాయంతో మహాపురుషులవలన క్షీరజ సంతాసాన్ని పాందటం గంగామైదానప్రాంతాలలో ధర్మవిరుద్ధంకారు. కాని అతిథి మర్యాదనను సరించి గ్రహస్య తన భార్యను అతిథికి సమర్పించే నాటి కాలంలో శ్యేతకెతు గర్వాన్ని ఇతువుగా ఉన్నప్యాదు వ్యవ్ధ విప్రయ తన తల్లిని కామించినందుకు కోపిస్తారు. ఇట్టి ఈ మర్యాద ఇక మీదట చెల్లినేరదని ఈ ఆచారాన్ని గర్హించి ‘ఇక్కు సతులకు అన్యపురుష సంగమంబున నకల పాతకములగున్ని శాసిస్తారు. తన శాసనాన్నే మర్యాద (ధర్మ)గా మనములందరు పాటించాలని కట్టడి చేస్తారు. ఆయితే పాందురాజు ఉత్తర కురుభూములలో మొదలింటి ధర్మమే ఆచరణలో ఉన్నదని శ్యేతకెతు శాసనం ఇక్కి వర్తింపదని చెప్పి కుంతిదేవిని ఒప్పించి క్షీరజ సంతాసాన్ని పాందుతారు. దేశజధర్మమైన ఈ విషయాన్ని కురువ్యాదులు, హస్తినాపుర ప్రజలు గారవించి ధర్మజాదులను పాందురాజు పుత్రులుగా, కురువంశ ఉత్తరాధికారులుగా స్నేకరించారు.

★ 61.“శ్యేం: కపాతాన భారయాన్” అను వేదవచనము గలదు” - అం. మ. భార - తరణ 3-231.

యుద్ధరంగంలో శల్యనినిందావాక్యాలకు కోపించి కర్మాను 'పాదేశంలో పుట్టినటువంటి నీకు మర్మద్వారాక సద్యద్విషంటుండా' అని రూపీస్తారు. మద్రదేశ ప్రజలు అధర్యవర్తనను దేశావారంగా పాచిస్తారని ఏమర్చిస్తారు. అంతేకాక గొమాంస భక్తిము, మద్యపానము చేసి అనంగత దురాలాపములతో సంచరించే బాహ్యాక దేశియులకన్నా మద్రదేశ ప్రజలు అవిసీతులని తీవ్రంగా పట్టుశారు. ఒక దేశంలో అధర్మాలు, ఆకార్యాలుగా పరిగణింపబడిన అంశాలు మరొక దేశంలో చెల్లుభాటు అయ్యుందుకు ఏటుందని. అవే దేశజ ధర్మాలని, ఒక్కిక్క దేశానికి ఒక్కిక్క రకమైన ధర్మం ప్రవర్తిల్లతుంటుందని మహాభారతం సాదావారణంగా చూపుతున్నది.

కులధర్మం:-

సంస్కృత మహాభారతంలో వర్ణం, కులం పర్వాయ పదాలుగానే ప్రయోగించారు. అంధ్రమహాభారత కాలం నాటికి వర్ణాలు, కులాలు వేరయ్యాయి. వర్ణాలు అగ్ర, అగ్నితర విభాగాలుకాగా, కులాలు మృత్యులను బట్టి ఏర్పడి శాఖాపశాఖలై విస్తరించాయి. నన్నయు ప్రయోగించిన 'తన కుల బ్రాహ్మణు' అన్న మాట వర్ణానికి, కులానికి గల శేరాన్ని సూచిస్తాంది. బ్రాహ్మణ శబ్దం వర్ణం అనే అర్థంతోను కుల శబ్దం రాజరాజుకు సంబంధించిన రాచకులం అనే అర్థంతోను నన్నయు ప్రయోగించారు. అంధ్రమహాభారత రచనలో మాత్రం వ్యాపి భారతంలో మాదిరిగానే కవితయంవారు వర్ణం, కులం అనే పదాలను పర్వాయ పదాలుగానే ప్రయోగించారు.

ఈ కులధర్మాలను వర్ణధర్మాలుగాను, వర్ణాలను ధర్మాలుగాను మహాభారతం వర్ణించింది. సంస్కృత మహాభారత కాలంనాటికి వర్ణవ్యవస్థ ఏర్పడింది కాని జన్మచేత వర్ణం, కులం స్థిరపడతాయని రూపీకరించేదు. కులము ఏదైనప్పటికే ఎవరికి సచ్చిన మత్తిని లేదా సామర్థ్యం గల మత్తిని వారు స్వీకరించే ఆవకాశం అనారు ఉండేది. పెరిగిన కుటుంబ పరిసరాలనుబట్టి, వారు పాంచిన జన్మసంస్కృతాలను బట్టి భారతకాలంలో కులనిర్దారణ జరిగేదని అనేక ఉదాహరణలు తెల్పుతున్నాయి. కృతియుదైన చెదినాధుని ఏర్యనంజనిత అయిన మత్స్యగంధి దాసకులంలో పెరిగింది. అమె కృతియుదైన వసురాజు పుత్రికగా కాక దాశరాజు కుమార్మానే వర్ధిల్లింది. దాసకులానికి తగిన ధర్మాన్ని అనుసరిస్తూ, వారి కులాచారాలతో అమె యుక్తవయస్యారాలైంది. శంతనుని వివాహమాదిన తరువాత సత్యవతి కులాన్ని గురించిన ప్రస్తుతి రాలేదు. కృతియుల మర్యాదను, దేశజాతి ధర్మాలను సత్యవతి అనుసరించింది.

మంత్రశక్తి ప్రభావంతో కుంఠదేవికి జన్మించిన కర్మాను రూప గుణతేజోవిలాసాలలో విశిష్టుడై వర్ధిల్లారు. అయినప్పటికే సూతకులం వారింట పెరిగి సూతకులానికి తగిన సంస్కృతాలను పాంచి ఆ కులాచారాలను అనుసరించినందువల్ల సూతునిగానే పరిగణింపబడ్డారు. ఒక్కిక్క

కులానికి వారువారు చేపట్టిన వృత్తులనుబట్టి కులధర్మాన్ని, వృత్తిదర్శాన్ని పాటించవలసిన అవసరం ఆనామ ఉండేది. అగ్రవర్షలైబ్రాహ్మణాణవులంలో జన్మించిన కృపాచార్య, ద్రోణాచార్య అశ్వధామలు క్రాతమృత్తిని అవలంబించారు వారి జీవితాలలో బ్రాహ్మణ వద్ద ధర్మపాలన. క్రాత ధర్మపాలన రెంటిసివారు నిర్మిపొంచారు. పెరిగిన సంస్కార సంబంధమైన కులధర్మాన్ని అఖిలించాలని, కులము, వృత్తి మార్యుకునేందుకు ఆ కాలంలో అవకాశం ఉందని మహాభారతం ద్వారా తెలుస్తున్నది. జన్మవృత్తాంతం తెలియకపాయినా సూతకులంలో పెరిగిన కర్మాన్న క్రాతమృత్తిని చేపట్టి దుర్యోదనుని మిత్రుడై అంగరాజ్యానికి అభిప్రాయినారు. కుల ధర్మాన్ని పాటించటం అందరకు అవశ్యకమని భారతం బోధిస్తున్నది. భగవద్గీతలో శ్రీకృష్ణుచు కూడా క్రతియ కులోచితమైన ధర్మాన్ని పాటించమని, నిస్పంచయచిత్తంతో యుద్ధంచేయమని ఆర్యునుని ప్రభోధిస్తారు. కెరపులనుండి రాయబారం తెచ్చిన సంజయుడు 'సీపు గురుజనులను, బంధువులను వధించిపొందే సౌఖ్యం ఎటువంటిది? రక్తపుకూటికంచే శిక్షాన్నము మేలుగడా' అని ధర్మరాజును యుద్ధానిముఖుని చేయాలని ప్రయత్నిస్తారు. అప్పుడు ధర్మరాజు వంశదూషకులు, 'లోకంటకులైన వారిని నిర్మాలించుట ధర్ముని పెద్దలవలన నింటిని ఆదేశా యుద్ధము రాజులకు ధర్మంాదని సీపు చెప్పు' అని కుల ధర్మాన్ని గురించి ప్రస్తుతిస్తారు. ఎటువంటి పరిష్కారులలోను కులధర్మాన్ని విషువరాదని మహాభారతం సృష్టింగా చెప్పింది.

గొం ధర్మాలు :

జాతిదేశకుల ప్రయోయం లేకుండా వృత్తిని అనుసరించి ఏర్పడేవిగణాలు. 'ఒక్కింధువైన జనంబుల్ అర్ధార్థకులుగాను కార్యవిష్ణు మానసులుగాను ఆయుధ కైపులుగాను జతరములైన పమలలోను గణములుగా ఏర్పడి వ్యవహరిస్తుంటారని' శీషుము వివరించారు. కులము ఏడైనపుటికి వారసునిరించే వృత్తిమార్ధాన్ని బట్టి ఏర్పడిన గణాలు ఆనామ ప్రధారంలో ఉండేవి. కులాన్ని అనుసరించి వృత్తిగాని, వృత్తిని బట్టి కులంగాని స్థిరపడని కాలంలో గణాలు ప్రముఖ స్థానాన్ని వహించివుండేవటంలో సందేహంలేదు. బ్రాహ్మణులు క్రతియగణంలో, వైశ్వులు శూర గణంలో, క్రతియులు బ్రాహ్మణగణంలో అవసర రీత్యాగాని, మరేకారణం చేతనైనాగాని చేరుతుందఱం ఆనామ సర్వసమాస్కునైన విషయం. బ్రాహ్మణ కులజులైన ద్రోణాచార్య కృపాచార్యులు క్రతియ గణంలో చేరగా నిర్వికారుడైన జనక మహారాజ బ్రాహ్మణ గణ సహజమైన వేదాంత చర్యలలో నిష్ఠాతురైనారు. మహాభారతంలో అజ్ఞతవానకాలంలో పాంచవులు విభిన్న గణాల వ్యక్తులుగా రూపాలు ధరించి వారితో కలసి వారి జీవన ధర్మాన్ని అనుసరించటం తెలిగిన విషయమే.

రాజకీయంగా కూడా అనాదు రాజవంశపాలనకోపాటు గణరాజ్య పాలనకూడా కొనసాగిరి కిరాతులు, నాగులు మొదలైనవారివి గణరాజ్యాలు. వంశపారంవర్య రాజకీయ వ్యవస్థకన్నా గణరాజ్యపాలన, గణాలకు చెందిన ప్రజల జీవన విధానం చిన్నంగా ఉందేది. ఈ గణాలకు అధిపతులుంటారు.⁶² గణ ముఖ్యులను ఆదరించి వారు తమలో ఆము కలహించవలండాను, రాజుకు కీదు తలపెట్టుకుండాను జాగ్రత్త వహించవలసినబారం రాజుదని భీమ్యుడు పోచ్చరిస్తాడు. గణ ధర్మాన్ని గారవించి, గణ ప్రజలను కూడగట్టుకున్న ప్రభువుకు సంపదలు పెరుగుతాయని చెప్పి గణధర్మాన్ని గారవించవలసిన అవసరాన్ని వివరిస్తాడు. ఈటి పరిభాషలో చెప్పాలంటే Professional Ethics అనే వాటిని గణ ధర్మాలని చెప్పవలసివుంది.

ఆపద్ధర్మాలు:

‘కాయంబు విక్కుతులు గాల విపర్యముల వచ్చు నాపద్ధర్మవర్తనములు’ అని భీమ్యుడు అపద్ధర్మాన్ని వివరిస్తాడు. ప్రాణపాయస్తోత్రిలో కని, మార్గాలల్నాం తెనపుడుగాని అనుసరించవలసిన విధానమే అపద్ధర్మం. శాశ్వత విశేష ధర్మాలను వివరించిన మహాభారతం అపద్ధర్మాలు ధర్మసూక్ష్మానికి ప్రతీకలుగాను, శాశ్వత ధర్మ ప్రతిష్ఠాపనకు దోషారకారులుగాను ఉండాలని నిర్వచించింది. అపద్ధర్మాలనేవి ఆపద తీరిన తరువాత వియవలసినవే తప్ప ఆవి సదాచారాలు కానేరవు. తత్క్షరిక గండం గడిచిన తరువాత విధివిహిత ధర్మానుసరణకు మరలిరావారి. అపద్ధర్మం ధర్మాన్ని ఆధర్యంగాను, అధర్మాన్ని ధర్యంగాను ధర్మింపజేస్తుంది. అందులోని ధర్మసూక్ష్మాన్ని గ్రహించలేకపోతే, అందలి తత్క్షాన్ని తెలుసుకోలేకపోతే ‘తృణావృత కూపంలోపడిన జీవిచందాన’ మనిషి అధర్మమనే అంధకారంలో మునిగిపోతాడు. అపద్ధర్మాచరణలో దెందు ధర్మాల మర్యాద లేక ధర్మానిశ్శయ విషయంగాను సంఘర్షణ తప్పదు. ఏ ధర్మం శాశ్వత వాహనికి చెర్పగలదు అనే ధర్మసూక్ష్మాన్ని గ్రహించి అపద్ధర్మాన్ని అనుసరించాలి. ఈ ధర్మ సూక్ష్మాన్ని వేదవిదులు, శ్యాగధనులు, అరిషయ్య ధూరులు - సమంచిత చరితులు అయిన వారివలన మాత్రమే తెలుసుకునేందుకు సాధ్యపడతుందని మహాభారతం వివరించింది.

సభాపర్వంలో ద్రౌపదీపరాభవం జరుగుతున్నప్పుడు భీష్మదోషులు వ్యక్తి ధర్మాన్నికి, వ్యక్తిగత్తును వ్యతిధర్మాన్నికి కట్టబడి మౌనం వహించారు హస్తినాపుర రాజురక్తం భీమ్యుని వ్యక్తిధర్మం. కురుకుల గుచ్ఛముగా ధృతరాఘ్వనిచేత నియమితుడైన దోషునిది వ్యతిధర్మం వారు ఆ సందర్భంలో ఆపద్ధర్మాన్ని అనుసరించి రాజధిక్కారుగాని దుర్మృధనుని నివారించి ద్రౌపదిని కాపాదటంకాని చేయలేకపోయారు.

★ 62. The culture And Heritage of Indian People Vol I - Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1989.

యుద్ధసమయంలో ధర్మరాజు అవధర్మాన్ని అనుసరించి అనశ్యం చెలికాదు. సైందశ్శని వథించేందుకు కృష్ణుడు చేసిన ప్రయోగం, కర్మని నాగాప్రాన్ని భగ్రం చేసేందుకు అర్థనుని రథాన్ని క్రిందికించటం అవధర్మాలే. శాశ్వత ధర్మప్రతిష్ఠాపనలో అవధర్మాన్ని అనుసరించటం దోషంకాదని మహాబారతం నిరూపిస్తున్నది.

ఈ పేర్కొన్న ధర్మవిశేషాలన్నీ దేశకాలస్తోత్రగతులమీద ఆధారపరి మార్యులు చెందుతాయి. కొన్నిసార్లు కాలగర్యంలో కలసిపోతుంచాయి. లోకిక జీవనమార్ఘంలో లోకాచారాలుగా అనుసరచేయమైన ఈ విశేషధర్మాలు ప్రముఖస్థానం వహిస్తాయి. అందువలనే 'ఆధారపరిమార్ఘః' అని ఆధార ప్రాముఖ్యాన్ని పూర్తీకులు వాటిచెప్పారు.

'మహా భారతకాలంనాటి ధర్మం ఈనాదు అనుసరచేయమా' అని ప్రత్యుష్టే శాశ్వత ధర్మానుసరణ విషయంలో 'అవునని' నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు కాని ఆనాటి విశేష ధర్మాలు ఈనాదు యథాతథంగా ఆచరించటం సార్యంకాదు - అని చెప్పక తప్పదు. నాటికి నేటికి హతి, కుల ధర్మాలు ఎన్నో మార్యులు పొందాయి. వాటి స్వయాప స్వబాలే మహిమాయాయి. వ్యక్తి సాంకర్యం ఆనాదు మహాపాపం. నేడు సమాజ పురోగమనానికి వర్ధస్కర్యంవలన ఎట్టిప్రమాదం లేదు. కులవ్యతులు లేదా వ్యక్తిని బట్టి కులం అన్న నిర్మారణ మహాబారతకాలంలో లేదు. ప్రస్తుతం కూడా లేదు. కాని మధ్యయుగాలలో కులవ్యక్తిని తిరస్కరించటం అనేది దోషంగా భావించేవారు. మహాబారతకాలంలో ఆనాటి పరిస్తోతులకు, అవసరాలకు తగినట్టుగా ఏర్పడిన సమాజక ధర్మాలు లేదా దేశజధర్మాలు అయిన నియోగించి, దేవరాయాయం, ఆశ్రమాలను, భార్యావీళ్లలను, సాదరులను జూదంలో పందెంగా ఒళ్లదం ఈనాదు చట్టవిరుద్ధమైన అంశాలు, నేటి సమాజ ధర్మానికి వ్యక్తిలేకమైనవి. నాటి విశేషధర్మాల స్థానంలో క్రొత్త లోకాచారాలు, సంప్రదాయాలు ఈనాదు అమలులో ఉన్నాయి.

అప్పువిధివాహాలు, ద్వాదశవిధి పుత్రులవంటి కుటుంబపరమైన ధర్మాలు దూషాంతరం చెందాయి. సంస్కృత మహాబారతంలో చెప్పిన అప్పువిధివిధాపాలలో అంధ్రమహాబారతకాలం నాటికి ఇదు రకాల వివాహాలు మాత్రమే అంగీకృతమయ్యాయి. ఆ అయిదింటిలోనూ కూడా తిక్కనగారు అనుడము, రాక్షసము ధర్మధారములని సృష్టింగా చెప్పారు. అసురమైన కన్యాపుల్లు విధానం ఒక శతాబ్దిం క్రిందటి వరకు కొన్ని ప్రాంతాలలో, కొన్ని వర్షాలలో దేశాచారంగాను, కులాచారంగాను అమలులో ఉంచేది, దాయభాగ విశ్రయంలో కూడా స్వకులప్రాయిన ధర్మపత్రియందు జన్మించిన సంతానానికి ఆస్తిమీద పూర్తిగాను లేదా అధిక భాగం ఆస్తిమీద, అధికారం ఉంటుందని మహాబారతం చెప్పింది. బహుభార్యాత్మం నిపేధింపబడిన ఈనాదు ఆస్తి సంతానం అందరికి సమానంగా లభిస్తుంది. వివాహం, దాయభాగం, సంతానం పొందటం వంటి

విషయాలలోను, కుటుంబరమైన సంబంధ బాంధవ్యాల హక్కులలోను అవాటి ధర్మాలు ఉనాదు చెల్లాలు. జాగ్రానికి అహ్మానం వస్తే తిరస్కరించబటం ఉనాదు ధర్మజంగం కాదు.

సంతానం విషయంలోను బెరసపుత్రుని తమవాత క్రైతజ్ఞుడు ముఖ్యారుని సంస్కృత మహాభారతం చెప్పగా తిక్కన క్రైతజ్ఞుని కన్నా ముందు దొపొత్తుని చేర్చారు. కుమార్తె విషయా సందర్శంలో పుత్ర సంతానం లేని తండ్రి, ఆమె పుత్రుని వారసునిగా స్వీకరిస్తానని మంత్ర సహాతంగా అంగికరించినప్పుడే దొపొత్తుడికి మాతామహని ఆస్తిలో భాగం లభిస్తుందని మనస్సుతి ఏవరించింది. సంస్కృత మహాభారతంలో దొపొత్తుని ప్రస్తుతిలేదు. మహాభారత కాలానంతరం క్రైతజ్ఞ సంతాన ప్రాముఖ్యం నశించిపోయింది. తిక్కన కాలంనాటికి దొపొత్తురు క్రైతజ్ఞుని స్తోనంలో వచ్చి చెరటం లోకాదారం కారణంగానే సంభవించింది. ఉనాటి వ్యాయ చట్టాలను' సామాజిక నితిని అమనరించి క్రైతజ్ఞ సంతానానికి వారసత్వపు హక్కుగాని సాంఘికపైన గారవంగాని అధించవు.

మహాభారతంలో కానీనుడి ప్రస్తుతి ఉండటం చేత తల్లులైన కన్యలు ఆక్షరక్కుడ ఉండేవారని తెలుస్తున్నది. కానీ వారు క్రుథియుండంతలైకి సంఘమర్యాదనుండి బహిమృగులయ్యే ప్రమాదం ఉండని కుండి చర్య నిరూపిస్తున్నది. మహాభారత గాథకు పంచంధించి వ్యాసును, కర్మాను కానీనులైని సంతానం. ఇద్దు తల్లులూ తమ కన్యాత్వం దూషితం కానటువంటి వరాలను పాండినవారే. వ్యాసుని తల్లి మత్స్యగంధి పద్మోగర్ణాన జ్ఞానవ్యాప్తిన కృష్ణద్వాపాయనుని కన్నది. జన్మించిన వెంటునే దండకమండలభార్యలై తల్లి అనుజ్ఞాపాంది తపోభూమికి వ్యాసును వెదలిపోతాడు. సత్యవతి, కన్యాయైన తాను పాండిన సంతానాన్ని గురించి భయపడినట్టుగాని, సంఘధీశి వలన, సామాజిక ధర్మంగం కలుగుచుండనే భయంచేత, తన పుత్రుని జన్మను రహస్యంగా ఉంచినట్టుగా కాని భారతంలో ఎక్కడా చెప్పాలేదు. అంతేకాక విచిత్రవీర్యాదు మరణించిన తరువాత భీమ్యుడు ఆమె కోరికలను తిరస్కరించిన పరిస్థితిలో, ఎటువంటి సంకోచంలేకుండా వ్యాసుని గురించి భీమ్యునికి చెప్పటుంది. భీమ్యుని వలనె తన పుత్రులైన వ్యాసును కూడా విచిత్రవీర్యాని సాదరుడని, దేవర న్యాయాన్ని అనుసరించి కురువంశవ్యుద్దికి భీమ్యుని అనుమతించమని ఆస్తి ఇస్తుంది. భీమ్యుడు కూడా శంతనునితో వివాహనికి పూర్వమే పరాశర మహర్షి వలన సత్యవతి పాండినటువంటి పుత్రుని గురించి ఎటువంటి వైభవాన్ని ప్రదర్శించాడు. ఆమె ఆజ్ఞను శరసావహించి తాను కూడా కురువంశాన్ని ఉద్దరింపుమని వ్యాసుని ప్రార్థించి ఆతనిని గారవిస్తారు.

అయితే కుంతిదేవీ విషయంలో ఇందుకు హర్షిగా థిస్టుంగా జరిగింది. బాల్య దావల్యం చేత మంత్రాన్ని పరిక్రించిన కుంతి పుత్రజననం పట్ల భయిథురాలైంది. సూర్యుని మరిపామ్యుని వేమకుండి. మహార్షియుచ్ఛిన మంత్రశక్తికి తిరుగులేదని సూర్యుడు చెప్పగా 'నాకు గర్భమైన నా తల్లిదంటులు చుట్టుములును నన్నుచూచి నగర్' అని తన భయాన్ని చెల్లించింది. సత్యవతి విషయం ఇందుకు హర్షిగా థిస్టుమైనది. పరాశరుని కోరికను అంగికరించవకపొయినన్నీకి ' ఈ బుపి శాపమిచ్చునేమోనని' భయపరింది. కన్యకార్థ భంగం అయితే తండ్రియించికి పాశాలనని తలచి నాకు దోషిముక్తి అగునట్లుగా అనుగ్రహించమని కోరిందే తప్ప లోకాన్ని గురించి భయపడ్డట్లుగా ఎక్కుడా చెప్పలేదు . కుంతిదేవి మాత్రం కుమారుని చూచి ఈ బాలునెత్తుకుని ఇంచికి వెరికి నన్ను గురించి నా బంధుపులు ఏమనుకుంటారోనని సంకోచించింది. లోకాపాద ధీతితే బాలుని నదీప్రవాహంలో ఏడిబిపెట్టింది. అప్రవిద్యా ప్రదర్శనాంగణంలో కర్మని గుర్తించినప్పటికి 'ప్రథమ పుత్రున్నామెతుకుపరకయుండ' రహస్యంగానే వ్యవహరించింది. ఈ అంగాలను పరిశిరించి చూస్తే ఆనాటి సమాజంలో కన్యా మాతృత్వం అగ్రవర్ధులలో మాత్రమే విపరీతంగా భావించేవారని, వట్టియులలో అంత ప్రధానమైన దోషంకాదనే సామాజిక ధర్మం ఆనుసరించేయమై ఉండేదని భావించేందుకు ఏటికలుగుతున్నది.

సంస్కృత మహాభారతంలో కర్మని జన్మలో ధర్మభంగం ఉన్నందువల్లనే అతడు అధర్మాన్ని ఆశ్రయించాడని కనుకనే తాను కర్మని దూషించాడనని భీష్ముడే స్వయంగా చెప్పాడు. దోషం అతనిది కాకున్నా దోషాయిష్టమైన జన్మకారణంగా కలిగిన వలాన్ని కర్మాలు అనుభవించవలసినప్పిందని సంస్కృత మహాభారతం చెప్పింది. ఈ ప్రసంగం వలన క్రతియ కాంత అయిన కుంతిదేవి కన్యగాపాందిన సంతానం ధర్మవిరుద్ధమైనదని, ఆనాటి సమాజ ధర్మానికి వ్యక్తిగమని బుఱివర్షతోంది. అంద్రమహాభారతంలో ఇదే విషయం వేరొక విధంగా వర్ణితమైంది. 'కులభేదముగా పలుకుటయును బిడ్డల జెరుపదగరని కినియుదు' అని మాత్రమే చెప్పి కర్మాలి జన్మ విషయాన్ని ప్రస్తావించవలుండా అతడి చర్యలను మాత్రమే భీష్మురు ఏమర్యిస్తారు. వివాహమైనాక కుంతిదేవి నాటి దేశజర్మన్నా అనుసరించి భర్త అనుమతితో వియోగివిధిన క్రైతజసంతానాన్ని పాందింది. కనుకనే పాందవులు ధర్మబుద్ధమైన కురువంశియులు కాగలిగారు. సామాజిక ధర్మం అనేది జాతి, కుల, దేశ, గణ ధర్మాల రూపంలో ఎప్పుడూ ఏపో ఒక రకంగా అమలులో ఉంటుంది. కాలాన్నిబట్టి, జీవన విధానాన్ని బట్టి మారుతుందరం ఏశప ధర్మాల లక్షణం. కనుకనే ఒక కాలంనాటి ఏశపధర్మాలు మరొక కాలంలో విపరీతంగా కన్సిస్తాయి.

మహాభారత కాలంనాటి ఏశప ధర్మాలో సంతానం విషయంలో వలెనే వివాహవిషయంలోను కన్సిరకాల నియమాలు, సదలింపులు ఉండేవి. వివాహబంధం లేకుండానే

నమయం అంటే ఒప్పందం చేసుకొని దాంపత్యజీవనాన్ని గడపడం, సంతానాన్ని పాందడం ఆ నంతానం ధర్మబ్రద్ధమైన సంతానంగా సమాజం ఆమోదాన్ని పాందిటం వంటి విషాఫల మహాభారతంలో కన్పిస్తాయి. ఈ ధర్మం లేదా నియమం క్రతియులలో మాత్రమే వ్యాప్తిలో ఉండిపుండరమ్యునని భావించేందుకు అవకాశం కల్పించే సంఘటనలు ఒకటిరెండు కన్పిస్తాయి.

కొరవ వంశానికి చెందిన శంతనుని గంగ ‘మీతు భార్యగా నన్ను పరిగ్రహించ ఇష్టమైన వా నియమానికి నే చేయు సమయానికి అంగికరించాలని, పలుకుతుంది. శంతనుడు ఆమె చేసిన సమయానికి ఒప్పుకుని ఆమెను భార్యగా పరిగ్రహిస్తారు. ధర్మపత్రి, సతి అనే ప్రయోగాలు గంగను గురించి కనిపించవు. అంతేగాక ఆమె సమయ భంగం కాగానే కొరుకుని తీసుకొని శంతనుని ఎదిచిపెట్టి వ్యాఖ్యాతుంది. ఆ సందర్భంలో ‘సీ తోరు సంగతి నాకు నింతియ’ అని ప్రకటించి మరి వెదుతుంది. వివాహంథంతో ముదిపడిన ఏ ఇతర భార్యాభద్రులు ఈ విధంగా ఎదిచియినట్లు భారతంలో మరే ఉపాధ్యానంలోనూ లేదు. కొంతకాలం గడిచిన తరువాత గంగ అప్పకెప్పిన కుమారుడు దేవవరువుని శంతనురు శైఖష్ణ పుత్రునిగా స్వీకరిస్తారు. ఆతడిని సకల రాజ్య ప్రధాన సమక్కంలో యువరాజును చేస్తారు. శంతనుని నిర్ణయానికిగాని, దేవవరువుని యువరాజగా అంగికరించటానికి గాని ఎవరూ ఎటువంటి అభ్యంతరమూ వెలిబుచ్చినట్లు భారతం తెచ్చు. అంటే ఆము సమయచిత్తిలో జాయించిన సంతానం కూడా ధర్మబ్రద్ధమైన సంతానంగానే సమాజం ఆయోదించినట్లు తెలుసుస్తుది.

శంతనుని కన్నా పూర్వమే నహంపుత్రుదైన యయాతి వివాహ ప్రస్తుతి లేకుండానే రాక్షసరాజున బుషపర్ముని కుమార్తె కల్పిస్తో దాంపత్య సాభ్యాన్ని పాందుతారు. బుషపర్ముని గురువు కుక్కాచార్యులవారు. ఆతని పుత్రుడికి దేవయానిని కుత్రుని అనుమతితో యయాతి భార్యగా స్వీకరిస్తారు. బాలికలమధ్య పంతం కారణంగా రాజుపుత్రుమైన శర్మిష్ట దేవయానికి దాసీత్వం వహించవలసి వచ్చింది. వివాహ సందర్భంలో కుత్రుడు శర్మిష్టను యయాతికి చూపి ‘ఈమెను సకల రాజ్యభీషాలతో సంతోషపరచు కాని శయనవిషయంబున పరిపారించవలసినదిగా నియమం చేస్తారు. దాసీయైన శర్మిష్ట దేవయానితో కలసి యయాతి అంతఃపురానికి తరలివస్తుంది. బుతుమతిమైన శర్మిష్ట ఈ రాజునందు నాపూరుయము లగ్గుమై ఉన్నది. ఇతడిని సంతానార్థమై పతిగా చేసుకొందునని నిశ్శయంచకుంటుంది. అయితే యయాతితో వివాహప్రస్తుతి చేయకుండానే ‘సీవు దేవయానిని వివాహమాడినప్పుడు ఆమె సంపదనైన నేను కూడా నిచేత పరిగ్రహింపబడిన దానను కనుక నాయిందు దయవుంచి బుతుకాలోచితంబు ప్రసాదింప వలయు’ అని ఆతడి అధికారాన్ని గుర్తుచేస్తుందే తప్ప వివాహం చేసుకొమని కోరదు. కుక్కాచార్యుని మాటను జవదాబేందుకు, ధర్మభంగానికి భయపడి సంకోచించిన యయాతిని శర్మిష్ట ‘వధూజన

నంగముంబున వివాహ పమయములందున్ అబర్డం చెప్పినా తప్పుకాదని బైర్యం చెప్పి అతకిని ప్రాత్మహాస్తుంది. తన కోరికను నెవేర్యుకుని ముగ్గురు కుమారులను పాందుకుంది. అభాలురను చూచి దేవయాని ఏరెవరని ప్రత్యిష్టే ఎత్తుడనుండో ఒక మహముని వచ్చి నాకు శులోత్సుత్తిని ప్రసాదించాడని దైర్యంగా చెప్పుతుంది లోకం ర్ఘసీలో, బంధుజనుల ర్ఘసీలో కన్యగా పరిగణింపబలమతున్న కర్మిష్ఠ ఆను కోరుకున్న విధంగా సంతాహాన్ని పాందరానికి సంకోచించలేదు. అసంతాహాన్ని చూచిన దేవయాని శర్మిష్ట చేసిన పనిని ధర్మవిరుద్ధకార్యంగా భావించలేదు. శర్మిష్ట పుత్రతతి కావడానికి తన భర్త మే కారణమని తెలిసినప్పుడే తాను వంచింపబడ్డనని, అవమానింపబడ్డనని భావించి దుఃఖించింది. ఈ సందర్భంలో కూడా బుతుమతిల్లు పుత్రుద్దము పతిగోరిన భార్యాయందు' అని యయాతి శర్మిష్టను భార్య శభ్యంతోనే పేర్కొంటారు. భార్య శభ్యం భరింపబడే వ్యక్తి అర్థాన్ని మాత్రమే సూచిస్తుంది. ధర్మవత్తి, సకి అనే పదాలు స్త్రీ పురుషుల ధార్మికమైన వివాహబంధాన్ని తెలియజేస్తాయి. గంగా శంతనుల విషయంలో గాని, యయాతి శర్మిష్టల విషయంలో గాని అష్టవిధ వివాహాలలో ఏ రకమైన వివాహమూ జరిగినట్లుగా భారతంలో ఎక్కువా చెప్పలేదు. శర్మిష్ట విషయంలో మరక విశేషద్ర్యం గమనింపవలసి ఉంది. వివాహానికి హర్యమే ఆమె దేవయానికి దాసిగా మారింది దాసీజనానికి సంబంధించి వారు ప్రభుపులకు లొంగి జీవించడంగాని లేదా ఎవరి వల్లనైనా సంతానం పాందరటంగాని ఆనాడు ధర్మవిరుద్ధం కాకపోయివుండవచ్చు. కనుకనే దేవయాని శర్మిష్ట సంతాహానికి తంత్రి ఎవరో తెలుసుకోవాలనే విషయంలో శ్రద్ధ చూపించలేదు. ద్రౌపది విషయంలో కూడా కీచకుడు ధూర్యుడై ప్రవర్తించడానికి ఆనాటి సమాజంలో చెల్లుబాటుగావున్న నియతి కారణం కావచ్చు. సైరంది నియమాలకు విరాటపత్రి మొదట అంగికరించనప్పటికీ ఆమెను దాసిగా చూచినందువలననే సాదరుని యింటికిపోయి మదిరతెమ్మని అడేజస్తుంది.

యయాతివలన సంతానం పాందిన శర్మిష్ట కుంతీదేవిలా సంతాన విషయం రహస్యంగా ఉంచలేదు. ఆమె అసుర రాజకుమారి కావటం వలన కూడా ఈ విధంగా సంతానం పాందచ్చం ఆ జాతివారికి ధర్మవిరుద్ధం కాదని చెప్పుందుకు అవకాశం కలిగొన్నది. అసుర జాతివారిలో తనను తానే సమర్పించుకుని సంతానం పాందరం ధర్మబద్ధమెనని భీముని చెప్పిన ఏడింబవ్యత్రాంతం కూడా బుజువు చేస్తున్నది. ఆనాటి సమాజంలో సంతాన భాగ్యాన్ని పాందదమే పరమాత్మప్రమేయ జీవనధర్యంగా భావించేవారు. శర్మిష్ట పుత్రులు, హిందింబ పుత్రులైన ఘటోత్సుచురు అసుర జాతి ధర్మానికి, క్రతియ కులధర్మానికి బద్ధులైన తల్లిదంర్ములకు జన్మించినందువలన వారు సామాజిక గౌరవాన్ని పాందగలిగారు.

ఈ కాలంనాటి సమావ్య విశేష దర్శాలను యిథాతంగా అనువరించిన వ్యక్తులను అనాటి నంపుంలో దర్శివ్రసులుగా పేర్కొంటారు. విశేషదర్శాన్ని పాటిప్పునే రాశ్యత దర్శాన్ని ఆధుకిహాతంగా అనుపరించే నారు ఉత్స్వమై దర్శాసారకులుగా, మాధ్యదర్శకులుగా చిరస్తోయుగా నిరిచిపుంచారు. మానవ జీవితం లౌకిక పారలౌకిక క్లోలకు చేందినటువంటది. ఈ రెండు క్లోలకు నంబంధించిన దర్శమార్గానుసరణ మానవులకు సర్వత్రా అధరణీయమని మహారం ప్రబోధిస్తున్నది.

జంతువరకు లౌకిక జీవనానికి నంబంధించిన రాశ్యత విశేషదర్శాలను గురించి తెలుసు కున్నాము. ఇప్పుడు మహారం ప్రబోధితమైన అర్యాత్మక దర్శకతత్త్వం లేక రాశ్యత దర్శాతత్త్వాన్ని గురించి పరిచిర్చాం. ఈ రాశ్యత దర్శపరామేష్టి అత్యపరమైన స్వదర్శం అని భారతం వివరిస్తున్నది.

జాతి, కుల, గై వివక్తతలేని రాశ్యత దర్శాలను, విశేషదర్శాలను బోధించిన మహారం వీటినన్నీంటిని అంశ్యతములైన లౌకిక దర్శాలని వివరించింది. ఇవిగాక 'యస్తునర్వవకారియు నవదికంబును నచలంబును నగు దర్శంబు గేరుచుందు' అని భీషమైన దర్శరూపాలుగుఱాయి. జామరణ చక్కం నుంచి తప్పించుగలిగిన దర్శమే ఈ పారలౌకిక లేదా అత్యదర్శం. దీనినే అధ్యాత్మిక తత్త్వశోద రూపంలో భీషమైన దర్శరూపాలు వివరిస్తారు. చేపిన వనికి (కర్కు) పరితాన్ని పాందకశోవటం, చేయని వనికి పరితాన్ని అశించటం ఎవరికి సార్యంకాదని చెటుతూనే భీషమైన అవిధ్యను తొలిగింపగలిగిత ఇంచున్నరూపంలో దర్శమార్గం కనిపిస్తున్నదని తెల్పుఱాయి. అవిధ్య దర్శాసారవచేత, దర్శవేత్తల సాంగత్యం వలన తొలిగిపోతుంది. అంశ్యతమైన లౌకిచెర్చునిర్వహణ కొసగిపుట్టిన మానవుడు అత్యదర్శాన్ని గుర్తించాలి. సంస్కృత భారతంలో భగవద్గీత రూపంలోఫున్న అత్యదర్శ ప్రబోధం అంధ్రమహారంగలో అరణ్య, శాంతి ఆమూర్ణనిక వర్ణాలలో విస్తరించివున్నది.

మహారం అనేక సందర్శాలలో ఏది బలీయమని, కాలం దాటరానిదని, కర్మఫలాన్ని మానవులు తప్పించుకోలేరని నిర్ద్యంద్యంగా ప్రకటించింది. అయినప్పటికీ ఉత్సమైతుమైన అత్యదర్శాన్ని గుర్తించిన వారిని ఏది, కాలం జయించలేవని ప్రబోధించింది. భగవద్గీతలో శ్రీ కృష్ణుడు శ్రీతప్పజ్ఞాదు, యోగి, మాని మొదలైనవారు తనకు అత్యియులని చెప్పి, వారి లక్ష్మణాలను, అత్యదర్శనాన్ని గురించి వివరించారు. పాంచభూతమైన శరీరం రాశ్యత విశేష దర్శానిర్వహణకు సాధనం. ఈ దర్శానిర్వహణలో మానవులు దేశకాల ప్రభావాలకు, జాతి, కుల దర్శాలకు లోబది ఉండవలనిపుస్తుది. మహా బ్లాంపరాక్రమవంతులైన సాదరులున్నప్పటికీ,

వ్యాయంద్రంగా రాజ్యంలో భాగాన్ని పాండి అద్యత ఉన్నప్పటికి దర్శకులు వచ్చికి తలవంచక రుచేరు. క్షోలము, వీరాశాలము పాణిచి, కాలం ఎదురైనా రాజుక విషిపర్చులకు లద్దులై తన సాధవము కొనసాగించాడు తప్ప దర్శాప్పి తప్పి చరించరేరు. దర్శాసారుతుగా ప్రోత్సహించేన స్థాయికి చేరుతున్నారు. కృష్ణచే వ్యాయంగా 'మీరలు దర్శకులు వద్దనగౌరవమెరుగుదురు గారే' అని పాఠముంటాగా పరికారు. అంతచరకు దర్శమార్గాల్లే అమవరించబటం తప్పమరొక అలోచనలేని దర్శకులు శ్రీ కృష్ణుని మాటలను కర్మయోగ నిర్వహించకు చూచిన బాటగా గ్రహించారు. దర్శలద్రంగా, ద్వారక నియమం ప్రకారం, అభ్యక్తవాసానంతరం రాజుస్థాపన చేసిందుకు పూసుతున్నారు. సామమార్గానాని, శ్రుతధర్మాప్రి అమవరించి దండోపాయమైన యుద్ధం చేసిగాని తన వైభవాన్ని తిరిగి పాండించానికి విశ్రయించుతున్నారు. తనను, పొచ్చరించిన శ్రీకృష్ణునికి సంశ్రద్ధంగా అత్యసమర్పణం చేసుకున్నారు. లోకిక దృష్టితో చూచినప్పుడు దర్శకులు స్వరంగుపాలన చేశాడనే చెప్పారి.

ఆధ్యాత్మిక దర్శదృష్టితో పరిశించినప్పుడు దర్శకులు క్రువ్యనిర్వహించలో ఆను అనే ప్రమేయం లేక పరమాత్మతో అభేదం పాండించినంశాద్రంగా అత్యార్థి చేసుతున్నట్లు బోధపుతుంది. అందువలననే యుద్ధానికి ముందుగాని, యుద్ధకాలంలోగాని దర్శకులు ప్యాదయం ఎటువంటి వికలశ్యానికి లోసుకాలేదు. మహావీరురైన అర్థసుడు మాత్రం యుద్ధరంగానికి చేరగానే ఇరువ్వులలోని పుత్ర, మిత్ర, భాందవ సమూహాన్ని చూచి వికల మనమ్మకైనారు. స్వరంగ్రాహి గురించి శ్రీ కృష్ణుడే వ్యాయంగా అర్థమనకు బోధించవలనివచ్చింది. స్వరంగ్రాహి గుర్తించిన దర్శకులు యుద్ధవిజయానికి అన్నిమార్గాలను అన్వేషించారు. శ్రీముదోఱుల ఆశస్పులను పాండి వారాని పడగట్టి మార్గం వారి ద్వారానే తెలుపుతున్నారు. ఆద్వితియమైన శార్యానికి అర్థసుడు, అంచంచలమైన అత్యష్టర్యానికి దర్శకులు ప్రతినిధిలుగా నియిస్తారు. పరిష్కారులప్రాచలయం వలన శార్యవంతులు చలించగలిగి అవకాశం వుండిగానీ అత్యష్టర్యంగలవారు కొంచెం కూడా కంపించరని పీరింధుర్వారా భారతం నిరూపిస్తున్నది. స్వరంగ్రాహి శ్రుతధర్మాప్రి బోధించిన శ్రీకృష్ణుడే

సర్వశర్మా శ్రుతధర్మానికి ప్రాచీన ప్రాచీన
అంశం ఆన్ని సర్వాంశాల్ని మొళ్ళయిప్పాయి మాచుచుస్తు⁶⁰

(సర్వశర్మాలను విధిచిపెట్టి నన్నే కరణుపాందుము. అట్లు చేసితినే నేను నిన్ను నమశ్శపాపముల యొక్క బంధములమండి నిముత్తుని చేసిదను, విడిపించెదను, కాపున దుఃఖపడకుము)

సర్వదర్శాలను విజిచిపెట్టి (అనగా నేను, నాది అనే భావం, కర్మపలముల యందు అస్తి) నన్నె శరణు కోరమని చెప్పిన కృష్ణుని మాటలు గ్రహించి ధర్మరాజు తన శరణాగతిని ప్రకటించాడు. కనుకనే అతడికి అర్థనివరె మనొవైకభ్యం కలుగలేదు. ధర్మసమూడ చేతన్ను రూపొందించాలేదు.

సాంఖ్యతత్త్వం ప్రకారం పాంచబోతికమైన మానవకరీరాన్ని జ్ఞానందియ కౌర్మంప్రియాలు, మనోబుద్ధిహంకారాలు మొరలుగాగల ఇరైనాలుగు తత్త్వాలు నదిపిస్తుంటాయి. ఈ తత్త్వాలన్నింటికి వానివాని వైసర్విక ధర్మాలు ఉంటాయి. జన్మ విద్య సంస్కారాలు, శాశ్వత విశేష ధర్మాలను రణ ఈ తత్త్వాల వైసర్విక ధర్మాలను ప్రస్తుటం చేస్తాయి. లోకమైన, అశాశ్వతమైన తత్త్వాలలో చరించే ఈ శరీరాన్ని అభిగమించి చూస్తే మానవు శాశ్వతమైన ఆత్మ స్వరూపం. అనశ్వరము, అవ్యక్తము, అప్రమేయము అయిన ఈ ఆత్మ (దేహి) విక్షాత్మలోని అంశం. దేహానికి లోకమైన స్వదర్శం ఉన్నట్లుగానే దేహాకి కూడా స్వదర్శం వుంటుంది. విక్షాత్మలో భాగమైన దేహాకి శాశ్వత విశేష ధర్మాలు అనే విచక్ష లేదు. సమస్త బంధాలను ఛెదించుకుని విక్షాత్మలో లీనం కావడమే దేహి స్వదర్శం. భగవద్గీతలో శ్రీకృష్ణుడు ‘ఒకవేళ నీవి ధర్మాయుక్తమగు యుద్ధమును చేయకపోదువేని అందువలన స్వదర్శమును, కీర్తిని కూడా పాగట్టుకొని పాపమునే పాందిదవు’ అని చెప్పినప్పుడు స్వదర్శం, కీర్తి అనే రెండు పదాలను ప్రయోగించాడు. లోకమైన స్వదర్శప్రాలన వలన విజయమైనా పీరస్వరమైనా కీర్తి లభించడం తథ్యం, అటువంటిప్పుడు ఏ అంతర్ధాను లేకుండా రెండు పదాలను ప్రయోగించాడు. అని భావించేందుకు ఏలులేదు. ఇక్కడ స్వదర్శం అనే మాటకు ఆత్మపరమైన స్వదర్శం అని గ్రహించాలి. అందువలననే చంపేవాడు చచ్చేవాడు అనేభేదంలేదని సర్యం తానేని వివరించాడు. ఆత్మ లేదా దేహి స్వదర్శం విక్షాత్మను అనగా పరమాత్మను చేరుకొవడం. భీషాగ్రి ఏరుల ఆత్మలకు ఈ యుద్ధం ద్వారా స్వదర్శపాలనకు అవకాశం కలిగించాలన్నదే శ్రీకృష్ణుడు అర్థమనికి చేసిన ప్రబోధం. ఈ యుద్ధం వలన స్వదర్శ నిర్వహణ, కీర్తి రెండూ లభిస్తాయని చెప్పుటంలో విశేషం ఇదే. స్వదర్శానికి భిన్నమైన, లోకమైన సామాన్య విశేషధర్మాలు పరధర్మ సద్గుణాలే.

‘మనుజుని యొక్క నిజదర్శము వాస్తవమున (అకర్కావున) అకర్మత్వయుక్తము, (అభోక్త కావున) అభోక్తుత్వయుక్తము సాక్షిమాత్మము అయివున్నది.’⁴⁴ మనో ధర్మము బుద్ధి ధర్మముకండ్ర లిప్పిమైనది. బుద్ధిధర్మము ఆత్మధర్మముకన్నా లిప్పిమైనది ఇందియాల కారణంగా మనోబుద్ధులు రెండు పరధర్మాలను (శాశ్వతవిశేషధర్మాలను) ఆత్మయిస్తాయి. కానీ ఏటిస్తుటికి అతికమైన దేహి స్వదర్శము మాత్రము అక్కరము, అవంచలము అయినది. కనుకనే శ్రీకృష్ణుడు “శ్రేయో” స్వదర్శై

★ 64. భగవద్గీత - జ్ఞానర్ధికా వాయాఖ్య - స్వామి ప్రతిష్ఠానంద పుట 97

విగుణా: పరధర్మా భర్తూవహా: అని గుణసహితమైన పరధర్మం కన్నా గుణరహితమైన స్వదర్శుం శైయస్తరం అని స్పష్టంగా చెప్పారు. సాంబులు 'అత్యలక్షణమే ధర్మలక్షణము' అని చెప్పండంలోని అంతరాధం యిదే. శ్రీకృష్ణుడు లోకమైన స్వదర్శున్ని, అత్యపరమైన స్వదర్శున్ని రెందిని విరూపించాలని ఉట్టుమనికి ప్రభేధించాడు. దేహము, దేహి రెండించిలో దేహం ధర్మమనరణకు పాఠనంకాగా దేహి స్వదర్శన్యేషణ ద్వారా సంపూర్ణతను పొందుతుంది. ఈ సంపూర్ణతనే శాశ్వతపథం అని వ్యవహరించారు. ఈ అన్యేషణలో లోక సాధనలో ఎన్ని అవాంతరాలు ఎదురైనా ఆత్మ స్వదర్శనునుసరణను విధివరాదు. అనగా విక్ష్యాతులో లీనం కావడం అనే ధర్మమార్గాన్ని విస్మృతించరాదు. ఈ విధంగా ఆత్మ స్వదర్శున్ని గుర్తించినవారే, అట్టి మానవులే మహాయోగులు, ధర్మతత్త్వాన్ని సంపూర్ణంగా గ్రహించిన ధర్మతత్త్వజ్ఞులు అని మహాభారతం నిరూపిస్తున్నది. 'అనేకపుటలో ఉండిపున్నప్పటికి పాలవాని దృష్టి పాలకడవమీదే ఎలా ఉంటుందో' అదే విధంగా మనసుచేసే మాయలకు ఏమరక అత్మాన్యేషణ చేయాలి' అని తిక్కనగారు సులభమైన ఉపమానంలో అత్మాన్యేషణ ఏ విధంగా చేయాలో వర్ణించారు. మనసును ఏ కొన్ముంటుం చేసి ఉత్తమ ధర్మ సాధకుడై ఆత్మను తెలుసుకోగలిగిన మానవుడే ద్వాంద్యాతీతుడై భయచిముక్తుడోతాడని ఆతడే ఆత్మను దర్శించగలుగుతాడని మహాభారతం ఆద్యాత్మిక ధర్మమార్గాన్ని నిరూపించి చూపుతున్నది, లోక, ఆద్యాత్మిక ధర్మ నిర్వహణలో స్వదర్శున్ని స్పష్టంగా గుర్తించగలిగినందువల్లనే ధర్మరాజు ముముక్షుస్తితికి చేరుకోగలిగారు. శరీరధర్మం వల్ల తాత్కాలికమైన ఉద్యోగం, దుఃఖం ధర్మరాజును ఒకటి రెండు సందర్భాలలో లోభరుచుకున్నప్పటికి ధర్మతత్త్వప్రభోధం వలన ఆతమ ఆత్మదర్శున్ని గుర్తించి ఉద్యోగాలనుండి విముక్తుడైనారు.

ఆంగుధమహాభారతం వ్యాప ప్యాపయాన్ని బిష్టురించి ధర్మతత్త్వాన్ని ప్రభేధించింది. వాసు శాశ్వత ధర్మాలను, లోక ఆద్యాత్మిక ధర్మాలను విభజించి చూపటం క్షమాధ్యంకాదు. కానీ ధర్మతత్త్వం ఇది అని విధ్యాయంచి చెప్పగలిగినవారు మహాపూరుషులు మాత్రమే. మహాభారతంలో ఇతుపాలుదు 'కదుకనె ధర్మతత్త్వమెఱుగంగ నశక్యము' అని భీమున్ని అజ్ఞని అని దూపిస్తాడు. ఆ సందర్భంలో భీమును 'ఓ ఇతుపాలా రాగ కొపాలతో' నిండిన మనస్సు కలిగి అల్పసంపదల చేతనే కన్ములు కానరాక అకారణంగా వాదాలకు దిగుతున్న నీకు ధర్మము తెలుస్తుందా' అని ఇతుపాలుని మూర్ఖత్వాన్ని విమర్శిస్తాడు. ధర్మతత్త్వం గ్రహించడం క్షమన్న ఇతుపాలునికి అనులు ధర్మమే తెలియదని భీమును పలుకుతారు. ఏరి మాటల ద్వారా ధర్మాన్ని తెలుసుకున్నా ధర్మతత్త్వాన్ని గ్రహించడం సులభసాధ్యంకాదని మహాభారతం చెప్పున్నది.

దర్శం సామాన్య జ్ఞానానికి తెలియదగినది. మహాజ్ఞానులకు, యోగులకు మాత్రమే ధర్మతత్త్వం కెలుపుకునేందుకు సాధ్యపరుతుంది. సామాన్య విశేష ధర్మాలను, లోక అధ్యాత్మిక ధర్మాలను సవిస్తరంగా వివరించిన మహారథం ధర్మసాధనవలన. నిర్దోభత్త్వం వలన. నిర్వహితాలు వలన మాత్రమే ధర్మతత్త్వాన్ని గ్రహించగలరని నిరూపిస్తున్నది, దర్శం జీవాన్ని వరిపిస్తుంది. ధర్మతత్త్వం శాశ్వతపదానికి చేరుస్తుంది. శాశ్వత అశాశ్వతాలమ గుర్తింపవలిగిన జ్ఞానమే ధర్మతత్త్వమని అంద్రమహారథం ప్రబోధిస్తున్నది. ఏది, కాలం స్వయంకృతకర్మ ఒకదానితో ఒకటి పెనవేపుకున్నిండే నిక్యసాగ్యాలు. కాలాన్ని జయించడం మానవునికి సాధ్యం కాకపోయినా స్వయంకృత కర్మల ద్వారా వివాశాస్తి అదుపుచేయవచ్చును. స్వయంకృత కర్మపలం మానవుని లోక, అధ్యాత్మిక జీవాలు రెండించిని కాసించగలదు. ఈ ధర్మసూక్ష్మాన్ని గుర్తించి మెలగడమే మానవానికి పరమార్థం. భగవత్ప్రయుషమే నిర్దధర్యంకాగా మహారథం సాధ్యసారన ధర్మమార్గాలను, ఆ మార్గాలను అనుసరించటం వలన కలిగి శాశ్వతతత్త్వాన్ని ప్రధానకథలోను, ఉపాధ్యానాల ద్వారాను నిరూపిస్తున్నది. ధర్మానికి గ్లాని ఎదురైనప్పుడు భగవంతుడు నిర్దస్యారూప్యై ధర్మపతిశ్చాపవను పూనుకుంటాడని వివరిస్తూ ధర్మానికి గ్లానితప్పు నాశనం ఉండదని, అది అక్రము, అవ్యయము, అయినదని నిరూపిస్తున్నది. శాశ్వత, విశేషధర్మాల రూపంలో ఉన్నటువంటి ధర్మాన్ని అశ్రయించి, అనుసరించి జీవించబడు మానవుల కర్మవ్యం అని ప్రబోధిస్తుంది. ధర్మానికి గ్లాని సంభవించినట్టికి నాశనంపాందేది మనుషులే తప్ప ధర్శం కాదని ఎలుగిత్తిపాటుతోంది. విశేషధర్మాలు రూపాంతరం పాందవచ్చు. కానీ శాశ్వతధర్మాలు సర్వదా అనుసరణియైమైనవి. సంస్కృత మహారథ కాలంనాటకే రూపాంతరం చెందుతున్న కొన్ని విశేషధర్మాలను యత్కష్టతలు, అజగరోపాధ్యానంలో భారతం వివరించింది. ప్రకృతి ధర్మాలను ఎదిచిపెడికి, బ్రాహ్మణులెవరు? నంచి కులవిశేషాన్ని తెలిపే అంశాలు అనారు రూపాంతరం చెందుతున్న విశేషధర్మాలు. మీలో కొన్నింటికి అర్థాలు నేడు పూర్తిగా మారిపోయాయి.

కు ఒరులేయి యొసరించిన
 సరపర యుద్ధాయము దశమంటున కోడు
 నీరులకు నని సేయకునికి,
 పరాయాము పరమధ్యమంచులత్తున్⁶⁵

ఇంతకు మించిన ధర్శం ఏ మానవుడూ ఆచరించలేదు. జీవన విధానానికి వంబంధించి తనకు విధించబడిన సమ్యగాదారమే ధర్మసాధనగా మానవురు గుర్తించాలి. ఉత్తమ సాధకులైన

దర్శకులు, కుంతిదేవుల చరిత ఈ విషయాలనే నిరూపిస్తుంది. సాదన ద్వారా సార్యదర్శకులు నొందగలగడం, అక్కడనుండి సిద్ధదర్శన్యాయాపుత్రైన భగవంతుని చెరదం దర్శసాధనకు ఫలం. నిరంతర సాధకులను భగవంతుడు వెన్నందీవుంచాడు అతనే జీవత్మను శాశ్వతపథానికి చేర్చువాడు. సంస్కృత మహాభారతం ద్వారా వ్యాసుడు చేయదలచిన ఈ దర్శ ప్రబోధాన్ని ఆంధ్రమహాభారతం యథాతథంగా ప్రతిభింబించే స్థాపింది. సంస్కృతాంధ్రమహాభారతాల మధ్య దేశ, కాల భేదాలున్నప్పటికీ దర్శప్రబోధం విషయంలో మాత్రం ఆంధ్రమహాభారతం సంస్కృత మహాభారత మార్గాన్నే అనుసరించింది. వ్యాసుని జయకావ్యం ప్రధానంగా ఇతిహాసం, ఇతిహాస రచన వ్యాజంతో వ్యాసుడు ధర్మబోధానికి, ధర్మవ్యతిరేకణ వలన కలిగి పరిణామాల వివరణకు పూనుకున్నాడు. తన దర్శప్రబోధానికి ఉపబలకంగా అనేక ఉపాఖ్యానాలను వేదగతమైన వాసిని, ఆంతకు పూర్వం జరిగిన గాథలను, జవ బాహుర్యంలో ప్రదారంలో ఉన్నవాసిని మహాభారతీతిహాసంలో సందర్భానుసారంగా వర్ణించాడు. ఆంధ్రమహాభారత ప్రధానోదేశం కూడా ఇతిహాస సూత్రంలో పొదగబడినటువంటి ధర్మమార్గప్రబోధమే. “ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మాప్రాంబిని, వేదాంతులు వేదాంతమని, పొరాణికులు బహుపూర్వాల సముచ్చయమని, కవి వ్యాపకులు మహాకావ్యమని” ప్రస్తుతించిన మహాభారతాన్ని, వ్యాసప్రబోధిత ధర్మాన్ని కవితయంవారు అంద్రదేశంలో తెలుగుబాహులో మహాకావ్యరూపంలో ప్రతిష్ఠించారు.

జగద్గురు శ్రీ చంద్రశేఖరేంద్ర సరవ్యతి, కంచిపీఠాదిపతులు ధర్మాన్ని గురించి ఈ విధంగా ప్రవచించారు. “ధర్మమనే పరానికి హైందవమతంలోనే ఒక విశేషంవున్నది. హీందుమని జీవనశిలములే ఆ ధర్మానికి ప్రతిమానములు. ఆ పరానికి అనేకమైన అర్థాలు వివిధచ్ఛాయలు ఉన్నవి. ఒక విధంగా చూస్తే ఈ విశ్వమంతా దేన్ని అనుసరించి నయస్తుందో అదే ధర్మం అని చెప్పాలి.

ధర్మం ఆధ్యాత్మికానికి చెందుతుంది. భౌతికానికి చెందుతుంది. ఒక్క సామాన్య ధర్మం భౌతికాన్ని ఆధ్యాత్మికంతో అంటగదుతుంది. ఆ ధర్మం మూలంగానే భౌతికాన్ని అధిగమించి ఆత్మానుభూతిని మనము అందుకుంటున్నాము. ధర్మమే విశ్వంభరి. ఈ విశ్వానికి స్తోత్రం వివితత ఆ ధర్మం మూలంగానే కల్పుతుంది.”⁶⁶

ఓం తత్త సత్

*

★ 66. యోవ్యాధర్మ పవతనః - జగద్గురు బోధలు వాల్యామ్ 3

10. గ్రంథసూచి

శెలుగు

1. అప్పదమహారతం - కవితయము
వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రలు అండ సన్జీ చెన్నపురి, 1964
2. అప్పదమహారతం - సంశోధిత ముద్రణము
శెలుగు శాఖ, ఉస్కానియా యూనివర్సిటీ, హైదరాబాదు, 1968-73
3. అప్పదమహారతమ్మానములు
అంధసారస్వత పరిషత్తు తిలక్రోధు, హైదరాబాదు 1981
4. అప్పదమహాయారంభ దశ - నన్నయ భారతము, దా॥ దివాకర్ వేంకటావధాని
అమరావతి ప్రెస్ 1960
5. అనుశాసనిక వర్యము - ఆమ్రాయ కొనిధి నహితము
సెలటూరి రాముదాసయ్యంగార, వేంకటగిరి
6. కవితయము - దా॥ దివాకర్ వేంకటావధాని
7. కురుపాంచ దాయభాగ నిర్ద్యయము - కాశిభట్ల బ్రహ్మయ్యకాప్రి
8. జగద్గురు బోధలు (Vol. 3) శ్రీ చంద్రశేఖరేంద్ర సరస్వతి మహా సన్మిధానం
కంచి శారదాపీఠము, కాంచీపురం
9. తిక్కన భర్మాద్రోతము - దా॥ దివాకర్ వేంకటావధాని
అంధసారస్వత పరిషత్తుత్రిక, 1960
10. తిక్కన భగవంతీత - ఎం వెఱుగోపాలయ్య
నెల్లూరు 1981
11. తిక్కన భారత దర్శనము - సంఘారి రామకృష్ణమాహార్య
12. నన్నయభారతి (వ్యాపాదకానము) Vol I సంపాదకులు, చేతవోలు రామబ్రహ్మం,
దా॥ గొల్లకోట నూర్యప్రకాపరావు, శెలుగు విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు 1993
13. నన్నయభట్టు విజ్ఞానిరథి - గొబ్బారి వేంకటానంద రాఘవరావు
సరస్వతి గ్రంథ మండలి, 1959
14. నన్నయ వ్యాపాదము - సంపాదకులు మధునాయంతుల నత్యారాధుల శాస్త్ర
శిరుమల శిరుపతి దేవస్థానము, తిరుపతి, 1987

15. పథమాపద మహాపురాణము దా॥ జ.వి సుబ్రహ్మణ్యం శ్రీవాణి ప్రమారణలు, నల్గొండ, హైదరాబాదు 1973
16. భగవద్గీత - అప్పద్గీతా శాత్రువు భాష్యక్తయ వివరణ సచీతము వావిళ రామస్వామి శాస్త్రములు అంద సన్వ, చెన్నపురి 1936
17. భారతప - భర్తాచ్ఛ్రీతప - దా॥ మోపిదేవి కృష్ణస్వామి The World Teacher's Trust - అమలాపురం శాఖ 1984
18. భారత పరిశీలనము - భర్తాచ్ఛ్రీమాపం - శ్రీ కృష్ణచిత్తు అం.సా. పరిషత్తులిక సంపటం 50, సంచిక 56 కాకినాడ - 1961-62
19. భారతయ భర్తాచ్ఛ్రీతము (ఇదు భాగములు) దా॥ నర్సైపల్లి రాధాకృష్ణ అనువాదం : బులుసు వేంకటేశ్వరర్థు (2వ తుర్య) కాకినాడ, 1956
20. మనుభర్తాచ్ఛ్రీం, మనుస్వాతి - బాలసరస్వతి బుక్‌డిపా ఎద్వైషమన్ పట్టిష్ట్రీ, కర్నూలు
21. మనుష మానవ భర్తాచ్ఛ్రీములు - వెంపటి లక్ష్మీనారాయణ శాస్త్ర సాకెత ప్రెస్, విజయవాడ, 1983
22. మహాభారత చరితము - పెంచ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్ర పిలాపురం, 1933
23. మహాభారత తత్త్వ కథనము (6 భాగములు) వారణాసి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్ర గాతమీ విద్యా పీటము, విమర్శ శాఖ ప్రచురణము, రాజమహాంద్రవరము, 1954-63
24. మహాభారతము - తత్త్వదర్శనము - దా॥ కేశవరఘు రామకోటి శాస్త్ర గంగాధర పట్లికెషన్స్, విజయవాడ, 1976
25. మహాభారత భర్తాచ్ఛ్రీక్క దర్శనము - మల్లది చంద్రశేఖర శాస్త్ర, 1990
26. మహాభారత మీమాంస (5 భాగములు) చద్ద నారాయణ శాస్త్ర లలితా ప్రెస్, హైదరాబాదు, 1971, 1985
27. మహాభారత రహస్యము - శిశ్మా సూర్యనారాయణ శాస్త్ర వావిళ ప్రెస్, చెన్నపురి, 1938
28. మహాభారత రహస్య విమర్శనము - శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్ర లక్ష్మీ గ్రంథ మండలి, తెలాలి, 1939
29. మహాభారత విమర్శనము - పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు, 1965
30. మహాభారతము, విశ్వవిజ్ఞాన కేశము - దా॥ మూలంపల్లి చంద్రశేఖరశర్మ గాయత్రీ ఆర్ణ్ణ ప్రింటర్స్, బింబిల్లాగ, హైదరాబాదు, 1989

31. మహారథ వ్యాసపత్రం - శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్ర. శ్రీ పురిపండ అప్పులస్వామి అధ్యేపల్ని అండ కో - సరస్వతి పవర్ ప్రెని, రాజమహాంద్రవరం, 1958
32. మహారథ సచయ విచేషము - వరుసు సూర్యనారాయణ దూఢిపూర్ణి గ్రామం, రెపల్లి తాలూకా, గుంటూరు జిల్లా
33. మహారథమ్యాసములు - నందూరి సుబ్రహ్మణ్య శర్మ అర్జు విజ్ఞాన గ్రంథమాల, విజయవాడ
34. రాజసాయ రఘ్యము - పెంచ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్ర రాజమహాంద్రవరం, 1938
35. చెద్దిప్పయాసములు - రేమెట్ సూర్య ప్రకాశ శాస్త్ర ప్రచురణ, యిన్.యిన్. అండ కో, మార్కెట్ నగర్, విజయవాడ.
36. శాంతిపర్యము - మున్సంగి లక్ష్మీనరసింహ శర్మ గారిచే పరిష్కృతము
37. శాంతి పర్యంతోని సూక్తులు - రా. కె. కమల సురబారతి సమితి, ప్రాప్రాబాదు, 1981
38. శ్రీమద్గవవధీత - భూసదీవికావ్యాఖ్య సహితము, స్వామి ప్రతిష్ఠానంద వెలడవ్ ప్రెని, మద్రాసు, 1973
39. శ్రీ మద్గవవధీత - గీతాతత్త్వ వ్యాఖ్య సహితము రామకృష్ణ మరము, మైలూపూరు, మద్రాసు, 1944
40. శ్రీ మదాంధ్ర మహారథము - ఉద్యోగవర్యము (మహారథ విజ్ఞాన సర్వస్వము అను నంకోధిత సంహార వ్యాఖ్య) రా. బార్డ్ పాటి వేంకట కుమంబరావు - తెలుగుశాస్త్ర ఉ.యూ. అంధ్రచయితలు సహకార సంఘ ముద్రణాలయము, ప్రాప్రాబాద్, 1975
41. శ్రీ మహా భగవత్ప - ఆంధ్ర. సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ ప్రాప్రాబాదు, 1964
42. శ్రీ మహారథము - వైజ్ఞానిక సమీక్ష (ఆరి పర్యము) - శ్రీమత్రిమల వేంకట శ్రీనివాసాచార్యులు - ఆదర్శప్రింటర్స్-ప్లిషర్స్, శిమపరం, ఎ.గో. జిల్లా, 1986
43. సంస్కృత మహారథ విశేషములు - గరికపాటి కృష్ణమూర్తి విజయవాడ, 1967
44. సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ - మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్ర అంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, ప్రాప్రాబాదు, 1961

45. సమగ్రాంధ సహిత్యము (Vol. I, II) అరుదు
శాస్త్రచలం అండ కంపెనీ, హైదరాబాదు, 1964
46. సర్వసిద్ధాంత సారభము - అనుభవానంద స్వాములవారు
అనుభవానంద గ్రంథమాల, శీముని పట్టణం, విశాఖ, జల్లా, 1959
47. సామాన్య భర్తాములు - కేవవంతులు నరసింహాస్త్రి
సురభారతి ప్రచురణ హైదరాబాద్.

సంస్కృతము

1. అమరకోశము - గురుబాలప్రబోధ వ్యాఖ్య సహితము - అమరసింహమయ
వావిళ్ళ ప్రెస్, చెన్నపురి
2. ఆప్స్మంబ భర్త సూతమ్ - ఉజ్జ్వలాభ్యాయార్పుత్యా సంవారితమ్
చౌథాంబా సంస్కృత సీరీస్ అఫీన్, బనారస్ సిటీ, 1932
3. ఆప్స్మంబియ పంచదా కర్మాను క్రమదీక
భాను ప్రింటింగ్ వర్క్స్, హైదరాబాదు, 1985
4. శ్రీమదాంధ్ర షుగ్గేద సంహిత
తిరుమల తిరుపతి దేవస్తానము, తిరుపతి
5. మనుస్చతి - కుల్చాక్ భట్టు వ్యాఖ్య సహితము
నిర్మయసాగర, 1933
6. మనుస్చతి - కుల్చాక్ భట్టు వ్యాఖ్యకు సరస్వతి వేంకట సుబ్బరాయ శాస్త్ర వ్యాఖ్య
బాల సరస్వతి బుక్‌ఫిష్, కర్నూలు, 1990
7. మనుస్చతి - పండిత హరగోవింద శాస్త్ర హంది వ్యాఖ్య సహితమ్
చౌథాంబా సంస్కృత పుస్తకాలయ్-బనారస్, 1922
8. మహారాతమ్ - నేలటూరి వేంకట సుబ్బశాస్త్రిచే వరిష్ఠతం
ప్రభాకర ముద్రాక్షరాల - మద్రాసు
9. శ్రీమన్మహా భారతమ్ - వెద వ్యాస ప్రటీతము
వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ సన్స్, 1929
10. శ్రీ మనుష్మభారతమ్ - విరాటోద్యోగ పర్వములు
అనువక్త : శలాక రఘునాథరాజు అర్దు చిఛన ట్రస్ట్, హైదరాబాదు, 1985-1990
11. విదురనీతి - చౌథాంబా సంస్కృత పుస్తకాలయ బనారస్ సిటీ, 1942
12. వివేక మాచామణి - కామర్మి వేంకట సుబ్బయారిచే రచింపబడిన
అంధ్రాత్మక్ వివరణ సహితము, రామకృష్ణ క్రమం, మైలాపూర్, మద్రాసు

13. పంచుక మహారతం - పురాణపండ రామమార్తి తెలుగు వ్యాఖ్యతే
భారత ద్విందింగ్ ప్రైస్, అలమూరు, హగ్గె జల్లు, 1958

పర్మికలు

1. అంద్రవర్మిక - ఉగాది ప్రశ్నేక సంచికలు - మద్రాసు
2. అంద్రసోష్ట్య వరిష్ఠజ్ఞితిక - కాకినాడ
3. క్ల్వీర
4. ఇయంచి
5. భారతి - సాహిత్య మాన పర్మిక, మద్రాసు
6. శరద
7. ప్రవంచి
8. వెదంత కేసరి - రామకృష్ణమం

1. Benarji, S.C. – *The Indian Society In the Mahabharata* 1931
2. Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, *The History and Culture of India* (Vols I&II) (5thEd.1988)
3. Blum S. Gerald, *Psycho Analytical Theories of Personality* Mc Graw Hill Publications, New York (1953)
4. Chobe B.M. *Principles of Dharma Sastra*
5. Datta V.M. & Phake H.A., *MahabharataMyth & Reality* Agama Prakasan, Delhi (1976)
6. Dowson John, *A Classical Dictionary of Hindu Mythology Religion, Geography, History and Literature*, Routledge and Kegan Paul, London (1961)
7. Datt Manmathanath (trans) *Yajnavalkya Samhita*, Calcutta (1957)
8. Dutt Ramesh chandra, *Ancient India (200 BC - 800 AD)* Butal & Co, Delhi & Baroda (1980 Ed)
9. Floyd I. Ruch, *Psychology and Life* (7th Ed) Dr. B. Taraporewala sons & Co. Pvt. Ltd., Bombay
10. Hopkins E.W. *The Great Epic of India*, Shankar Bhattacharya pundi pustak calcutta (1969)
11. Humghton G.C. *Manawa Dharma Sastra or the Institute of Manu* (4th Ed) Asian Educational Services Delhi (1982)

12. *Kalyanakalpataru, Dharmatattva Number*, Gorakhpur (1939)
13. Kanchan R.K. *Hindu Kingdoms of South East Asia*, Cosmo Publications, New Delhi (1990)
14. Kane P.V. *History of Dharma Sastra* (Vols I & II) Bhandarkar Oriental Research Institute, Pune (1930)
15. kunte M.M, *The Vicissitudes of Arayan Civilization in India*, Heritage.Publisshers, New Delhi (1974)
16. Dr. B. Kuppuswamy, *Dharama and Society*, The Mac. Millan Co of India Ltd., Bombay - Calcutta (1977)
17. Manning, *Ancient and Medieval India* (Vol. II) Rs. Publishing House, Allahabad (1979)
18. Morgan Clifford T., King Richard A, *Introduction to Psychology*, Tata Mc. Graw Hill Publishing Co. Ltd, Bombay - Delhi (1971)
19. Mulla, *Principles of Hindu Law* (16th Ed) M.N. Tripathi Pvt. Ltd., Bombay (1990)
20. V. Raghawan, *The Mahabharata*, G.A. Natesan & Co (1935)
21. Dr. Sarma Binod, *Ethico Literary Values of the Two Great Epics of India*, (World's Wisdom Series No. 19), Oriental Publishers and Distributors, New Delhi.
22. Suktankar - V.S. *On the Meaning of Mahabharata*, Bombay (1957)
23. Swami Pranananda, Christofer Iswerwood, *The Song, of God - Bhagawadgita* (9th Ed) The New American Library new York (1967)
24. Swami Ranganadhananda, *An Introductin of the Study of Gita . Oodinaoyprint Advaita Ashram*, Calcutta (1991)
25. Thadani N.V. (trans) *Hindu Philosophy and Religion*, Bharati Research Institute Delhi (1952)
26. Vaidya C.V. *The Mahabharata - A Criticism* (I Ed. 1905) cosmo Publications, New Delhi (1983)
27. P.L. Vaidya & Co, *The Cultural Heritage of India* (Vol. II) Ramakrishna Mission Institute of Culture, Calcutta (1962)
28. Vedavyas E, *Hinduism In Space Age*: United Social Cultural and Educational Foundation of India (1975).

121 59181

035.3A2
N98
O

“ధర్మం అధ్యాత్మికానికి చెందుతుంది. భోగికానికి చెందుతుంది. ఒక్క పాపాన్యధర్మం భోగికాన్ని అధ్యాత్మికంలే అంటగదుతుంది. ధర్మమే విశ్వంభరి. ఈ విశ్వానికాక స్విరత్యం వవిత్రత ఆ ధర్మం మూలంగానే కల్పుతున్నది”

అగధ్యయ శ్రీ దండ్రశేఖరేంద్ర సరస్వతి
పరమాదార్య కంచిపుర పీరాధిపతి.

“ధర్మతత్త్వం, ధర్మ సూక్తుం, ధర్మం - అనే ఏలాగం రచయితి ఎశ్వరుడు వివేకానికి చక్కని ఉడాహరణ. గ్రంథంలోని ధర్మ వివేచనమంతా ఈ మూడు రకాల ధర్మ నిరూపణ ఏదనే అధారపడి ఉండటం విశేషం. జంతవీ సిరియస్ విషయాన్ని జంత నవీతంగా చెపుగలిగిన గ్రంథాలు తెలుగులో కొద్దిగా మాత్రమే ఉన్నాయి”

అద్యా శ్రీ జ.వి. సుభ్రష్టుస్థం.

“ధర్మం అనేది మానవ జీవితానికి ఎందుకు అవసరం? ధర్మం వలన ప్రయోజనం ఏమిది? ఏ ఏ రూపాలలో ధర్మం అనువరణియం అనే అంశాన్ని చర్చించాము. మహారాత కాలంనాటి ధర్మం ఈ కాలానికి ఎంతవరకు ఏ విధంగా ఉపయోగపడుతుంది అనే ప్రశ్నకు కూడా సమాధానాన్ని వివరించాము.”

డి. విష్ణుకృం